HISTORIČKO-DIPLOMATIČKI
ODNOŠAJ
KRALJEVINE HRVATSKE
NAPRAM UGARSKOJ
KRUNI Sv. STJEPANA

Napisao
EUGEN KVATERNIK
(Prevod s njemačkoga).

„Honni soit qui mal y pense!"



ZADAR
Brzotiskom „Katoličke hrvatske tiskarne"
1894.


VE RI
TAS

K… RVATSKE

…KOJ

…V. STJEPANA

Napisao

EUGEN KVATERNIK

(Prevod s njemačkoga)

„Honni soit qui mal y pense!“

II. izdanje

ZADAR
Brzotiskom „Katoličke hrvatske tiskarne“
1896.

della Fabbrica per attrezzi da Pompieri
e pompe da incendio

Corrado Rosenbauer

LINZ s/D.

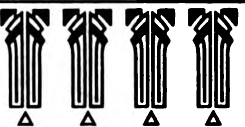
Austria superiore.

Casa fondata nel 1866.



Casa fondata nel 1866.

1908/II.



Viene ogni anno 4 volte.



HISTORIČKO-DIPLOMATIČKI

ODNOŠAJ

KRALJEVINE HRVATSKE

NAPRAM UGARSKOJ

KRUNI Sv. STJEPANA

Napisao

EUGEN KVATERNIK

(Prevod s njemačkoga).

„Honni soit qui mal y pense!“



ZADAR

Brzotiskom „Katoličke hrvatske tiskarne“

1894.



ŽIVOT EUGENA KVATERNIKA.



Odlučismo prevesti djelo „Odnošaj Hrvatske prama kruni sv. Stjepana.“ Prevadjajući ovo znamenito djelo neumrlog zatočnika hrvatskih prava nemožemo a da ne progovorimo koju o njegovu mukotrpnom životu. A smatramo to tim nuždnije, što je inače neumrli otačbenik malo poznat, kao i njegova djela, jer razgrabljena na sve strane, pa ih se više i ne može dobiti.

Eugen Kvaternik rodi se u Zagrebu 31 Listopada 1825. Djetetom bijaše slaba zdravlja, te je s toga proživio djetinjstvo kod svoga strica u Zagorju. Ostao je pak i kroz život nježan, i svedjerno je bolovao od očiju. Škole je dovršio do šestog gimnazijalnog razreda u Zagrebu dobrim uspiehom, a tako svrši i filozofiju na Rieci. — Po želji svojih roditelja stupi u senjsko sjemenište, odakle ga posla biskup Ožegović radi izvrstnih sposobnosti u peštansko sjemenište. Po naravi blag i pobožan, tu je uronio u razmišljanje uzvišenih bogoslovnih nauka, nu ipak ne ćutijaše u sebi zvanja za taj nebeski stališ. Tako se dogodi da izadje iz sjemeništa već za godinu dana i povrati se pravnim naukama. Svršiv nauke s odličnim uspiehom, vrati se doskora u domovinu, gdje postade bilježnikom banskog stola.

Ovdje ćemo odmah opaziti njeke značajne crte u njemu.

Sav njegov život bio je proniknut *vierom*, te ga je tješilo to i zadahnjivalo, rekao bih, heroičkim junačtvom i uztrajnošću u burnom mu životu. — Kako mu je otac bio učiteljem poviesti na pravoslovnoj Akademiji, nije čudo što je mladom Eugeniju udahnuo ljubav prema poviesti, pak se je on i zbiljski bio podao na sveučilištu učenju filozofije poviesti prava, učeći još i više uzgojoslovje.

Baš na temelju tih nauka sastavljao je on svoja djela nepobitnom logikom i na podlozi poviestnih činjenica. — S druge strane dojimahu se živo njega ideje onih vremena, a te ideje o pravima čovjeka, o nje-

govoj slobodi i jednakosti, uz načela crpljena iz poviesti, ražariše još više u njemu rodoljubnu vatru.

Hrvatska je još driemala u to doba, dok je ne trgne od sna g. 1848.

Kao za svu Evropu, tako je i po Austriju bila burna ta godina. Magjari s Košutom na čelu zahtievahu svoja prava i svoju samostalnost, ali je njihovo slobodoumlje prelazilo u drzovitost, jer smatrahu Hrvatsku sebi podredjenom županijom. Uzaludni bijahu glasovi Hrvata na požunskom saboru proti takvoj drzkosti, i s njim nije išlo na liepe.

To podigne Hrvatsku, koja se osiećaše ravnopravnom s Ugarskom. Odabere se odaslanstvo, koje je imalo pred kraljem u Beču razložiti prava i zahtjeve Hrvata, te izmoliti zaštitu prot Magjarim. U tom odaslanstvu bijaše i Kvaternik. Taj novi život u Hrvatskoj, bješe i za Eugena odlučnim. Odsle posveti se sasvim na obranu hrvatskih prava, i njegov cilj kroz sav život ostade sloboda i napredak Hrvatske, za koju je hrabro stajao u bojnim redovima proti bahatosti Magjara.

God. 1851 otvori svoju odvjetničku pisarnu u Brodu na Kupi, i oženi se s Ružicom Homotarićevom. Ako se može reći da je Eugen imao u životu radosti i utjehe, tad je ovo, uz vjeru, bila jedina njegova utjeha; žena bo bijaše uviek pratilica i dionica njegovih patnja.

Spomenuta godina donese monarkiji absolutizam, koji nije poznavao narodnih ni poviestnih prava. Zakučasti paragrafi su nicali kao gljive. a tumači bili su strožiji i od sama zakona. Eugena nemogoše podnositi, jer u njem nazrievahu protivnika sustavu, te ga zamrze i oduzeše mu pravo odvjetnikovanja.

Videći domovinu potištenu, i buduć progonjen od neprijatelja ostao u nevolji, odluči seliti, i tražiti pomoć u Rusiji, i proda svoju pisarnu.

Nemožemo se ovdje dugo baviti svim njegovim putovanjima i neprilikama. Spomenut ćemo, da je držao, da će od Rusije sinuti spas Hrvatskoj. S toga ode u Petrograd, gdje se upozna s ruskim državnicima, koji mu izhodiše podporu. Nastojao je svratiti pozornost njihovu na Hrvatsku, i u to ime prikaže im svoja načela složena u djelu „*Pensèes d'un èmigrè austro-slave Croate*".

Hoteći pisati o odnošajima austrijskim vrati se u Peštu, da tu uči i prebire poviestne izvore, a da bude slobodniji stupi u podaničtvo Rusije, i ostade mjesecâ u Pešti, zaklonjen po ciele dane u knjižnicama.

Ali doskora mu bi iz Rusije odkazana podpora i njegovo djelovanje, a tim se od jednom srušiše svi njegovi snovi. Odluči s toga poći u Francezku, da odtud pokrene hrvatsko pitanje. Putem prodje preko Turina, gdje se upozna sa znamenitijim državnicima talijanskim, i nastojaše ove upoznati sa poviešću i važnošću Hrvatske, ne bi li tim pribavio više zanimanja za svoju domovinu u diplomatičkim krugovima. Njegovim razlaganjem zbi se da se je počelo drugčije suditi o Hrvatima, te klik, „Morte ai Croati", promieni se u „Morte ai ....?!"

Došav 1859 u Pariz, odluči napisati poviest Hrvatske francuzki. Obielodani u to ime knjigu pod naslovom „*La Croatie et la confèderation italienne, avec une introduction par L. Lheouzon Le Duc*", a pod naslovom svog prijatelja Lheouzona, jer su bili slobodnije opi-

sani austrijski odnošaji. U toj knjizi dokaza koliko su velike zasluge Hrvata po kršćanstvo, kako su lažni zahtievi Magjara, i kako su Hrvati vršili zdušno svoje dužnosti prama habsburžkoj kući: iztičuć kako bi slobodna Hrvatska bila jamstvo slobodi Italije. — Uz to je kao dopisnik raznih novina pisao članke bistreći pojmove o poviesti i pravima Hrvata, ne propustajući ničesa, što mu se činjaše koristnim za ostvarenje svog ideala.

Da bude na blizu austrijskim dogadjajima, nastani se u Zurichu, kušajući diplomatički ne bi li što izposlovao kod Rusije ili samog austrijskog ministarstva. Više puta putovaše u Italiju i Francuzku. U Florenci obielodani djelce: *„Sedam rieči iz križa muka naših“*.

Nego u to se stalo mienjati stanje u Austriji.

Nakon vojne u Italiji te mira u Zürichu opazi se, da treba urediti upravu, osobito radi lošeg financijalnog stanja i pronevjerenja. G 1860 ožujka Vladar pozove najodličnije muževe iz ciele države u „pomnožano cesarsko vieće“ u Beč da se svjetuju o uredjenju financija i ostale uprave, imenito da se dogovore o ustavu za svu monarkiju. Magjari pak zahtievahu svoju samostalnost, sjedinjenje Erdelja i Hrvatske.

Zastupnikom Hrvatske bijaše biskup Strosmajer. On je imao braniti protiv Magjara samostalnost Hrvatske te pošalje njemu Eugen njemački spis: *„Odnošaj kraljevine Hrvatske prama kruni sv. Stjepana“*.

Na poziv Strosmajerov vrati se Kvaternik studenoga 1860 u domovinu, da tu bude na braniku Hrvatske u odlučnim nastajućim časovima. Poče s toga izdavati „Politička razmatranja“, a objelodani i spomenutu knjigu *„Odnošaj kraljevine Hrvatske prama Ugarskoj“* što no ju prevadjamo. Tako se dojmi obćinstva ova knjiga, da se je u osam dana razgrabila.

Cesarka diploma od 20 Listopada razglasi ustav za svu cesarevinu, te na temelju iste izradi Schmerling ustav, podpisan od cesara veljače 61.e proti kojemu se digoše Magjari, Hrvati i Mletčani, jer je ustav rušio prava pojedinih naroda.

Na 14 travnja 1861 otvori se hrvatski sabor, koji će ostati na vieke zabilježen u poviesti, jer se je u njemu objasnilo i zapečatilo stanovište države Hrvatske. U tom saboru bijahu 3 stranke: magjaronska za Peštu, magjarotirolska za Beč, i stranka prava, koja pod geslom *„Bog i Hrvati“* zahtievaše Hrvatsku za Hrvate. Vodje ove zadnje bijahu *Kvaternik i Starčević* koji u svojim govorima, predlogom Eugenovim, te adresom primljenom od sabora, *označiše javno stanovište i program stranke prava*, dotično hrvatskog naroda. Eugen je govorio 5 sata svoj znameniti govor od 18 Lipnja 1861 proti predlogu odbora, a Starčević u istom smislu 26 Lipnja (V. Dj. St. Sv. I govor II.i).

Ali sabor bijaše razpušten, a taj razpust smete Hrvate, dočim u inozemstvu pobudi simpatije naprama njima, a Magjari bijahu više no igda razdraženi proti Hrvatima, koji zahtievahu samostalnost. Na Szalagyevo djelo: *„O hrvatskom pitanju“*, napereno proti Hrvatskoj, napisa Eugen djelo; *„Was ist die Warheit“*, jer Szalagy kušaše pobiti Eugenovo logično i historično razlaganje u djelu „Odnošaj Hrvatske prama kruni sv. Stjepana“.

Ali opet nastajahu po Eugena tužni dani. Molba da mu se vrati pravo odvjetnikovanja bi mu odbivena, a radi II sv. „*Političkih razmatranja*“ odsjede 6 nedjelja u tamnici i konačno bi prognan iz domovine.

Eugen naime branijaše neprestano prava naroda, a to bijaše uzrokom da su ga neprijatelji sve više mrzili i nastojali odstraniti. Izlikom uzeše što nije austrijski podanik, prem je već bio zastupnikom na saboru i na županijskim skupštinama, te morade bježati, dok ne dodje srpnja 1863 u Pariz. Uzalud je nastojao dobiti formalnu odpustnicu od Rusije, ali se ipak vrati prosinca 1865 u domovinu, nu pod vladom bana Šokčevića bi opet protjeran.

Na 31 prosinca bijaše već u Veroni sa svojom družicom.

Po proglašenju amnistije 1867 povrati se u Hrvatsku, gdje konačno dobije od Rusije odpustnicu, a 1870 bi mu povraćeno i pravo odvjetnikovanja, čim se je sad opet stao baviti, ne ostavljajuć ni politički rad.

Objelodani u to doba 2.sv. „*Hrvati i iztočno pitanje*“ a poče obielodanjivati i organ stranke prava „*Hrvatsku*“.

Nemožemo nego samo spomenuti tolika njegova djela, kao „*Rieč u zgodno vrieme*“, „*Sustav naših Slavosrba*“, „*U oči Vatikanskog koncila*“, „*Stogodišnjica Napoleonova*“, te „*Gorke Uspomene*“ u podlistku „Hrvatske“.

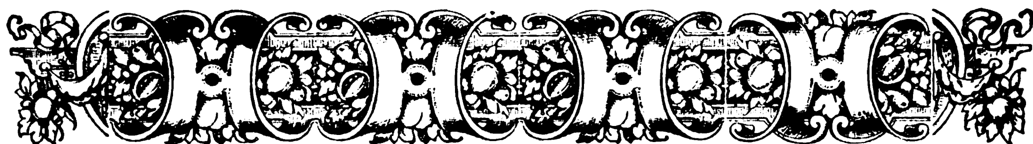
Godina 1871 bijaše burna za Austriju, a osobito s toga što su Slaveni bili proti dualizmu, ne dobiv sami ničesa.

U Rakovici se podigoše krajišnici Hrvati, a kako je Eugen živio samo za Hrvatsku, našao se je i on tamo.

Eugen Kvaternik bi ondje ubijen, iz zasjede.

Na 25 lipnja 1884 dr. Ante Starčević učini upit u saboru hrvatskom da se objelodane spisi koji se odnose na Rakovičku smutnju, u kojoj zaglavi Eugen. Ali do danas taj upit osta bez odgovora.....





Uvod

I.

„Filius ante Patrem“.

Čeka nas sada jedan od najvažnijih časova našega narodnoga života: čas odlučan za stoljeća, koji ima donieti u svojim posljedicama na naše potomstvo sreću ili nesreću, blagoslov ili prokletstvo; posljedice, koje ima odrediti slobodna volja našega naroda.

Nepobitno je: da samo slobodna volja, koja se temelji na slobodnoj *prošlosti*, može osnovati slobodnu i sretnu *budućnost*. Polazeći s protivnih premisa mogao bi se izvesti i pomisliti jedino odnošaj podaništva, odnošaj, koji bi doduše mogao možda podložniku zajamčiti kakvu časovitu oblakšicu, ali nikad jednakost ili slobodu.

Naše je veliko životno pitanje te pitanje budućnosti ovo: hoće li kraljevina Hrvatska svezati ili ne svoj udes sa kraljevinom Ugarskom? pa u jestnom slučaju, kako se ima uglaviti taj savez? — Nam se sada stavlja to pitanje, a riešenje istoga visi o našoj volji, o nam samim. Narod, zakonito sakupljen na svome saboru, ima odgovoriti na nj.

Svaki Hrvat, koji nješto drži do dostojanstva i časti narodnje; svaki misaoni rodoljub, komu je stalo do budućnosti svoga naroda, mora pred ovim odlučnim velikim časom sebe najozbiljnije pitati: Ima li naš narod i u istinu pravo, da se kao *slobodan narod* dogovara o svojem budućem udesu s našim ugarskim susjedima? Drže li nas naši susjedi s onu stranu Drave i Dunava i sa svoje strane narodom slobodnim, kadrim ugovarati? U jednu rieč: je li naša kruna i naša kraljevina sposobna, gledajući na prošlost, odlučiti o svojem budućem odnošaju prama Ugarskoj sa *da* ili *ne?* Ili da nemora počem popuštajući pravnom načelu: *„Accessorium sequitur suum principale“*, sliediti udes Ugarske?

Odmah uz ova odlučna pitanja diže se nasuprot drugo jedno veleважno pitanje na obir, naime: Podpada li kraljevina Hrvatska u istinu *pod* ugarsku krunu sv. Stjepana, ili je od iste *suvereno* nezavisna i slobodna, da može u spomenutim životnim pitanjima sama posve valjano odlučiti? Mi zovemo ovo veleважnim pitanjem, i to punim pravom Jer u slučaju, da bi naša kraljevina *zakonito* podpadala pod ugarsku krunu, a da bi se naš narod mogao izjaviti *proti* svakom savezu s Ugarskom, tad bi mogla ova narodna odluka faktično uništiti prava ugarske krune na našu kraljevinu, a opet bi ista prava *zakonito* neokrnjena postojala. Negledeć dakle na načela prirodnoga i narodnoga prava, ovi bi naši zaključci nosili biljeg potlačenih proti tlačiteljima, i ovi bi ih zadnji mogli smatrati nezakonitim. Pače, naš Vladar nebi smio dati nam takva pitanja na riešenje, a da ne stavi u pogibelj svoja ugarska krunska prava.

Prama tim pitanjima čast i dostojanstvo našega naroda namiće nam otačbeničku dužnost; da pred sudom cieloga svieta i prama javnom mnenju Europe, — koja je u ovim pitanjima dosad na žalost bila proti nam toli pristrana — izjavimo bez okolišanja, slobodno i otvoreno:

Da je do našeg narodnog interesanti interesa naše budućnosti, na podlozi poviesti i na temelju diplomatičkih povelja s jedne strane dokazati, kako je naša kruna *suvereno nezavisna* toliko od ugarske, koliko i od svake druge krune, koje su na glavi našega Vladara — zajedno s našom — sjedinjene, i kako naš narod, kao *slobodan puk*, na temelju svoje slobodne prošlosti, može ugovarati. S druge strane pak kazati, da naš *slobodni* narod *prije svega* želi čuti i od naših susjeda, te ustavne braće, čim se skupe na svojem zakonitom saboru; da li magjarski narod i sa svoje strane zbilja poštuje ovaj naš *historičkoi diplomatički* odnošaj, kako ga prošlost dokazuje, te pred svietom priznaje ili ne? Jer u niječnom je slučaju svako dalnje dogovaranje o našem budućem odnošaju prama Ugarskoj politički i logički nemoguće. Nema zaista dvojbe, da se u takvu slučaju neće naći nijednog poštenog Hrvata, koji bi htio sklopiti savez s narodom, koji već *a priori* ni poviest kao ni diplomatičke i medjunarodne ugovore ne drži ni malo vriednim svoga poštovanja.

Jer, u obće nehtjeti od poviesti ničesa *znati*, pokazuje samo visok stepen narodne ograničenosti, od iste se nehtjeti ničemu *naučiti*, svjedoči narodnu oholost, koja protivna svakome pravu, samo preža zgodu; napokon *niekat* poviest, ili je htjeti tako pristrano samo *sebi u prilog* izvrćati, htjeti laž pod istinu drugima *silom narinuti* — na temelju lažnih, izmišljenih i nezakonitih predpostava —: znači rugati se s čovječanstvom, znači izložiti se prije ili poslie obćemu preziru.

Pravo i poviest su za svih jednaki i otvoreni; svaki narod ima pravo gledati sa dostojanstvom na svoju prošlost, a krive premise držati kao da ih nije. U jednu rieč: obiestno hvastanje mora napokon usmaknuti pred pravom, istinom, povieśću i razumom.

II.

Ne ćemo ovdje da gubimo ni cigle rieči o onim pravima hrvatskoga naroda, koja, niknuv iz temeljnih načela prirodnoga prava, pripadaju i njemu, kao i svim drugim od postanka ravnopravnim narodima; o pravima, koja njeki francuzki a i drugi organi pseudoliberalne politike, jer ne idu njim u prilog, poriču našemu narodu kao što i njekim drugim pucima na oduran i po narodni ponos uvredljiv način, na uhar Magjarstvu. [1]) Ne trošeći dakle rieči o pravima, koja nikoše iz temeljnih načela prirodnoga prava, pokušat ćemo ovdje prikazati svietu u jasnijem svjetlu samo ono, što magjarski govornici u ime cielog magjarskog naroda, na tako zvanoj *historičnoj* podlozi prava, odnosno na kraljevinu Hrvatsku drzko i nezakonito zahtievaju.

Mi se dakle namjeravamo ovdje držati samo onog stanovišta, koje se tiče *budućeg državnopravnog položaja kraljevine Hrvatske* i nje narodnosti, prama svietlo vladajućoj kući i ostalim pod uzvišenim žezlom politički živućim narodima. U jednu rieč: mi namjeravamo ovdje u kratko dokazati, na temelju poviesti i diplomatičkih povelja: Da tako zvana sveta ugarska kruna sv. Stjepana na još svetiju za nas Hrvate, *hrvatsku* krunu, na cielokupnu kraljevinu Hrvatsku *baš nikakva prava nit ima niti ga takva historički ikad imadjaše*; da se dosljedno protivna tvrdnja, koja potiče iz krivih historičkih i diplomatičkih premisa, ima smatrati zahtievom, ne samo drzkim i uvredljivim po vas naš narod, nego i porugljivim po javno mnenje.

Da svoju tvrdnju temeljito razložimo pred sudom svieta, mi ćemo se jednostavno pozivati na *poviest* i na *javne povelje* te se čuvati svih političkih hitrina. Takodjer ćemo se služiti samo takvim izvorima, koji bi imali biti tim vjerodostojniji, čim potiču od naših načelnih protivnika, ili kao praizvori imaju obćenitu vriednost. Pak se takodjer nadamo, da će Magjari, inače tako slo-

[1]) Upućujemo ovdje samo na uvodni članak služb. parižkog dnevnika „La Patrie“ od 28 Prosinca 1859.

bodoumni, priznati da ovo oružje i za n s vriedi. — U ostalom mi nećemo baš ničesa nova pripoviedati, nego ćemo samo kušati svom moralnom silom prava i istine pribaviti vriednost onome, što se lukavo i drzovito nastoji potisnuti sa svjetlosti.

Jer bi svakome moglo biti bjeločano, kako baš sigurnost naše buduće slobode ište od nas, da ugovaramo kao slobodan narod. Tad dokazati treba, da smo mi i zbilja uviek bili slobodan narod te da imamo zato pravo, da nas se i u buduće takvim smatra. Kad bismo bili politički toliko nerazboriti, pa sami zanijekali ovo za nas sveto načelo, tad bismo se jedino pokazali žalostnim primjerom političke nezrelosti, te žrtvovali političku *pristojnost* političkoj *logici*, to jest: *cilj sredstvima*, što bi nas naravski lišilo jednoga i drugoga, pa nas izručilo našim saveznicima kao jako siromašna druga.

Prastara narodna poviest Hrvata. Magjari do krunjenja svoga prvoga kralja Sv. Stjepana.

III.

Kad bi koji narod politički *stariji*, historički *slavniji*, postankom *mnogobrojniji*, umno *pretežniji* nastojao obvladati i sebi podložiti drugi obližnji narod, koji zaostaje za njim u tim svojstvima, tad bi medjunarodni moral mogao možda za nevolju izpričati s umnog gledišta takovo nepošteno i prirodnome pravu protivno nastajanje. Sluči li se pak protivno, onda se takvo nastojanje protivno naravi i moralu ne može baš ničim opravdati. Pa izjavljujemo smjelo i bez okolišanja pred javnim mnenjem Europe: da tako zvana *historička* nastojanja Magjara, što se tiče kraljevine Hrvatske, nemaju u sebi nikakvo od spomenutih historičko-narodnih svojstva ni prednosti.

Ne postavismo bez razloga na čelo ovoj našoj radnji za geslo protunaravsku rieč: „*Filius ante Patrem*". Mi se nadamo, da će nepristrani štioci podpuno uvidjeti razlog tome pročitav ovo razlaganje; tako su nerazložiti zahtievi magjarskih govornika naprama Hrvatima.

Ako može medju narodima Europejskim takodjer i *starješinstvo* vriediti kao političko-narodni čimbenik (a za to vojuje i sama poviest, jer, bez poznavanja poviesti starijih naroda, jedva se može pravo shvatiti prošlost mladjih,) može hrvatska narodnost u tom pogledu baš pravednim ponosom odbiti zahtieve magjarske, kao *politički mladje* narodnosti, koreći je po načelu: „Poštuj starost". Ali se mi ne pozivljemo na pravo starješinstva, da tim prekorimo Magjare, jer bi to bilo preveć djetinjski; nego radje tim hoćemo da iznesemo na javu djetinjarije njekih magjarskih zahtieva, kojima kušaju na *historičkoj* podlozi dati vriednost proti kraljevini Hrvatskoj, dovikujući im „Filius ante Patrem". A kako to biva, proizlazi iz sliedećeg historičkog nacrta.

Na koncu VI i na početku VII stoljeća krene hrvatski narod iz svoje sjeverne domovine — Velike Hrvatske — prama jugu Europe. I to se ne doseliše Hrvati u svoju današnju postojbinu kao kakav nomadski razbojnički navaljujući čopor, nego kao vlast, pozvana [1]) *na pomoć* od druge vlasti, predstavnice kršćanstva onih vremena, proti najsurovijem varvarstvu što je ikad tištilo Europu — naime proti Avarima — savladavši već prije u svojoj pra-domovini ove iste varvare [2]).

---

[1]) „*Heraklij*, koji se imadjaše svedjer boriti proti *Persijancima i Saracenima*, te vidjevaše izvrstnog subornika za rat u svakome snažnomu, mekoputnošću još ne oslabljenom narodu, ponudi Hrvatima Dalmaciju, uu da odtud imaju najprije potjerati Avare...." *Fessler*, Geschichte der Ungern und ihrer Länder. I. dio, str. 76. - A i. *Mikoczy* ovako čini o tome svoju kritičku opazku: Heraklius Croatas contra *Avaros* evocat . . . Croatae suo et *periculo et sumptu*, quin aere vel milite ab Heraclio juvarentur, cum Avaribus bellum gesserunt, confeceruntque . . . . „*Otiorum Croatiae*, Cap. III., pag. 61.

[2]) „Slavene na sjeveru Panonije ili u *Bieloj Hrvatskoj*, koji po pravilu moradjahu prepuštati svoja obitavališta svojim *avarskim* gospodarima na zimsko stanovanje, ... *spasi buna* koja podigne sav *hrvatski narod* na ustanak proti svojim

A da su Hrvati zbilja hrabro i slavno izvršili ovu zadaću, opredieljenu im u poviesti od Providnosti, mogli su se štioci osvjedočiti o tome stranom iz istom navedenih historičkih dokaza i stranom će ih pak utvrditi u tome dalje navedeno svjedočanstvo iztočnorimskog cara Konstantina Porfirogenita, crpljeno na samom proizvoru [1]). — Da je pak u tome glavnu ulogu imala *narodna snaga* Hrvata, proizticše iz te okolnost što je hrvatski narod iza uništenja avarske sile u onim krajevima, u koje bijahu pozvani, zapodjenuo na svoju ruku narodni rat proti ovim varvarima takodjer u Iliriku i u Panoniji te ove zemlje za se osvojio [2]). I ovo bijaše *treće* uništenje Avara, kojemu bijaše posljedicom znatno povećanje mlade države hrvatske. Ta stvar podiže toliko njihov političko-narodni ugled, da su malo zatim sačinjavali iznutra i izvana snažno *kršćansko* kraljevstvo [3]), a njegovi žitelji mogoše se s uspjehom dati na poljodjelstvo, trgovinu i brodarstvo [1]).

Ovo je do duše samo u malo poteza skupljen historički nacrt postanka hrvatske države na jugu Europe. Nu i ovo je sasvim dostatno, da se neoborivo dokaže: da se je hrvatsko kraljevstvo još prije nego se je magjarski narod *politički i historički rodio* u poviesti europskih država, protezalo već u svojem cvietu od *jadranskog mora sve do Dunava* [2]). Nadalje, da je živilo veselo svojim narodnim životom [3]), pošto se je ne samo riešilo svih svojih neprijatelja, nego i pomagalo ostalim kršćanskim vlastima kao *pomorska vlast* u obćenitoj koristi proti Saracenima [4]).

———

ugnjetačima. Pripraviv sve za boj dodje *Samo* u zemlju. Zahvalni narod izabra ga kraljem, *Avari*, Longobardi, Sasi, Franci, Turingi, Alemani podlegoše im u svakom boju . . „*Fessler* l. c. I. dio p. 72.

[1]) „. . . belloque per *annos aliquot* inter se gesto *vicerunt Chrobati*, Abarumque occiderunt, caeteros parere sibi coëgerunt; atque ex illo tempore a Chrobatis possessa haec regio fuit...“ De Adm. Imp. Cap. 30.

[2]) „At a Chrobatis, qui in Dalmatiam venerant, pars quaedam secessit et *Ilyricum* occupavit atque *Pannoniam*“. — *Ibid.* C. 31. — I *Fessler*, l. c. govori o *trećem* uništenju Avara od Hrvata: „Za franačko-avarskoga rata sjedini se njekoliko četa Hrvata, te navališe na staru „Posavsku Hrvatsku“. Slabi odpor Avara obakša im osvojenje . . . . Od toga doba unapried zvaše se zemlja Slavonijom„. I. dio, p. 122. Već iz ovih historičkih podataka može se uvidjeti, koli je luda težnja, kad se na svaki način nastoji prikazati Slavoniju kao zemlju različitu od Hrvatske, a slavonske žitelje kao Ne-Hrvate. (Baš kao danas! Op. prev.).

[3]) „Exhibetque (Chrobatia *baptisata*) *equitum* sexaginta, *peditum* centum *millia*; *et sagenas* (velike ratne ladje) octuaginta, *conduras* (manje ratne ladje) centum, quarum illae quadraginta viros habent, hae viginti . . . .“ Const. Porfir. de Adm. Imp. C. 30. — To je za ono doba znatna kopnena i pomorska sila.

[1]) „Hujusmodi navigiis Chrowati, *qui* mercatus *frequentant*, ad emporia proficiscuntur, *oppidatim* circumeuntes Paganiam et sinum Dalmatiae Venetias usque“. *Idem* l. c. C. 31. — I sam Fessler opisuje stanje hrvatske države iza uništenja franaćkog jarma (god. 818 827) na sliedeći način: „Od onoga vremena čuvahu Hrvati svoju *neodvisnost*, obradjivahu zemlju, opremahu brodove, te tjerahu na grčkim otocima i primorskim gradovima *trgovinu* i domogoše se blagostanja.“ L. c. dio I. p. 121.

[2]) U *Trpimirovoj* povelji, u kojoj se govori o prostiranju hrvatskog (crkvenog) *primata* Spljetskog, veli se o njemu da se prostire sve *do Dunava:* „Ego Tirpimirus . . . Dux Chroatorum . . . quae *metropolis* est usque *ad rippam Danubii* et paene per *totum regnum Croatiae.*“ Povelja je od g. 852.

[3]) „. . . . Et post *septem annorum bellum* aegre tandem superiores facti Chrobati, omnes Francos . . . eorumque Principem Cotzilin e medio sustulerunt, et *exinde liberi ac sui juris* . . .“ Konst. Porfir. l. c. Lib. I, C. 30.

[4]) To dokazuje pismo zapadnorimskoga cara Ljudevita II. upravljeno iztočnorimskome Baziliju.“ . . . . . . Ut iisdem Sclavinis . . . cum *Navibus suis* ad Barim . . in procinctu *communis utilitatis* stantibus..“ — *Mikôcky*, *Otiorum Croatiae*. Lib. I.

Jeli pak tako i od magjarskog doseljenja u današnje obitavalište Magjara? — Da pravo odgovorimo na to pitanje svrnut ćemo časom pogled na poviest postanja magjarskog gospodstva.

Tek po prilici *tri puna vieka* iza slavodobitnog osvojenja Hrvata na jugu Europe (ovdje se baš nimalo ne osvrćemo na njihov narod i život na sjeveru Panonije s onu stranu Karpata) pojaviše se koncem 9 stoljeća Magjari — kako povieda njihov vlastiti historiograf — kao puk *bježeći* pred Pacinacitima i drugim varvarskim narodima iztoka, i to najprije u današnjoj Ruskoj. Ali ni tu ne budući sigurni, izplivaše opet na vidjelo u stepama današnje Ugarske, gdje se spustiše izmedju Dunava i Tise te življahu i dalje u najvećem divljačtvu.

Magjari doduše bijahu takodjer pozvani na pomoć od jednog kršćanskog vladara, njemačkog cara Arnulfa, ali na žalost ne protiv varvara — kao što njekoć Hrvati proti varvarstvu avarskom od kršćanskog cara Heraklija — nego protiv već pokrštenih Slavena Velike Moravske. Pa tako i vidimo zatim zbilja Magjare da počimlju djelovati u poviesti Europe kao saveznici njemačkoga cara Arnulfa proti Slavenima velike moravske države. Ova tako ujedinjena kršćansko varvarska sila mogaše doduše skršiti snagu sjevernih Slavena dvostruko na taj način napadnutih, ali ovaj nenaravni savez donese i najkobnijih posljedica po čitavi njemački narod. Jer malo postojalo, a ti podjarmljeni Slaveni pomogoše *sa svoje strane* magjarskim čoporima „pustošiti liepe krajeve njemačke, te tako morade Njemačka nemilo osietiti po njima strašnu kaznu odmazde.

Ovaj preunesretni odsjek njemačke poviesti predobro je poznat, a da bi bilo potrebito ovdje navadjati poviestne izvore. Dosta doba, tiekom preko jednog vieka, strašno osvećivaše Providnost zločinstvo Arnulfovo — njegov naime nenaravni savez sa azijatskim varvarstvom — na njemačkom narodu koji u tome ne imade krivine. Želja za otimačinom i pljačkanjem svih naroda živućih u ondašnjoj Panoniji spoji se čudnovato sa pohotom Magjara. Pak s toga bješe i odveć lako ovim tudjim sudjelovanjem postalim „osvajačima" sdružiti sve ostale narodne življe Ugarske u jedan savez proti Njemačkoj, kraj tako liepih prilika otimačini i pljačkanju. Iz ovog saveza nastane kašnje uredjeno političko jedinstvo ovih različitih pukova.

Opet prodje za ove periode otimanja i pljačkanja Magjara preko viek i pô u poviesti uredjenog kršćanskog života Hrvata, a Magjara ne vidimo ni da osnivaju uredjenu državu, niti da dolaze u poviesti kao kršćani. Ništa manje nego njekoliko strašnih poraza, u kojima ih hametom potukoše Niemci i Sjeverni Sloveni, *) mogaše dovesti Ma-

— —

*) „. . . Otto rex (naime njemački) cum Agarenis (t. j. Magjarima) pugnabat in festivitate S. Laurentii (10 Ruj. g. 955), eosque Deo auxiliante devicit. Et erat numerus eorum 100 millia, et multi illorum comprehensi sunt cum rege eorum nomine Pulszi, et suspensi sunt in patibulis . . . Et aliud bellum cum eis gerebatur a *Poemanis* (Bohemis), ubi comprehensus est rex illorum nomine Lele (Lehel), extinctio exercitu ejus". *Pertz*, Annales Sangallenses majores, I. 79 — I Boleslav (vojvoda Češki) posla tisuću izvrstno naoružanih čeških boraca na pomoć Niemcima (protiv Magjara); on sam spremi se da kod kuće izadje proti neprijatelju, prohtjedne li mu se prekoračiti granice zemlje." *Palacky*, Poviest češk., I. D. s. 245. — Veći dio Magjarske vojske pade u bitci (na Leškom polju), ja sav im tabor bješe osvojen, i njekoliko tisuća zarobljeno; medju tima takodjer tri vodje, koji potom bjehu obješeni u Regensburgu. Samo ih se vrati maleni dio iz boja, od sto tisuća, što no ih bilo pošlo na boj. Nu i ovaj ostatak bijaše još dosta jak, da se odvaži na nove bojeve i napadaje za plačkanje. Češki vojvoda *Boleslav* čekaše naoružan na granici svoje zemlje, kad se Magjari, tako potučeni, vraćahu iz Njemačke . . . Da se ne vrate tako baš posve praznih ruku, navališe Magjari pod svojim vodjom Lehèlom na Česku. Ali i tu prodjoše još nesretnije, nego li na Leškom polju jer bijahu od Boleslava ne samo pobiedjeni, nego i sasvim satrti i uništeni, a vodja im Lehel zarobljen". *Palacky*, ib. str. 246-247.

gjare do njekakva narodnog „Recueillement“, iz kojega se jedva kao iz njeke klice imadjaše razviti političko-narodni život. To se pak tek opaža godine *Tisuću*, kad ugarska poviest spominje *prvog ugarskog kralja*, sv. Stjepana, koji se dade okrunuiti tako zvanom svetom ugarskom krunom primljenom od papinske stolice. Ovo krunjenje kralja ugarskoga dogodi se za vladanja narodnoga hrvatskoga kralja *Držislava* [1]).

Priglavljujući ovaj ovdje nacrtani poviestni razvoj, evo nam prilike da izvedemo sliedeće *Prispodobe* izmedju Hrvata i Magjara:

Hrvati, pošto hrabro sbaciše avarski jaram u svojoj pradomovini, na sjeveru Panonije, te se podigoše do slobodna naroda, bivaju pozvani — skoro tri stotine godina prije doseljenja Magjara u Panoniju — od iztočnorimskoga cara Heraklija na jug proti istim avarskim varvarima. Pristav na taj poziv kršćanskog vladara, premda i sami bijahu još pogani, iza *četrstoljetne* borbe s Avarima, dielom ih uništiše, dielom sebi podložiše, i to u dvostrukom narodnom ratu — što vodjahu najprije u Dalmaciji, a zatim u Iliriku i Panoniji. I na taj način bijahu oslobodili iztočno kršćanstvo od najstrašnijega njegova neprijatelja i nasrtača. — Oni utemelje dvie nove europejske države, [2]) poprime kršćansku vjeru, te pomognu svojom narodnom pomorskom vojskom — a to sve još prije dolazka Magjara u Europu, [3]) — ostalim kršćanskim vlastima odagnati Saracene od italske obale.

Naprotiv: Magjari prognani iz svoje pradomovine od drugih varvara, skitaju se bježeći, dok ne provale u staru Panoniju. Da Magjari ne bijahu pozvani u pomoć od jednog kršćanskog vladaoca proti susjednim kršćanima, bili bi se po svoi prilici stopili s ostalim narodima panonskim, pa tako malo posle svog doseljenja izčezli medju ovim narodima. Ali drugovačije bijaše odredjeno u odluci Providnosti; oni postadoše bičem božjim po kršćanskoj Njemačkoj i Italiju. Te zemlje kolikogod mogoše, harahu, izpučivahu, pustošahu, dok se nenaouni zdjelica pravednosti (pravde) te ih čini na sebi oćutjeti istu kazan. Tek nekoliko strašnih poraza, kojima Niemci i sjeverni Slaveni potukoše hametom Magjare, pa u isto vrieme i upliv zapada, to dvoje jedva nagna Magjare da se skupe u jedno političko tielo. Pak s toga stupaju oni istom godine *tisuću* u kolo ostalih europejskih na kršćansko uredjenih država, te poprimo - iza velikog narodnog trzanja - konačno i sami kršćansku vjeru, navlastito uslied nastojanja slavenskih vjerovjestnika.

Da politička zadaća i historička slava Hrvata daleko nadkriljuje Magjare u ovoj dobi, morao bi dopustiti i neprijatelj Hrvata, samo ako je pravedan, iz onoga što je navedeno.

Nadalje: ugarska država razvijaše se težkom mukom kraj već razvijene i davno postojeće države hrvatske, i to jedna od druge sasma neodvisno, te vidjesmo da je prvi ugarski kralj kao *suvremenik* kralja hrvatskog Držislava, stavio na svoju glavu svetu krunu svoga novoga kraljevstva. Dosljedno je bezsmisao i smiešno buncati o pravima *Stjepanove* krune na kraljevinu Hrvatsku, te nepristrana poviest zove takvu tvrdnju *historičkom laži* To je sigurna *historička činjenica*: da za krunjenja sv. Stjepana ne imadjaše niti on, niti njegova kruna ikakva prava na Hrvatsku. Pošto kazasmo ovo, sad ćemo razvidjeti: nije li možda *za* vladanja ovoga sv. kralja ugarskoga, njegova sveta kruna stekla zakonito, ili baš i nezakonito ikakva prava na hrvatsku krunu i hrvatsko kraljevstvo, naime takva prava, koja bi mogla *historički* potvrditi magjarske zahtjeve i drzovite tvrdnje.

---

[1]) P. J. Šafarik: Slovanske Starožitnosti V. s. str. 672.

[2]) „At a Chrobatis qui in Dalmatiam venerant, pars quaedam secessit et Illyricum occupavit atque Pannoniam. Habebantque etiam ipsi *principem supremum* qui ad *Chrobatiae tantum* Principem amicitiae ergo legationem mittebat“. De Adm. Imp. Lib. I, C. 30, eiusdem Const. Porphyr.

[3]) Europejskom će se občinstvu činiti jedva vjerojatnim, da je fanatizam Magjara do godine 1848 zabasao tako daleko, da se drznuše nazivati Ugarsku prama Hrvatskoj „*Materom zemljom*“. Ako igdje, sigurno se ovdje može uporabiti „Filius ante Patrem“ i baš na svom mjestu.

Hrvati pod svojim narodnim kraljevima. Magjari za sv. Stjepana do Kolomana.

IV.

Iz onoga što do sada pripoviedismo, mogaše se osvjedočiti svaki nepristrani čitalac: da ni *prije* ni *po* krunjenju prvoga kralja ugarskoga Stjepana ne mogaše kraljevina ugarska ili nje kruna steći ikakva prava nad hrvatskom kraljevinom. Još manje pak, kad Hrvatska država imadjaše svoju vlastitu, od ugarske nezavisnu, krunu i svoje vlastito kraljevstvo, koje u svakom pogledu *historički* imade u poviesti prednost pred ugarskim.

Pošto o tome nema više dvojbe, kušat ćemo sad odgovoriti na drugo pitanje, što bi nam ga tko mogo staviti. Naime: ako nije *po* činu krunjenja samog, nije li možda zadobila ugarska *Stjepanova kruna* za mnogodišnjeg vladanja rečenog kralja ikakvo pravo nad kraljevinom Hrvatskom, koje bi moglo opravdati gizdavi naslov *„historičkog* prava ugar. *Stjepanove* krune" te bi se na toj podlozi imalo pravo tražiti podložničtvo Hrvatske pod ugarskom krunom?

Ne manje historički može no i na ovaj upit odgovoriti kategorično sa *„ne,"* te s naše strane dokazati: da ne samo za kraljevanja sv. Stjepana nije nikad stekla ugar. kruna takva prava; nego niti za cielog vladanja Arpadovaca nije ni moglo obstojati, nit je obstojalo što takva da bi moglo historički opravdati gori spomenutu drzovitu tvrdnju. Da to dokažemo, svrnut ćemo časom pogled na poviest onih vremena.

Kad je sv. Stjepan bio okrunjen kraljem ugarskim vladaše u Hrvatskoj, kako je već gori spomenuto, njegov suvremenik *Držislav,* utemeljitelj narodne kraljevske dinastije Držislavića, pošto je okô god. 990 silom oteo nasljedstvo svome starijemu bratu Krešimiru kašnje Trećemu pod tim imenom, po smrti otca im Krešimira II [1]).

[1]) P. J. Šafarik V. dio, str. 672 njegovih Slow. starožitnosti, na temelju listina.

Po smrti kralja Držislava († 1000) dodje na hrvatsko priestolje njegov gori spomenuti stariji brat Krešimir III. Njega nadoživlje u vladanju njegove suverena samostalne kraljevine ugarski kralj Stjepan I. okô tri godine. Ovaj, kako je poznato, umre god. 1038, dočim se Krešimir III. prestavi s ovoga svieta okô god. 1035 [1]).

Pa ma kako slavno bilo sad kršćansko vladanje sv. Stjepana, ipak je *historički* stalno: da on nije *nigda* stekao za svoju krunu ikakva prava nad kraljevinom Hrvatskom. A pošto se nigdje nemože dokazati da je hrvatsko narodno suverenstvo za ovo doba ma u čem bilo okrunjeno od ugarskoga, s toga se podpunim pravom mogu okrstiti magjarski zahtievi na hrvatsku krunu, na podlozi magjarskih historičkih *Stjepanovih prava* izmudreni, lukavstvom i porugom poviesti. — S toga nećemo unapried više govoriti o pravima ugarske *Stjepanove krune,* nego ćemo jednostavno iztraživati, da li i kakva li *historička* prava može pokazati *ugarska* kruna nad kraljevinom Hrvatskom.

V.

Poslie smrti narodnog hrvatskog kralja Krešimira III († 1035) dodje na domaće priestolje sin mu *Stjepan I.* Mnoge povelje o darovštinama ovoga kralja dokazom su nam njegove moći i njegova bogatstva [1]). — Njegov sin i nasljednik bijaše Krešimir IV. nazvan i Velikim, koji nastupi vladanje god. 1050 a slavno ga završi god. 1074. Pravom mogaše reći u jednoj svojoj povelji: „Deus omnipotens *terra marique* nostrum prolongavit Regnum"; jer se njegovo kraljevstvo prostiraše s jedne strane od Kotora do Koruške, a s druge do Dunava. Fessler, inače toli pristran na uštrb Hrvatima, na sliedeći način opisuje cvatuće stanje njegova kraljevstva: „U ovo doba vladaše u Hrvatskoj Krešimir Petar, *velik muž* u svome narodu. junak na bojnom polju, razborit dr-

[1]) Idem, l. c. p. 673. 4.
[2]) Šafarik, l. c. p. 674.

šavnik u domaćoj upravi, bogobojan u srcu i u crkvenom uredjenju svoje kraljevine. Ove *sdružene vrline* pomogoše mu toliko, te je mogao svoju državu znatno raširiti na kopnu i na moru [1]). Dopustit će sigurno svaki nepristrani čitalac, da se dovle ne nalazi ni sjene kakvih ugarskih prava.

Njegov nasljednik *Slaviša*, zatim *Zvonimir*, za kraljevanja prvoga i Krešimira Velikoga ban kraljevine, ne manje čuvahu suverenstvo hrvatske krune naprama ugarskoj. Ovaj zadnji primi od pape Grgura VII. — kao i prije t. g. prvi magjarski kralj od Silvestra — kraljevske znakove: mač, kraljevski plašt, žezlo i krunu, kojom bijaše god. 1076 svetčano okrunjen u Starom Solinu. On umre godine 1088 [2]).

Stoprv po smrti kralja Zvonimira mogaše sinovac Krešimira Velikoga, Stjepan II. zasjesti na priestolje svojih predja. Njega naime bijaše Krešimir još godine 1066 poveljom odredio za svoga nasljednika ali je od Slaviše a zatim od Zvonimira bio iztisnut. Tomu nam je jasan dokaz njegova povelja [3]). „*Stephanus nutu Dei Chrobatorum et Dalmatinorum Rex* . . . . *Cum omnipotentis Dei pietas me patrum, avum, proavumque solio in Regio omnibus Chrobatiae Nobilibus collaudantibus exaltaverit honore*“. I ti bijaše okrunjen u Šibeniku od Spljetskog nadbiskupa.

Sve do smrti zadnjega narodnoga kralja Stjepana II (✝ okô god. 1092) sačuva dakle hrvatski narod svoje podpuno narodno suverenstvo prama ugarskoj kruni.

Ali po smrti ovoga kralja nastade u Hrvatskoj strah vito bezvladje; velikaši kraljevine borahu se jedan proti drugomu za krunu i prestolje.

Ovo doba i ovu narodnu biedu upotrebi ugarski kralj Ladislav, nazvan Sveti, da provali u Hrvatsku — da li je bio pozvan ili samosilno, to još ostaje u poviesti nerazjašnjeno. Ali ovo medjunarodno nasilje čini se da je i sama Providnost strašno osvetila; jer u isto vrieme provališe divlji Kumani u Ladislavovu vlastitu državu, a to ga prisili da brže bolje uzmakne iz Hrvatske *a da je više nigda ne vidje* [1]).

Ovom pak nasilnom provalom u tudji posjed zadobije ovaj tudjinac i njegova kruna baš tako malo prava nad kraljevinom Hrvatskom, kako i nad Ugarskom provaljujući Kumani, koji *u isto vrieme* navališe na nju. Osim toga sve, štogod bijaše magjarskoga, bijaše protjerano iz zemlje.

Bezvladje trajaše dakle u Hrvatskoj i dalje, ali narod sačuva netaknuto svoje narodno suverenstvo uzprkos magjarskom biču.

Po smrti magjarskoga kralja Ladislava, pokuša njegov nasljednik Koloman okoristiti se još sveudj trajućim unutarnjim razmiricama Hrvata, te provali silom u zemlju, prodrievši sve do mora [2]). Ali odmah zaboraviše velmože kraljevstva svoje nutrnje prepirke; narod skoči kao jedan čovjek na noge te izagna nasrtače svom svojom silom iz zemlje, i nagna ih preko Drave. Prieteće držanje naroda, koji je znao kroz pet stoljeća očuvati slobodu i nezavisnost, proti daleko strašnijim neprijateljima, nego li bijahu Magjari u ovo doba, prestraši magjarskog kralja Kolomana, kad htjede osvetiti *čast* svoga oružja protiva Hrvatima. To ga pak sklone na mirne ponude prama ovim zadnjima [3]).

———

[1]) Fessler, l. c. I. d. p. 122.

[2]) P. J. Šafarik, l. c. p. 675.

[3]) U *Farlata*, Illyr. Sacrum, Tom. III, p. 157, et seqq.

———

[1]) „Samo provala *Kumana* u Erdelj prisili ga da se *bezodvlačno* vrati kući u Panoniju“, — *Fessler*, Slike iz starine Ugra; II. sv. str. 331.

[2]) Jer ova razbojnička provala u tudju zemlju nemože imati nikakva *prava* sa svoga vlastitog temelja: ostav *bezuspješnom* a neprijatelji bjehu protjerani iz zemlje, što priznaju dapače i oni, koji smatraju vjerodostojnim *cigli* jedan izvor koji nam kaže ovu stvar (vidi dalje opazku 3): s toga ćemo sasvim mukom mimoići *nehistoričnost* toga izvora, pošto ovamo ne spada.

[3]) Za njegove šestogodišnje odsutnosti (na ime Kolomana), bijahu velikaši Hrvatske poravnali svoje nutrnje razmirice . . . i netom čuše viest o njegovu prietećem dolazku, predjoše oni u dvanaest četa

Izmoren *desetgodišnjim* krvavim bezvladjem, te da u buduće preprieči jednom za vazda izborom *tudje* dinasti e slične domaće razmirice, odluči narod hrvatski, sakupljen na saboru, uvažiti ponude Kolomanove, te njega, kao i njegove nasljednike, podignuti na priestolje hrvatsko, i *krunitbom* posvetiti *za kralja ciele „Hrvatske“* [1]). Sad ćemo pak u kratko *historički* dokazati: da ugarska kruna izborom Arpadske dinastije za kraljeve hrvatske stekla je baš tako malo *prava historičkog* nad ovom posljednom, kao što ga je tim stekla nad Englezkom, Francuzkom ili ma bilo kojom drugom državom.

Hrvatska i Ugarska pod zajedničkim svojim kraljevima iz kuće Arpadovića.

VI.

Opetujuć ovdje našu tezu, velimo: slobodnim i suverenim izborom magjarske dinastije Arpadovića na priestolje cjelokupne kraljevine Hrvatske, nje stekla ugarska kruna *nikakva* prava, barem ne *historična* nad hrvatskim kraljevstvom. Sad pak, što tvrdimo hoćemo da i temeljito dokažemo.

Da je izbor bio slobodan i *suveren*, dokazuje nam i sam *izabrani* kralj, kad to izričito priznaje u dotičnoj listini, ovako se izrazujući: „Ego Colomanus Dei gratia Rex . . . Chroatiae atque Dalmatiae *salvo habito consilio*, [1]) postquam . . .“ [2]).

Ali ne bijaše Koloman samo izabran za kralja hrvatskoga, nego, da se očuva na sva vremena neodvisnost krune hr-

---

preko Save, da ga dočekaju i da se bore za svoju *neodvisnost* . . . Njegovi poslanici javiše im poruku kralјevu, da će ih štititi te *poštovati njihovu slobodu* . . .“ *Fessler*, l. c. str. 489.

[1]) Premda je pisac historičko-diplomatičkog djela: „Das Verhältniss Kroatiens zu Ungarn, eine Erläuterung der St. von Korvätschen Unterjochungsgeschichte, Leipzig bei Wigand 1846“ do absurdnosti sveo i oprovrgao pod ovim naslovom naznačenu ugarsku brošuru: Ueber Kroatien, als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz“, mi ćemo ipak to sasvim ostaviti te uzeti; da je onaj u spomenutoj brošuri pobijani prastari ugovor sklopljen izmedju ugarskog kralja Kolomana i hrvatskog naroda izmišljen, pa si pridržajemo zadaćom očevidno dokazati suverenost hrvatske krune prama ugarskoj samo iz historičko-diplomatičkih vjerodostojnih izvora. Tim će sama po sebi biti dokazana dosljedno i temeljitost te istina spomenutog ugovora.

[1]) D. Irànyi, pisac rugalice „*Histoire politique de la Revolution de Hongrie* 1847-49. Paris, 1859“, da što nižim prikaže pred francuzkim obćinstvom državnopravni odnošaj kraljevine Hrvatske prama Ugarskoj, prisvaja samo za ugarski sabor naslov i djelokrug „*Diete*“, (sabor), a da omalovaži državnopravnost Hrvata, rabi za sabor Hrvatske književno-djetinjski diminutivni naziv „*Diètine*“ (mali sabor, skupština). Da se nema sažaljivati ovog piskara u njegovu zlobnom neznanju, morali bismo ga prezirati, a da i ne treba oprovrgavati njegovu diminutivnu oznaku, jer to pobijaju same *historične* činjenice dostatno. Naobraženi će čitaoci u ostalom biti uvidjeli, već iz onog *prvog* uzajamnog državno-pravnog postupanja zajedničkog kralja Hrvata i Ugra: da moć, naslov i djelokrug hrvatskog sabora, bijahu *isti* kao i ugarskoga, jer najodličnije pravo jednog naroda, birati vrhovnog vladara, bješe od istog obavljeno „*in plenitudine juris.*“ Pa i sam Irànyjev Koloman bijaše *prinužden* priznati „*Salvo habito consilio*“ svog izbora i to javno i izpravom, dosljedno dakle historički. Dobrostivi će se pak čitaoci još bolje osvjedočiti iz sliedećeg razlaganja, da su hrvatski državni sabori više puta opetovano najsvečanije vršili ovo suvereno pravo, te još njekoja druga prava i da sama sadašnja kraljevska kuća, što vlada kraljevinom Hrvatskom, kuća habsburžko lotarinžka, zavlada njom jedino usljed suverenog narodnog izbora na Cetinju (1 Siečnja 1527 i Pragm. Sankcije primljene (9 Ožujka 1712) u saboru zagrebačkom.

[2]) Iz „Registro Privilegiorum S. Mariae Jadrensis pod god. 1102.

vatske prama kruni ugarskoj, bijaše i *okrunjen* svečano u Biogradu na moru (danas Zaravecchia, obična priestolnica narodnih kraljeva hrvatskih), hrvatskim kraljem. To on priznaje u istoj već spomenutoj listini, gdje čitamo: „salvo habito consilio, postquam *coronatus fui* Belgradi supra mare in *Urbe Regia*..."

Ne bijaše dakle nit kao kralj Ugarske, niti *ugarskom* krunom sv. Stjepana okrunjen, nego bijaše u hrvatskom kraljevskom gradu pomazan i okrunjen, *Zvonimirovom* krunom, za kralja cielokupne Hrvatske. Koloman takodjer priseže za se i za svoje nasljednike na suverena prava naroda: „. . . . . et sicut vobis Dalmatinis Colomanus Rex Ungariae *juravit* suis cum Archiepiscopis, Episcopis et Comitibus: ut in breviario illo habetur . . ." [1]).

Suverena prava naše narodne krune su *historički i diplomatički* zajamčena podignućem Arpadske dinastije na priestolje hrvatsko. Ali i samo materijalno i formalno suverenstvo hrvatske krune bješe osigurano nad svaku sumnju. Koloman, kralj Hrvatske, obveza se i *za kune*: da će, kao takav, obavljati i vršiti hrvatske državne poslove *jedino* u Hrvatskoj, a ne u Ugarskoj, *sam glavom* i sa *hrvatskim* dostojanstvenicima kraljevine, uz sudjelovanje hrvatskog sabora. Prama ovoj obvezi i vidjamo ga *redovito* u Hrvatskoj svake treće godine. — Ovo što ovdje navedosmo, hoćemo da i dokažemo *izpravama*.

Godine 1102 bijaše Koloman, kako prije dokazasmo, po saboru izabran i okrunjen, pak stoprv poslie ovog svečanog čina mogaše kao *zakoniti* kralj Hrvata dati povelju prije spomenutu pod brojem 2), što nam i on sam svjedoči kad primjećuje „*salvo* habito consilio". — Tri godine kašnje 1105 vidjamo ga opet u Hrvatskoj osobno. Neprilike vremena ne dopustiše, u koliko je nama poznato, da do nas dodje ijedna izprava od te godine.

Isto tako dolazi Koloman, nakon dalnjih triju godina, 1108, opet glavom u Hrvatsku, da obavi sa saborom poslove kraljevine Hrvatske. Od njegovih do danas preostalih izprava spomenut ćemo ovdje samo onu koja se obično nazivlje „Privilegium libertatum" iz koje još jasnije proiztiču sva prije spomenuta suverena prava hrvatske krune. — Ovu izpravu dade gradu Trogiru, te iz iste razabiremo da je ovaj kralj, sa svim velikašima svoga kraljestva *prisegao* našemu narodu za se i za svoje nasljednike sliedeće tačke: *a*) suverenu neodvisnost; *b*) da slobodno biraju sami crkovne i svjetovne poglavare; *c*) da se služe starim zakonitim i *narodnim* ustavom; *d*) izjavljuje da se ne smije *nijedan Magjar* nastaniti u našoj zemlji, bez izričite privole Hrvata; *e*) da se mora krunití; *f*) da će sam *glavom* obavljati *državne poslove* hrvatskog naroda u našoj zemlji i uz sudjelovanje naroda. Spomenuta listina glasi u izvadku kako sliedi: „Anno Dominicae Incarnat. M. C. VIII Mense V. Die XXV. Anno XII. Regni mei. Ego Colomanus Rex Ungariae, Croatiae atque Dalmatiae... *Juro super Sanctam Crucem*.... mihi et filio meo aut *Successoribus meis Tributarii non* sitis; [1]) Episcopum . . aut Comitem, quem Clerus aut populus *elegerit*, ordinabo, et *lege antiquitus constituta* vos uti permittam; ... in Civitate vestra *neminem Hungarorum* . . . *habitare permittam nisi quem Voluntas Vestra* expetierit: cum autem ad vos *coronandus* (naime u osobi svojih potomaka) aut *Vobiscum Regni negotia tractaturus advenero* . . . Hoc autem Sacramentum a Rege et ab Archiepiscopo Laurentio et Comitibus Hungariae *confirmatum* est [2]).

Ako promislimo da se izmedju ovih *jednostrano* obveznih točaka, koje moradoše priseći hrvatskom narodu Magjari sa svojim kraljem, nalazi i ova: da bez privole Hrvata ne smije se nastaniti medju nam nijedan Magjar, lako ćemo uvidjeti: da je onaj narodni, *pra-*

———

[1]) U izvadku iz privilegija mletačkog duž. da *Ordelapha Faled o.* Apud *Lucium* „de Regno Croatiae et Dalmatiae."

———

[1]) *Jedino* obilježje podložnosti naroda u ono doba, *plaćanje danka*, izričito se poriče ugarskoj kruni nad Hrvatskom i pri segom se potvrdjuje ovaj oprost od danka.

[2]) Apud *Lucium*: „De Regno Dalmatiae et Croatiae," Lib. III. C. III p. 115.

ugovor, što no ga narod sklopi sa kraljem Kolomanom, kao *samo historički* vriedan, za Magjare i za njihovu krunu, posve nepovoljan, jer i sam kralj Ugarske mogaše boraviti u Hrvatskoj samo kao kralj *Hrvata*. Bezmisao je dakle, još buncati o *pravima*, što ih *ugarska kruna* tobože imade nad Hrvatskom. Isto tako je s druge strane historička istina: da *praugovor* što nam ga poviest spominje (jer se je sam stari dokumenat, tekom vremena izgubio baš kao *Bulla aurea* Magjara, zajedno sa svih svojih *sedam* prepisa, premda je okò 120 godina mladja od onog praugovora) da je dakle ovaj ugovor, što ga ugarski profesor Stjepan Horvàth nastojaše nehistorički zanijekati, više nego historičke naravi, jer je do dan danas *diplomatički* potvrdjen. Rečenica koja se ondje sadrži: *Pacta* cum iisdem, ut *voluerunt*, coordinari", posve se sudara sa onom u povelji: „nisi quem *voluntas* Vestra expetierit".

Napokon vidjamo hrvatskog kralja Kolomana još jednom nakon tri godine 1111 u Hrvatskoj, što nam nedvojbeno jamči i istodobno potvrdjuje prije spomenuta obveza. Od izprava koje se na to odnose, spomenut ćemo ovdje samo jednu, koja može još više potvrditi sve ono što do sada rekosmo. Ova izprava sadrži pravo hrvatskog naroda odnosno na crkvene poslove, a poimence privolu hrvatskog sabora za odredbu: da svećenstvo Dalmacije ima uživati ista prava, što ih njekoć uživalo hrvatsko. Iz ove izprave jasno sliedi: *a*) da kralj nemože *ništa* odrediti bez privole sabora hrvatskog; *b*) da je hrvatski sabor bio podpuno neodvisan od ugarskoga. Evo ovdje doslovno rieči ove izprave u koliko se tiču ovih prava: „Anno Dom. Inc. M. C. XI., Ind. IV., Epacta nona concurrentibus, Ego Colomanus Dei gratia Rex Ungarorum per misericordiam Dei potitus [1]) Regno Croatiae atquae Dalmatiae *assentimus* (naime na volju sabora kraljevine Hrvatske) ad *quantum* ad nos pertinet (naznačuje jasno vlast zakonodavnu sa narodom podieljenu) et confimamus Arbensi Ecclesiae . . . postea *necessario* (bijaše dakle *prinužden*) duximus cum *utriusque Regni Universo Consilio* [1]) ut qua libertate fruantur Clerici Hungariae fruantur et clerici Dalmatiae... Datum est hoc Privilegium ... ex concessione Colomani Regis ... Dalmatiae atque Croatiae ... in praesentia ... Petri Absarensis Episcopi et *Generalis Domnii Regis Curiae*". Dakle godine 1111 ovaj biskup bijaše kancelar kraljevine Hrvatske. Lucius u svome historičkom djelu: „De Regno Dalmatiae et Croatiae" govori na sliedeći način o ovoj tački: „*Tertio* Colomanum in Dalmatia fuisse, imo *Curiam quoque Regum Croatorum more* celebrasse, ex sequenti privilegio Arbensi Ecclesiae concesso, constat" [2]).

Ovaj čestiti i svojoj zakletvi toli vierni kralj, bio bi zaista i godine 1114 došao u Hrvatsku, po svojoj kraljevskoj dužnosti, da ga nije već ove godine ugrabila neumoljiva smrt. Ali nije s toga propustio njegov, ne manje čestiti sin Stjepan — poslie smrti njegove kralj Hrvata — duševno vršiti dužnosti koje mu bijaše otac uzeo na se prama hrvatskoj kruni. On bo godine 1114 potvrdi svojom *zakletvom* već spomenuti „Privilegium Libertatum" i tako umiri narod za njegova suverena prava. Izprava glasi u izvadku kako sliedi:

— —

[1]) Ovdje kralj izričito izjavljuje: „per *misericordiam Dei potitus* Regno"; svaki pak gimnazijalni učenik znade da izraz „*Regno potiri*" po duhu latinskog jezika znači: pravo i valjano uzaći na priestolje. To nam još više nedvojbeno dokazuje i sliedeći izraz „per *misericordiam Dei*".

— —

[1]) Kad bi bio kadar, francuzko-magjarski piskar Irányi, morao bi pocrveniti radi toga pred naobraženim svietom, što je okrstio sabor hrvatski djetinjskim diminutivom „Diètin (mali sabor); jer ovdje priznaje i sam „*Salvo Regni Croatiae Consilio*" izabrani i okrunjeni hrvatski kralj — koji je jamačno bio bolji magjar od Irànyia — podpunu diplomatičku jednakost i medjusobnu neodvisnost hrvatskog sabora prama ugarskom, kad ga nazva, polag učinjene zakletve: „*Utriusque Regni Universo Consilio*".

[2]) Lucius l. c.

„Ego Stephanus, Colomani Regis filius, Rex Ungariae, Croatiae atque Dalmatiae. Anno Domin. Incarn. 1124, Ind. II. Nono Anno Regni mei, *eandem libertatem et pacem* a patre meo . . . stabilitam cum Episcopis et Comitibus et *omnibus Regni Principibus sub* ejusdem *sacramenti* obligatione confirmo et corroboro . .“ [1]) Dakle još poslie 22 godine od kada je bio sklopljen onaj praugovor, moradijaše kralj ugarski sa svojim velmožama, *prisegom* potvrditi pravo Hrvata, da neće trpjeti da se nastani medju njima ijedan Magjar bez njihove dozvole, a tako isto i ostala prava hrvatskog naroda: doista u ljetopisima naroda nečuven medjunarodni ugovor!

Podpuno narodno suverenstvo naprama Ugarskoj sačuva našoj kruni za vladanja Arpadovića i tu prerogativu: da obično bude na čelu naše kraljevine koji kraljevski Princ pod naslovom „Dux totius Slavoniae“. Ovaj bijaše snabdjeven *kraljevskom vlašću*, te imadjaše svoj *vlastiti dvor posred* našeg naroda, okružen od *velikaša državnih* i visokih dostojanstvenika dvora. Od neizbrojnih listina o tome navesti ćemo ovdje samo listinu Andrije „*Regni Dalmatiae et Croatiae Ducis*“, iz koje se može uvidjeti da je on obnašao „regia authoritate“: kraljevsku čast.

„In nomine Sanctae Trinitatis . . . Anno ab Inc. Dom. 1198 Ind. prima: Ego Andreas tertii Belae Regis filius, Dei *gratia* (ali ne kralja *Ugarskoga*) Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Culmaeque *Dux* in perpetuum. Quoniam *Ducali Serenitati jura et dispositiones Regni sui* licet . . . et disponere; hinc est quod nos in Dalmatiam perambulantes, invenimus Episcopatum *Pharensem* suo pastore vacantem; ne igitur juri Ecclesiastico in aliquo derogaretur, diligenti inquisitione, cui Archiepiscopatui suffraganatus subjaceret, relatione vero Dalmatiae Episcoporum et *universorum Croatorum Principum* (da se je pod diplomatičkim nazivom „Regni Dalmatiae“ ili *Dalmatorum* imala razumjeti cjelokupna kraljevina Hrvatska i hrvatski narod, to nam nedvojbeno dokazuje ova listina), percipimus, quod ex *antiqua constitutione* (na koji je *prisegao* bio i prvi hrvatski kralj Koloman od dinastije Arpadovića riečima „*lege antiquitus constituta* vos uti permittam“ — što nam je u isto vrieme trajnim dokazom, da je hrvatski narod imao ne samo *svoj vlastiti*, nego dapače *slobodniji i stariji* ustav nego i sami Magjari) sub Spalatensi Archiepiscopatu fuisset. Nos vero relationi eorum attendentes, praetaxatum Episcopatum cuidam Spalatensi Canonico M. (Michae) contulimus . . . Huius autem *constitutionis* pagina testimonio istorum facta est: Andrea *Bano*, Comite Macharia . . . *Camerario Ducis* Venceslao, Praeposito Gutifredo, Magistro Teobaldo. Datum per manus Petri filii Milka *Ducis Aulae Notario*“. [1]) Ovdje ćemo prekinuti; misaoni čitaoci, pa i oni, koji bijahu dosad obuzeti predsudama na uštrb Hrvata, bit će se uvjerili iz onoga što dosle rekosmo, da je ugarska kruna poslie izbora i krunitbe Arpadske dinastije za kraljeve cjelokupne Hrvatske zadobila nad ovom baš toli malo prava, koliko ga je imala prije ovog izbora i krunitbe. Kraljevina Hrvatska stupi ovim činom, prama Ugarskoj, u isti državni odnošaj, u koji stupi i ova posljednja prama kraljevini *Češkoj*, kada Ugri izabraše god. 1526 Ferdinanda I., kralja češkoga i nadvojvodu austrijskoga za svoga kralja. Dvie se naime suvereno neodvisne krune nadjoše na jednoj te istoj okrunjenoj glavi.

---

[1]) Ap. Lucium, de Regno Dalmatiae et Croatiae, Lib. III., Cap. III., p. 115.

[1]) Vide Iv. Kukuljević: *Jura Regni Croatiae etc.* Pars. I. p. 36. — V. tu izmedju ostalog još i izpravu sub. XXIX od g. 1194, gdje Mirko, najstariji sin i nasljednik kralja Bele III., riešavajući jednu pravdu o granicama dotičnih biskupija koja se bijaše povela izmedju nadbiskupa Spljetskoga i biskupa Ninskoga, kao „Dux Dalmatiae atque Croatiae“ medju ostalim govori: „ . . . Talem inter utrasque ecclesias finem et divisionem *authoritate Regia* composuimus“. To nam isto potvrdjuje dalje izprava sub. XXX. od g. 1195 od istog Mirka, pa one sub XXXII i XXXIII od g. 1198, obadvie od Andrije, etc.

Da se je tečajem viekova pod Arpadovićima okrnjilo na jedan ili na drugi način koje suvereno pravo hrvatske krune, moglo bi se onda pomisliti najviše kakvo vjerolomno postupanje, i koje se moralno nemože opravdati, ali nemože nikako izbiti odatle kakvo *pravo* za začetnika takvog priekornog postupanja. Jer se je kralj Koloman *zakleo za se i za svoje nasliednike* da će braniti proti svakomu neodvisnost hrvatske krune; pa pridodamo li ovo, *nema prava proti pravu drugoga.* — Nadalje: hrvatski je narod *krvavo* kaznio svakoga koji je nasilno posegnuo za njegovim pravima. Napokon: kako nas političko sadašnje stanje uči, ne drže uprav Magjari da je njihov sadašnji položaj, jer *faktično* obstoji, zato i *historički* opravdan; čini se da oni na podlozi vječnoga *prava* zahtievaju uzpostavljenje prijašnjega stanja. Ali im mi Hrvati odgovaramo: „Quod uni justum alteri aequum“. Jer i mi branimo samo svoje *najsvetije pravo* proti tudjem prisvajanju i proti *historičkoj laži!*

Pod vladanjem kraljeva od roda Arpadova i opet prodjoše za kraljevinu Hrvatsku *dva vieka* slobodnoga narodnog života. — Sad ćemo pak iztraživati; nije li ugarska kruna zadobila *po* izumrću *ove* dinastije nad našom kraljevinom kakvo pravo, što bi se moglo pred *poviešću* obraniti.

I ovaj će odsjek našeg narodnog života još sjajnije oprovrći magjarska svojatanja historičkih prava prama nam, jer će naše narodno suverenstvo tek tada i to tim jasnije zasjati, kad se ovom dobom zakonito potvrdjuje narodna neodvisnost prijašnje dobe.

Hrvati i Ugri pod raznim biranim kraljevima. Mješovito izborno doba.

VII.

Na 14 siečnja 1301 umre zadnji hrvatski kralj od roda Arpadova, Andrija III. Time zakonito prestade i onaj *praugovor*, koji spajaše Hrvate sa vladarima Ugarske, što dade priliku hrvatskome narodu, da može opet vršiti svoje najviše suvereno pravo, birati naime sam sebi vrhovnog vladara države.

Da je za ovo doba ugarska kruna imala ikakvo pravo nad Hrvatskom, posve naravno i zakonito bi odatle sliedilo: da bi naša domovina bila morala jednostavno dieliti udes kraljevine Ugarske, te dosljedno da bi izabrani vladalac kraljevine Ugarske bio i zakonit vladar (suveren) Hrvatske. — Nu nebijaše tako.

Još za života zadnjega zakonitog kralja Hrvata, spomenutog Andrije III., čija se je skora smrt radi slabog mu zdravlja mogla već predvidjeti, prijaviše se našem narodu pretendenti za priestolje hrvatsko. — Karlo Martelo se ponudi prvi Hrvatima za kralja, pošto priznade u ovom slučaju gradu Spljetu različite povlastice. [1]) — Ali se narod ne htjede upuštati u ove ponude prije smrti zakonitog kralja, radi česa i pozvani gradovi (Dalmacije) prepustiše ovu stvar banu kraljevine, Pavlu Šubiću knezu bribirskome [2]).

Za ovog medjunarodnog dogovaranja umre i pretendent (Karlo Martelo) i zakoniti vladar na priestolju hrvatskom, Andrija III, skoro u isto vrieme. Pa tako narod, riešen u ovom obziru svake obveze, bijaše sad slobodan i ničim ne priečen, da vrši suvereno pravo.

Uslied toga podje, na proljeće godine 1301, jedno narodno poslanstvo u Pulju po *sina* umrvšega pretendenta, 13-godišnjega Karla Roberta, da ga doprate u Hrvatsku. — U Spljetu bješe primljen od zakonitog zastupnika kraljevine, bana cjelokupne Hrvatske, Pa-

---

[1]) „Karlo Martello ne oklievaše, da se najprije prijavi Dalmatincima za kralja; dočim poveljnim pismom obećavaše Spljećanjima zaštitu i povlastice za njihovu trgovinu u *Italiji*, u isto vrieme uztraži toli od njih koli od Trogirana i Šibenčana prisegu viernosti“, — Fessler. Gesch. d. U. etc. I. dio, p. 710.

[2]) „ . . . Gradovi prepustiše taj posao Banu *Pavlu Šubiću* knezu bribirskome, a Karlove poklisare odpraviše s odgovorom, da su oni već jednome kralju . . prisegli viernost.“ — *Idem*. l. c. p. 710.

vla kneza bribirskoga. Dva mjeseca kašnje bijaše odveden u Zagreb, i tu u stolnoj crkvi svetčano okrunjen za se i za svoje nasljednike kraljem cjelokupne Hrvatske. ¹)

Dok na ovaj način hrvatski narod ovim suverenim činom svoje neodvisnosti izabra si novu dinastiju te je krunitbom posveti, sa svoje strane izabraše Ugri Većeslava sina češkoga kralja i okruniše ga za svoga kralja. Na taj način personalna unija izmedju Hrvata i Ugra bješe sasvim prekinuta. Ovim dvjema kraljevstvima vladahu sada dvie posve različite dinastije — češka i napuljska. Ugri ne učiniše *ničesa* da poremete ovo zakonito stanje koje tako bijaše nastalo; medjunaredni moral bijaše tada u njih još duboko uvriežen, a da bi bili posegnuli za tudjim pravima. Tekar talijanska himba učini ih, mnogo kašnje, u tom obziru manje obzirnim (skrupoloznim), ali to bijaše istodobno i klicom kobnih zapletaja kašnijih vremena. — *Historički* je dakle dokazano: da tudje vlasti kao i sami Ugri bijahu priznali, po izumrću Arpadovaca, suverenu nezavisnost hrvatske krune.

Pošto su već šest godina mirno vladali Karlo Roberto — Hrvatskom, a Većeslav — Ugarskom, odluči ovaj zadnji ostaviti ugarsko priestolje te se vratiti u svoju domovinu. Ugri tad ne izabraše počem hrvatskog kralja Karla Roberta, nego *Otona Bavarskoga,* pa tek nakon što je ovaj dvie godine nesretno Ugarskom vladao, odluči se velika većina u Ugarskoj za hrvatskog kralja Karla. Ugri tada protjeraše Otona i pozvaše na ugarsko priestolje Karla Roberta. Tim učiniše Ugri u 14. vieku isto, što bijahu Hrvati prije u 12 učinili. Onda *mi* izabrasmo njihovu arpadsku dinastiju za naše, a sada izabraše oni našu napuljsku za svoje kraljeve.

¹) „Sliedećeg pramaljeća odputova bribirski knez Juraj, sin Pavlov, u Pulju, po mladog kraljevića, da ga dovede u Dalmaciju gdje već bijahu za nj predobiveni gradovi, prelati i plemići . . . . Ovaj dodje kolovozu u Spljet, tu bješe dočekan od Pavla kneza bribirskoga, poslie dva mjeseca odveden u Zagreb te ondje . . . . . okrunjen . . . .“ Fessler, l. c.

Iz onoga što do sada rekosmo sliedi historički neoborivo i jasno: da po izumrću arpadske dinastije vladahu u Ugarskoj dva kralja jedan za drugim koji ne vršiše u Hrvatskoj nikakva prava, s jednostavnog razloga i što ova zadnja kraljevina imadjaše svoje vlastite kraljeve. Tekar treći ugarski kralj po izumrću arpadske dinastije sjedini na svojoj glavi dvie krune, ali nipošto dva kraljevstva pod jednom krunom. Time biva *historičko* pravo ugarske krune nad Hrvatskom njekakva fantastična obmana, a ne historična istina.

Mogli bismo ovdje slobodno zaključiti naše historičko razlaganje o ovom tobožnjem pravu. Mi bo cienimo da smo dostatno dokazali: da Ugri nijesu nikada dobili svojom krunom ikakvo pravo nad našom domovinom ni u *početku* (kruna sv. Stjepana), ni *za vrieme* njihova pravog narodnog života (Koloman i njegovi nasljednici), pa napokon niti *na koncu* ovog ni u *nastupu* mješovitog *izbornog doba* — koje sad po ugarskoj zakonitosti trajaše do godine 1687. — Jasno je dakle: da sedam *viekova* hrvatskoga, historički i zakonito govoreći — suverenog narodnog života, *kraj ugarske krune sv. Stjepana*, u poviesti je pretežnije nego 150 godina hinbe i pritiska, kad se je nastojalo, pod izlikom same poviesti pokopati naša historička prava. Nu da do konca odkrijemo istinu, hoćemo da sliedimo i poviest sve do kraja.

VIII.

Kad je hrvatski narod izabrao za svoga kralja Karla Roberta, izabra po njemu u isto vrieme i njegove zakonite (mužke) nasliednike; jer kraljestvo hrvatsko bijaše uviek nasljedna izborna država, i za narodne dinastije (izuzev uzurpatore) i za Arpadovaca, pa tako je napokon i pod sadašnjom dinastijom bilo ugovoreno pragmatičkom sankcijom.

Ljudevit, sin Karla Roberta, nezahvalan prama hrvatskome narodu, bez čije pomoći ne bi nikad bio ni on a

ni otac mu zasjeo na priestolje hrvatsko i ugarsko, započe krnjiti Hrvatima njihova prava. Ali ova nezahvalnost onog Talijanca bijaše i strašno osvećena toliko na njemu samom koli na njegovoj krvi.

Poviest nam može pripoviedati o tom, kako se je hrvatski narod znao odlučno oprieti svakom okrnjivanju svojih suverenih prava. Vječna Providnost htjede, da se je mogla ovome tako zvanom Ljudevitu Velikome oprieti tolikom silom jedna hrvatska žena, naša narodna junakinja kneginja Vladislava Nelepićeva, da je dapače potisnula njegove čete daleko preko granica, što napokon prisili ovoga kralja da sam glavom posreduje. Premučavamo ovdje njegov sramotni put u Hrvatsku, i još sramotniji uzmak iz Bihača, njegove ugovore sa velikašima zemlje, da opet steče ljubav naroda, koje toliko trebovaše, da se može zaratiti sa mletačkom republikom i s ostalim svojim protivnicima; premučavamo bezumne i smiešne pogrde njekih ugarskih povjestničara, koji nastojahu da sramotu okrenu u slavu, te ćemo samo opaziti: da ono s početka tako nezakonito postupanje ovoga vladara proti hrvatskome narodu, svrši napokon tim da je *prisegom* potvrdio njegova narodna prava, pa tada se tek mogaše osloniti na ovaj narod.[1]) Mimolazimo sve ove historične dogodjaje i smatrajuć sve ovo kao da nije ničesa ni bilo, pitamo pred svietom te nek on sudi: može li nasilje dati pravo? da li je ugarska kruna stekla ikakvo pravo nad Napuljem, što no ga bijahu Ugri privremeno osvojili i zaposjeli? Pak baš onako, kako nemogoše steći nikakva prava nad Napuljem, nemogoše ga steći nasiljem ni nad Hrvatskom.

Ipak dosta o tom; samo ćemo još ovdje navesti: kako daleko mogoše zači u svojoj zasljepljenoj i pristranosti za Magjare proti Hrvatima njeki magjarski povjestničari XIX vieka, da se nijesu ustručavali govoriti ni o samom *vjerolomstvu* na korist kralja Ljudevita prama Hrvatima. Da, Fessler odobrava i oprašta kralju Ljudevitu, što se nije osvrćao na prisegu svoju, kojom se bijaše zakleo Hrvatima da će poštovati njihova prava, jer da tobož nije bio dužan držati, što se je bilo medjunarodno ugovorilo na uštrb Ugra s drugim narodima! Nevjerojatno bi bilo ovo strašno načelo, da ga nebismo čitali kako sliedi crno na bielom: „Gdje se *narodne sloboštine i povlastice* zlorabe da se udovolji mržnji, jalu i zavisti *), tu kraljevima *nalaže* i *sama pravednost* te *svetost države oštri despotizam* . . . “[1])

Žele li Magjari na *takvoj* podlozi osnovati svoja prava, tada doisto rade dosljedno samo; ali se ne smiju ni tužiti sa svoje strane, ako se i drugi isto tako posluže tim liepim načelima *naprama njima*, te kušaju njima se okoristiti. „Quod uni justum, alteri aequum!“

Poslie smrti Ljudevita, koji umre bez mužkih potomaka, opet se pruži Hrvatima prigoda, da historički potvrde neodvisnost svoje krune, nu sad s tom razlikom da je s Ljudevitom istodobno nestalo i starog magjarskog medjunarodnog morala. Narodni ponos bijaše se za njegova vladanja previše naduo, a da bi oni tudje poštovali, pak moraše tim dublje pasti. Talijanska lukavost i prevejanost bijaše sad postala glavnim njetilom. To se je imalo do skora izvrći u nasilje prama hrvatskoj kruni, što morade izazvati kod Hrvata

---

[1]) „Tako *morade* ban Ivan . . . *prisegom zajamčiti* potvrdu njihove unutrnje uprave, slobodna sudstva, posjeda njihovih zemalja, *kako bijaše u vrieme ugovora, te svih* povlastica starih kraljeva ugarskih“. *Fessler*, l. c. str. 776. A pomnjivi štioci poznaju sad ove povlastice i prava.

*) Dakle ako koji narod brani i čuva svoja prava, tu valjda mora da bude mržnja i zavist? Kad su naši predji ugovorili sa Kolomanom i njegovim nasljednicima: da ne smije nijedan Madjar stanovati u našim gradovima, morali su imati takodjer i važnih uzroka da što takva mogu ugovoriti, pa bi li dakle bilo dopušteno prekršiti vjerolomno taj ugovor? Takva načela mogu poteći samo iz sliepe narodne mržnje i bezobzirne sebičnosti!

[1]) *Fessler*, l. c. pag. 780.

silu, lukavost i pritisak [1]), tako da je iz ove medjunarodne borbe nastalo najstrašnije i najkrvavije doba našega narodnog života, doba, koje bi *samo* bilo sasvim dostatno da odvrati i odbije za *uviek* Hrvate od ma kakva saveza sa Magjarima, — toli grozno je i toli krvavo ovo doba! Ljudevit umre godine 1382; tad nastade za hrvatski narod prvo bezvladje, koje trajaše sve do godine 1385. Po prilici za osamstoljetnog političko-narodnog življenja Hrvata na jugu Europe, nijesu oni nikad priznali ni trpjeli ženskog nasljedstva. Pa tako se dogodi da je po smrti Ljudevitovoj loza Karla Roberta bila smatrana kao zakonito izumrla, a Ljudevitova kći Marija, od Ugra priznata za kraljicu, i okrunjena, proglašena u Hrvatskoj nezakonitom, i to tim većim pravom, što hrvatski narod mogaše priznati zakonito na svom priestolju samo onu dinastiju, koju . . oni samostalno izabraše. Sam Fessler mora ovo priznati, jer se činjenice ne dadu zanijekati, premda se kuša sve moguće, da se istinu prikaže u magjarskom obličju [2]).

Kao njekoć po izumrću arpadske dinastije, tako se i sad odputi narodno poslanstvo u Napulj, da ponude krunu kraljevine Hrvatske Karlu Dračkomu. — Na 11 rujna 1385 doplovi novoizabrani kralj u Senj, odakle krenu sa svim Velikašima kraljevine u Zagreb gdje ustanovi svoju prestolnicu [1]).

Na ovaj način imadjahu Hrvati svoga vlastitog kralja u Zagrebu, Ugri pak svoga u Budimu. Ali i u Ugarskoj moraše žensko gospodstvo pod uplivom moćnog palatina Nikole Gorjanskoga, pobuditi nezadovojstvo. Ugri bo nemogahu podnositi njegove vlasti [2]), jer je bio *Hrvat*, te ono nezadovoljstvo bijaše uzrokom da su sve toplije čeznuli za hrvatskim kraljem Karlom. Dok je Karlo boravio u Hrvatskoj, dolažahu u Zagreb iz Ugarske sve češće ponude, poslanstva i molbe nudeći ugarsku krunu našemu kralju. Jakom hrvatskom vojskom prodrie kralj Karlo u Ugarsku, te bijaše pod egidom ove vojske proglašen i okrunjen takodjer i ugarskim kraljem. [3]) Na taj način sjedini i ovaj kralj na svojoj glavi dvie krune; to, dakle bijaše već drugi kralj, što ga Hrvati dadoše Ugrima. Fessler jadikuje vrlo tužno rad slaboće svojih Ugra onoga doba, što nemogoše da obrane svoga zakonitog kralja! [4])

---

[1]) „Govorkalo se je samo o njekom obćem komešanju, nu ništa sigurna o kakvom postojećem *savezu*, o njegovu cilju i pravcu: toli vjerno čuvahu saveznici svoju tajnu, toli oprezno i razborito zamićahu za sobom trag". Id., IV dio, str. 14 ukupnih njegovih djela.

[2]) „*Odvažniji* muževi, hrvatska *gospoda* (kad Hrvati branijahu svoju suverenost od vjerolomnih Ljudevitovih napadaja; Fessler ih počasti imenom *razbojnika*; u ovo ih doba zove uviek urotnicima!) na čelu im braća Horvati: Pavao, biskup zagrebački, Ivan (ban kraljevine), Vladislav i Stjepan sa St. Ivanovskim vitezom i priorom Vranskim, Ivanom Paližnom, ... potakoše u sebi i u drugima nezadovoljstvo proti *ženskom* gospodstvu . ." L. c. pag. 17.

[1]) „Medjutim bijahu sjedinjena gospoda u Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni — (dakle cieli hrvatski narod!) — primakli kraju svoje osnove . . . odputova Pavao Horvat, biskup Zagrebački, kao punomoćnik saveza, u Napulj, da pozove Karla Dračkoga na ime econ stališa nek primi krunu . . došav u Zagreb . . . kamo ga biskup Pavao, kralj Tvrtko i ostali kolovodje saveza . . dozivahu". — Idem l. c. str. 43.

[2]) „. . . Gledahu (Ugri) težkim srcem neograničeno povjerenje djevojke kraljice i njezine majke skupa sa kormilom vladanja u ruku jednog *Slovenca*, što se tek malo vremena prije uzdigao, palatina Nikole Gorjanskoga (Gara)". l. c. str. 7.

[3]) „Danomice bivahu sve češća poslanstva, dopisivanje i ponude u Zagreb, što no svjetovahu što toplije da zauzme priestolje bez duljeg oklievanja. Na skoro obći (?) poziv, ostavi on nakon tromjesečnog boravka Zagreb, te udje u Ugarsku *jakom* vojskom, u kojoj se bjehu sakupili Hrvati, Dalmatinci i Bošnjaci . . ."Str. 50.

[4]) . . . Sve mirni, oprezni, miroljubivi muževi, ovdje, gdje je mir, opreznost, miroljubivost bio grieh jednak *izdajstvu*. S toga pobiediše ostali (naime Hrvati) bez

Ali što nemogoše osujetiti, jer nije bilo hrabrosti i odvažnosti, to tim ogavnije učiniše hinbom i umorstvom iz zasjede. Naime malo poslie, nakon svoga krunjenja za kralja ugarskoga, bude Karlo na varvarski način u Budimskom dvoru ubiven (6 veljače 1386). Smrću Karlovom bijaše priestolje hrvatsko opet izpražnjeno, a za ovim ogavnim činom nastane u Hrvatskoj još strašnije, još krvavije bezvladje. Izmedju nas i Ugra bukne otvoreni rat, borba koju naši predji zapodjenuše da uzčuvaju svoja suverena prava, a koja se je nemilo na desetke godina zategnula.

Iz ove episode našeg narodnog života mi ćemo ovdje navesti poglavite samo tačke ove velike narodne borbe u koliko one zasiecaju u našu stvar te dokazuju suverenost naše krune u ono doba.

Po umorstvu našega kralja Karla krenuše Hrvati iz Ugarske natrag, razpirujuć pravednu osvetu.[1]) Ciela Hrvatska, od Drave i Dunava ća do Kotora protrnu od erčbe i gnjeva s onog podlog čina; sve se združi i naoruža, da brani a u isto vrieme i osveti narodnu čast i vlastitu neodvisnost.

Kazna vječne Pravde ne izostade za dugo. Na 25 srpnja 1386 krivci onog crnog nedjela budimskog padoše Hrvatima u ruke. Ubojica Blaž Forgač i palatin Gorjanski bijahu svladani u boju i glava im odmah na mjestu o'rubljena; kraljica i nje majka Jelisava, udovica kralja Ljudevita bijahu zarobljene od bana kraljevine te odvedene u zatvor u Novigrad na moru. Ugarsko kraljestvo potom bijaše u Hrvatskoj u sužanjstvu, a svi napori Ugra da ga oslobode ostadoše jalovi, premda Hrvati pri tom zapadoše izmedju dvije vatre, — s jedne strane naime medju razjarenu Ugarsku a s druge medju republiku Mletačku, koja, nadom da će nam u ovom metežu moći oteti gradove dalmatinske, izdašno pomagaše Ugre.

Junački se opriešo Hrvati pri obsadi Novigrada od Mletčana; hrabro odbiše njihov juriš [1]) a jednakom hrabošću osujetiše i naprezanja ugarskih četa, kojima je zapoviedao Vladislav pl. Lučenac. — Posred ove borbe pozvaše Ugri, sakupljeni na svom saboru u Budimu, Sigismunda, muža kraljičina, u Ugarsku, imenovavši ga zemaljskim zapovjenikom cjelokupne magjarske vojske. On se odazove pozivu te stupi malo zatim na čelo sakupljene ugarske te i češke vojske nedaleko od Koprivnice u Hrvatskoj, ali se usljed primicanja Hrvata povuče opet natrag do Kiseka (u ožujku 1387). Ova žalostna vojna svrši tim: da su Ugri sakupljeni u Budimu na saboru, a sdvajajući o kraljičinu oslobodjenju, izabrali i okrunili Sigismunda svojim kraljem, pa na taj način ne samo ostavili u nesreći svog zakonitog kralja, nego ga i izdali. Dok se je to dogadjalo u Budimu, bjehu Ugri od Hrvata ne samo protjerani iz zemlje, nego i bojište preneseno na drugu stranu u Ugarsku, u Banat.[2])

Nepristrani će čitalac iz ovoga razabrati, da su za ovih dogodjaja Hrvati

———

odpora i bez boja; stvar je za kraljicu bila izgubljena, jer najveća vjerna gospoda mučahu plašljivo". L. c. p. 52.

[1]) Karlovi pristaše moradoše otići . . . . . te izvan grada smatrati se sretnim, da su *po množini* umakli osvetnom biesu Ugra razborito proračunanim kretnjama bana Horvata". *Idem* . . . l. c. Fessler, koji tvrdjaše, kad no Hrvati s Karlom bijahu prodrli u Ugarsku i Budim, da je *cielo* pučanstvo toga grada kralju Karlu nazdravljalo: — „Dolje sa ženskim gospodstvom, Karlo koga nam je dovelo nebo (ne nebo, nego Hrvati!) budi naš kralj, ovako vikahu *vitezovi, gradjani, puk!*" — na jedan mah učini Ugre *Marijinim* privrženicima — pred *stranačkim biesom* kojih mu drhću Hrvati; a da ni ne promišlja na ono što je pripoviedao u prijašnjim redcima, jadikuje što „se tako nije *mislilo na to* da ih progone". — Tako li se piše poviest!

———

[1]) „ . . . Oni bjehu suzbiveni; prior vranski dade pred Marijinim očima zadaviti kraljicu Jelisavu, i mrtvu lješinu izložiti na zidinama tvrdjave pred prolazeće čete". Id., l. c. str. 69.

[2]) „ . . . Hrvatska, Slavonija i Temešvarska pokrajina stradahu od haranja stranke Hrvata . . . Gradovi dalmatinski se kolebahu u vjernosti . . ." Id. l. c.

bili na tezulji poviesti svakako teži, nego li Ugri. Dok bo prvi brabio osvetiše svoga umorenog kralja te se, napadnuti po kopnu i po moru, odvažno i uspiešno boriše protiv dviju vlasti za svoju neodvisnost, Ugri izdadoše svoju kraljicu, i pustiše da bez pomoći čami u tamnici. Samo *posredovanju* Venecije, jer se silom nije moglo išta učiniti, moradoše Ugri zahvaliti na oslobodjenju Marije, koja bijaše izručena skupa sa tvrdjom Novigrad Mletčanima, a ne Ugrima, usljed častne predaje (kapitulacije) [1]). Nu ipak morade začetnica svih ovih nevolja, što no se oboriše na dva susjedna i prijateljska naroda, kraljica udovica Jelisava, pasti žrtvom pomirnicom Osvetnice Pravde, jer ona bi zadavljena u tvrdjavi, prije nego li bi predana.

IX.

Sigismundov izbor za kralja ugarskoga donese za Hrvatsku dva strašna udarca, jedan teži od drugoga Sve do ovog časa bijaše hrvatski narod, izuzmeš li njekoliko pristaša Gorjanskovih, kao jedna duša i jedno tielo. Svrgnućem Marije u Budimu bijaše uklonjena jedna velika zaprjeka sporazumku s Ugrima. *Žensko gospodstvo* bijaše prošlo, a medju ljudima je sporazumak lakši. Ali odtud nastade druga šteta, naime, da je dio naroda, zanemarujuć čast svoje domovine; priznao od ovoga časa Sigismunda svojim kraljem. Ovaj veliki narodni razdor dodje dakako našim neprijateljima u dobar čas. Hrvati *složni* svladaše *uviek* Ugre; razcjepkani u stranke te boreći se medjusobno, podlegoše, i to ne Ugrima, već svojem vlastitom svadjanju, iz koga Ugri crpiše korist. Ovo bijaše prvi nesretni udarac. — Drugi bijaše taj: da su osim Mletčana i Ugra još i *Česi* bili podignuti po svome kralju proti nam; da ovi i *samo ovi* mogoše nam nahuditi. Ove nesreće skupa bijahu uzrokom surove okrutnosti Ugra proti Hrvatima; nu okrutnost nit jest nit bijaše *ikada* djelo junačtva i samosviestne pretežne jakosti. Pa ćemo i razjasniti što rekosmo.

Odmah poslie svoje krunitbe dade Sigismund Hrvatima poziv i pismenu opomenu, opominjući ih na vjernost prama svojoj *osobi* i pozivljuć na borbu proti narodnoj stranci [1]). Mnogi se velikaši kraljevine pridružiše Sigismundu, te on poče sa češkom vojskom u Banatu borbu proti Hrvatima. Ovi se povukoše na se preko Dunava u Sriem, gdje je sam ban Ivan Horvat branio zemlju, nu ipak moradijaše uzmaknuti i to do Požege, gdje je sa Česima uglavio predaju. Odtud predje u Bosnu, da sakupi novu pomoć. Sa brojnom vojskom žurno krene u pomoć tvrdjavi *Novigrad*, nu kod Počitelja navali na nj Ivan Frankopan, koji bješe prešao na izdajničku Sigismundovu stranu, te ga uhvati u bitci, nu zatim opet pusti na slobodu, da izposluje oslobodjenje Marijino. Pošto s druge strane Gornji Hrvati, pod nezakonitim Sigismundovim banom, u družtvu s Mletčanima napredovahu proti narodnoj vojsci odluči se ova na predaju i na izručenje kraljice Marije.

Dok se je *činilo* da je na taj način stranka kralja Sigismunda pomoću Čeha, Mletčana i domaćih izdajica izvojštila pobjedu nad narodnom strankom, Ugri zlorabiše na grozan način tudju pomoć. Hrvati u ratu uhvaćeni, sve plemići, bijahu u Budimu privezani konjima za repove, vučeni po gradskim ulicama, glava im odrubljena i *razče-*

---

[1]) „. . . Pod uvjet, da *slobodno predje* u Bosnu on (t. j. zapovjednik I. Paližna,) Horvat i biskup Pavao, *sa svojom vojskom* (dakle ne bijaše skršena narodna sila jer je samo narodni vodja sa vojskom slobodno prešao), predade u ruke patriciju Ivanu Barbariku (4. lipnja) . . . . tvrdju i kraljicu . . .“ *Id.* l. c. p. 75.

[1]) „Na Veliki četvrtak dade Sigismund iz Budima obću opomenu gospodi Dalmatinskoj i Hrvatskoj na vjernost i vojevanje proti Horvatovoj („fakciji“) stranci“. (Nije *stranka*, panegiričaru, nego *cieli narod*!) Id. l. c. p. 74.

tvoreni! Hrvatska dobra bijahu razdieljena medju Ugre.[1])

Pravom rekosmo da je Sigismundova pobjeda nad Hrvatima bila samo *prividna*; jer uzprkos Mletčića, Čeha, Ugra i domaćih privrženika, narodna vojska, koja ostade vjerna svojoj domovini *nakon izručenja Marije* bijaše na sliedeći način razdieljena proti neprijatelju kraljevine: u Slavoniji se boraše vojska proti izdajici domovine Nikoli Gorjanskome, u pokrajini Hrvatskoj proti Ugrinu Stj. Kanižkome, u Dalmaciji proti izdajici Ivanu Frankopanu[2]); dakle narodna vojska ne podleže u *nijednoj* pokrajini kraljevstva hrvatskog; zastava slobode lepršaše nad cielim narodom. Što je pak najglavnije, naš narod se imadijaše boriti ne samo proti *tudjinskoj* sili, nego i proti domaćoj izdaji; samo se je pomoću izdajica domovine moglo u Budimu *sjeći na četvero*, ono što bi ovi šiljali onamo.

Mi ćemo sad zaći da opišemo glavnije tačke ovog narodnog ustanka, da možemo iz ovih *historičkih* premisa zaključiti: koja je prava mogla tada izvojštiti ugarska kruna nad kraljevstvom hrvatskim. Da nije po smrti Ljudevitovoj manjkalo u Ugarskoj za to dobre volje, to je historički dokazano, ali je takodjer isto tako sigurno, da im se je namjera svaki put sramotno izjalovila. Ovo treba da znade europejsko občinstvo, da uzmogne kako valja prosuditi ugarske zahtieve prama nam.

Odmah nakon onog grdnog budimskog nedjela hrvatski se narod dade na najernegičniji rad. Najprije navale s mora i s kopna na nevjerne gradove dalmatinske. Doskora pade Kotor u ruke Tvrtka, kralja bosanskoga; Spljet, Šibenik, Skradin i Trogir bijahu stisnuti s kopna i s mora. [1]) Obsjednuti gradovi zamoliše u Ugarske brzu pomoć; nu od Sigismunda mogaše postignuti samo *medenih rieči* a nikakve vojske; a zašto? „jer gospoda hrvatska bijahu prekinula *svaku svezu* izmedju Ugarske i Dalmacije!“ [2]). Fessler zaboravlja da je to kukavna izprika za Ugre; jer se baš vojska šalje da potuče neprijatelja, da uzpostavi svezu, te da pruži pomoć saveznicima u nevolji. — Iz ovoga se priznanja razabire *a*) da je kraljevstvo hrvatsko bilo očišćeno od neprijatelja; *b*) da Ugri niesu imali snage da podjarme Hrvate, pa to su već i onda dobro znali, kad su goloruke sjekli na četvero. — Uzalud sklopiše obkoljeni gradovi, ostavljeni od Ugra na cjedilu, izmedju sebe savez proti svojoj vlastitoj domovini; nu bjehu svladani, nakon što pristadoše uz narodnu stvar snažni rodoljubi, kao čestiti nadbiskup Sljetski Ugolin i drugi. [3])

Istodobno za ove strašne dobe našeg narodnog života pojavljuju se, tik uz našu granicu, iza pada Srbije i turski čopori. Dok naš narod s jedne strane zapade u tiesnac protiv sjedi-

---

[1]) „Kanižani uhvatiše hrvatskog vlastelina Ivana Korpada, te, primiše za nagradu njegovo vlastelinstvo u Korpadu (1388); uhvaćeni vlastelin bješe odveden okovan u Budim, privezan konju za rep, vučen po gradskim ulicama, zatim mu odrubljena glava te razčetvorena.“ Isto se dogodi i onima koje šiljaše iz Slavonije u Budim izdajica Gorjanski. — Id. l. c. p. 79 et seqq.

[2]) „S onu stranu Save (da se nije samo *s onu stranu* Save, nego i izmedju *Save i Dunava* vila zastava hrvatska slobode, svjedoči sam Fessler ovim sliedećim riečima) bijaše stranka Horvata još u živo zaposlena; . . . naprama njoj u *Slavoniji* (dakle za Feslera s *ovu stranu* Save) hrabri Nikola Gorjanski, u Hrvatskoj Stjepan Kaniški i u Dalmaciji vriedni borac Ivan Frankopan.“ Id., l. c. str. 79.

[1]) „Kotor bijaše već u njegovim „Tvrtkovim) rukama; Spljet, Šibenik, Skradin i Trogir bijahu . . . jurišani s kopna od hrvatske gospode . . “ Id. l. c. str. 80.

[2]) „Vojske nemogaše (Sigismund) poslati, jer gospoda hrvatska bijahu pretrgnuli svaku svezu izmedju Ugarske i Dalmacije . . . “ Id. l. c.

[3]) „Tada sklopiše Spljećani ratni savez s ostalim primorskim gradovima proti zajedničkim neprijateljima; ipak ovaj savez mogaše vrlo malo proti pretežnoj sili koja je zapoviedala da se predadu“. — Godine 1388 mjeseca Listopada zaposjedoše Hrvati *cielu* dalmatinsku Hrvatsku sa svim gradovima, te je proglasiše neodvisnom. — *Idem.*, l. c.

njene Sigismundove sile, pojačane pomoću Venecije, vojskom češkom te unutarnjom domaćom izdajom [1]), nepusti s druge strane podnipošto s vida nit novu silu, tursko varvarstvo. Takav politički položaj mogaše biti kritičnim i pogibeljnim i po koji brojniji narod, a ipak junački duh našega naroda slavodobitno nadvlada ove sjedinjene neprijateljske sile. Nu pače da se i nije to dogodilo, ne bi se baš imali sa svoje strane Ugri time dičiti, da su, u vrieme tako pogibeljno po cielo kršćanstvo, na očigled varvara, oteli slobodu jednom kršćanskom narodu!

Pogledamo li još malko na poviest Hrvatske, bit će dostatno, a da se se osvjedočimo, da hrvatski narod ne podleže ni pod četverostrukim pritiskom, nego da dapače junački znadijaše svladati. — Sigismund se napokon već naoruža i opremi proti Hrvatskoj. — Sa dvije vojske provali u naše kraljevstvo; ban njegov *Bebek* bješe potučen u Dalmatinskoj Hrvatskoj, a sam se Sigismund dade u bieg sa svojom vojskom. [2]) Ovo se dogodi god. 1391, a *desete* velike narodne *borbe za neodvisnost,* koja započe god. 1382. — Kad nebi sami naši neprijatelji svjedočili istinu u ovom slučaju, moglo bi se ovo možda jednom činiti u poviesti našega naroda nevjerojatnim: da Hrvatska nije u ovoj strašnoj borbi podlegla *velikoj* Ugarskoj, koju svojski pomagaše novac i brodovlje mletačko, težki mač

— —

[1]) „Dok se je Sigismund polagano pripravljao na rat proti *gospodi hrvatskoj*, boraše se Nikola Gorjanski na čelu svojih banderijanaca . . . proti Muratu, hrabrom i mudrom turskom sultanu.“ *Idem* l. c. p. 83 — Uz ovu narodnu nevolju boraše se istodobno dio Hrvata proti turskom varvarstvu. —

[2]) „Mjesto da odvažno podje napried, te da srčeno navali na neprijatelja koji se je pomicao na se ća do pod Zadar, Sigismund se odade *žurnim povratkom* preko Save (još dalje, dalje!!!) kako se je Ugarski narod mogao malo uzdati u njega kao borca . . “ Id., l. c. p. 85. Mi rado praštamo pristranom Fessleru malenu historičku pogrešku, što uviek zove bieg Ugra iz Hrvatske *povratkom*.

češki, i u samoj zemlji izdajnička stranka! Narodni junak Janko Paližna i veliki ban Janko Hrvat sa biskupom Pavlom, bijahu gvozdeni štit kraljevstva proti njegovim neprijateljima!

X.

Godina 1392 bijaše nesretno počela po našu domovinu. Sam Fessler, ovaj toli pristran povjestničar i očit neprijatelj naše narodne neodvisnosti, mora izpoviediti da su slučajem a ne junačtvom Sigismundovim krenule mu stvari sretnijim putem. [1]).

Pa zaista, na 16 veljače 1391 umre strah i trepet Ugra, neumrli hrvatski junak, Ivan Paližna, prior Vranski, a pet nedjelja kašnje i kralj Tvrtko. — Nakon smrti ovog zadnjega Hrvati bosanski razdieliše se u dva velika tabora, naime radi toga tko da zasjedne onamo na priestolje. Izabrani kralj Dabiša, da se održi, stavi se pod okrilje kralja Sigismunda. Hrvati kraljevine naprotiv, pomagahu, kako je posve naravski, suparnika Dabišina, naravnog sina Tvrtkova, nazvana Tvrtkošura. Uslied toga bijaše tada za njeko vrieme cieli hrvatski narod razdvojen u dva tabora, što se je prije dogodilo bilo do ovoga doba samo u Hrvata kraljevine. — Da nesreća bude podpuna provali u Bosnu Bajazet, nu ipak bi iz nje opet iztjeran od junaka Gojka Marnjavića.

U takvim prilikama Sigismund navali opet su dvije vojske na Hrvatsku, nu ovoga puta bijaše se opametio nješto. Ne navali naime sa ugarskom vojskom nego se osloni na banderije izdajica domovine svojih saveznika u zemlji samoj: njemu samomu bijaše dosta da sa svojom ugarsko-hrvatskom vojskom s one strane Dunava promatra prizor. Hrvatska stranka za neodvisnost boraše se pod vojvodstvom bana kra-

— —

[1]) „*Slučaj* donese Sigismundu bolju sreću . . . “ O Paližni govori da je bio „najrazboritija glava“, a o kralju Tvrtku „najsnažnija poluga saveza . . . “ L. c. p. 90.

ljevine Ivana Horvata, a ugarska pod Sigismundovim banom Nikolom Gorjanskim. Tako su se sinovi jedne te iste domovine medju sobom mrcvarili na korist trećemu, da ovom dadu novih žrtava, za *razčetvaranje*. To se do skora i obistini. Nova težka nesreća zaleti naš narod, i to bijaše već četvrti udarac ove godine. Slavni ban i junak domovine, Ivan Horvat, bješe *izdajstvom* uhvaćen u boju, te nakon više nepogoda napokon vučen od Ugra u Pečuhu na konjskom repu, na smrt izmučen i najposlie razčetvoren! [1]). — Borba se nastavi nestalnom srećom; gradovi dalmatinski bijahu obranjeni; kašnje prodre i Sigismund u Hrvatsku, i nastani se u tvrdjavi Greberničkoj.

Ali uzprkos ovim zasebičnim udarcima, unatoč velikoj sili, što no se bijaše podigla proti našemu narodu, ipak ne podleže njegova sila, pače se tim snažnije podiže, da zadaje neprijatelju još teže poraze, te napokon da izvojuje pobjedu narodnoj stvari.

Narodna vojska, nakon što bijaše Sigismund potisnut sa češko-ugarskim četama k onima domaćih izdajica; povuče se na se za rieku Bosnu, da se sabire i pojača vojnicima iz unutarnje Hrvatske. [2]) To sklone Sigismunda da pobjegne na vrat i na nos iz Bosne [3]), pa tim bješe naša domovina oslobodjena vanjskog neprijatelja. Rat bješe još nastavljen samo sa Sigismundovim pristašama, nu i ovi bijahu doskora svladani.

Tek kada se domovina bijaše oslobodila neprijatelja barem izvana, odlučiše poglavice (upravitelji) kraljevstva da učine konac ovome žalostnom stanju te pozovnu na priestolje hrvatsko sina umorenog kralja Karla, Vladislavå Napuljca. — Još g. 1386. kad bijahu ubojice hrvatskog kralja Karla kod Djakova platili vlastitom glavom svoje zločinstvo, a prior vranski po narodnom poslanstvu bijaše dao odnieti pred noge udovici umorenog kralja odsječene glave palatina Gorjanskoga i ubojice Forgača, narodni poslanici bijahu učinili kraljici sliedeću ponudu. Kraljica naime imade pomoći Hrvatima oružanom silom, a za to oni je osiguraše, da će njezinu sinu Vladislavu biti zajamčeno priestolje hrvatsko proti izdajničkoj stranci i proti Ugrima. Kraljica udova pristade na taj uvjet, ali nemogaše poslati obećane vojske, jer Mletčani, kao saveznici Ugra, bijahu vješto zatvorili cielu hrvatsku obalu [1]).

Ono što se je g. 1386 u tako nepovoljnim prilikama, moralo odgoditi, nastaviše revno hrvatski stališi, u mnogo povoljnijim prilikama, g. 1394. Narodno poslanstvo pozove sad muža, u koga bijahu već 9 godina uprte oči naroda, neka dodje, iza toliko i toliko žrtava, što no ih bijaše učinio za nj narod, te neka napokon zasjedne na priestolje

---

[1]) „ . . . po tobožnjem državnom običaju bijaše usijanim klieštima mučen, privezan za konjski rep, vučen po svim ulicama gradskim, napokon rasječen na četvero a te komade tiela pribiše na gradska vrata . .“ Id. p. 94. Tako postupahu u Ugarskoj u XIV vieku proti prvaku jednog naroda koji se je borio za svoju neodvisnost! Kad ovaj narodni mučenik uhvati obadva ona ubojice Gorjanskoga i i Forgača, dade im jednostavno odrubiti glavu; i on bijaše pobjeditelj, a smaknuti ubojice kralja; on sam (ban) pak bijaše od Ugra kad su *bježali* iz naše domovine uhvaćen, odveden s njima pak tako okrutno mučen!

[2]) *Idem*, l. c. p. 91 et seqq.

[3]) „Ništa sad ne uznemirivaše više kralja od biega (Fessler posvjedočava i ovdje svoju dosljednu pristranost prama našem narodu; on najprije sam izpovieda da su se Hrvati povukli na se rad premoći, pa zatim mu je sa svim tim kralj ugarski toliko zabrinut radi ovog biega Hrvata, da on sam bježi, — nu Ugri ne bježe, njima je samo koristno i povlašteni su povući se na se, pače i onda, kad je njihov povratak takav, da mogu tek poslie više godina opet početi borbu!) gospode stranke Horvata, od kojih mu je još prietila radi njihove *moći*, ugleda, i sveza različita pogibelj . . . On sam zabrinut za *svoju vlastitu sigurnost*, krene sa svojom vojskom kući u Ugarsku“. Id. l. c. Ako ovo nije bieg, onda ne znamo što bi se inače moglo nazivati biegom.

[1]) *Idem*, l. c. str. 65 i slied.

Hrvatske, koje njemu pripada po otčevoj smrti. I papa Bonifacij IX pomagaše ovu narodnu želju Hrvata, davši da se propovieda proti Vladislavovim neprijateljima u našem kraljevstvu križarska vojna.[1] — Ali u Napulju lebdijaše još svedjerno pred očima im krvavo zločinstvo budinsko; obećavahu svašta narodu, nu ne imadjahu odvažnosti da se odazovu pozivu. Krvavo dakle bezvladje trajaše neprekidno i dalje, a maleni rat sa pristašama Sigismundovim bijaše hrabro nastavljen.

Sigismund, bojeći se pogibelji od posredovanja Papina i novog preokreta stvari, dodje glavom u onaj dio Hrvatske, gdje zapoviedaše njegov gorljivi pristaša Gorjanski — izmedju Dunava i Save — ne bi li ikako primirio štogod [2]). U Djakovo dodje i vojvoda bosanski Vuk Hrana (Hranić), te se pokori Sigismundu sa svojom braćom i rodjacima. Ipak se Sigismund ne usudi saći u srce Hrvatske, te se vrati natrag u Ugarsku, neopraviv ničesa. Medjutim Ugri imadjahu kod kuće pune ruke posla; tursko barbarstvo ih je stiskalo sve to više u vlastitoj domovini, pa tako izgubiše više bitaka, a posljedicom one kod Nikopolja bijaše to, da su pobjedonosni Turci razvijenim zastavama provalili u Ugarsku samu, te sjekući i paleći upuštošili zemlju. Pravedna kazna stignu i opet one, koji bijahu tako često i okrutno u tudjim zemljama, a osobito u našoj domovini, počinili iste grozote, što no ih okušaše sad na sebi.

U to umre Sigismundov kralj bosanskih Hrvata, Dabiša. Njegov nasljednik Ostoja Kristić sdruži se opet sa kraljevinom Hrvatskom, te hrvatski narod, sakupljen na saboru u *Kninu*, pozva svetčano Vladislava na priestolje naše domovine [1]). To se dogodi god. 1393. — Sigismund, koga bijaše nestalo iza Nikopoljske bitke, pojavi se na jedan put kao prosjak u Dubrovniku, bez novaca i oružja, ipak nadje i sredstvâ i put da se prošulja kroz Hrvatsku u Ugarsku. Čim stigne u Ugarsku, razpiše sabor u Temišvar, ali učini nesmisao što pozva onamo takodjer gradove i stališe Hrvatske. Nu hrvatski narod osta vjeran sebi, svome izboru i svome suverenom dostojanstvu, te odbije s prezirom ovaj nezakoniti poziv. Cieli narod stajaše uz svoga izbranog kralja Vladislava [2]). U isto se vrieme pojavi narodu kao kakav angjeo čuvar hrvatski junak Hrvoja Vukčić Hrvatić, za čijom se je

---

1) „Po njegovoj naredbi morala se je propoviedati u Hrvatskoj križarska vojna proti Vladislavovim neprijateljima . . .“ Id., l. c. 98.

2) „Uprav sada mogaše izvršenje papinske zapoviedi učiniti mnogo zla po Sigismunda u ovim pokrajinama; s toga se on požuri u Hrvatsku, da čini umuknuti nepovlaštene propovjednike križarske vojne sa svojom prisutnošću.“ L. c. Kolike li bombastičnosti i nehistoričnosti! Već više puta bijaše Sigismund došao u Hrvatsku ne samo osobno, nego dapače na čelu svojih češko-ugarskih četa, nu njegova prisutnost ne samo ne bijaše ušutkala narod, nego on sam pobježe uviek za vremena natrag u Ugarsku, čim ne pokaza baš osobite srčanosti. U ovom slučaju zaboravi naš panegiričar napomenuti, da se nije Sigismund usudio maknuti se ni koraka iz Gorjanskova Djakova, pa su propoviednici križarske vojne mogli sasvim slobodno vršiti svoju dužnost unutar Hrvatske.

1) „na koji (sabor) dodje Ostoja (sa bosanskim Hrvatima), *velika većina* gospode Hrvatske i južne Bosne te poslanici primorskih gradova dalmatinskih . . .“ L. c. p. 119-121. — Dakle niti Sigimundov dolazak u Križevce, niti njegova prisutnost u Djakovu ne uzmognu *ušutkati* narod! Vidimo i same primorske gradove dalmatinske kako već 20 godina vjerno i složno idu s narodom, dokaz da su i ovdje Hrvati imali odlučnu premoć.

2) „Ne dodjoše zastupnici ni iz Senja, niti iz ikojeg drugog grada dalmatinskog . . . Nego tamo bijaše nastao nakon njegova odlazka *obći pokret* za kralja Vladislava, i nastojanjem Bošnjaka bijaše zaprečen put u Ugarsku . . .“ L. c. p. 125.

naklonošću otimao i sam Sigismund [1]; ali uzalud [2]; — Hrvoja htjede radje biti dostojnim nasljednikom junaka Paližne i Ivana Horvata, borcem za narodnu neodvisnost Hrvata te strahom i trepetom neprijatelja domovine.

Do skora bijaše čitavi kraj izmedju Dunava, Drave i Save po banu kraljevstva Hrvoji očišćen od ugarskih pristaša a ratište bješe opet preneseno u Ugarsku [3]. — Istom sad se kasno bijaše Sigismund dosjetio, da mu *valja* sazvati u Hrvatskoj hrvatski sabor a ne u Ugarskoj, želi li predobiti Hrvate. Da popravi dakle svoju pogrešku, ureče hrvatski sabor u Senju. Nu prekasno. Da on bude taj korak učinio god. 1386 mjesto god. 1398, narod bi ga možda bio rado priznao svojim kraljem: sad bijaše već prekasno; sva Hrvatska stajaše već uz kralja Vladislava, te Sigismund moraše sakupiti sabor, što ga bijaše sazvao u Senj, blizu Drave, u Križevce pod okriljem oružja svoga saveznika moćnog Celjskoga [4]. Samo njegove pristaše, izdajice domovine, i dva Ugra, koji su do sad svedj pristajali uz Hrvate, a sada, nadajuć se od Sigismunda oproštenju, htjedoše se pomiriti s njim, dodjoše na ovaj tajni krnj-sastanak, ali ova dva bijahu tu sramotno ubijena. [5]) A sad mi pitamo: dali se mogu na *takav* način steći *historička* prava na koju krunu? — Jedva jedvice pobježe i sam kralj iz Hrvatske u Ugarsku. — To nije nikakvo kraljevstvo, nikakva prava na krunu, — to su jednostavno razbojničke provale, podpomagane od njekoliko izdajica svoje domovine, da bi mogli sa svoje strane bez kazne otimati i pljačkati; kako to i sam Fessler izpovieda [1]).

———

[1]) „. . tad ustroji od osvojenih (t. j. otetih Turcima) krajeva na rieci Bosni jedan banat i imenova velikaša hrvatskog Hrvoju banom . ." L. c.

[2]) „Putem mu dodje *strašna* viest: da je velikaš Ivan Hrvoja prešao na stranu Ostoje za kralja Vladislava, te da se je u Jajcu . . . utvrdio . ." L. c. p. 126.

[3]) Id. l. c. p. 127.

[4]) „Kraj takvih prilika Sigismund sazva sabor, mjesto u Senj, u Križevce u Hrvatskoj" . . L. c.

[5]) „Za viećanja na mig Sigismundov spopadoše Lackovića i Šimonytornju te im na mjestu odrubiše glavu . ." L. c. et seqq.

XI.

Sigismund, zdvajajuć o tom, da bi mogao ikad više, bilo milom bilo silom Hrvate predobiti za se, dade se na svoj pustolovni put u Njemačku i tim zasvjedoči u poviesti još jednom podpunu neodvisnost hrvatske krune od Ugarske [1]). U ovom neodvisnom stanju ostadoše Hrvati — pod Vrhovništvom svoga izabranog kralja Vladislava — boreći se u gornjoj Hrvatskoj sa Sigismundovim pristašama, do god. 1401., kada poče narodni pokret uzimati njeki odlučniji karakter, te narod iziskivaše od Vladislava da se dade okruniti za kralja Hrvatske [2]). Da razprše kralju

———

[1]) „ . . jedan dio sredaje Hrvatske bijaše Sigismund darovao ili založio Celjskom i Frankopanu, mnogo od onoga što ne bijaše onaj prvi zaposjeo *silom* ili drugim kojim *opakim načinom*, a ostalo izrabljivahu skoro uviek na *svoju vlastitu korist* . . bani (Sigismundovi) *riedko kad pošteni* . . " Pogledajte druge okrutnosti izdajica domovine l. c. str. 1025. et seqq. pak ćete lako pojmiti, kako se je na taj način mogla stvoriti ugarska stranka, koja u ostalom ne imaše nikakva cilja.

[2]) „*Nemoćan* da stane na put buni što no se je podigla u Dalmaciji i u Hrvatskoj . . . " L. c. str. 129.

[3]) „ . . . Bijaše poguban za nj (Sigismunda) pokret u Bosni i Dalmaciji u prilog napuljskom kralju Vladislavu uslied hrabrosti prvaka stranke Ostoje i Hrvoje . . ." Id. l. c. 141 — Da Fessler nije panegiričar Ugra, i da je promislio: da poviest ima nadživiti ne samo hvalisavca nego i narod komu se laska, tad bi se teško toli krupno ogriešio o historičnu istinu i izvrnuo dogadjaje. Ako se velika većina kojeg naroda izjavi za svoju neodvisnost, pa ovu svoju proglašenu neodvisnost junački čuva oružjem u ruci, ne samo proti

svaku dvojbu o pripravnosti naroda, da mu jamče za nj, sklopiše državni velikaši s Hrvojem, namjestnikom izabranog kralja, na čelu, savez za medjusobnu obranu [1]). To napokon sklonu Vladislava na energičniju odluku. Godine 1402 na 26 rujna prispije na Hrvatsku zemlju, u Zadar, *Alojzij Aldemarisco*, admiral i maršal Sicilije, kao punomoćnik kraljev. Ovaj grad a tako i svi ostali gradovi Hrvatske i Dalmacije zapriesegoše vjernost pred njim. — Sigismund da očuva svoj upliv po imenu samo u Hrvatskoj, imenuje samovoljno dva Ugrina, P. Bessonyeia i P. Pècha, banovima hrvatskih zemalja. Ovo tudje narivavanje tako ogorči cio narod, da i sami dosadašnji prietaše Ugra ostaviše ih, a nezakonito imenovani prior Vranski Bebek predje na stranu naroda sa povjerenom mu tvrdjom. — Da pak svoju vlast po imenu i faktično utvrdi, odvaži se novoimenovani ban Bessenyei na boj, te ponudi bitku rodoljubima. Ovi je primiše, te na 4 veljace 1403 narodna vojska potuče hametice vojsku ugarsku; sam lažni ban bješe zarobljen i poslan kralju u Napulj kao znamen pobjede [2]). Zaista liep dan u poviesti naše narodne borbe za neodvisnost. Narodni junak, Ivan Hrvoja, sjajno se izticaše toga dana s Bebekom mimo sve druge.

Neodvisnost naše krune bijaše dakle očuvana prama Ugrima ne samo faktičnim obstojanjem hrvatskog kraljevstva, koje bijaše suprotstavljeno ugarskome, nego i materijalnom silom naroda. — Pošto Hrvati uništiše ugarsku vojsku što no se bila podigla na Ugarsku, pomaknu se narodna vojska prama Bišću, i tu se utabori, da odatle pozove zakonitog svog kralja nek dodje glavom u svoje kraljevstvo. Ali strašna smrt njegova otca još uviek lebdijaše pred očima mladom Vladislavu, te preplašeni Talijanac još svedjer oklievaše [1]). I sami gornji Hrvati sakupiše se na sabor u Zatalniku (Zlat) da se odmetnu od Sigismunda te da izaberu Vladislava, dne 4 travnja 1403. [2]) Tako djelovaše junačtvo našega naroda i na one iste, koji se bijahu dosad odvrgli od svoje domovine! Ali Vladislav ne smjede više dugo zatezati sa svojim dolazkom, radi pogibelji da ga ne ostave Hrvati. Napokon se izkrca i on u Zadru i to uz neizmjernu radost naroda, te bješe tu dočekan od upravitelja kraljevstva i velikaša kraljevine, i na 5 kolovoza 1403 najsvetčanije okrunjen. U isto doba nadje se u Zadru i njekoliko Ugra nezadovoljnih sa Sigismundom, koji nudjahu Vladislavu krunu ugarsku. Ali on bijaše dostatno razborit, te najuljudnije odbije ovu ponudu. [3])

Krunisanjem i pomazanjem kralja Vladislava bijaše dakle ovjenčana žudjenim uspjehom *osamnaestgodišnja* krvava borba hrvatskog naroda za neodvisnost; prama okrunjenom ugarskom kralju Sigismundu stajaše sad okrunjeni hrvatski kralj Vladislav!

Vladislav, proboraviv više mjeseci u svome novom kraljevstvu, imenova narodnog junaka, Hrvoju, „Vojvodom Spljetskim i *podkraljem* cjelokupne Hrvatske.“ [4]) Početkom studenoga iste godine ukrca se Vladislav natrag put Napulja.

---

domaćoj manjini, nego i proti čitavom jednom tudjem narodu, tad nije više ova narodna većina kakva stranka, nego je to sam *narod*. Nu Fessleru se mili baš samo protivno odatle zaključivati, pak on zato i zove naš narod, prama ugarskoj stranci: prvaci stranke!

[1]) „Medjutim bijaše Ivan Hrvoja pod naslovom: Vrhovni Vojvoda bosanski i glavni namjestnik kraljeva Vladislava i Ostoje, sklopio *savez* sa gradom Zadrom za izmjeničnu obranu . . .“ L. c. str. 147.

[2]) „Tamo zadesi banderije Sigismundovih pristaša pod vodstvom bana Bessenyeia *podpun poraz* . . “ L. c. str. 167 et seqq.

[1]) „Nu uzalud ga čekahu sada u svojim lukama dalmatinske obćine, i *hrvatska gospoda* u taboru kod Bišća . . .“ L. c. str. 169.

[2]) *Katona*, Hist. critica, Tom. XI. p. 587.

[3]) „On im to obeća, nu *prije* htjede okruniti se u glavnom gradu Dalmacije. . .“ L. c. str. 172.

[4]) „Imenovanje Hrvoje za vojvodu Spljeta i za *podkralja Dalmacije i Hrvatske* . . . te opraviv to ukrca se i odjedri put Napulja . . .“ Id. l. c. str. 181.

XII.

Dok je naš kralj boravio još u Zadru, morao je podkralj Hrvoja krenuti proti prevrtljivom Ostoji; ovaj bi potučen u boju, a Bosna pripojena kraljevstvu hrvatskom. Ostoja se uteče pod okrilje Sigismundovo. [1])

U takvim prilikama Sigismund speti prigodu da Hrvate predobije na liep način i da se pomiri s njima. Na 8 listopada 1403 držaše sabor u Budimu; svojim protivnicima i neprijateljima dade povelju jamstva, da će istinito i pošteno uzdržati mir i slogu. [2]) Ono malo Ugra, koji su do tad bili uz Hrvate, opet se pokoriše Sigismundu, te on bi iznova na državnom saboru u Budimu, na 18 Veljače 1404 svečano priznat od svih Ugra kraljem; Hrvati pak ostadoše vjerni svomu izabranom kralju Vladislavu, i nastaviše borbu u gornjoj Hrvatskoj s pristašama Sigismundovim.

Izmiriv se sa svojim Ugrima, mišljaše sad Sigismund ozbiljno na to da obnovi rat za Bosnu. Preko dvie godine i pô oboružavaše se i pripravljaše na to; — da smogne potrebiti novac, razproda skoro sva hrvatska državna dobra svojim pristašama, namjeravajuć u isto doba, što jače ih tim sebi privezati, jerbo uslied toga bijaše njihov novi posjed skopčan s njegovom vlastitom stvari. Uz to dodje još i ovo, da je stranka Sigismundova, kad se je proglasilo pomirenje, znatno počela rasti. Sam Hrvoja bijaše njeko vrieme neodlučan, premda više iz politike nego li iz osvjedočenja. Glave ove stranke, Nikola Gorjanski, pak moćni Celjski — koji bijaše ponajviše pokupovao od Sigismunda spomenuta krunska dobra, — i Frankopan knez Modruški, sklopiše medju sobom savez, da što je više moguće škode narodnoj stranci. — Sigismund imenova Hermana Celjskoga za *Prorex-a* ciele Hrvatske. Napokon zamoli kralj ugarski u pape vojske, novca i njegov blagoslov, pod izlikom da će zapodjenuti križarsku vojnu proti nevjernicima u Bosni (bogomilima).

Medjutim bijaše Hrvoja sklopio savez *proti* Sigismundu i Ostoji s novoizbranim kraljem bosanskim Tvrtkošurom, a za kralja cjelokupne Hrvatske, Vladislava. I Fessler jadikuje nad tadašnjim stanjem Hrvatske naprama Ugarskoj: . . . bijaše u ovo doba *vrlo poremećeno* političko stanje južnih pokrajina (to su pokrajine po mišljenju Fesslerovu) . . [1])

Tako stajahu stvari „kadno ugarska vojska, od 60.000 ljudi, predje Savu, da pokori Bosnu . . “ [2]) Ipak ne bijaše lako Sigismundu da izvede ovu nakanu. Odatle se zametne *trogodišnji rat*, koji svrši tako: da je bio doduše ulovljen bosanski kralj, i 126 bosanske gospode bilo poklano na ugarski način; nu ipak ne mogoše Ugri, uzprkos podignutoj silnoj vojsci i trogodišnjem naprezanju, podrieti u Bosnu dalje od *Doboja*; te Ostoja razvije opet, poslie odlazka Ugra, zastavu neodvisnosti i opet otme Ugrima gradove i tvrdje, do njekoliko malo ih na Savi. Dakle ovo napresanje Ugra za Bosnom ne imaše skoro nikakve, a za kraljevstvo hrvatsko — koje se prostiraše do rieke Bosne — zaista nikakve posljedice. Ovaj rat svrši godine 1408.

Stvari bi u Hrvatskoj bile tekle i dalje istim putem, da nije Sigismundu došao opet u prilog sretan *slučaj*. Kralj Vladislav naime počini podlo izdajstvo na svojoj vlastitoj kruni. Nezakonito i vjerolomno prodade mletačkoj republici grad Zadar s otocima Rabom, Pagom i Osorom te tvrdju *Vranu* za svotu od 100.000 dukata (na 6 lipnja 1409). Ova nizka nevjera tako uvriedi i razjari Hrvate, da je skoro svekoliko ostavilo nepoštenog kralja čifuta: i Hrvoja, podkralj hrvatski, pomiri se sa Sigismundom, a skoro svi gra-

———

[1]) . . pa dapače kralj Ostoja protjeran od Bebeka i Hrvoje iz svoje vlastite zemlje, bijaše se uteko svome vlastitom neprijatelju Sigismundu moleći ga za zaštitu i pomoć!“ L. c. Str. 176.

[2]) „ . . da će sa svimkolieim protivnicima i neprijateljima u . . Slavoniji uzdržati pravi mir i *poštenu slogu.*“ L. c.

———

[1]) Idem, l. c. str. 194.

[2]) *Idem* l. c.

dovi dalmatinski sliediše mu primjer".[1]) Kako je morao biti za Sigismunda sretan dogodjaj pomirenje s Hrvojem, dokazuje i to, što nije ovaj kralj dao počem potezati bana na konjskim repovima, ne za živu glavu, nego ga pače pozvao za *kuma* pri krštenju svoje kćeri, potvrdio mu sve njegove časti, te s njim postupao kao sa svojim prijateljem. — Nu na žalost Sigismund bijaše preslab, i da obrani proti Mletčanima odtrgnute djelove Hrvatske, i takodjer da očuva što još bijaše preostalo.

Iz ovog poviestnog nacrta jasno proizlazi: da Sigismund i ni njegova ugarska kruna nijesu nikada osvojenjem stekli ikakvo pravo na hrvatsku krunu, nego da je ovaj kralj bio pripoznat od velikoga diela naroda — tek pošto je dao *povelju*, u kojoj on a s njim zajedno i *njegovi Ugri*, obećavahu da će uzdržati prama svojim prijašnjim neprijateljima i protivnicima „pravi mir i poštenu *slogu*"; nu *poštena* sloga mogla se je uzdržati samo poštenim poštivanjem prava neodvisnosti hrvatskog naroda. — Nadalje: da ovo *izmirenje* postade *narodnim* tek nakon nevjernog djela Vladislava, zakonitog kralja hrvatskog, pošto bijaše Sigismunda priznao zakoniti predstavnik naroda, podkralj kraljevine Hrvoja. Napokon stvar Sigismundova, kao kralja hrvatskog, bijaše branjena u *našem kraljevstvu*, od *Hrvata* i hrvatskom silom a ne od Ugra ili ugarskom silom. Sam Sigismund, i to još prije izmirenja, bijaše najsvetčanije priznao suverenu neodvisnost Hrvatske, jer je on sazivao hrvatske sabore, kojima je sam glavom predsiedao, u Hrvatskoj. [2])

[1]) „Sad cienjahu i gospoda Ivan Hrvoja i Sandalj Hranić da je pametno i probitačno pomiriti se s kraljem . . . i većina gradova dalmatinskih dade se pod njegovu zaštitu.

[2]) „Sigismund bijaše uveo *) *posebne sabore stališa slavonskih*, da neopazice oslabi moć banova". *Id.*, l. c. V. II. str. 552.

*) Puka laž! Pomnjivi se je čitalac mogao osvjedočiti iz onoga što smo dosad pripovjedili, da je već od Kolomana imao hrvatski narod svoje posebne sabore. Nepogodnošću vremena doista propadoše mnoge povelje, koje bi nam svjedočile o saborima, štono bijahu držani u našoj zemlji po temeljnim ustanovama hrvatskog ustava isto tako pod Arpadovcima, kao i pod narodnim kraljevima. Nu ipak nam je sačuvala poviest dokaza o tome. Mi smo već govorili o saboru, koji je, u vrieme Sigismundovo, bio sakupljen u Kninu, te koji bijaše pozvao Vladislava na priestolje hrvatsko. Ali se uzto nalaze i drugi dokazi, da je bilo takvih sabora u Hrvatskoj, i to *još* prije Sigismunda, kako će se moći svatko o tom osvjedočiti iz već češće spomenutog Kukuljevićeva izdanja „*Jura*". etc., Pars., II., pag. 3-10.

XIII.

Moguće, da je Sigismundu i njegovim Ugrima bilo milo smatrati *slobodnu volju* Hrvata, te priznanje Sigismundovo u Hrvatskoj, postignuto hrvatskom krvlju a ne ugarskom silom, kao kakvu podložnost Hrvatske prama Ugarskoj; nu sve da je to i imalo biti, hrvatski je narod krvavo doskora poučio svoje susjede o nječem drugom. Ako je većini Hrvata bilo odurno i nije trpjela nevjernog Vladislavljeva trgovanja zemljama, isto tako ne htjede ostati dugo vjerna ni kralju, koji ne bijaše kadar da obrani granice kraljevstva. Svakako je najglavnija dužnost izabranomu kralju: da obrani svoje kraljevstvo proti izvanjskim neprijateljima. A Sigismund nije u Hrvatskoj izpunio ovu temeljnu dužnost. Mletčani privedoše kraju bez kazne sa Vladislavom sklopljeni ugovor i prodaju, Sigismund pusti u miru. da se krnje naše granice. To učini da je narodu omrznuo, pa ovaj stane na svoju ruku braniti cjelovitost svoga kraljevstva proti svim svojim neprijateljima. Zastavu neodvisnosti podigne sam Hrvoja, koji bijaše prije svojevoljno pristao uz stranku Sigimundovu, te ovaj vitežki borac hrvatskog naroda odvažno uzme na se zadaću i da štiti granice našeg kraljevstva proti navalama Mletčana u Dalmaciji i da brani

narodnu neodvisnost proti Ugrima. I Fessler, prem preko volje, mora da to oboje priznade, kad dodaje: „Ivan Hrvoja bijaše se upustio . . . *smetajući Mletčane* u njihovim namjerama na *Dalmaciju*, a *nepouzdavajući* se u Sigismunda — kao da će potresti našom neodvisnošću — u *izdajničke* odnošaje (?) proti ugarskoj krupi (??) . . ." [1]. — Oduzmeš li ovome historičkom svjedočanstvu Fesslerovu primjesu magjarske pristranosti, iz njega proizlazi, da je *a*) Hrvoja, kao zakonita glava naroda u odsuću kralja, branio naše kraljevstvo proti Mletčanima, te da je dakle on bio narodu ono, što ne mogaše da bude slabi Sigismund; *b*) da je, razumjev težnje Ugra, prekinuo svaku zajednicu s njima, te opet razvio zastavu neodvisnosti. — Mi ćemo vidjeti da mu je ovaj dvostruki podhvat takodjer podpuno pošao za rukom.

Nada sve nastojaše oko toga, da zaštiti kraljevstvo i prama iztoku, kako bijaše, obranjeno prama zapadu. S toga navali na Ugre, što još boravljahu u hrvatskoj Bosni, te ih pogna natrag preko Save [2]. To bijaše god. 1415.

Pet je godina prošlo, a Ugri ne učiniše ničesa, da osvete ovu sramotu ili da pokušaju, nebi li opet nametnuli Hrvatima svoje gospodstvo. Ali se napokon ipak odluče, da opet podignu čast svoga oružja. Najbolje čete, najbolje vodje budu izabrani, da tim sigurnije napreduju. — — „Upravitelji kraljevstva", veli Fessler o tome, „poslaše najpouzdanije vojvede, Ivana Gorjanskog (izdajicu), Ivana Maróthskog (Morovića) i Pavla Čuppra sa znatnom vojnom silom proti odmetnicima . . ." Strašan se je i biesan boj bio s jedne i druge strane, a svršio se tim, da je „njihove (ugarske) redove, doista spopao strah, te su red poremetili i stali *na vrat i na nos bježati*. Napadnuti straga, *padaju na tisuće*, a medju njima mnogo plemićke gospode. Njihov tabor bude plienom dobitnika (Hrvoja) . . . Ivan Gorjanski i Morović dospieše u sužanjstvo . . ." [3]. Na ovaj način bijahu Fesslerovi „*Odmetnici*" svoje pravo i samim oružjem u ruci obranili. To se dogodi god. 1419. — Usljed toga ne samo prodje i opet jedan decenij neodvisnog narodnog života za naše kraljevstvo, nego bijaše takodjer *dvostrukim* junaštvom našeg naroda (naime 1415 kad Hrvoja protjera Ugre iz hrvatske Bosne, i opet 1419 kad isti junak hametice potuče njihovu vojsku na rieci Bosni) popravljen i sam Dobojski poraz.

XIV.

Sliedeće godine umre kod Kotora veliki Hrvat, narodni junak i podkralj ciele Hrvatske, Hrvoja. Zadnja lekcija, što je dade Ugrima na Bosni, djelovaše podpuno. Više decenija proživi naš narod u mirnu susjedstvu s Ugrima; jer ovim našim susjedima manjkaše od sele i same *dobre volje* da nam škode. Strašni bič onih vremena, tursko varvarstvo, siljaše sve to više susjedne kršćanske narode da zajednički rade prama *jednom* političkom cilju. Česi, Poljaci, Ugri i Hrvati budu proti zajedničkom neprijatelju *jedno* političko *borećo se* tielo. Sigismund braneći granice svojeg kraljevstva u Vlaškoj, Sedmogradskoj, Srbiji i Bugarskoj proti osmanlijama, nemogaše nikada da pruži Hrvatima susjednu pomoć proti Mletčanima, koji bijahu sklopili savez s Turcima, te nam bijahu tako oteli Dalmaciju. Po smrti Hrvojinoj vladaše u Hrvatskoj na sramotu Sigismundovu, od njega imenovani *Prorex* kraljevstva, grof Herman Celjski, čija se vlast pružala do Dalmacije, rieke Bosne i Dunava [1]. — I sam Fessler, ovaj vječiti protivnik naše neodvisnosti, moraše da priznade ovoga puta činjenicu: da se je kroz sve doba Sigismundova vladanja, koje trajaše *petdeset godina* (1387-1437), morao ovaj kralj sadovoljiti samo *praznim naslovom* nad kraljevstvom hrvatskim [2].

---

[1]) *Idem.*, l. c. str. 244.
[2]) *Idem*, l. c. str. 355.
[3]) *Idem*, l. c.

[1]) Id., l. c. str. 1036.
[2]) Od ovih *sasvim izgubljenih* pokrajina (Galicije, Bugarske) *a tako Dalmacije, Hrvatske* itd., branič (!) i vrhovni gospodar (?) zadovoljavaše se *praznim naslovom* . . ." L. c. 1059.

Dali mu je pak pristajao i sami *prazni naslov* nad našom krunom, misaoni će čitalac sam znati prosuditi, kad promotri što smo do sad pripovjedili. A da je *ugarska kruna sv. Stjepana* stekla pri tom kakvo *historičko* pravo, to bi mogao ustvrditi na podlozi historičkoj samo onaj, koji bi mogao dokazati da je hrvatski narod tek u XIV vieku iznenada na jugu Europe pao iz oblaka.

Po smrti Sigismundovoj Hrvati priznaše svojim kraljem K. *Alberta*. Od naroda izabrani ban kraljevstva *Matko Talovac* bješe poslan od Hrvata u Požun, da pozdravi u ime naroda *Alberta* kao kralja Hrvatske. Nu na žalost ovaj bijaše još manje nego naslovom hrvatski kralj. Narod bo ostane prepušten samu sebi proti turskoj premoći, a Ugri padoše, što se tiče njihove vlastite domovine, na očigled turskih provala u takvu nemoć, nemarnost i slabost, da i sam Fessler tugom govori o njima: „Ali njegove (kralja Alberta) zapoviedi se ne slušahu, prietijahu buntovni po kruti; a kad je on postojano stajao pri svojoj volji (da naime Ugri imaju ustati na obranu proti Turcima, koji bijahu već prodrli u njihovu domovinu), dizahu čete svoju običnu ratnu viku: „eto vuka! eto vuka! te bi se razbježali, svak k svome ognjištu ili svojoj palači; *tako skoro sasvim* bijaše *onaj stari magjarski duh zajednice . . ugasnuo*" [1]). Da pri takvim prilikama nije mogla ugarska kruna steći nikakva prava nad našim Zemljam, odveć je jasno kao na dlanu, a da bi to imali još dokazivati; pak kad se lje naš narod nebi bio osiećao suvereno neodvisnim, tad bi lako bio mogao kraj takvih prilika svrgnuti teložnju pod ložnost.

Po smrti kralja Alberta (27 listop. 1489) razdvojiše se Ugri na dvije velike stranke; jedna bijaše za udovu, kćer Sigismundovu, Jelisavu; druga pristade uz poljskog kralja Vladislava. — Hrvati, pazeći na svoja suverena prava, odlučiše se za ovoga zadnjega, te odaslaše narodno poslanstvo, bana kraljevstva Matka Talovca, te biskupa senjskog Ivana Gospodnetića, da mu ponude krunu kraljevstva. — U Ugarskoj trajaše još sveudilj strašan meteš; dva okrunjena vladaoca tamo ratovahu medjusobno, dočim Hrvati, i to *bez iznimke*, ostadoše vjerni svome izabranom kralju. — Junački prior vranski, Ivan Talovac, branjaše sa šakom Hrvata tvrdju Biograd protiva vojsci Turaka. Ova obsada stajaše ove zadnje 17 hiljada ljudi, a Hrvati obraniše grad [1]). Mimoilazimo ovdje sve to više prieteću pogibelj od Turaka po Ugarsku i spominjemo samo strašni poraz kod Varne (1444), gdje bješe satrta ugarska vojska te pade i sam kralj Vladislav. Posljedicom tome bijaše i opet dugo bezvladje a za našu domovinu neodvisni narodni život već i *osobom* odieljen od Ugarske.

Ugarskom vladaše Ivan Hunyady kao gubernator kraljevstva; Hrvatskom pak upravljaše ban sa suverenim saborom hrvatskim. Samo bi se na bojnim poljanama našla od vremena na vrieme ova dva naroda, Hrvati i Ugri, skupa proti zajedničkom neprijatelju, pa Ugri često zaželiše u takvim prilikama mač Hrvata. Po Ugre bijaše 19 listopada 1448 koban dan; poraz Kosova polja nadmaši i Nikopolje i Varnu; na polju Kosovu Stare Srbije, toli nesretnu po cielo kršćanstvo, gdje bijaše prije 59 godina god. 1389 na viekove potamnila pred krvavo ističućim polumjesecom i i sjajna sviezda Srbije, — tu snadje ovoga puta Ugre podpun poraz, gdje pade u sužanjstvo i veliki junak i gubernator ugarski Hunyady, odkle bješe oslobodjen samo posredovanjem hrvatskog junaka Jurja Marnjavića te povraćen svojoj domovini.

Mi navadjamo ovdje ove historičke dogodjaje samo za to, da dokažemo: kako se nemože nipošto govoriti da je ugarska kruna stekla u ovo doba ikakva prava nad našim kraljevstvom; i to tim manje: kad i sam *Fessler* — str. 830-1 svoga spomenutog djela — sravnjuje tadašnju Ugarsku s *umirućim* čovjekom, te opaža: da je samo *ime*

[1]) L. c. str. 520.

[1]) „Za sedmomjesečne obsade . . . bijaše. Murat izgubio 17.000 ljudi . . ." L. c. str. 553.

a ne *moć* Hunyadova zaustavila turskog sultana Muhameda, da ne osvoji *bez kapi krvi* čitavu Ugarsku s Budimom. Za neodvisnost Ugarske ne borahu se već Ugri, dali „*više inostranci*, — veli Fessler, — nego li Ugri, jer mnogi od ovih, obikli boriti se uz bok svojih gospodara, ostajahu *kod kuće*, pošto se *gospodari bijahu sakrili iza brda*...“ [1]) Kao susjedi, kao kršćani pridružiše se Hrvati u to tjeskobno doba Ugrima, da ih podupru u borbi za svoj obstanak te im prama svojim silama pomognu spasiti se od propasti. Ovu kršćansku ljubav i požrtvovanje ne snadeše kašnje u 16. vieku da drugovačije naplate, nego tim što pokušaše učiniti od suverenog neodvisnog naroda njekakvu prikrpinu „*Partes adnexas*“! Devetnaesti viek imadjaše da osveti takvu nezahvalnost i takvu sramotu, te da udari krvavu kazan od godinu 1848 za sve himbene drskosti narodu nepravednomu u svojoj obiesti.

XV.

Onoga dana kad umre kralj Vladislav Posthumus Ugarska se još više razcjepka. Mimoilazimo ovdje sve episode, koje se ne odnose na predmet našeg pretrcsanja, te spominjemo samo to da su se Ugri napokon odlučili da pozovu na priestolje ugarsko *Matiju* Hunyada. Hrvati se sa svoje strane odlučiše i to jednoglasno da uzdignu na priestolje hrvatsko rimskog cara *Fridrika*. Svi se banovi hrvatski izjaviše da pristaju na ovaj izbor, a izabrani ga kralj bijaše i primio. [2]) Kraljevsku vlast tada predstavljahu bani. I ovaj izborni čin dokazuje historičku očevidnost: da narodno-politički život Ugra i Hrvata medjusobno bijaše baš posvema neodvisan.

Odveć bismo daleko pošli, kad bismo htjeli navesti ovdje sve ono što Hrvati od izbora Matije Korvina za kralja ugarskoga učiniše i doprinieše za ovaj narod kao dobri susjedi proti sve jače navaljujućoj turskoj sili. Sve je to poviest nepristrano zabilježila. Bit će dosta, ako spomenemo, da su Hrvati u ovo doba učinili za Ugarsku skoro više nego li pod predšastnikom Vladislava i Matije Korvina, Ivanom Hunyadom. *Tri puta u dvie godine* Hrvati bijahu spasili ugarsku vojsku od podpune propasti; a tako s druge strane u isto doba i Poljaci, vojujući u Sriemu proti Ali paši, borahu se za Ugarsku, te opet podigoše čast kršćanskog oružja, što no bijaše biegom *Ugra* potamnila [1]).

I ovo spominjemo samo s toga da pokažemo nezahvalnost magjarskog naroda već i u ono doba. Oslobodjeni tudjom pomoću, mjesto da poštuju u svojim pravima narode, kojima imadjahu da zahvale svoj spas i politički obstanak, Magjari naprotiv nastojahu na himbeni i razbojnički način, kako bi, usred sveobće nevolje kršćana, okrenuli sebi na korist stisku njekadašnjih svojih spasitelja, te navalili na iste i podjarmili ih. Takvu neslavnu zanši nicu kušaše *Matija* sa svojim Magjarima da dade Hrvatima, pošto ovi potisnuše preko Bosne sultana Muhameda i tim oslobodiše Ugarsku od turske provale.

Strašno se apremaše Muhamed da opere ovu ljagu: a Hrvati su prvi imali oćutiti bies njegove osvete. Zakle se, veli Fessler, bradom prorokovom, da će po što, po to osvojiti Biograd i Jajce, te odluči da će prodrieti „preko *Biograda* u Ugarsku, Češku, Poljsku, preko *Jajca* u Dalmaciju, Istru, Njemačku“ [2]). Pravom bi se bili imali Hrvati sada nadati pomoći iz Ugarske, kad su oni neprekidno za četiri vieka svojski pomagali svoje susjede. Matija se doduše lukavo oboružavaše pod izlikom da se sprema na Muhameda; nu Hrvati imadoše da upoznadu u njemu ne prijatelja ni pomoćnika, nego pače izdajničkog neprijatelja, koji vreba na povoljnu priliku, da izvede svoje osnove, — njegove bo bojne pripreme ne smjerahu na Turke, nego na Hrvate.

———

[1]) *Idem*. l. c. str. 934.
[2]) *Idem*, l. c. V d. str. 44.

———

[1]) *Idem*, l. c. str. 93-4. — Junaci toga dana (1463) bijahu braća Petar i Mihovil *Sokol*.
[2]) *Idem*, l. c. str. 143.

Tako neplemenito i tako nevitežki postupaše tada ovaj od gdje kojega povjestničara kao „*vitežki*“ razvikani narod! Nu puštamo ovdje neka govori Magjarofil Fessler, jer bi se mogla inače činiti skroz nevjerojatnom ovdje spomenuta činjenica. Dotično mjesto u Fesslera glasi: „Ali ne *srčba* sultanova mi pripreme . . . nego pokret *moćnih* i nezadovoljnih *vasala* u *Hrvatskoj* *) prisili ovoga puta kralja da izvede svoju vojsku. Zagrebački biskup Dimitar Čupor bijaše mu sumnjiv rad potajnog sporazumka sa Fridrikom . . . a knezovi Stjepan, Martin i Ivan Franko pan . . . težijahu *sa neodvisnošću* . . [1]) — Nu ne samo sakupi ovaj junak oko sebe svoje Magjare, nego i češke [2]) plaćenike, da nas, kojima je osim toga prietila čitava turska sila, tim lakše pokori. — Kod Legrada na Dravi preda biskup kninski, Marko, kralju Matiji pismo papino, u kojem mu spočitovaše njegovo postupanje. Kralj se nadje zbog tog pisma uvriedjenim u svojoj časti! — Nu doskora ga je imala stići kazna božice pravde. Kao njekoć Vladislav, Koloman, Karlo Roberto, Ljudevit, „*bijaše iznenada pozvan natrag*, da oslobodi sjeverni kraj Ugarske od novih *razbojničkih čopora* . .“ [3]).

*) Pod *Karlom Robertom* nazva Fessler one velikaše hrvatske, koji junački ustadoše na oružje za svoju neodvisnost proti magjarskoj pohlepi: *kukavnim seljanima*; pod *Ljudevitom I.* za istu stvar: *razbojnicima*; pod *Marijom* i *Sigismundom*: *odmetnicima*; a pod *Matijom* moćnim *vasalima*. Nu svi ovi nazivi ne znače drugo, nego s jedne strane: *neprekidnu* neodvisnost našeg naroda i svedj vrebajuću namjeru Magjara da udare na hrvatsku neodvisnost te je sruše; a druge pak strane kukavnu Fesslerova pristranost prama nam. Proti pogrdama takvih historičara nema druge zadovoljštine, do li pravedan prezir opadanog naroda, koji će trajati sve dotle, dok budu trajala djela ovih historika i bude se spominjalo njihovo ime!

[1]) *Idem*, l. c. str. 144.

[2]) „ . . . *mnogo pouzdanih* vojnika, naseljenika i *tudjih plaćenika* . . .“ l. c.

[3]) L. c. str. 148.

Kako on bijaše razbojnički navalio na našu zemlju, tako provale drugi u njegovu vlastitu. Nema li se ovdje uvidjeti prst Božji? Fessler, da ne odkrije golu istinu, brzo je zabašuruje *Atilom*! Mukom mimoilazi način umirenja Hrvatske te u istoj vidi uspostavljen red; nu pri tom zaboravlja da je kralj bio „*iznenada pozvan natrag*“, pa da dosljedno još nije mogao biti uzpostavljen nikakav red. Pa kako je: narod, koji je, kao naš, za *punih pedeset* godina uviek pobjedonosno suzbijao iz svoje domovine neizbrojne provale Ugra pod Sigismundom; koji je znao i Turcima straha zadavati, onim Turcima pred kojima su Ugri bježali i od kojih bi bez pomoći Hrvata bili utamanjeni, — takov narod zar se je imao pokloniti pred šakom Magjara? Proti tome govori ciela naša *osamstogodišnja poviest*! To će potvrditi i sliedeće činjenice. — U ostalom nedodje Matija nikada više u našu zemlju kao *neprijatelj*. Hrvati se i opet borahu za nj, te nanovo spasiše njegovu vojsku od turske premoći. Napokon potvrdi i on, a da toga nije nitko od njega ni izkao, prisegom *sva naša prava*, pa dosljedno i podpuno pravo neodvisnosti naše krune od ugarske. Hrvati se pak borahu i u Hrvatskoj i u Ugarskoj *pod svojom narodnom hrvatskom zastavom* proti Turcima, isto kao Česi i Poljaci pod svojom.

Spomenuta se je provala kralja Matije u našu zemlju zbila god. 1465, te po prije navedenu Fesslerovom svjedočanstvu bijaše uzrokom ove provale *borba* Hrvata za *neodvisnost* pod vladanjem njihova god. 1463 izabranog kralja Fridrika. — Uslied toga bijaše naša kraljevina od bitke kod Varne (1444) do sukoba god. 1465 neuznemirena te *donapokon i osobom* neodvisna od ugarskog kraljevstva. — Konačno moramo da spomenemo ovdje još i tu okolnost: da, ni u samom slučaju kad bi spomenuta razbojnička provala ugarskog kralja Matije i bila pošla za rukom, nebi tim bila ugarska kruna stekla ikakvo pravo nad kraljevstvom *cjelokupne Hrvatske*, baš kao što ga nije stekla nad *Bečom* ni *Austrijom* tim, što su oboje bili od Ugra ne samo *osvojeni*, nego su

takodjer *bili za mnogo godina u njihovim rukama*, dočim njihov kralj bude *iznenada* sa čitavom svojom vojskom *„pozvan natrag“* iz Hrvatske. Pravo stečeno *osvojenjem*, mora, e da bude vriedilo, biti takodjer i neprekidno čuvano; nu Magjari bi mogli sve prije dokazati, nego li ovaj *„conditio sine qua non“* načela *„jus fortioris“*. Što se pak našega naroda tiče, vidjesmo to dostatno historički dokazano, pa ćemo ne manje očevidno vidjeti unaprjed dokazanim iza sukoba od god. 1465, kako stvar stoji s ovim toboženjim pravima.

XVI.

Pustit ćemo ovdje neka govori poviest sama činjenicama. Poslie prognanja kralja Matije iz Hrvatske i dok se je amo tamo potucao po Češkoj, provale Turci strašnom silom u Hrvatsku, poharaju zemlju, zahvate ća do *granice Italije*, te odvedu u sužanjstvo 15000 kršćana [1]. — Pak što je sad učinio magjarski junak Matija od god. 1465, kad je on tobože Hrvate, na očigled Turaka, lišio njihove slobode, što je on, pitamo, učinio da osveti na Turcima ove navalu na svoje *moćne vasale*, — što je učinio da one svoje nove Fesslerove *„podanike“* obrani? Valjalo bi ga nazvati kukavicom, kad ne bi *historički* bilo dokazano, da je on smatrao Hrvate iza pljuske god. 1465 neodvisnim i svojim prijateljima. Nu svakako je sigurna činjenica, da ovaj kralj nije bio poništo pouzdan ni viteški susjed Hrvata, jer se je u obće malo brinuo za njih za bojeva njihovih s Turcima, te za nevolju kršćana. Ne manje je istina: da je podpuno zasluživao papine ukore, jer dočim su Hrvati tada bili slabi on dade rušiti živi *bedem* Europe proti turskom varvarstvu, te zapustiti kršćanstvo. Mogaše s toga izabrani hrvatski kralj Fridrik pravom opomenuti ugarskog kralja Matiju s njegove popustljivosti pred turskim provalama [2]). Dosta, on ne učini ništa; pa kad bi koji Magjar još tako drzak bio, da branca radi ove provale kralja Matije u Hrvatsku o kakvu pravu za ugarsku krunu nad Hrvatskom, tad bi Matija i njegova kruna bili uslied ovog nerada *de facto* izgubili takvo pravo. Hrvati se branijahu i prije, i poslie ugarske zaušnice g. 1465 svojom vlastitom snagom i svojim vlastitim sredstvima, dosljedno bijahu *suvereno neodvisni*.

Deset godina kašnje (1475), pošto Hrvati suzbiše natrag iz svoga kraljevstva Turke, pomogoše opet Ugrima na bosansko-srbskoj Granici, stražeći granicu Drine proti Turcima. Isto tako im pomogoše kod Šabca, pri osvojenju ove tvrdje. Pet godina kašnje *spase* ugarsku vojsku, kad je ova išla u potjeru sa Turcima, koji vodjahu iz Ugarske sobom u sužanjstvo 30.000 kršćana. „Ali paša idjaše za Ugrima, veli Fessler, te ih dostiže obterećene težkim plienom. *U žestokom boju ovi budu suzbijeni natrag* (recimo bolje potjerani u bieg): *tri stotine Hrvata* na konju, *koji upravo dodjoše, opet uspostaviše red* [1]) . . . Posljedicom tome bijaše: protjeranje Turaka iz zemlje medju Vrbasom i Drinom; te izbavljenje 30.000 kršćana sa neizmjernim plienom, a tako i spas čitave ugarske vojske [2]).

Godinu dana kašnje, 1480, iznova provališe Turci u Hrvatsku, prodriešе do Koruške, te se vratiše natrag naprtćeni golemim plienom i sa 10.000 sužanja. Zar je valjda Matija sa svojim Magjarima pritekao ovog puta Hrvatima u pomoć? Pustimo Fesslera neka on sam pripovieda: „Na povratku se utaboriše sa 10.000 sužanja i znatnim plienom pred Dubicom . . . te se neprijateljski zalietahu po obližnjim krajevima. Tada Matija Gerebić, ban hrvatski pozva na oružje Petra Gorjanskog i Bernardina Frankopana. U krvavom boju ne bude nijedan *Musulman* zasužnjen, ponudjena odkupnina za slobodu ili život bi odbivena, *svi do ci gloga moradoše poginuti*. Zarobljenici iz Kranjske i Koruške bjehu odpušteni u svoju domovinu [3]). — Narod, koji iz-

[1]) L. c. str. 242.
[2]) Id., l. c.

[1]) Id., l. c. str. 348 et seqq.
[2]) Id., l. c.
[3]) *Id.*, l. c. str. 400.

vadja takva djela, ne biva tako lako podjarmljen niti od junaka, kakvim Magjari prikazuju svoga Matiju! — U ovome što sliedi ogledat ćemo, kakvi su bili odnošaji Hrvata prama Ugrima i ugarskoj kruni *iza* smrti ugarskog narodnog junaka Matije Korvina.

XVII.

Matija umre na 6 travnja 1490; Ugri se pociepaše u različite stranke, koje su se medjusobno progan jale, pače uslied ove pociepkanosti one se ujedno približe i svome vlastitom *rasulu*, dobi, koju i sam ugarski pomegiričar Fessler veoma dobro označuje davši naslov ovome odsjeku ugar. narodnog života: *„Počimlje nad Ugarskom kazna božice Pravde“*. Svaka prenapetost snage jednog naroda mora po naravi da sa sobom dovede i odvalu. Magjari htjedoše gospodovati u *Beču*, nu to se je moglo dogoditi samo kad bi ga podjarmili; s toga pak moradoše iskusiti i historičnu posljedicu ovog napresanja: varvari su imali kros *viekove* gospodovati u njihovu vlastitom glavnome gradu! Ima njeka vječna Pravica koja poništo ne oprašta opačinu toli pojedni cima koli čitavim narodima. — Nu predjimo sad na naš narod.

Da Hrvati nijesu imali nikakva posla s izbornim borbama u *Ugarskoj*, te da su u tom pogledu išli samo u svojoj domovini za svojim vlastitim narodno neodvisnim težnjama, uči nas to poviest onoga doba; Fessler pak sam mora prem nehote da to priznade, kad svjedoči, kako se otimali rasni prosci okô hrvatske krune, te kako je naš narod vršio svoja suverena prava. „Do dolazka njihova (Hrvata), osobito knezova Frankopana i drugih velikaša iz Hrvatske, punomoćnici *stranih prosilaca za priestolje*, jedan za drugim bijahu pod šlikom tajne, medenim i zamamljivim riećima zavarani u svojim nadama.[1]) Nu Ugri se prevariše, Hrvati ne dodjoše: jer se cieli naš narod odluči, da izabere kraljem *cjelokupne Hrvatske*, sina premi nulog Matije, Ivana Korvina, pod uvjete, što no ih Fessler navodi na str. 698 često spomenutog djela, te da njemu ponudi krunu, kojom se imaše odmah dati okruniti za kralja Hrvatske, da se opre ugarskome kralju Vladislavu II [1]).

Nu ovo znači ne samo čuvati svoja suverena prava, nego ih istinito i vršiti, pa je dakle ovo i najbolji dokaz: da je takodjer i poslie neuspjele navale ugarskog kralja Matije (1465), naš narod branio i dalje svoja suverena prava i svoje suvereno stanje naprama ugarskoj kruni. Sada ćemo pak pobliže zaviriti u historički razvitak ovih prava u dobi, o kojoj govorimo — Suvereno izabrani kralj hrvatski Ivan Korvin odreče se iznenada hrvatskog priestolja; snovanje spletaka, i to diplomatičkih spletaka, jer narodna moć Ugra bijaše posve pala, u ovoj dobi silno preote mah. Spomenuta odreka bi posljedicom ovih spletaka. Nu Hrvati se nedadoše tim smesti; živili su bo slobodno i dalje u granicama svojih naravnih i historičkih prava; dapače oni pokročiše još za jedan korak napried. Svakako to se ne mili našem Fessleru, jer on veli o tom: „što se je kašnje dogodilo, bijaše djelo njihovih pristaša (naime Ivana Korvina), a ne njegove volje“. Fessler ovdje zove *hrvatski narod* „pristašama“ Ivana Korvina; nu pri tome zaboravlja: da isti nije imao u Ugarskoj za se *baš nikakve* stranke, a da pak nije bilo opet za ugarskog kralja u Hrvatskoj *baš nikakve* stranke, te da je Korvin bio izabran kraljem *Hrvatske* a *ne Ugarske*; da se dakle tu dosljedno i historički nemože govoriti o *pristašama*, nego radje o cielom jednom suvereno

[1]) *Id.*, l. c. str. 698.

[1]) L. c. — Tek kad mu Ugri dopuste, „da se on sam smije zvati i pisati kraljem *Bosne*, vojvodom *Slavonije*, Opolja i Liptova, te i banom Dalmacije i Hrvatske, a isto tako da ga zovu i u pismu daju naslov i budući kralj, prelati, velikaši“ (*Fessler*, l. c. str. 699), odreče se hrvatske krune! U istinu je znamenita stvar, kako pristadoše da se naš narod razdrobi u toliko političkih nazivlja, kako bi nas *narodno* razdielili.

slobodnom narodu. — Bez kakve *zakonite* ili *historičke* podloge, preslabi da silom sapriečé izbor Hrvata, Ugri snovahu spletke kod I. Korvina, te ovaj odkloni svoj izbor, da odatle zajamči kod nas izbor Vladislava. Nu ipak odreci prvoga ne bi posljedicom izbor ovog sadnjega. Hrvati naime, razjareni takvim spletkama, odluče da sa svoje strane silom provedu svoju volju, te da čine svoje protivnike oćutiti svoju moć. Sa hrabrom i ako i ne mnogobrojnom četom Hrvati provale u Ugarsku, prodru do *Pešte*, te se utabore pred ovim gradom [1]). Ugri pokušaju da ih kojekakvim *spletkama* predobiju za svoje izborne namjere, ali uzalud, jer Hrvati iziskuju jednostavno prisnanje izbora svoga *zakonito izabranog kralja*, te kušaju ne bi li i *U*gre sklonuli na isti izbor. [2])

Posljedice ove junačke odluke spadaju na poviest: mi samo opažamo, da bi bio najviši bezsmisao uzeti, da je 7000 Hrvata moglo narinuti svoju volju ugarskom narodu koji broji na milijone. Uprav to uvidiv, povrati se četa Hrvata natrag u Hrvatsku tukuć se i boreći. Ipak se može uzeti da je uprav ovaj energični čin Hrvata sklonuo izabranog kralja Ivana Korvina, da primi izbor, te takodjer da uslied toga podje kao kralj hrvatski u Hrvatsku. Po odlasku *H*rvata Ugri pozvaše svoga izabranog kralja Vladislava u Ugarsku i okrunise ga [3]). Tako imadjahu Hrvati svoga vlastitog kralja Ivana Korvina, Ugri Vladislava II. Ali uprav ova *obća* protivnost *U*gra prama našem kralju jest nov dokaz za suverenu neodvisnost našega naroda. Tako dakle bude ugarska Matijada po *četvrti* put izbrisana.

Nu medjutim se bijaše bojaslijvi Ivan, popuštajući nastavljenim ugarskim spletkama, ponovno odrekao priestolja i krune hrvatske. poklonio se ugarskom kralju Vladislavu i ostavio naše kraljevstvo. Ali ni ova nevjera ne smete naš narod; radje mu pruži novu priliku, da se drži svojih suverenih prava i da ih brani. Mjesto da prisnadu ugarskog kralja Vladislava, Hrvati izabraše Maksimilijana, nadvojvodu austrijskoga, za svoga vladara [1]) Fessler ovom prigodom opet udara u svoje stare gusle, te k seljacima, razbojnicima, odmetnicima, vasalima, pristašama itd. sada još priključuje — naprama jednom suverenom slobodnom narodu — naslov: *„izdajica domovine“*, pa on za to krsti tako Hrvate ovaj put, što su izbrali Maksimilijana svojim kraljem! Nu zaboravio je pri tom jednu važnu priliku, naime: da je običaj da se proti izdajicama domovine postupa svom snagom sviestna naroda, da ih se opet privede na posluśnost. Ali toga ne učiniše ni Vladislav, ni njegovi Ugri, bilo to sbog narodne *nemoći*, bilo iz slobodne *volje*; toliko u jednom koliko i u drugom slučaju u ono doba sjajno je dokazana *historička suverenost* hrvatske krune prama ugarskoj. Jer u *prvom slučaju* ostaje *po peti* put izbrisana Matijada: u njihovu pak *dobru volju* prava naše krune bila bi od njih samih priznata i dopuštena.

Nu na žalost i nad Hrvatima i nad *U*grima bijaše nieka *viša* moć pružila svoju ruku da ih kuša. Jer, dok Ugri zasvjedočavahu svoju najbolju volju, da nas spletkama liše našeg najsvetijeg prava, narodne neodvisnosti, navale već *prve* godine vladanja Vladislavova, dva velika turska čopora na *U*garsku a treći na Hrvatsku.

XVIII.

Tako stajahu stvari u Hrvatskoj i *U*garskoj (travnja 1491), kadno se izmedju ovo *dvoje* koji se svadjahu urine *treći* sloradi turčin. *S*to se tiče obiju

[1]) „Ugovor s njim (I. Korvinom) bi uprav sklopljen kad se . . Lovro vojvoda Iločki, Ivan despot i ban Jajca, Bartul Berislavić, prior Vranski i ostali velikaši iz *Hrvatske* i *Slavonije*, utaboriše pred Peštom se dobro naoružanom vojskom od 7000“. Id., l. c. str. 704.

[2]) „Njihovo *držanje* i njihova vojska učiniše ih *svim* strankama *zamjernim* i *strašnim*, svaka nastojaše da ih *kojekakvim spletkama* privuče na svoju stranu; nu oni se *čvrsto držahu* sina slavnog kralja te buštinika i njegova duha“ (?) *Id*, l. c.

[3]) *Idem*, l. c. str. 712 et seqq.

[1]) Idem, l. c. str. 721.

turskih vojska, što no navališe na *Ugarsku*, pripovieda Fessler, *pravedno razsrdjen* na svoje štićenike: da, dok *Ugri* viećahu o tom na svojim saborima, dok se pripravljahu na navalu, dok izazivahu *jedan drugoga* da navali; Turci sretno izvedu svoju razbojničku navalu (a to bi po magjarskim teorijama bilo Porti steći njeko *historičko* pravo nad ugarskom krunom!), pustošeći liepu *Ugarsku*, plieneći i vodeć u sužanjstvo mnogo tisuća"[1]). *Uprav*: „Roma deliberante Saguntum periit!" Tako bijaše u *Ugarskoj* — A kako u Hrvatskoj? Čujmo kako o tom sudi i pripovjeda sam Fessler: „Onima (Turcima), koji se vraćahu iz *Hrvatske*, bi *otet* na rieci Uni *plien* i *zasužnjenici* od hrabrog bana Mirka Derenčina, skupa sa Brnardom Frankopanom, Karlom Torkvatom Karlovićem, kneza od Krbave, a *petnaest stotina ljudi zasužnjeno, većina ubiveno* u boju ili biegom natjerano u *Unu*."[2]). Dok dakle *Ugri* ne usmogoše sami sebe braniti, Hrvati se *sami pod svojom vlastitom zastavom* junački obraniše, i po *šesti* put izbrisaše Matijadu.

Nu uprav ova zajednička nužda i nevolja bijaše opet sdružila pod jednim kraljem oba ova naroda; ali uz sačuvanu suverenu neodvisnost kraljevstva hrvatskog. Kad naime Hrvati vidješe, da im nije nikako očekivati moralne pomoći u ovom težkom stanju od njihova izabranog kralja Maksimilijana, poslušaše napokon svojevoljno Vladislavove prošnje za našu krunu. Uslied toga sakupiv se na svome saboru, postaviše mu *stanovite uvjete*, pod kojima se izjaviše pripravnim da ga priznadu, ako ih iskreno primi. Ovim uvjetima neodvisnost hrvatske krune od ugarske bude svetčano zajamčena, bude naime sastavljeno *diplomatičko pismo* radi opreznosti proti diplomatičkoj lukavosti sa strane *Ugra*

Mi ćemo ovdje spomenuti samo još dva članka sabora kraljevine da podpuno potvrdimo što smo kazali.

Zastupnici kraljevstva hrvatskog, zakonito sakupljeni na svom saboru, predložiše na potvrdu svom novoizabranom kralju Vladislavu izmedju ostalih sliedeća dva članka:

„Vladislai II.a *Decretum confirmans* Articulos Nobilium *Regni Slavoniae.*[1]). — 1492.

„Articuli Nobilium Regni Slavoniae.

Ar. I. „Majestas Regia inter *caetera Regna sua*[2]) dictum *Regnum Slavoniae*[3]) in *Antiquis* eiusdem *libertatibus, immunitatibus, privilegiis et consuetudinibus* conservare pollicetur.

Art. VIII. „Quod Regia Majestas *omnia Jura* (dakle i pravo suverene neodvisnosti, uslied kojega je on bio izabran) illius Regni Slavoniae a divis Regibus scilicet Majestatis Praedecessoribus eidem *concessa* confirmare dignetur".

Pa ove uvjete kralj Vladislav ne samo bijaše primio, nego bijahu takodjer uvršteni u obći zakonik *Ugarske, kao vječni spomenik* naše narodne neodvisnosti, da se za uviek *diplomatički* utjeraju u laž svi zlobni naslovi našeg kraljevstva, što ih spomenusmo pod 115 bilježkom (zadnja gornja bilježka. *Op. prav.*).

Prihvativ ove uvjete kralj Vladislav postade i pravim kraljem Hrvatske. Ugarski izbor bijaše mu kod nas izazvao samo *protukraljeve*, s kojima niti je mogao niti htio boja biti. Tek kad se zavjeri (kao njekoć Koloman) da će držati svetim *Antiqua* (Art. I.) i *Con-*

---

¹) L. c. str. 772.
²) L. c. str. 773.

¹) „Nomine *solius Croatiae* vel *Slavoniae* ordinarie significantur tria Illyrici Regna: Dalmatiae, Croatiae, et Slavoniae. „*Kitonich* Directio Methodica, p. 60 in 80.
²) Dakle *podpuna ravnopravnost* sa onima Ugarske, Češke etc., kojim je zemljama vladao ovaj vladar.
³) Iz svega ovoga razlaganja, a tako isto i iz gori navedenog zakona hrvatskog sabora jasno se vidi neumjestnost i smiješnost *Verböczievih* pozivanja na domašaj i prava hrvatskih sabora. — Ne samo bijahu na ovim našim saborima *kraljevi izabrani* i *okrunjeni*, nego je i sam *Verböczyev* kralj izašao iz istog sabora. Verböczy pomiriv se s Vladislavom mogaše pisati o Hrvatskoj, što ga bilo volja; nu ono *Beati possidentes* Hrvata učini, da ovi niesu za te ni marili, ni pitali.

cessa (Art. VIII) *omnia Jura* kraljevstva hrvatskog, bude proglašen zakonitim i pravim kraljem Hrvata.

XIX.

Ovdje ćemo u kratko još napomenuti jednu priliku, da dokažemo kako čas prije spomenuto *diplomatičko* pravo naše krune i *historički* obstoji kao *racionalno*. Da je nas narod znao svojim uglednim i dostojanstvenim držanjem steći čast i poštovanje i samih biesnih Turaka XV vieka, dostatno se vidi iz *ponuda*. što su ih turski vojvode nudjali našem narodu, naime: oni htjedoše za sva vremena poštovati zemljište kraljevstva hrvatskog, kad bi im Hrvati dopustili samo slobodan odlazak sa zarobljenim njemačkim sužnjima, te u istu svrhu i slobodan prolazak u Njemačku [1]). To znači: varvari zdvajahu da će ikada osvojiti ili pokoriti naše kraljevstvo. Bilo bi suvišno spomenuti da je naš narod prezirom odbio od sebe takve uvjete. Onih 5077 mučenika Vitonjskih (4 rujna 1493) tomu nam je dostatan dokaz. Takav narod mogaše zaista i Magjarima zadati straha, ako je zaslužívalo, te stavljati uvjete svojim kraljevima. Na pogled tih junačkih djela našega naroda u ono vrieme, koja zadivljivahu i samoga Fesslera, mora ovaj u zdvojnosti nad svojim *U*grima da uzklikne: „Državno vieće *slaboga* kralja kušaše da ih (prieteće navale pod sultanom Selimom) odbije pregovaranjem (diplomacija); jer za rat *niti bilo u blagajni novca*, niti u tvrdjama obskrbe, a *najmanje poleta za hrabrošću u grudima velikaša i plemstva*! [2]) Pri takvim prilikama jedva se doista može govoriti o kakvu sticanju *historičkih prava* krune ugarske nad Hrvatskom; najmanje pak u dobi, koju Fessler označuje naslovom: „Pad *U*garske", a u koju spada izbor *zakonitog nasljednika* Vladislava II, Ljudevita II. za kralja Hrvatske. Nu da je i ovaj potonji kralj bio izabran od našega naroda ne kao vladar Ugarske, nego *slobodno*, te da je kao *takav* vladao Hrvatskom, može se *diplomatički* uvidjeti iz izprave državnog sabora, što je poslaše stališi kraljevine Hrvatske svome izabranom kralju Ferdinandu I. sa svog sabora mjeseca travnja 1527, u kojoj govoreći o nametniku Batthyànyu izriečno izjavljuju: „Nunquam *se promisimus* condam Serenissimo Regi Hungariae (Ludovico), *neque Majestati Vestrae*, eum nobis habere pro Bano." [1]). Dakle i ovaj kralj (Ljudevit) bi pozvan na priestolje hrvatsko *pod uvjete*. — Tako je dakle bilo sa *historičkim* i *naravnim*, te i s *diplomatičkim* pravima krune hrvatske spram ugarske, kada poslie Mohačke bitke propade Ugarska i njezino *neposredno* kraljevstvo. Da je naša hrvatska kruna prešla i na svietlu habsburžku kuću sa istim *historičkim, naravnim i diplomatičkim* uvjetima, nadamo se da ćemo to *neoprovrzivo* dokazati u daljnjem nastavku našeg razlaganja.

Bitka od Mohača — historički preokret.

XX.

Bitkom kod Mohača pade dakle s ugarskim *neposrednim* kraljevstvom i *neposredni* državnopravni odnošaj osobe kraljeveizmedju kraljevine *U*garske i Hrvatske. Hrvati stupiše izborom češkog kralja i nadvojvode austrijskog, Ferdinanda I. habsburgovca, u isti odnošaj osobne zajednice prama *U*grima, u koji stupiše i ovi potonji prama češkom kralju, koji bijaše takodjer i njihov izabrani kralj. Naime: od god. 1527 mi smo samo *posredno* pod jednim te istim kraljem; *neutralni* stolni grad, *neutralna* narorodnost naše vladajuće kuće najbolje su jamstvo naše vječne neodvisnosti od krune ugarske. Pravom se izjavi u tome pogledu i drugi hrvatski državni sabor iza izbora kuće habsburžke (u travnju 1527, kao gori), prama iza-

———

[1]) Fessler, l. c. str. 777 et seqq.
[2]) *Idem*, l. c. str. 888.

———

[1]) *Chmel*, spisi o poviesti Hrvatske.

branom kralju na sliedeći način: „Noverit Maj. V. *quod inveniri non potest* (a mi smo to dostatno vidjeli tiekom ovog razlaganja), ut *nullus dominus potentia mediante Croatiam occupasset.* Nisi post discessum nostri quam ultimi Regis Zwonimer (po tadašnjem obć. mnenju) dicti, felicis recordationis, *libero se coadjunximus* circa (a nipošto *sub*) Sacram Coronam *Hungariae*, *et post hoc*, nunc erga Majestatem vestram [1]).

Ovo: „*et post hoc*" očito znači *razriešenje postojećeg* odnošaja prama Ugarskoj te *nastup novog neposredno* pod dinastijom habsburgovaca. Da je pak ovo mnenje i *historički* i *diplomatički* osnovano, vidjet će se iz kašnjeg sliedećeg razlaganja.

Sada pak: pobijati ovaj historički i *naravni* odnošaj pod plaštem *historičkog, prava* ugarske krune sv. Stjepana, znači lo bi: zakonitost, pravo, poviest, istinu, pravicu i medjunarodni *moral* — htjeti zamieniti samovoljnom, nezakonitošću, silom, rugalicama, lažju, očitom nepravicom i nevjerom.

Priglavak odnošaja izmedju Hrvata i Ugra do Mohačke bitke.

XXI.

Sada ćemo još jednom skupiti u kratak pregled najvažnije tačke našeg dosadašnjeg razlaganja:

1) Hrvatski se narod pojavljuje na jugu Europe — pošto je *trikrat* porazio avarsko varvarstvo — svrhom VI i početkom VII vieka dohrliv u pomoć kršćanstvu, te osvaja za se *cielu* Dalmaciju [2]), s Ilirikom i Panonijom (Savskom). „Abares itaque pulcherrimam esse hanc terram videntes, sedes illic posuerunt. Chrobati vero tunc temporis habitabant ultra Bagibareias; una vero generatio, nempe quinque Fratres . . . duaeque sorores . . . una cum descendentibus ab ipsis in *Dalmatiam* veniunt, ubi *Avares* incolas invenerunt; belloque per *annos aliquot* inter se gesto vicerunt Chrobati, Abarumque partem occiderunt, alios parere sibi coëgerunt, atque ex illo tempore *a Chrobatis possessa haec Regio fuit*". Pak dalje: „At a Chrobatis qui in Dalmatiam venerunt pars quaedam secessit, et Illiricum occupavit atque Pannoniam" [1]). Tako glasi svjedočanstvo iztočnor'mskog cara Konstantina Porfirogenita, kojega se doista nemože biediti s pristranosti za Hrvate.

Nasuprot: Magjari se pojavljuju *bježeći* iz Azije, kao njeko varvarsko pleme nomada pomiešani s drugim narodima, tek pod konac IX vieka, i to na užas kršćanstva pljačkajući i pustošeći preko jednog vieka srednju Europu ća do Njemačke.

Dosliedno je dakle naš narod u Europi pleme politički i historički *starije*, za kršćanstvo i prosvjetu zaslužnije od Magjara; pa s toga ako Magjari prisvajaju sebi kakvo *pravo* nad nama i nad našom svojinom, to bi se moglo temeljiti i pozivati *samo* na *surovu silu*.

2) Nu takva *nasilna prava* ne stekoše Magjari *prije* nego li se urediše kao narod i kraljevstvo (krunitbom sv. Stjepana), a još manje *poslie* ove krunitbe, dočim je naša narodna dinastija postojala pored magjarske Arpadove sve do godine 1092 — kad izumre — Stjepanom II., posljednjim kraljem od loze Držislavića.

3) Magjari posvjedočivahu doduše neprestano od smrti posljednjeg narodnog hrvatskog kralja *najbolju volju* da steku i vrše nad našim kraljevstvom nasilno pravo, nu ovo im naprezanje donese krvavu pouku, da poštuju tudje pravo, a uviek su ga pratile samo posljedice i po njih iste žalostne. Jer:

a) *Vladislav* nazvan Svetim, provali u našu zemlju, nu bi sramotno iz nje iztjeran, da se nikad više ne povrati, pače vječna Pravda ne pusti nekažnjenim to zločinstvo, je *u isto doba* pro-

———

[1]) *Chemel* l. c.

[2]) Tadašnja Dalmacija se prostiraše od Albanije do Dunava". Istorum (Dalmatinorum) Romanorum termini protendebantur ad flumen Danubium usque . . . "De Adm. Imp. Cap. 29. —

[1]) *Idem*, l. c. Cap. 30.

vale drugi barbari u njegovu vlastitu zemlju.

b) Isto tako malo kao provala Vladislavova mogaše steći ugarskoj kruni kakvo pravo nad našim kraljevstvom i provala njegova nasljednika *Kolomana*. Jer Koloman, koji udario na Hrvatsku po primjeru svoga brata, bi još sramotnije nego on od naroda suzbiven. Nemogav da podjarmi naš narod, ponudi se Hrvatima za njihova kralja, te morade uslied toga — *prije* njegove *druge* provale, još jedan dokaz, da je prva bila bezuspješna — da se pokori, te — „*salvo* habito consilio" primi — *pogodbe*, što mu ih je kraljevstvo stavilo. Kao izabrani kralj *cjelokupne Hrvatske* moraše se dati okruniti u *našem* kraljevskom gradu *hrvatskom* kraljskom Zvonimirovom krunom [1]), te — izmedju ostaloga — zakleti se takodjer: „da nesmije *nijedan* Magjar boraviti u našoj zemlji bez privole naroda." Jasno je uslied toga

4) Da je poziv Arpadove dinastije na priestolje hrvatsko, koji je uzsliedio po izumrću naše narodne dinastije i iza *desetgodišnjeg* krvavog bezvladja zakonito isključivao svako pravo krune ugarske na naše kraljevstvo ili nad njim, a ova dinastija krunitbom bi posvećena za zakonito vladanje u našoj zemlji. Pokušano dakle nasilno pravo morade popustiti suverenom pravu naše krune. Na Kolomanovoj glavi budu združene *dvie* krune, nu nipošto hrvatska skučena pod ugarsku.

5) Po izumrću Arpadove dinastije (1301) bi za njeko vrieme prekinuta i sama *osobna zajednica* s Ugarskom, biva u osobi zajedničkog vladara. Jer Hrvati pozovu na svoje priestolje napuljsku dinastiju u osobi Karla Roberta, te je posvete *krunjenjem u Zagrebu*; nasuprot Ugri izaberu češku u osobi *Većeslava*, a poslie odreke ovoga kralja, Bavarca *Otona*, — a da ipak nijesu tim izgubili svoje suverenosti, uprav kako nijesmo izgubili ni mi svoje, kad okrunismo u Biogradu Arpadovce.

6) Tek pošto su u Ugarskoj već vladala dva kralja, koji ne vršiše nikakve vlasti u Hrvatskoj, bude opet uzpostavljena osobna zajednica izborom hrvatskog kralja Karla Roberta za kralja ugarskog, a da nijesu postali tim ni Ugri našim, ni mi njihovim podložnicima. Sjajan dokaz za suverenu neodvisnost naše krune od ugarske po izumrću Arpadovaca.

c) Nasilne pohote Magjara, koje se mogu izpričati po njeki način pod Vladislavom i Kolomanom surovošću onoga doba, bijahu se *dvostrukom* silom ponovile pod uplivom talijanske hinbe i lukavstva Napoljaca budimskih (pod Ljudevitom I.), nu naidjoše na ne manje krvav odpor, te Ljudevit *morade priseći* našem narodu, da će poštovati njegova prava. Dakle nasilno pravo morade i opet poklonit se pred narodnim suverenim pravima. U ostalom i tada dapače, kad bi Ljudevitova nasilja bila okrunjena i najboljim uspiehom, ne bi sa svim tim bilo moglo osnovati ugarskoj kruni kakvo pravo nad našim kraljevstvom uprav, kao što ne mogoše uključivati ikakva prava Ugarske *nad Napuljem* osvojenjem te *višegodišnjim* zaposjednućem ove zemlje; a s druge strane ne ni s toga: što su ona nasilja bila *nebrojeno puta* izbrisana od hrvatskog naroda, dosljedno *isključivi* uvjet da vriedi nasilno pravo — neprekidni i mirni posjed — nemože imati u Magjara nikakve vriednosti. — Jer:

7) Po izumrću napuljske dinastije sa Ljudevitom I. (1382) bi iznova prekinuta *osobna zajednica* s Ugrima, jer ovi odmah poslie smrti Ljudevitove izabraše i okruniše za svoga kralja njegovu kćer *Mariju*; dočim Hrvati sa svoje strane — poslie kratka ali krvava bezvladja — pozvaše na priestolje hrvatsko *Karla*, vojvodu *Dračkoga*, koji bijaše pod Ljudevitom I. namjestnikom kraljevine Hrvatske; dapače ga *oružanom silom* Ugrima narinuše iza svrgnuća Marije Napokon vječna Pravda osveti Ljudevitova nasilja u njegovoj krvi, na nevinoj mu kćeri

---

[1]) Dapače što se tiče *svetosti* časti naše krune, ne zaostaje u ničem za ugarskom; jer je hrvatski kralj *Zvonimir* primi od pape Grgura VII., koji je bio uprav tako otcem tadašnjeg kršćanstva, kao što je bio i Silvestar svoga doba, koji je darovao krunu ugarskom kralju Stjepanu.

Mariji, po onoj vječnoj i istinitoj: „Patres nostri peccaverunt et nos injurias eorum portamus!"

8) Pošto Magjari umoriše u Budimu zajedničkog kralja Hrvata i Ugra, prekinuše tim i onu jedinu svezu što no njekoč spajaše medjusobno oba ova naroda. Krvavo, dugo bezvladje nastade za Hrvatsku. *Rat za neodvisnost* proti Magjarima bi junački i sretno vodjen od našeg naroda. — Ugarskom vlada opet *Marija*, a za njom *Sigismund* njezin muž; Hrvati izaberu sina njihova umorenog kralja Karla, *Vladislava* Napuljca te ga okrune godine 1403 u Zadru kraljem cjelokupne Hrvatske (skupa sa Bosnom).

d) Iz ovog priglavka jasno proizlazi, koli su malo bile prikladne provale Magjara pod Marijom i Sigismundom da osnuju ugarskoj kruni kakvo *historičko* pravo nad hrvatskom. Od godine 1382 do 1420 znao je naš narod prkositi združenim bojnim silama Ugra, Čeha i Mletčana, — usprkos tome što su velikaši našega naroda bili podieljeni za vrieme stranačkog kralja Sigismunda u *dva protivna tabora*, a osmansko gospodstvo sve više prietilo i primicalo se granicama naše domovine; dok nije napokon ovu nejednaku borbu naš narod pod vodstvom neumrlog junaka Hrvoje Vukčića Hrvatića riešio mačem, porasiv Magjare na rieci Bosni godine 1419, utvrdio našu neodvisnost prama Magjarima, te tim zapriečio za nekoliko decenija njihove osvajalačke požude.

Ovdje budi mimogred opaženo: da i sam stranački kralj Sigismund nije lje kao *kralj Ugarske*, nego kao *kralj Hrvatske*, pa i ako samo po imenu, vladao u našoj zemlji, te da ga je zastupao najmoćniji gospodar onoga vremena, grof Ulrik, kašnje Hermann Celjski i Iločki, kao *Prorex* Hrvatske. Mnogobrojne odluke onog stranačkog kralja, što no se nahode u *Corpore Juris Hungarici*, jasno su svjedočanstvo neodvisnosti naše krune, koja je bila zajamčena našemu narodu od onoga kralja, te se je i Fessler tužio na *kraljsku moć* Sigismundovih *Proregei*, što je ovaj uviek ostao samo *naslovni kralj* u Hrvatskoj.

9) Pogibelj od Turaka nagonila je sve to više susjedne kršćanske narode da se uhvate u jedno kolo. Hrvati bijahu svojevoljno priznali i svojim kraljem *Alberta* kralja ugarskog. Po njegovoj smrti bijahu i Ugri i Hrvati izabrali za zajedničkog vladara *Vladislava* I kralja poljskog, te ovaj izbor učini da je tako često pobiedila sjedinjena sila Poljaka, Ugra i Hrvata. Već za zadnjih dvadeset godina vladanja Sigismundova odporna snaga Magjara sve to više padaše; pod *Albertom* spade do podpune nemoći; poraz kod Varne (1444) konačno dovrši ovo nazadovanje tako, da i sam *Fessler* prispodablja tadašnju Ugarsku *s umirućim čovjekom*. Stoga se samo od sebe razumije da se poništo nemože govoriti o kakvoj pretežnosti Ugarske naprama Hrvatskoj.

10) Poslie smrti kralja Vladislava i poslie poraza kod Varne bi opet prekinuta *osobna zajednica* izmedju Ugarske i Hrvatske. Ugarskom upravljaše *Ivan Hunyady* kao gubernator kraljevstva, Hrvatskom bani kraljevine suvereno-neodvisno. Da su Hrvati u ovo doba — kao kršćanski susjedni narod — vjerno pomagali Ugrima, već smo o tom naveli primjera.

11) Dočim Ugri izabraše i okruniše svojim kraljem *Matiju Hunyada*, Hrvati prenieše svoju krunu na rimsko-njemačkog cara *Fridrika*.

e) Već je bilo spomenuto, kako se je razplinula u Hrvatskoj *Matijada*. Božica Pravde strašno osveti nasilja ovoga kralja i njegovih Magjara, što no ih učiniše u svojoj obiesti protiv susjednih naroda! Gorki je doduše nu historički osnovan sud: da je ovaj narod od zauzeća Beča po njemu istome, mogao doista kadikad planuti, nu ne uzmogne više da se uzvine do prijašnje visine i čilosti!

12) Po smrti kralja Matije Ugri izabraše svojim kraljem češkog kralja *Vladislava* II., Hrvati naravnog sina Matijina, *Ivana Korvina*, a pošto se ovaj odreće priestolja hrvatskog, *Maksimiljana*, nadvojvodu austrijskog; a napokon na ciedilu ostavljeni, Hrvati izaberu — sačuvav suverena državna prava našeg kraljevstva *diplomatičkim izpravama*, „*po saboru*" češkog i ugar-

skog kralja Vladislava (i njegove nasljednike) za kralja Hrvatske.

Ovaj izbor, koji ih nagna sila Osmanlija, što no sve više preotimaše maha, učini naš narod od sele u napried pravim bedemom *Ugarske*. U istoj mjeri, što su Ugri sve to dublje propadali, — Fessler govori o ovoj dobi njihova narodnog života: *„počimlje pad Ugarske“* — uzdizaše duh našega naroda u ovo po kršćanstvo toli važno doba, do u istinu divne čilosti. Fessler, *taj* panegiričar Ugarske, riše je uprav prigodom turskog poraza kod *Jajca*: „Kao što nije bio na spomenutim poljanama (saborima *hatvanskom i rakoškom*) Ljudevit *baš nikakav kralj*, kako na istom mjestu ni Ugri nijesu bili *narod* kakav *vriedan poštovanja*, prije pripoviedasmo. Dok su Ugri na hatvanskom polju dokazivali samo u psovanju i hulenju svoju hrabrost i jakost, a samo u *zapoviedanju* uviek spremnu volju: *hrvatska gospoda pokazaše pred Jajcem*, što je dužan bio i mogao učiniti gospodujući (od kada?) i ponositi (to da!) narod, ako je htio da djeluje dostojno svojih otaca, svog položaja i svojih prednosti“.[1]) Dosta: 20000 Turaka bi uništeno kod Jajca od jednog ponajvećeg junaka našega naroda, Krsta Frankopana; on sam bi nazvan od onoga dana „Defensor totius Croatiae“ a naš narod *„Antemurale Europae* contra immanissimum nominis Christiani hostem“.

Da ugarska kruna nije mogla u takvim prilikama steći nikakvih prava nad hrvatskom, preveć je očevidno, a da bi to tek morali dokazivati.

13) Pod posljednjim izabranim kraljem, Ljudevitom II., iza bitke i podpunog poraza Ugra kod Mohača (20 kolovoza 1526), razrieši se propašću ugarske države takodjer i *neposredna* osobna zajednica Hrvata i Ugra. Nu mi namjeravamo obširnije se baviti tim u ovome što sliedi.

——

[1]) Fessler, l. c. VI Dio s. 276.

Hrvatska i Ugarska pod kraljevima iz kuće habsburžke — do pragmatičke sankcije.

XXII.

Takav bijaše prije opisani odnošaj Hrvatske naprama ugarskoj kruni sv. Stjepana, kada se je bitkom i porazom na Mohačkom polju, gdje tako tragično svrši zajednički kralj Ljudevit, zatvorilo dugo doba naše poviesti, a otvorilo novo razdoblje našeg državnog života. — Ugarska državna vojska bijaše na Mohačkom polju posve uništena, a Ugarska bijaše postala plienom Sulejmanovim. Zapolja sa svojom erdeljskom vojskom, nemogav se narinuti za kralja većini *Ugra*, pozove na pomoć polumjesec — na sramotu svog vlastitog naroda a nesreću cielog kršćanstva.

Hrvatska narodna vojska od 20.000 ljudi uz pomoć bana Battyányа, pod vodstvom najvećega vojskovodje svoga vremena, koji je bio strašilo Turaka, Krsta Frankopana — bijaše okupljena na Dravi[1]), zbiljski dokaz snažnog narodnog i neodvisnog *obstanka* našeg kraljevstva.

Priestolje hrvatsko bijaše ispražnjeno, te se je imao obaviti izbor vrhovnog vladara naroda. *Mnogobrojni* prosci, kako ćemo kasnije dokazati, prijaviše se sad narodu najsvetčanije sakupljenu *na saboru*, — još jedan dokaz njegova suverenog položaja prama Ugarskoj, dok je to i sama Europa priznavala. Mi ćemo pak za sada ovdje obširnije spomenuti samo ono snubljenje *kuće austrijske*.

Ova dinastija koja bijaše nepristranim svjedokom neprekidnog sa strane Hrvata junačkog i sretnog ratovanja za neodvisnost kroz *viekove*, znadijaše predobro ocieniti tu okolnost: da njoj iz-

——

[1]) „. . . i premda javiše uprav nadošli teklići, da se . . . Krsto Frankopan i Ivan Karlović sa 15.000 Hrvata kod Križevaca . . . nalaze . . .“; — „. . . 26 kolov. udje ban Battyanyi sa 300 slavonskih konjanika i 1000 pješadije u tabor . . .“ *Idem*, l. c. p. 315 et seqq.

borom *Ugra* još nit pripada, a nit može zakonito pripadati ikakvo pravo na priestolje Hrvatske. S toga, premda je već mjeseca Studenoga 1526 bio podignut na priestolje ugarsko izborom ugarske većine, sasvim tim se požuri da napose izhodi izbor hrvatskog naroda. Sdušno se podvrže najsvečanijem činu u vršenju prava naroda, naime izboru, te tim uprav bjehu ne manje svečano priznata suverena prava naše krune prama ugarskoj.

Ako je naš narod htio da ugovara *diplomatički* o svojoj samostalnosti i podpunoj neodvisnosti prama Ugarskoj već prigodom izbora Vladislava II, tim postojanije se držaše ovaj put, naprama maha preotimajućim ugarskim spletkama, čuvanja ovog svojeg pravnog stanovišta kad imadjaše ovim novim izborom biti pozvana nova loza na izpražnjeno priestolje. Mi ćemo ovdje navesti glavne prilike ovog izbora:

Mjeseca Studenoga god. 1526 — kako već spomenusmo — Ugri izaberu Ferdinanda I., nadvojvodu austrijskog i kralja češkog, kraljem ugarskim (Vid. *Corpus Juris Hungarici* Decreta Ferdinandi I.). — Nu da je naša kraljevina bila podložna ugarskoj kruni, ovaj bi se ugarski izbor logično bio uporabio kao tačan i zakonito vriedan takodjer i za kraljevinu Havatsku. Ali se to ne dogodi. Uzprkos ugarskom izboru, morade se češki kralj Ferdinand već izabran kraljem ugarskim, dati takodjer izabrati i za *kralja Hrvatske* neodvisno od Ugarske, da steče kakvo pravo na priestolje hrvatsko. I kad ne bi Hrvati mogli navesti nijedan drugi historičko-diplomatički dokaz za svoju neodvisnost, ovaj bi *jedini* bio podpuno dostatan da očuva njihovo suverenstvo naprama ugarskom kralju, koji se je, kao i njekoč Koloman, podvrgao njihovu izboru. Naš prijan Fessler držaše shodnim da ovaj čin premuči, pa se je dobro i dosietio tome. Njegova bo frazeologija i političko nazivlje, kojim on časti Hrvate u svakoj prigodi, kad se radi o čuvanju njihove neodvisnosti, te kojim je za Vladislava II donapokon dotle dotjerao da ih okrsti „izdajicama domovine“, bilo bi ga pri izboru habsburžke kuće što se tiče novog naslova smelo. Sve se može zaniekati, samo ne ono što obstoji u *sadašnjosti;* a sadašnja vladajuća dinastija vlada Hrvatskom samo na temelju i uslied prvotnog izbora *od 1 Siečnja* 1527, koga ćemo sad pokušati da razpitamo, da oni, kojima je ovdje osobito stalo do *istine*, uvide, gdje se ima tražiti i može naći.

Premda je već bio *izabranim* kraljem Ugarske, ipak ne šalje po čem Ferdinand svoje Ugre, ili kao *ugarski kralj* svoje poslanike na sabor hrvatski u Cetinje [1]), nego šalje kao *Češki kralj* svoje „Oratores“ izsred svojih čeških i austrijskih državnih činovnika — izuzam jedinog kisečkog junaka, Nikolu Jurišića, koji bijaše sin našeg naroda — k našim narodnim predstavnicima sakupljenim na saboru: „Nos serenissimi et potentissimi Principis et Domini D. Ferdinandi *Bohemiae* et *Croatiae* etc. Regis, Infantis Hispaniarum etc., Consiliarii et *Oratores* Paulus de Oberstain, Dei gratia Praepositus Viennensis, A.A. Philos. et Utriusque Juris Doctor .... recognoscimus et notum facimus universis. Quum nos vigore *mandati* eiusdem Serenissimi D. Regis Nostri, cuius tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis“ [2]) — ovako govorahu oni pred hrvatskim narodom sakupljenim na saboru; pače *naslov* kralja ugarskog ne bio u ovom njihovu govoru niti spomenut.

Pošto je skupština dovoljno razgledala spise, predje sabor na izbor prosca Ferdinanda, i to ne da ga izabere za kralja *Ugarske*, nego da ga najsvetčanije izabere kraljem *cjelokupne Hrvatske* — *„Tocius Inclyti Regni Croatiae Regem et Dominum“*. Ovdje donosimo u izvadku sam diplomatički spis:

———

[1]) Kad se je u XVI. vieku habsburžka kuća prikazala po poslanstvu našem saboru prigodom kad se je imao obaviti izbor kralja, te je tražila naše narodno *priestolje*, bijaše ona vrlo daleko od toga da bilo kako opomene naš narod *na odnošaje* našeg kraljevstva prama Ugarskoj — kao možda godine 1860. — Uprav kao što nije ni u XVIII vieku, kad se je radilo o *primljenju* pragmatičke sankcije.

[2]) *Chmel*, Spisi k povjesti Hrvatske.

„Nos Andreas Dei . . . gratia Episcopus Tiniensis . . . Joannes Torquatus Corbaviae, Nicolaus Zrinij, Christophorus et Wolfangus fratres ac Georgius de Frangepanibus Segniae, Vegliae et Modrussiae, Stephanus de Blagaj Comites . . . caeterique universi Nobiles et Proceres, nec non Nobilium Comitatum, Civitatum et Districtuum, Populorum *Universitas Regni Croatiae* ad perpetuam rei memoriam fatemur et recognoscimus . . . Cum Serenissimus et Potentissimus Princeps et Dominus Ferdinandus Dei gratia *Bohemiae et Croatiae Rex* . . . miserit his diebus ad nos Sac. S. Reg. Majestatis Consiliarios et *Oratores* . . . et ipsi praefatae Reg. Majestatis nomine tanquam *pleno* et sufficienti *Mandato* ab ea suffulti nos requisierunt, ut S. M. pro nostro *legitimo et naturali Rege et Domino* recognosceremus . . . idcirco praefatorum Dominorum Oratorum justae, et honestae requisitioni . . . *annuimus*. et hodie ante sumptum prandium . . . omnes et singuli, unanimitate, una voce et proclamatione *nobis in generali nostro Conventu* [1]) existentibus, praenominatum Sereniss. D. Regem Ferdinandum in *verum*, *legittimum*, *indubitatum* et *naturalem* nostrum *et tocius huius inclyti Regni Croatiae Regem* et Dominum . . . felici omine *elegimus* et *recognovimus*, assumpsimus, publicavimus, *fecimus*, *constituimus* et proclamavimus, proclamarique fecimus . . . omni meliori et alacriori *via*, *forma*, *jure*, *consuetudine et solennitate* . . . [2]).

Narod, koji mogaše na ovaj način pokazati svoju svevlast, mogao je biti suvereno neodvisnim. Ovo budi rečeno što se tiče svečanog i formalnog prava. Ali naš narod postupaše ne manje suvereno odnosno na samo legalno i zakonito pravo; pa o tom se sasma zgodno izrazi sabor, smatrajući izbor obavljenim „omni forma, *jure consuetudine* et solennitate.“ Narod bo koji se mogaše historički i diplomatički pozvati na izbor Kolomana i njegovih nasljednika; Karla Roberta i njegovih potomaka; Karla Dračkoga, Vladislava Napuljskoga, Ivana Korvina, Vladislava II i njegovih nasljednika, imadjaše takodjer zakonito pravo, da izjavi izbor habsburžke kuće obavljenim „*jure et consuetudine*.“

Napokon budi ovdje spomenuta i ta okolnost, koja nam istodobno potvrdjuje osobiti domašaj ovog djela, naime: da je izbor Ferdinanda za kralja Hrvatske, što se tiče unutarnjeg mu značenja i zakonitih *posljedica*, bio posve različito naravi nego li izbor *Ugra*, što je još jedan nepobitan dokaz za našu narodnu suverenost. Ugri naime izabraše za svoga kralja samo *osobu* češkoga kralja Ferdinanda, poslie čije smrti kraljevstvo bivaše opet jednostavnom izbornom kraljevinom. Hrvati pak, vjerni svojoj skoro tisućgodišnjoj narodnoj predaji uslied spomenutog izbora ne samo najsvečanije posvaše na priestolje hrvatsko i *nasliednike* Ferdinandove, nego još potvrdiše ovu primljenu obvezu *zakletvom* naroda: *Juramus* et promittimus“, izjaviše narodni predstavnici „*quod ex nunc in antea* erimus fideles semper et obedientes . . . Ferdinando Bohemorum Regi eiusque consorti . . . tanquam *veris*, *legitimis* et *naturalibus* (jer samo je narod imao pravo da bira sebi po *naravnom pravu* vladara *haeredibus* ac *Regi et* Reginae *Regni Croatiae eorumque haeredibus* . . quodque *nullo unquam tempore* deinceps *aliquem alium* in Dominum aut *Regem* nostrum *acceptare* vel *recognoscere* velimus, praeter Majestates suas *earumque haeredes*.“ [1]) Sliedi dakle; poslie Ferdinandove smrti Hrvatska ne postajaše izbornom kraljevinom, nego Ferdinandov *zakoniti* baštinik i nasljednik bijaše takodjer i baštinikom priestolja hrvatskog. U Ugarskoj pak, kako već spomenusmo, mogao je nastati slučaj, da bi se bila mogla većina naroda izjaviti po smrti Ferdinandovoj za koju posve tudju dinastiju, uslied česa bi se naravno bila morala razvrgnuti i sama *posredna* osobna zajednica. Nu to oće-

———

[1]) Kako hrvatski, tako su se i ugarski sabori ove dobe *diplomatički* nazivali „Conventus *Generalis Regni*“, tu nema o običnom nazivanju nikakve prednosti, nikakve podredjenosti ili nadležnosti

[2]) *Chmel*, l. c.

———

[1]) *Chmel*, l. c.

vidno pokazuje podpunu suverenu neodvisnost hrvatke krune od ugarske. Ako se nadalje promisli: da su stališi ugarski tek. godine 1687 za vladanja Leopolda I. (Decret. IV Leop. I. Regis de A. 1687, Art. 2. et 3. in Corp. J. hungarici) zakonito ugovorili nasljedstvo habsburžke kuće: moći ćemo odatle zaključiti: kako li je nestalna morala biti i sama *posredna* osobna zajednica izmedju Ugarske i Hrvatske za punih 160 godina. Ovu razliku u suverenom izboru mora da prizna i sama prejasna dinastija koja sada vlada Hrvatskom. Jer se naši predji *zakleše*: da su pozvali na priestolje hrvatsko ne samo Ferdinanda, nego i njegove nasljednike, Tko bi to htio zaniekati, morao bi najprije zaniekati *narodnu zakletvu*. Ali uprav ova „svetost zakonitog prava" ujedno čuva i suverenu neodvisnost naše krune proti svakom tudjem gospodstvu!

XXIII.

Ali ne priznadoše djelom samo habsburžka kuća i kraljevina češka suvereni narodni položaj naše države naprama ostalim europejskim državama u XVI vieku te iza bitke na Mohačkom polju, nego bješe *svečano* priznat i poštovan i od drugih vlasti europejskih onoga doba.

Izmedju ovih najprije navadjamo samu *Ugarsku*, pak susjedne najjače države one dobe, *Tursku i Mletke*.

Što se tiče Ugarske, već smo dokazali da je *zakonita* Ugarska, na ime većina naroda, svečano priznala suvereni položaj naše kraljevine naprama ugarskoj kruni, kad se je izabrani ugarski kralj nama prikazao za izbor. Toga pak on nebi bio mogao ni smio učiniti, a da se izdajstvom ne ogrieši o svoju vlastitu krunu — baš kao što toga nije učinio naprama ugarskim slovacima, Rumunjima, Niemcima itd., da nije bio na to obvezan zakonitim pravom hrvatske krune, ako ju je htio dobiti. A ta je okolnost tim važnija, što se Ugri niesu ni oprli hrvatskom izboru, a niti su, uzmemo li da ih je za čas zapriečila u tome njihova tadašnja slaboća, proti tome prosvjedovali. Ali ono što na tezulji odlučuje našom neodvisnošću jest, da je i Ugri *zakonom* priznaše. *Oni* bo sami po sebi slabi da se opru pokušanim povredama svojih prava sa strane češkoga dvora — *deset* godina poslie izbora hrvatskoga kralja *zakonom* obvezaše svoga kralja: da ne smije sklopiti s Turcima nikakva mira bez sudjelovanja poklisara naše krune, izabrana na saboru hrvatskome, koji ima sudjelovati pri *ugovaranju mira*. Takav ugarski saborski zaključak o tom glasi ovako:

„Ferd. I. Regis, Decretum III. Anno 1536, Art. 48. De Consiliariis Regis. §. 2. Quos denique (Consiliarios) *et cum eis ex Sclavonia unum*, qui ex potioribus ad id fuerit *electus*, Majestas Sua Regia non gravabitur *in tractatibus pacis* suo tempore admittere." Ali to je *suvereno pravo*, koje Ugri ne bi nikad bili priznali prama našem kraljevstvu, a još manje sa nj jamčili, da niesu smatrali našu kraljevinu suvereno neodvisnom od svoje krune. Nitko ne namiće sebi svojevoljno kakvu dužnost na koju se ne ćuti ikako obvezanim. Spomenutim državnim zakonom bili bi Ugri ograničili svoju vlastitu suverenost. Jer od ovoga doba unapried mogaše i austrijska kuća punim pravom izjaviti naprama njima nevaljanim svaki ugovor o miru, koji bi bio sklopljen bez posredovanja hrvatskog zastupnika.

Ovdje mimogred opažamo: da je ovo od Mohačkog dana bio *prvi* korak Ugra, što ga učiniše da se približe Hrvatima, i da steku njihovo prijateljstvo, kad su na taj način priznavajući naše suverenstvo, tim ograničili svoje vlastito. Nu mi ćemo takodjer vidjeti, kako se kašnje razviše iz ovog *zametka* (Embryo) sbliživanja najpodlije posljedice za našu narodnu suverenost, koje se napokon izvrgoše u „Partes annexae", da se konačno u XVIII. XIX vieku jednom priznato pravo zamieni najbesmislenijom preuzetnosti, koja napokon dovede do krvave pouke: da narod vriedan poštovanja, ako se već nemože podložiti oružjem tim manje lukavstvom Mi ćemo se u ostalom na svoje vrieme povratiti na onaj prvi korak sbliženja Ugra godine 1536, da rasjasnimo razvitak ovog političkog zametka (Embryo).

Ali ne samo Ferdinand i Zakonita Ugarska nego i sami *buntovni* Magjari; — koji vodjeni od Zapolje, nama učiniše pravo, bijahu priznali naše narodno suverenstvo. Našemu se je narodu činilo nuždnim, da o tom sa sabora obznani svoga zakonitog kralja na sliedeći način: „Hoc etiam et prius dedimus ad notitiam Majestatis Vestrae *quantas promissiones* nobis fecit Waywoda Trans-ylvanus, qui nunc noncupatur *Rex Ungariæ*, ut nos retraheremus a subditione Majestatis Vestrae, sed nos *contra fidem christianam* numquam facere volumus nec facere cogi tamus . . ."[1]). Ne čine se baš takve „ponude" sa strane, gdje se ne priznaje moć i pravo naroda.

Da je bilo i od Porte ne manje priznato naše narodno suverenstvo dokazat ćemo u sliedećoj izpravi. Kad je Porta izdajom Zapolje vidjela Ugarsku pred svojim nogama, bila bi tad i naše kraljevstvo cienila svojim plienom, da je bilo odvisno od ugarskoga. Ali toga mnenja ne bijahu u Carigradu; nasuprot: Sultan tražijaše naš slobodni izbor. Naš se narod ne manjom muževnošću izrazi o tome, kad je obaviestio sa svoga sabora svog zakonitog kralja: „Noverit Majestas V. stabiliter quod *Imperator Turcorum* anno praeterito (iza tragične smrti Ljudevita II) *Oratores suos ad nos miserat* et destinaverat, *rogans nos* ut se sibi subjiceremus nobis hoc promittens . . . nosque in nostra *fide* et *libertate* ac consuetudine conservaret et nobis ad nullam discordiam quae esset *contra Christianos* praecipere et mandare non vellet . . . ostendens nobis quod ipse *plura* Regna Christiana sub se haberet, quae in fide et consuetudine ipsorum conservaret . . . "[2]). To je pak doista dokaz suvereno slobodnog obstanka, kad se tudja država na taj način nama obraća.

Napokon ćemo navesti *Mletačku*, koja nije manjom gorljivošću nastojala, da povuče našu državu, priznavajući je neodvisnom, u svoje političke osnove. I o tome obaviesti hrvatski sabor svoga kralja, da tim pokaže njegovu dvoru, kako mora smatrati izbor Hrvatske Sabor se izjavi na sliedeći način: „Praeterea Serenissime Rex, postquam prae manibus Maj. V. sumus, *Veneciani* etiam a nobis quaesierunt *ut penes ipsos pacem iniremus* cum Turcis, nobis promittentes una cum ipsis semper pacem facere . . . " [1]). Samo izmedju suvereno slobodnih država može biti takvih poziva na sklapanje uzajamnog saveza i ugovora mira.

Što se pak naosob tiče obavljanja hrvatskih državnih posala, dokazano je da su se ti *neposredno* i bez ikakva posredovanja ugarske državne nadležnosti obavljali suvereno slobodno izmedju hrvatskog sabora i kraljevskog dvora posredovanjem *poslanika kraljevine* — Nuncii Regni. — Da ovdje više ne spominjemo svečanosti izbora, samo ćemo se pozvati na saborske spise sabora držana mjeseca travnja 1527. kojega zaključci, obuhvatajući poslove o državnim granicama, vojsci, financijama, pravdi itd. [2]) biše podastrti kralju na potrdu neposredno sa hrvatskog sabora. „Haec est *legatio* . . . . quae, *nuncii* nostri Regiae Majestati declarare et enodare debeant . . . Et ad haec omnia nostra *intimata* et *nunciata* bonam ac graciosam relationem a M. V. expectamus tanquam a Domino nostro *naturali* et graciosissimo. Datum Czetnyu in Congregacione Nostra Generali, Dominica proxima ante Festum B B. Philippi et Jacobi Apostolorum A. D. 1527. E. S. M. fideles subditi. Andreas . . . *ac Universitas Nobilium Regni Croatiae*" [3]).

Odgovor narodnom poslanstvu bijaše takodjer svedj upravljen od kralja *neposredno* na sabor. „Responsum Croatis datum. Sacra Reg. Maj. ad quosdam Articulos sibi *nomine omnium Statuum Regni Croatiae* per Nuntios eorum exhibitos respondet in hunce qui sequitur modum . . ." [4]).

U svim ovim historičkim podatcima i diplomatičkim poveljama ne nalazi se ni traga kakvu pravu ugarske kru-

---

[1]) *Chmel*, l. c.
[2]) *Chmel*, l. c.

---

[1]) *Chmel*, l. c.
[2]) *Chmel*, l. c.
[3]) *Chmel*, l. c.
[4]) *Chmel*, l. c.

ne nad hrvatskom kraljevinom. Nasuprot iz njih mora biti očevidno svakom nepristranom čitaocu, da hrvatski narod u XVI vieku, bijaše baš tako suvereno neodvisan od Ugarske, kao što je bio početkom *XII* vieka pod Arpadskom dinastijom, te da je dakle bezsmisao i smiešno htjeti izvadjati kakvo pravo ugarske krune nad hrvatskom iz uzajamnog odnošaja ovih dvaju naroda u ono doba. *I*sto tako jasno i nedvojbeno sliedi iz već izvedenih preduvjeta, a tako i iz sliedećega: da naša sadašnja vladajuća kraljevska kuća habsburžko-lotarinžka nosi krunu hrvatsku uslied istog prava, kako joj bi predana od našeg naroda god. 1527; istim pravom vlada ova slavna kuća i danas Hrvatskom, kojim spomenute godine preuze vladanje nad ovim našim kraljevstvom polag zakletve dane našem narodu; kao što onda, tako je i sada dužna da brani prava svoja i naroda proti tudjim spletkama i prisvajanju, te da odlučno suzbije sve zahtjeve i iziskivanja osnovana na onakvu pretimanju.

Oslanjajući se na takve historične činjenice i diplomatičke izprave, možemo otvoreno i smjelo pred Europom zapitati: *gdje* li se nalaze tragovi prava koja njeki hoće da ištu za ugarsku krunu nad našom kraljevinom? *Koji* su *historični* preduvjeti, koji bi mogli hrvatskoj kruni zanijekati ovu suverenost? *U čemu* je ugarska kruna imala u XVI vieku prednost pred češkom ili hrvatskom? *Kakva* su ta tobožnja suverena prava Ugarske, koja pripuštaju takvu pruživost naprama drugim narodima, da bi Ugarska mogla na taj način prisvajati prava takodjer i nad Češkom, Poljskom itd., a da ipak ne bude potreba ovim zemljama za to puno glavu razbijati? Nijesu li valjda to sofističke doskočice, slične bombastičnim frazama spomenutog Irànya, koji tvrdi u svojoj glasovitoj rugalici, da je Magjarstvo vladalo „od iztočnog do crnog mora"! . . . . A kojim pravom to tvrdi? Jer je jedan poljski kralj siedio na priestolju ugarskom! To su historička maštanja, da zanose one, koji opojeni takvim obmanama, sanjaju o moći i veličini! Ali neka se i zadovolje samo ovom *snievanom* veličinom, a nek je ne traže i u *obistinjenju*, — jer bi osviešćenje kašnje moglo po njih biti žalostno. — Svakako to je sigurno, da je predajom hrvatske krune habsburžkoj dinastiji naša domovina stupila prama Ugarskoj u isti državni odnošaj, o kojem bijaše Češka prama Ugarskoj, a taj odnošaj bijaše *posredna osobna zajednica*, koja je pak, što se tiče *Ugarske*, tek godine 1687, kako spomenusmo, bila utvrdjena.

XXIV.

Premda cienimo da smo dostatno dokazali, kako su nastala tako zvana prava, koja njeki prisvajaju nad našom krunom, ipak ćemo pokušati da stvar još i dalje do temelja ogledamo te da dokažemo iz diplomatičkih spisa, da su kraljevi Hrvatske, vjerni praugovoru, uviek čuvali izvanjski državni odnošaj naše kraljevine naprama Ugarskoj kroz sve viekove, do primljenja pragmatičke sankcije, i branili ga protiv tudjim napadajima. U tu svrhu ćemo ovdje navesti samo njekoje izprave koje se na to odnose od vladara iz habsburžke kuće od XVI. do *XVIII* vieka uključivo, da odatle dokažemo da je kuća austrijska ne samo branila onaj prvotni ugovor, nego i izvodila iz njega *svoja prava*.

Već je bilo dokazano, kako je naš narod pod vladanjem prvog vladara iz kuće austrijske obavljao svoje državne poslove, neposredno sa Bečkim dvorom preko svojih vlastitih saborskih poslanika, mimoišav ugar. državnu oblast, te kako je time podpuno sačuvao svoju unutarnju suverenost [1]). Pod nasljedni-

---

[1]) Kome je stalo do toga, da pregleda druge dokaze za to, naći će ih u Kukuljevićevoj sbirci *Jura Regni Croatiae Pars* II. p. 33-39, gdje se izmedju ostaloga navadjaju saborski članci njekojih sabora držanih pod Ferdinandom I., iz kojih sliedi: a) da su Hrvati sami sebi krojili zakone, i da je tim zakonima bila potrebita samo potvrda *njihova* kralja; b) da je njihov sabor bio zvan od samoga kra-

cima Ferdinandovim bijahu ne manje očuvana sva ova prava, što ćemo sliedećim dokazati:

A) Maksimilijan, sin i naljednik Ferdinandov (umro 25. srpnja 1564) isto tako je čvrsto čuvao naše narodno suverenstvo prema ugarskoj kruni, premda su s druge strane za njegova vladanja, i to kako ćemo se kašnje osvjedočiti, *na poticanje Ugra*, puno morale trpjeti naše unutarnje narodne slobošt ne. Dalje sliedeća diplomatička povelja dokazuje nam, kako su Ugri već pod konac XVI vieka nastojali, da nas skoro neopazice, i to prije svega u *financijalnim* odnošajima sprave pod svoju krunu. Nu narod muževno prosvjedovaše sa svoga sabora proti takvim povredama, te se kralj Maksimilijan požuri da naše predje ne samo glede toga poveljom umiri, nego da im priobći i dotični nalog, što ga bijaše dao radi toga ugarskoj komori:

„Maximilianus II. Dei gratia Electus Romanorum Imperator . . . Fidelibus Nostris Reverendis, Magnifico . . Praefecto, Caeterisque Consiliariis Camerae Nostrae Hungaricae — *Item* Comiti, Vice-Comitibus et Judicibus Nobilium Comitatuum *Regni Nostri Sclavoniae* (ovdje biva „Regnum nostrum Sclavoniae" diplomatički razlučeno od „nostra Hungaria", premda su Ugri tada nazivali svoje sabore „Regni Hungariae et Partium eidem subjugatarum"; na ovu ćemo se stvar opet kašnje mi povratiti te dokazati bezsmisao ovog pojma odnosno na našu kraljevinu) ac dicatoribus et exactoribus quarumcunque taxarum . . . nostrarum, salutem et graciam. Expositum est Majestati Nostrae in personis fidelium Nostrorum, *Universitatis Dominorum* et *Nobilium Regni Nostri Sclavoniae* [1]) (dakle se je prosvjedovalo proti ugarskim povredama od *hrvatskoga sabora* pred kraljem Hrvatske) *gravi cum querela*; quod licet *universa* bona possessionaria in Regno Nostro Sclavoniae sita et habita, fidelium Nostrorum . . Vice-Bani (banska čast bijaše u ono doba prazna) *Protonotarii* . . . in praefato Regno nostro Sclavoniae . . . tamquam *Judicum ordinariorum* . . . . [2]) *semper a memoria hominum* excepta fuissent a Censu et taxae publicae solutione. Sed tamen Vos (Camera hungarica), *nescitur unde inducti* (dakle ne po čem iz prava svete Stjepanove krune?) non modo non eos in *antiqua* eorum tali recepta consuetudine, praerogativa et *libertate* conservandos esse putaretis; sed etiam ut eos in iis turbaretis, *vexaretisque* [3]) *in*

———

lja *diaeta, diaeta generalis* (1537): „ . . . Vidimus Articulos Constitutionum, quas in *diaeta* . . . Crisii celebrata . . . confecistis . . . " — A u jednoj drugoj izpravi iste godine: „ . . . Committimus vobis, ut . . . *diaetam generalem* . . . in civitate Nostra Crisiensi celebrandam, more solito proclamare ac promulgare debeatis".)

———

[1]) Već smo spomenuli i dokazali, da pod izrazom „Regnum Sclavoniae" koji dolazi često osobito u XV i XVI vieku, shvaća se cieli *hrvatsko slavonski* narod u trim hrvatskim zemljama: Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji. Da je narod ovaj izraz već dakle razumio i protumačio, jasno proizlazi već iz postavljenog saborskog zaključka nad ovom poveljom, kad se u njoj kaže: „1567 " Feria sexta proxima post Festum B. Mathiae Ap. in *Conventu Generali Regnorum Croatiae* et *Slavoniae* praesentes Litterae . . C. et R Maj. praesentatae . . sunt dominis Regnicolis, conclusum est ut observarentur. Ivan. Petrichevich m p. Vice Prothonot. *Regni* — " premda izprava glasi samo na „Regnum Sclavoniae".

[2]) Palatin ugarski, ugarska komora itd. ne imadjahu dakle da vrše baš nikakve vlasti ovkraj Drave.

[3]) Na takav način nastadoše malo po malo tako zvana *prava* ugarske Stjepanove krune nad Hrvatskom! Naš narod, u vječitoj borbi s turskim barbarstvom; sa najboljom voljom ne mogaše da uviek korak za korakom, kroz *više* viekova, svuda drži svoje oko te suzbija tudje spletke, da čuva svedj i proti kršćanskim barbarima svoje pravo. Po koji „donum" iz one kobne dobe bivaše danajskim darom, komu se posljedice tek malo po malo razvijahu, da napokon utru put tako zvanim „pravima"!

animo propositum haberetis contra antiquas eorum libertates . . . Supplicantes nobis humiliter, dignaremur ipsis de *opportuno* superinde remedio gratiose providere . . . *Quum Nos pro suscepti Regiminis Nostri officio* (kao kralj Hrvatske) *universa* justa et *legittima Jura* et *Libertates*, inviolabiliter . . observari, nec quempiam in eis . . *illegitime* turbari velimus: fidelitati Vestrae . . . firmiter committimus et mandamus, Quatenus . . . . memoratos Vicebanum . . . dicti Regni Nostri Sclavoniae in eorum . . . antiqua consueta libertate . . . conservare, nec *ullum Censum* seu *taxam*, in publicis constitutionibus expressam, a colonis ipsorum bonorum *ubicumque* in Regno Nostro Sclavoniae existentium, tam praeteritae quam *futurae* taxae et census ratione exigere aut exigi facere debeatis et teneamini. Secus non facturi. Datum Posonii 29 Julii A. D. 1567. Maximilianus, m. p. [1]).

Ovom poveljom osiguranja bivaju dakle jednostavno pobijene *sve* namišljene povrede Ugra proti pravima naše krune u *financijalnim* poslima te proglašene nezakonitim: sve odluke ugarskog zakonodavstva o ovim stvarima — „nec *ullum* censum seu taxam in *publicis constitutionibus* expressam" — kao *„nezakoniti"* u kraljevini Hrvatskoj, na *sva vremena* [2]) — „tam praeteritae quam *futurae* taxae . . " — stavljene izvan kreposti. Samo pak zakonitim i *redovitim* sudcima našeg kraljevstva bi dano pravo, da u ovoj stvari bez ugarske komore — „ . . . curareque memoratis *Judicibus Nostris ordinariis* eiusmodi *antiquam libertatem* in qua conservati fuissent . . . per Nosque clementer observari facere . . " po zakonu postupaju.

Pa je li ovo pravo, pismenom poveljom potvrdjeno, kao tolika druga prava naše krune, bilo poštovano od naših prekodravskih susjeda? Na to nam je najboljim odgovorom sgrada u Zagrebačkoj staroj poštarskoj ulici, koja služaše za stanovito uredovanje sve do godine 1848. Nu ako su takova „prava" Stjepanove krune, ako se na taj način stiču „po zakonu" i „po pravici", *tako* „poviešću putvrdjuju" — tada ne bi oni Magjari, koji bi na ovo dali *jestan potvrdjujući odgovor*, bili imali sa svoje strane nikakva prava da se tuže na stanje svoje vlastite domovine u zadnjem deceniju, a još manje da proti tome *prosvjeduju*; izim ako samo *oni* ne misle da su „odabrani" da se smiju pozivati na vječno načelo: „ne ima prava protiv prava". — Nu sviet će suditi o njihovim preuzetnim zahtjevima. Viekom će pak ostati *historičkom* istinom: da je naš narod i u ono doba imao svoga *vlastitog* kralja; svoga vlastitog predstavnika kraljevske moći u kraljevstvu, *bana*; vlastiti *naslov* svoga državnog dostojanstva naprama ostalim državama, *kraljevina*; svoju vlastitu *narodnu vojsku* pod banovim vodstvom; svoju vlastitu *zastavu* i svoje *žezlo;* svoj vlastiti *grb* i *državni pečat;* svog vlastitog *Protonotara* kraljevstva; svoje vlastito i od Ugarske nezavisno narodno zastupstvo, zvano u ono doba *„Conventus"*, *„Congregatio Generalis"* i *„Diaeta"* (vide bilježku 136), isto kao i ugarsko; napokon svoje vlastite *„Judices Regni Ordinarios"* [1]). Proti ovim *hi*

———

[1]) Vide *Arkiv* za Povjestnicu Jugoslav. Knj. II., Razd , I., str. 50.

[2]) Verböcz je dakako uzco u svome Tripartitum u drugom smislu zakoniti djelokrug *našeg* sabora, nego li ga potvrdjuje gornja povelja. Nu za nas je prilično ista stvar, kakogod bilo volja starog Verbözia tumačiti naša krunska prava. Hartija je već od prije bila uztrpljiva, a osobito u vremena Verböczieva.

———

[1]) Što smo gori naveli, to nam sve dokazuju za ono razdoblje i hrvatski sabori što no su se držali pod Maksimilijanom II. (*Kukulj. Jura* etc. Pars. II. po 40 et seqq.) Iz zaključaka se ovih sabora može uvidjeti, kako su s jedne strane naši predji brižno pazili, da starodrevna prava naroda ne pretrpe nikakva uštrba, nikakve povrede, te kako je s druge strane od kraljeve strane svedj bila priznata ova zakonodavna vlast i naredjeno što bješe potrebito, da se ukloni sve ono, što bi moglo biti na uštrb tako posvećenim pravima i zakonima Pa su se naši predji oprli ne samo uvadjanju *novog nametanja poreza*, koga njihovi vlastiti zakoni ne dopuštahu, nego

storičkim pravima, htjeti navadjati Irà nveve budalaštine, ili pak dokaze nasilja, značilo bi nazvati *historičk m* i *pravilnim* i stanje Ugarske u godinama 1848-1860

B) Da su sva prije navedena prava i slobodštine našeg naroda, a tako i vlastito *zakonotvorstvo* i *neposredno* obćenje istoga sa vladajućom kućom bila neokrnjena, utvrdjena i sliedećim viekovima — uzprkos spletkama Magjara, kad bi se *časovito* oćutjeli jačim —, bit će nedvojbeno dokazano iz sliedećih izprava [1]).

Tako je Ferdinand III, kao vjerojatni nasljednik Ferdinanda II. na priestolje hrvatsko, dao godine 1622 našem saboru *„pismeno jamstvo“*, u kojem spominje, da je njegov otac Ferdinend II. dao našem narodu *„speciale Diploma suum Regium“*, te u njemu obećaje da će ukloniti sve tegobe, koje niesu bile uvažene pod njegovim otcem:

„Ferdinandus . . . Archidux Austriae . . . Memoriae Comendamus, Quod cum Nos in *Generali Congregatione* Inclyt. SS. et OO. Regni Hungariae et Partium eidem annexarum . . . per eosdem SS. et OO. in futurum ipsorum Dominum et Regem (kao kralj *Hrvatske* ne bijaše on primoran u smislu *prvotnog ugovora* da se podloži novom predhodnom izboru; on bijaše tu po *naravskom* nasljedstvu zakonitim, „de jure“ [2]) . . . rite

---

u obće i *svakom krnjenju* svojih prava i zakona. Sa svog sabora g. 1567 pisahu oni ovako kralju Maksimilijanu: „Intellexerunt praeterea Status et Ordines praescripti . . . *indictionem et publicationem Diaetae seu Conventus horum Regnorum instar Regni Hungariae sibi reservasse*. Cum autem Statibus et Ordinibus Suae sacrae caesareae Majestatis fidelibus libertati apertissime id derogare detur, *neque horum Regnorum Conditio cum Hungaris conferenda sit:* stoga mole da se ne uvodi ovaj novi Usus, nego nek se čuva njihov stari običaj. Kralj usliša i ovo a tako takodjer i druga Petita (zahtjeve) podastrte mu sa različitih sabora. Način i oblik kraljevske potvrde udieljene ovim saborskim zaključcima su isti, kao što su u običaju u posve slobodnim i neodvisnim državama. Na početku potvrdne diplome (povelje potvrdnice) ili saborskog zaključka spominjahu naši kraljevi obično, kako su im „fideles Domini et Nobiles, caeterique Status et Ordines Regnorum Nostrorum Croatiae et Sclavoniae“ podastrli svoje saborske zaključke (articula) moleći za njihovu potvrdu. Ova potvrda ili sankcija sliedijaše potom obično sliedećim ili sličnim riečima: Nos igitur praemissa supplicatione fidelium Nostrorum Dominorum et Nobilium caeterorumque Statuum ac Ordinum Regnorum Nostrorum Croatiae et Slavoniae clementer admissa, praedictos universos et singulos Articulos praesentibus litteris nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus. Eos denique ac omnia et singula in iis contenta ratos, gratos et accepta habentes, eisdemque Regium nostrum consensum benevolum pariter et assensum praebuimus, illosque et quaevis in eis contenta authoritate Nostra regia acceptavimus, approbavimus, ratificavimus et confirmavimus, imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum, offerentes nos clementer quod praemissa omnia tam nos ipsi firmiter observabimus quam per quosvis fideles subditos nostros observari faciemus.

1) Izmedju drugih listina koje se na ovo odnose (kojih se više nalazi u Kukulj. *Jura*, Pars II. p. 58 82) treba osobito *dvie* iztaknuti, koje dokazuju pravo stališa kraljevine Hrvatske *sklapati ugovore*. Jedna od ovih listina od godine 1680 potvrdjuje njihov pristup k Požunskom savezu, koji bijaše sklopljen izmedju stališa kraljevine Ugarske (dakle posve odieljeno od Hrvatske) te stališa Gornje i Dolnje Austrije.

2) Ova je izprava za našu kraljevinu samo u toliko važna, što iz nje proizlazi, kako su Magjari ovdje učinili već drugi *korak*, da, braneći na svome saboru naša prava i na taj način izmudriv njeko zajedničtvo proti trećemu, kašnje steku iz toga kakvu činjenicu, da nam se politički približe, te napokon kad bude moguće sasvim nas progutaju Mi ćemo doći na ove težnje, da o njima pobliže govorimo pri „Partes annexae“.

electi fuissemus — Extunc per eosdem SS. et OO. supplicatum nobis exstitit, in eo, quod cum dictus Dominus et Genitor Noster carissimus *Speciale Diploma suum Regium* SS. et OO. *Regnorum Croatiae et Slavoniae* [1]) super certis intrescriptis gravaminibus ipsorum complanandis . . . . Posonii in A. D. 1618 clementer dedisset, ut si forte introscripta gravamina idem D. Genitor Noster . . ad effectum deducere non posset, nos *statim* tempore apprehensionis felicis regiminis omnes modos et rationes inituros, et . . . [2]).

C) Iz sliedeće se listine vidi, da je naš narod u XVII vieku uredjivao svoje državne poslove i stvari *neposredno* sa bečkim dvorom, bez ikakva posredovanja sa ugarske strane:

„Leopoldus Dei gratia electus Romanorum Imperator . . Reverendi, Honorabiles . . . Tam iis quae per *Ablegatos Vestros* . . . . penes litteras Credentionales *oretenus*, quam etiam per certas alias quasdam litteras vestras, medio eorum transmissas, *nobis rapraesentanda habuistis* (za ugarsku se dakle krunu ne htjelo poništo znati) . . . Fidelitates Vestras in eo assecurantes . . . quod . . . circa alia quoque *Postulata Vestra* condigna . . . quam primum adhibituri simus remedia ita ut *Juribus* ac *libertatibus* Vestris *illibate* conservandis . . a nobis provisum esse, certo cognoscatis . . . " [3]) Izprava je od 16 kolovoza 1670.

D) U listini od 16 listopada 1672 te od 8 kolovoza 1674 pozivlje pomenuti kralj hrvatski Leopold, naš sabor, da mu čim uzmognu, pošlju u Gornju Ugarsku hrvatsku *narodnu vojsku* proti ugarskim buntovnicima i s njima združenim Turcima. Iz ove listine proizlazi takodjer *neposredno* pravo poslanstva:

„Leopoldus . . . Reverendi, Honorabiles . . . Demissa postulata Vestra, quae nobis medio fidelium nostrorum . . . *Ablegatorum utpote Vestrorum*, tum scripto, tum vero *verbaliter* repraesentata esse voluistis . . . verum subitaneus qui invaluit rumor, praedictos inquietos rebelles . . . facta repentina ex Transylvania eruptione . . . Cum autem in repentinis eiusmodi casibus, varia easque *egregia* et perutilia antehac *semper* vos praestitisse servitia benigne recordemur et alioquin etiam ad feliciorem armorum Nostrorum progressum *Gentis Vestrae Equitatus*, tum a fortitudine, tum vero agilitate celeberrimus, apprime sit necessarius, qui vel *sola fama* magnum procul dubio hostibus incuteret terrorem, scripsimus fideli Nostro . . Comiti Nicolao Erdödy . . Officii Banatus Regno horum Nostrorum Locumtenenti . . ut eam publici boni exigentiam *vobiscum conferret* (to se pak zove biti suvereno slobodnim, te mi dapače dvojimo, dali je Češka naprama Ugarskoj koncem XVII vieka uživala veću slobodu, nego li Hrvatska, kad je naša *narodna vojska*, išla u Ugarsku s ostalim austrijskim četama!) . . Quare fidelitates Vestras harum serie benigne hortandas esse duximus . . quatenus memorato Comiti eatenus fidem indubiam adhibere . . et prono erga Nos, *Regem Vestrum* . . affectu (dakle se je Leopold bio obratio našem narodu u ovim važnim poslima vojske kao kralj Hrvata, a ne kao kralj Ugra), nunc, dum necessitas monet *avitam* et *martialem a gloriosis praedecessoribus Vestris* radicaliter acceptam virtutem et *claritatem* resumere, ac *laborantibus Nostris* et *Reipublicae Christianae rebus gratanter* . . *subvenire* adnitamini . . Leopoldus, m. p. [1]).

A druga listina data dvie godine kašnje glasi u izvadku kako sliedi:

„Leopoldus . . Reverendi, Honorabiles . . Cum praesens omnino id exigat necessitas ut *succursus* e medio vestri . . contra nefarios destinatus Rebelles . . admaturetur . . . Idcirco fidelitates Vestras catenus . . benigne paternoque

---

[1]) Ovaj passus dostatno dokazuje ne samo neodvisnost naše krune od ugarske, nego i da se je pojam „R. Hungaria et Partes annexae" tako malo nas ticao kao i Češko ili Poljske Obadva kraljevstva imadjahu svako za sebe svoj neodvisni sabor.

[2]) *Arkiv*, l. c str. 51.

[3]) Arkiv za Jugoslavjansku Povjestnicu l. c. str. 52-55.

[1]) Arkiv za Jugoslav. Povjestnicu, l. c. str. 52-55.

requirendas esse duximus . . quatenus .. huc quamprimum praescribere velitis: quando nimirum et quo loco *Militiae Banalis* cum praerepetita *nostra* Confiniaria commode fieri posset conjunctio? . . ac ubi et quando *limites* jam fati Regni nostri Hungariae *memorata militia* sit *transgressura*? . . . Ex ordinatione Consilii Bellici, SS. et OO. *Croatiae* ratione deputati in sup. Hungariam succursus . . . . " [1]). — Dakle ne samo imadjaše naša kraljevina još pred 186 godina svoju vlastitu i od *carske* i od ugarske različitu vojsku, nego se tu takodjer osobice spominju granice „Regni Hungariae"; austrijsko se ratno vieće dogovara u poslu po državu veoma važnu, u *stvarima vojničkim*, neposredno i neovisno od Ugarske sa našim saborom; naša vojska bi pozvana da udari na ugarske buntovnike. Ako oružana provala u koju zemlju, ako sila daje kakvo pravo tad bi mogli i Hrvati historično sebi prisvajati takvo pravo nad Ugarskom.

E) Da u toj stisci nijesu uzalud zazivali našu pomoć kralj i kršćantvo, te da su ovu pomoć zbilja i primili, proizlazi iz sliedeće izprave. Njom kralj, *devet* godina kašnje, veledušno to priznaje pred svietom.

„Leopoldus . . Spectabiles, Magnifici . . *Illibatam et continuam Regni Croatiae fidem* et ordinum horum *intemeratam pro re christiana* tuenda *constantiam* et nostri gloriosi probaverunt praedecessores, Nosque ipsi hoc praecipuo exulcerato tempore *gratanter* experimur . . Pošto je nadalje u izpravi iztaknuto, kako se naš narod ne dade smutiti ni samamljivanjem Ugra, ni *turskom* moći, te pošto je još navedena vojnička sila kršćanskih vlasti, zaključuje ovako:

„Jugis itaque inter vos, et *Ministros Vestros* (dakle austrijska vladajuća kuća bijaše priznala naše „Judices Ordinarios Regni" za *Ministre* našeg kraljevstva), Nostros Graecenses . . . opus est, ut consiliis, animis et propositis junctis pro Austriacis et Regni *nostri Croatici* *terris*, quos uno et non dissimili affectu paterno amplectimur . . . fortissime pugnetis . . Leopoldus m. p." [1]).

Naš zakoniti kralj ovdje priznaje i razlikuje ne samo zemlje hrvatske krune od *austrijskih*, nego Ugarske niti ne spominje, premda je on bio i kraljem ugarskim. Da li je dakle godine 1683, kad je bila dana ova listina, ugarska kruna — proti kojoj ratovaše i Hrvatska i Austrija i Češka, zbog nenaravnog saveza Magjara s neprijateljem kršćanstva, kojem savezu bi posljedicom, da su Turci ne samo poplavili čitavu Ugarsku, nego se dapače pojavili i pod zidovima Beča — da li je, velimo, ugarska kruna mogla steći u takvim prilikama kakvo pravo nad Hrvatskom, na to će sam sebi odgovoriti misaoni čitalac.

F. Ne samo u prijašnjim izpravama, nego i u sliedećim priznaje kralj Leopold i njegov nasljednik Josip I. u smislu praugovora *historičko* i narodno *jedinstvo* naše države i našeg naroda, baš kao što se dogodi pod Ferdinandom I., kad su ga Hrvati izabrali na Cetinu „*kraljem čitave Hrvatske*". Tim bivaju izključeni svi nazivi hrvatske kraljevine tiekom vjekova nehistorički uvedeni te *samovoljno* izmišljeni na oslabljenje i dielenje našeg naroda. Tako je n. pr. „Regnum Sclavoniae", koje dolazi u porabu tek u XV i XVI vieku, osobito pod kraljem Vladislavom II koji gledaše priekim okom naše narodno jedinstvo, još prije nego li ga narod bijaše izabrao. — Istina, bijaše nieki naziv, koji odgovaraše našoj *slavenskoj* narodnosti kao etnografički pojam, nu taj se naziv ne odnašaše *specifično* na zemljište dolnjih triju slavonskih županija i pukovnija, nego bijaše rabljen od *tudjinaca*, kako bi se moglo dokazati *nebrojenim* podatcima, od VIII vieka i za Hrvate Kotora, Cetinja, Rieke i Siska, a i za *sve Hrvate Norika*. Mi poznajemo *više* izprava koje izadjoše u starija vremena iz *papinskih* pisarnica, u kojim se nazivaju i Donja Hrvati i Hrvatska: „*Sclavini*" i „*Sclavonien*", [2]) uprav s toga što bijasmo i

———

[1]) Arkiv za Jugosl. Povjestnicu str. 56.

[1]) Arkiv za Jugosl. Povjestnicu, str. 56.

[2]) Šafarik, Starožitnosti Slovanske, V. Odd. str. 685.

još jesmo i „slavenska država“ i „slavenski narod“. Isto tako je samovoljno nastao i skroz *nehistorični* naziv „kraljevira Dalmacija“. Po svjedočanstvu pristranog prije proti nam nego *za* nas Kostantina Porfirogenita — koji ne spominje nikad i nigdje „kraljevine Dalmacije“, premda je on morao najbolje znati, kao iztočno rimski car, što je bila prava Dalmacija, jer je ova i samo ova spadala do *polovice IX vieka* k posjedu iztočno rimskog carstva, — po svjedočanstvu ovog historičkog auktoriteta sastojaše dakle Dalmacija onda, pošto je naime naš narod protjerao ili podložio Avare, samo od gradova „*Aspalathum*, *Tetragurium* et *Diadora*“ te otoka „*Opsare Arbe* et *Becla*“ t. j. Spljeta. Trogira, Zadra, Osora, Raba i Krka, — sve ostalo pak skupa s Istrom i Goricom bijaše „*Crobatia*“. Zadnji narodni hrvatski kralj Stjepan II učini još „poveljnih darovština“ sa njekolikim zemljištima u blizini grada i republike Dubrovačke ovoj posljednjoj. Tek kada prije spomenita grčka Dalmacija dodje pod danak [1]) vladara hrvatskih — Branimira Moćnoga okô godine 870 i s početka radi slabosti iztočno rimskih careva kašnje pak *svojevoljno* tražijaše i sam politički savez s Hrvatskom, na koji bijaše i fizično i geografično odredjena, kraljevi Hrvatske primiše takodjer naslov „Rex Croatorum, dalmatinorumque“, da tim potvrde naprama Bizantu posjed Dalmacije. (Oko godine 928).

Prejasna habsburžka dinastija je uviek pošteno čuvala jedinstvo i cjelokupnost našeg kraljevstva, kako to svjedoči izmedju ostalih i sliedeća listina:

„Leopoldus . . . Nos autem continuo fidelitatis et erga Nos domumque Nostram Austriacam devotionis Studio, quo praedecessores Vestri claruerunt . . . *Tociusque Regni Croatiae* constancia confici benigne speramus, hoc periculoso et turbolento tempore *ex amore etiam religionis* una cum *Magnatibus* (poznato je to prenavljanje, kao da samo kraljevina Ugarska imadjaše svoje Magnate i da je bilo samo „ugarskih Magnata“; nu ovo diplomatičko dostojanstvo jednako pripada i našim velikašima kraljevine), aliisque Statibus Regni nullatenus a nobis recessuros . . [1]).

G) *Dvadeset* godina kašnje, ipak već u *XVIII* vieku, vidimo takodjer iz listina, kako naš sabor uredjuje i obavlja svoje državne poslove *neposredno* s kraljem Hrvatske, po svojim poslanicima. Istom se listinom takodjer potvrdjuje da je obstojala naša *narodna vojska*.

„Leopoldus . . . Reverendi . . . Exposita nobis demisse fuere ea, quae per *Ablegatos Vestros*, Episcopum quippe Zagrab. Martinum Brajkovich . . Idcirco etiam clementer demandavimus, ut idem Banus proxime huc evocetur, ac porro absolutis iis, quae circa Insurrectionem *Militiae Nationalis* atque *alia regni negotia* cum eodem disponenda hic occurrent . . . Caeterum ob commeatum *Copiis nationalibus* in Regno *Hungariae* aut *alibi extra Patriam* militaturis, necessarium . . . . Leopoldus m. p.“ [2])

Ugarska se dakle poveljom označuje naprama Hrvatskoj baš kao „inozemstvo“ — *extra Patriam* — kao i svaka druga austrijska nasljedna zemlja. — Napokon

H) Navesti ćemo još jednu izpravu nasljednika kralja Leopolda I., Josipa I. Ovaj takodjer cieni god. 1706 *izpravski* diplomatički naziv naše kraljevine, te potvrdjuje *nasljedstvo* hrvatske kraljevine:

„Josephus, Divina favente Clementia . . Reverendi . . Dum benigna Recordatione revolvimus, *qua illibata fide*, candore animi et alacri promptitudine SS. et OO. *Regni Nostri haereditarii Croatiae* in omnibus priorum temporum

——

[1]) „Cum quotidie a Paganis captivi abducerentur et exterminarentur, Insulas deseruerunt, continentem colere volentes. Verum a Crobatis prohibebantur cum illis nondum tributa penderent. Cum autem vitam tolerare non possent ad Basilium Imp. accesserunt . . . Is itaque Imperator auctor fuit, ut quae Praetori solvebant, *Slavis darent.*“ Const. Porpyr. Cap. 30 l. c.

——

[1] *Arkiv* etc. l. c str. 57, 65, 67.

[2]) *Arkiv* etc. l c. str. 57, 65, 67.

etiam periculosissimis revolutionibus pro Augustissima domo Nostra *se et sua impenderint* . . . Josephus m. p. [1])

Prije nego zaključimo ovaj odsjek o pravima kraljevine Hrvatske diplomatično potvrdjenim, još ćemo mimogred odgovoriti na jedan prigovor, što bi nam ga može biti mogao tko učiniti. Moglo bi nam se naime prigovoriti: da je jedan dio uprav navedenih listina podpisan i od *ugarskih državnih činovnika*: to da je dakle ukljućivi dokaz, da je ipak ugarska kruna tim vršila nad Hrvatskom, ako ne očito, a to uključeno pravo. Nu ovaj prigovor, koji bi mogao za čas smesti kojeg čitaoca, uništuje se, ako na to opazimo, da je *još veći broj* ovih listina supodpisan *ne od ugarskih*, nego od *austrijskih i českih* državnih činovnika. Odatle pak htjeti zaključiti, da je češka ili austrijska kruna tim zadobila i vršila kakvo uključeno pravo nad našom kraljevinom, ne bi po svoj prilici bilo milo ni samim Magjarima, a svakako bi to bilo vrhunac bezmisli.

Da pridodamo samo njekoliko dokaza ovom konačnom oprovrgnuću, najprije ćemo ovdje uputiti na onaj *praugovor*, koji bješe sklopljen izmedju kuće austrijske i Hrvatske god. 1527. Tu ne nalazimo nikakva imena ugarskog, već je supodpisan „*Vidit L. de Harrach Cancellarius, ad Mandatum Serenissimi D. Regis proprium Joan Maius, m. p.*“ [2]) Pošto je ovaj ugovor nepobitno čin suverene narodne volje, te je pravno i dvostrano obvezan za *cielu* habsburžku dinastiju, mi bismo se slobodno mogli kaniti dalnjih navoda. Samo ćemo ovdje za suvišak spomenuti još njekoliko takvih povelja: Povelja kralja Leopolda I od dana 29 Srpnja 1683 supodpisana je od „*Th. b. od Strattmaan*, ad Mandatum Sacr. Rque. Maj. proprium *Joan Georgius Koch*“. [3]) Ona od 21 Srpnja 1683 podpisana je od „*Hermannus M. Badensis*, ad Mandatum S. C. ac R. M. proprium *Christophorus a Dorsch*, m. p. [1]) Glasovita povelja Leopoldova, kojom priznaje pred svietom zasluge hrvatskoga naroda po *cielo* kršćanstvo, te s toga „jure postliminii“ utjelovljuje s našom kraljevinom cieli kraj što leži izmedju Une, Save, Kupe, pak Save i Drave, kao „fidelitatum vestrarum opera *viriliter et parta et conservata*“, ovaj toli važan spis za naš narod supodpisan je od velikog kršćanskog junaka *Eugena Savojskog*. [2]) Napokon još napominjemo, da je zadnja prije navedena listina kralja *Josipa* supodpisana od „*Comes ab Heberstein*, m. p. Ad Mandatum S. S. Caes. Maj proprium *Zacharias Mariophilus Campmiller*, m. p.“

Što se tiče primljenja *pragmatičke sankcije*, njom ćemo se kašnje naposę nabaviti.

XXV.

O kakvu *diplomatičkom* pravu ugarske krune nad Hrvatskom ne može dakle biti govora niti poslie izbora habsburžke dinastije na priestolje Hrvatsko — ne će li tko da zaniečе svako pisano i pismom potvrdjeno pravo.

Jedan pogled na tadašnji odsjek povjesti Hrvatske i Ugarske pokazat će nam da i tiek tadašnjih dogadjaja pobija bezsmisleni preuzetni zahtiev kakva *historična* prava Stjepanove krune nad Hrvatskom. *Dobra volja* Magjara, da nas podlože, bijaše doduše ostala kroz sve viekove jednakom i dosljednom. Ali nije uprav to, što im mi zamjeramo i predbacujemo, — jer to je baš u fizičkoj naravi i pojedinaca i narodâ, — nego je neoprostivo, kad koji narod, po sebi slab, da škodi drugomu slobodnu narodu, potiče trećega, da no njemu naškodi [illegible] dru[illegible]. [illegible] takva bijaše uloga Magjara [illegible]ma nama za *XVI* i *XVII* vieka., koju politiku dosljedno tjerahu, ne bi li tim

---

[1]) *Archiv* etc. l. c. str. 57. 65. 67.

[2]) *Chmel*. Spisi k povjesti Hrvatske. Acktenstücke zur Geschichte Croatiens.

[3]) Arkiv za Jugosl. Povjestnicu, knj. II. R. I p. 56.

[1]) L. c. p. 57.

[2]) „.... Cum igitur *tanta* sint fidelitatum Vestrarum *ad notitiam totius fere orbis Christiani* in Nos ... merita“. L. c. str. 60.

s vremenom stekli kakvo *uključeno* pravo proti nam. Nu pravo se može postići samo *pravedno* i *pošteno*, ili pak časovito, oružjem u ruci; ali je tad, naime u posljednjem slučaju, *nasilno pravo*, te je izvrženo pogibelji, da u prvoj najboljoj prigodi bude uništeno.

Prije svega treba da spomenemo, da zemlja, koja pade pod tudjinski jaram uslied svoje vlastite slabosti nije kadra, da podloži drugu zemlju. A stanje pak Ugarske poslie bitke mohačke i uslied ovog krvavog poraza bijaše tako žalostno i kukavno, da je pri smrti Ferdinanda I. po Fesslerovu poviedanju: „. . . dugotrajnim nesrećama bila *izgubljena ciela* Sedmigradska i okolo *dvie tretine* Ugarske, a ostalo *podharačeno* Porti“.[1]) Da se u takvim okolnostima ne može poništo govoriti o kakvu stečenju prava sa strane ugarske krune nad Hrvatskom, tim je jasnije, što je naš narod uprav tada mnogo sretnije vojevao proti turskoj sili, te znao sačuvati svoju vlastitu neodvisnost. Poviest onoga doba puna je dokaza o tome na slavu našega naroda.[2])

Preći ćemo ovdje preko pokušanog krunjenja sa strane Magjara proti pravima naše neodvisnosti pod vladanjem Maksimilijanovim, koji pokušaji, kako je već prije spomenuto, bjehu pristojno odbiveni od našeg naroda, — samo ćemo se ovdje osvrnuti na vrieme Rudolfova vladanja (1576-1590), kad je onaj bies povredjivanja osobitom snagom preoteo maha. Nemoćni, da se sami proti nam dignu ili što učine, ugarski sabor ne propusti ničesa, ne bi li sklonuo bečki dvor, da nam pošalje u Hrvatsku nadvojvodu Karla uzprkos zakonitoj banskoj vlasti, kao neograničena zapovjednika. Iz ovog pak nelojalnog koraka Magjara uzsliedi protivno od onoga za čim su ovi težili. Sam Fessler mora da prizna dostojanstvenu energiju našega naroda naprama ovom činu, i uprav *uvjeti* pod kojima se sbi ovo imenovanje, da bude s naše strane odobreno, svjedoče za našu neodvisnost, naprama Beču i Budimu:

[1]) *Fessler*, l. c. VI. Th. p. 881. et seqq.
[2]) *Idem*. l. c. str. 470 et seqq. 635 et seqq.; 882 et seqq.; 865-67. etc. etc.

„. . . *Ipak* se je *imao* (nadvojvoda Karlo) — veli Fessler — *uviek savjetovati* sa *banom*; ne dirati u *preimućtva* žitelja te *se* ne *uplićati* ni on ni Ernest (vojni zapovjednik u Ugarskoj), u *unutarnju upravu kraljevine* i u *pravo sudje*.“ [1]) A ovo znači uprav poštivati suverenost, i to ne samo *unutarnju*, nego i *izvanjsku*. Gdje se bo stavljaju *uvjeti* te se i primaju, tu je pravilom *volja* onoga, koga bi se htjelo stegnuti, a ne *sila*. — Što se pak tiče *samih* Ugra, oni ne samo ne bijahu u ovoj spletci uzporedjeni s Hrvatima, — jer je kod njih nadvojvoda Ernest bio *neograničenim* zapovjednikom — nego ova opačina bi takodjer doskora dostatno kažnjena na njima. Jer odsele unapried naučiše se šiljati u Ugarsku *tudjince* za raztičite službe. Tu pak oni gospodariše dosta zlo, i pod ovim pritiskom prodje mnogo decenija: „Upravljanje Ugarske — veli Fessler — pod *njemačkim* uzdama valja da prestane, a da vlada u zemlji samo ugarska sablja; van s tudjincima, koji ne shvaćaju ustava i potreba zemlje . . .“ [2]). Ali u zalud taj jauk. Ugarska morade sebi prišiti: — „*Quod tibi non vis fieri* — . .“

Ali još dalje posegoše naši nelojalni susjedi, kad nepravedno i dapače proti vlastitoj koristi svoje domovine nastojahu izposlovati od bečkog dvora da postavi za bana hrvatskog tudjinca, Štajerca Krsta Ungnada, proti vrlom junaku i pravom „strašilu Turaka“, Gašu Alapiću, te znadoše prodrieti, i to na sramotu njihovoj vlastitoj ustavnosti. Ali narinuti ban, veli Fessler o tome, „bijaše primljen od striliša ovih pokrajina (?) *očitom srčbom*.“ Naš narod ponoseći se svojom baštinjenom neodvisnošću, najsvetčanije prosvjedova sa svog sabora proti toj povredi temeljnog svog prava. — Jer naš narod uz svedj jači pritisak turske premoći, koja je u ono doba mnogo hlepila za njim te s toga ne bijaše kadar da se isto dobno silom opre i dvostrukom pritiska *Beča* i Budima, morade se na to ograničiti da jednostavno prosvjeduje proti toj opačini dok opomenuše na to svog

[1]) *Fessler* 13. knj. l. c. str. 130. et seqq.
[2]) *Idem* l. c. p. 253.

kralja sa svog sabora 18 srpnja 1578: „*Da* je Slavonija *bila slobodna zemlja*, te se je samo *svojevoljno* utekla bila pod zaštitu (po Fesslerovu tumačenju) kraljeva ugarskih . . ," [1]) Kad bi Fessler bio pravi povjestničar a ne panegiričar Magjara, bio bi se doista kanio da bunca o kakvoj „zaštiti" ugarskih kraljeva prama Hrvatskoj. Ipak bez obzira na to svakako je tim dokazano da ugarska kruna po ovim „mauvaises services" ne samo nije stekla nikakva prava nad našom kraljevinom, nego naprotiv naš narod opet dobije priliku, da očuva naprama Ugarskoj svoj suvereni položaj. Magjari se mogahu dičiti, da su trećega savjetovali na zločinstvo protiv nas. Ipak oni bijahu uprav i koji po tom sami najgorčije osietiše posljedice toga.

Ovo neplemenito postupanje naših susjeda postade napokon žalostnim znamenjem za stvar *cielog kršćanstva*. Po svojim poslanicima predoči naš narod krepko i otvoreno kralju koji je boravio u Požunu (25 siečnja 1593): „. . . . Kako je u kratkom roku zadnjih dviju godina, uzprkos svim ugovorima . . . bilo osvojeno od Turaka 26 tvrdjav i i gradova, 35.000 stanovnika odvedeno u robstvo. Niesu mu smjeli ni zatajiti, da plaćeničke čete što ih bijaše poslao *pliene zemlju još gore nego li Turci* . . . Napokon kad se ne bi mahom imali nadati pomoći — od kralja . . . neka izjave: da potištenim i *zapuštenim stališima* Slavonije, sad više ništa ne preostaje, nego samovoljno raditi, što bi im se činilo koristnim za svoju vlastitu obranu, pak pred Bogom, pred kraljem i pred čitavim kršćanstvom svetčano odbijaju svaku odgovornost zbog toga . . , " [2]).

Opažamo ovdje: da su Hrvati koji se ovom prigodom nadjoše u *Požunu* kod svoga kralja, *za prvi put* učestvovali ugarskom saboru, ne samo u *XVI* vieku, nego u obće *za prvi put* od godine 1102, ili recimo bolje: dodjoše k svome kralju prigodom ugarskog sabora. Nu naš suvereni položaj *naprama Austriji* ne pretrpi tim nikakve štete

[1]) *Fessler*, l. c. str. 189-191.
[2]) *Fessler* l. c. str. 211.

tako, da su naši saborski odaslanici otišli u *Beč*, da tu urede hrvatske državne poslove *neposredno* sa svojim kraljem, a isto tako ne mogaše pretrpjeti kakve štete ni naprama *Ugarskoj*, dolazkom našeg poslanstva k kralju u Požun, da se tu *neposredno* s njim dogovaraju.

Budi takodjer ovdje opaženo da, prem se Ugrima mililo nazivati svoj sabor počam od godine 1526 „Congregatio Generalis Regni Hungariae et Partium eidem *subjugatarum*", to se je toli malo odnosilo na nas, kao na koju mudrago drugu europejsku slobodnu državu onih vremena. Naš narod ne bijaše *nikad* zastupan na ugarskom saboru, niti htjede išta da znade za kakvo slično zastupanje. Tek kasnije u *XVIII* vieku znadoše Ugri polaganim lukavim susretanjem dotle doprieti, da naši saborski poslanici niesu više išli *ravno* u *Beč* nego su išli k svome kralju u Požun. U XIX pak vieku htjedoše Magjari već da našu *dobru volju* pretvore u *dužnost*, nu ta im politika donese u svojim posljedicama stanje, koje mi svi žalimo, i historičku pouku: da u budeće bolje poštuju tudje pravo. — Hoće li koristiti ta pouka? To će nam kazati budućnost! — U ostalom mi ćemo se kašnje napose povratiti na ugarske „Partes".

Nam će se u nastavku našeg poviestnog razlaganja pružiti prilika, da navedemo podatke i dokaze za to, da su Hrvati dolazili u Požun ne samo godine 1593, nego *uviek*, ne lje da mole, nego da *zahtievaju*; to morade priznati i sam naš dosljedni protivnik Fessler. Nu način, kojim on nastoji da zaodjene ove činjenice i da ih izpriča u prilog Magjara, ne ima ničesa zajedničkoga s poviešću, te može škoditi samo njegovoj uspomeni a nipošto našim pravima.

Kad izadje na vidjelo da i nadvojvoda Karlo, kojega Hrvati bijahu priznali zapoviednikom u Hrvatskoj uz *uvjete* od njih samih postavljene, i njegov nasljednik u zapovjedničtvu *kašnje* ne uvažavahu ovih uvjeta, naš narod nije podnipošto mučao na to nepoštivanje svojih prava; nego dapače u doba kad Ugarska bijaše skučena; kad bijahu već pali u turske ruke Vesprim, Ostro-

gon, Palota, Budim i druge tvrdje, te Magjari odlučiše da svojevoljno *ponude tudjim* četama i zapovjednicima obranu svoje domovine i svoga ustavá — jamačno riedak slučaj u poviesti naroda! — u to isto doba hrvatski narod uzmogne, ne samo da uspješno i *slavno* suzbije od svojih granica tursku premoć; [1]) nego se i krepko opre povredama nadvojvode Maksimilijana (nasljednika nadvojvode Karla u zapovjedničtvu). Narod, sakupljen na saboru, po Feslerovu svjedočanstvu, dade kralju na znanje, da ga oni ne kane priznati u Hrvatskoj, dok kralj izpravom se ne zavjeri: „Da se nadvojvoda ima o *svakoj stvari savjetovati* sa *banom* Hrvatske i Slavonije, da se ne dogodi *ništa nepristojna* i oprečna *slobodštinama države* (sic!)...“ [2]) Samo tako i na taj način mogoše se postići prije natuknuti slavni uspiesi proti Turcima. — Prispodobi li se sad položaj kraljevine Hrvatske i Ugarske u ovo doba, na pitanje: da li je ugarska kruna u takvim prilikama mogla steći kakvo *historično* pravo nad našom kraljevinom? te koja je od obiju služila „obranom“ drugoj? — može se lako odgovoriti.

Ali uzprkos svim tako postignutim uspiesima protiv Turaka, unatoč svetčanom čuvanju našeg sabora proti posizanju tudjih zapovjednika, uviek su se čin li novi pokušaji, da se svedj više razširi razvaljeni prolom učinjen od Magjara proti našoj, a tim i proti svojoj vlastitoj suverenosti pomoću *nagovorene i izprošene* tudje pomoći. Pa to i opet potekoše ovi pokušaji od Magjara.

Pošto se je naš neumrli ban Toma Bakač-Erdödy uzalud potužio kraljevskome dvoru u Pragu zbog nezakonitog odciepljenja *Istre* od kraljevine Hrvatske i proti tome prosvjedovao, njegova vlastita čast te čast naroda zapoviedaše mu da položi bansku čast [3]) Mjesto da dadu pak za njegova nasljednika kojeg *narodnog* bana, htjedoše opet da Hrvatima proti zakonu narinu nadvojvodu *Matiju*. Nu ovaj nezakoniti korak ovog puta nepoteče valjda od pražkog dvora, nego „ . , bješe predan *banski stieg* nadvojvodi Matiji na *požunskom saboru* . .“ [1]) Daljni dokaz vječnog vladohljeplja Magjara naprama našoj zemlji. Ali ova nova povreda našeg temeljnog prava prouzroči baš protivni učinak. Ova povreda imadijaše služiti za vječiti, *poviestni* i neoborivi dokaz, da je bezsmisleno naprezanje, protezati i na kraljevinu Hrvatsku, pojam ugarskog saborskog naziva: „*Diaeta Regni Hungariae et Partium eidem annexarum*“. Jer dok ovaj sabor Ugarske i „Partium eidem annexarum“ imenuje nadvojvodu Matiju banom Hrvatske, što veli na to *hrvatski* (a ne „Partium annexarum“) sabor, kojega se je ipak ovaj posao uprav i ticao? Kako on uzimlje tu preuzetnost?

Puštimo da sam Fessler pripovieda: „ . . . Proti čemu *stališi hrvatski javno* pokazaše svoje *nezadovoljstvo*, *najsmionije* na 15 svibnja *na hrvatskom saboru* (sic!) otvor koga bi povjeren od kralja bivšemu banu (junaku naroda Tomi Bakaču) *).“ [2]) Pošto se poslanici

---

[1]) „ . . *Slavoniji* bijaše malo zatim *uspieh* Maksimilijanove vojne u Hrvatskoj . . . “ *Fessler*, l. c. str. 289.

[2]) *Fessler*, l. c.

[3]) „Toma Erdödy, čiji otvoreni prigovor proti *odciepljenju Istre i grofovije pazinske* (njekadanje županije hrvatske po Konst. Porpyrog. „*Peuenta*“, što no se protezaše do „Albunum“) od *Hrvatske*, bijaše razdražio kralja proti njemu, povrati se na svoj grad Metliku na Kupi. *Idem*, l. c. VII dio, str. 349. — Dakle naš narod se moraše braniti na dvie strane, a još uz to budući jako tišten od turske premoći. A ipak ne podleže!

[1]) *Fessler*, l. c. str. 347.

*) Njeke francuske novine, tražeći da pravo predoče europejskom obćinstvu „bratinstvo Magjara i Hrvata, mahom čine Erdödye Magjarima, da tim dokažu: koliko li Hrvati pristaju uz Magjare, kad same Magjare izabiru za starješine svojih družtva. Mi s naše strane nepoznademo tako tačno posebna nagnuća i čustva današnjih Erdödya, nu mi znamo to: da oni imaju da zahvale svoj današnji glas, što se spaja sa njihovim imenom, jedino *historičkoj* slavi svojih *hrvatskih predja*, te da ova obitelj potiče od či-

nadvojvode Matije, Ivan Drašković i Ivan Labchar, — jer se sam nadvojvoda nije usudjivao da sam glavom dodje onamo po *ugarskom ovlaštenju* — prikazaše saboru hrvatskom u njegovo ime te iznieše njegov zahtjev, što učini na to naš narod? Fessler sam pripovieda:

„ . . ovako bi izkazano *nezadovoljstvo stališa*: *„da oni neće slušati nijednog tudjeg vodje, ni ići u boj, pa makar morali poginuti svi skupa s domovinom; da su oni nakanili radje sve metnuti na kocku nego li dopustiti da se tim stavi u opasnost njihova državljanska sloboda.* Neka pak *kralj* (a ne Ugri ni njihov sabor „Partium annexarum") *imenuje od stališa* kojeg *bana* vješta *ratovanju* i velezaslužna, te mu *dade banderium sa vlašću koja pripada njegovoj časti, pa će oni učiniti i stvari koje bi se mogle činiti nemogućim. Tim odprave nadvojvodino poslanstvo*". Napokon, imenovaše za svoju *„samoobranu"* — veli Fessler — *vrhovnin vojvodom svoje vojske Erdödya*, podvojvodom Mihovila Vojkovića". [1]).

Pa sada pitamo: na kojoj strani bijaše tada *pravo*, a na kojoj *sila*? — Navesti ćemo ovdje kraljev odgovor na ovaj narodni prosvjed i zahtjev:

„Maksimilijan, videći dalje nego li pražki gabinet (bolje bi se reklo: nego li Magjari), ne držaše probitačnim, da, neumjestnim *opiranjem, mjesto* da *skuči smiono slobodoumlje Hrvata*, još ga *ojača*; svojim posredovanjem, nave de Rudolfa da obeća, da će . . zagrebačkog biskupa Stankovačkoga, i Križevačkog kapetana Ivana Draškovića (dakle prama zahtjevu hrvatskog sabora oba Hrvata) postaviti za bane .... Tim se je bilo (s hrvatske strane) zadovoljno . . " [2]).

Na taj način znadijaše hrvatski narod čuvati svoja prava. Što se Ugri i njihove „Partes annexae" usudiše nezakonito i proti medjunarodnom pravu zaključiti sa *ugarskim kraljem* u Požunu protiv . . prava Hrvatske, to mogaše hrvatski narod na svome saboru i *hrvatski kralj* uništiti, a pa to se i dogodi, a da se Ugarska ni kralj ugarski ne usudiše ustati proti tome. Naš brojem maleni narod bijaše jak u djelu, te podpuno dorastao preuzetnom posizanju i prisvajanju Magjara. Ne mi, već *poviest*, pisana od samih naših protivnika, to dokazuje. Sam se Fessler ne usudjuje, da nazove Hrvate ovom prigodom „buntovnicima".

Jasno je, da ugarska kruna nemogaše tako uz najbolju volju Magjara steći nikakva prava glede nas. Nu poviest nam podaje takodjer još daljni dokaz da je naš narod pod svojim narodnim banovima i u istinu „dao *nemoguće* učiniti mogućim", te bio navikao držati rieč; pače i sama turska prevlast moraše se pokloniti pred junačtvom Hrvata, — *pripoznavajuć ga.* [1]).

Da se pak takav govor i pristojao našem narodu, mi ćemo od stotinu primjera samo jednim — iz suvremene dobe — dokazati.

Na 15 lipnja 1593 Hasan paša provali iz Bosne sa svojim čoporima od 30.000 momaka u Hrvatsku, te se utabori na Kupi i Savi, da obsieda Sisak, koji bijaše junački branjen od brabrog kanonika Blaža Juraka i Matije Fintića. Toma Erdödy zapoviedaše narodnom vojskom. Konac krvavog *hrvatskog* „Vidov-danka" bijaše: „ . . . Hrvatski husari hrabro ponovno zametuu boj. Hasan, već znatno oslabljen, zapovidi da se primakne zapleće. Erdödy nasrnu na nje svimkolicim svojim brzim konjanicima i oklopničtvom, te nagna lievo krilo u rieku. Hasan i više begova su posred bježećeg množtva . . . mostovi na Odri i Kupi su preslabi, pro-

---

sto hrvatskog roda *Bakača*. Petar Bakač postade slavnim u našoj poviesti svojom junačkom rečenicom: „Regnum Regno non praescribit leges!" kojom zagrmi na Magjare; *Toma* svojom: „Tres fluvii sunt nobis"; *Nikola* svojom „Gentis mese croaticae fidelitas . ".

[2]) *Fessler*, l c.

[1]) *Fessler*, l. c

[2]) Idem, l. c. str. 347 et seqq

[1]) „Da se doduše može doći na kraj sa *njemačkim vojskama*, *nu Hrvati da pokazuju neobuzdanu silovitost*. Ovako hrabri veliki vezir Ćuprilić paša poslanicima zapadnog rimskog carstva; u Fesslera, l. c. VI dio str. 131.

vale se, većinu proždre rieka, a medju njima samog *Hasana*, Muhamed-bega-hercegovačkog, ljubljenog nećaka sultana Murata i Memi-bega zvorničkog . . . . Po najnižem računu *pade* u boju i na biegu, osim paše i 12 begova, 12.000 ljudi. Bi zaplienjen tabor, *svekolike zastave*, 8 topova, 12 brodova nakrcanih zairom, i 2000 konja[1])". Sam Carigrad se potrese od ovog poraza Turaka, što no im ga Hrvati zadaše[2]).

Od političke pobjede naše kraljevine nad makiavelističkim spletkama Magjara proti pravima naše samostalnosti, naš narod za dugo vremena uživaše mir sa strane *Ugra*, koji se držahu Austrije. Držanje našeg sabora udahnu im poštovanje.

Ali se ne ponašaše tako mirno prama nam *pobunjena Ugarska*. I ova se bijaše uhvatila s našom zemljom, ali otvorenije, poštenije: *oružjem u ruci*. Nu ni ta ne bijaše pri tome bolje sreće od diplomatičkih spletkara.

Čitaoci će se biti osvjedočili iz onoga, što je rečeno u XXIII odsjeku ovog djela o Zapoljinim ponudama, prikazanim našem saboru: da je nakon bitke kod Mohača i pobunjena Ugarska priznavala našu samostalnost, kad je volila prijateljski sporazumjeti se s našim narodom, premda ovaj ne htjede da znade o tom. — Čini se, da su Zapoljini nasljednici, nakanili, kad se nije moglo nikud mirnim putem, silom izvesti svoj namišljaj.

Glasoviti vojskovodja pobunjenih Ugra pod Bočkajem, Nèmethy, usudi se — da sebi prikloni Hrvate — doći do lieve obale Drave; ipak mu se činjaše odveć smjelim preći Rubikon. Odatle dade Hrvatima poziv, s opomenom, da mu se pridruže. Nu nek nam poviest sama govori:

„Na *lievoj* obali Drave opomenu Nemethy bana Hrvatske, Ivana Draškovića, da učestvuje sa stališima svoje pokrajine (?) slobodi ugarskog naroda, koja se tako krasno opet uzdiže, te da se s njim združi; da će on najprije doći preda nj, *kao prijatelj posluša li, kao strašan neprijatelj bude li uporan*". — Liepe i smjele rieči; nu konac ovog zamamljivanja?

„ . . Nu Drašković se ne dade ni *zamamiti*, ni *zastrašiti*. Mjesto *ikojeg odgovora* dade čvrsto posjesti pouzdanom vojskom *desnu* obalu Drave od Vojnića do Ludbrega, a *Nèmethy se ne usudi*, da prokrči tu ogradu". I da ne bilo izdajice Bathyána, koji potajno obaviesti svoje zemljake o kretanju naše vojske, bila bi po svoj prilici po izazivaoca dosta zlo prošla ona prietnja. Jer: . . . . od *posljedica* vojne podignute proti njemu . . . . očuva ga (Nemèthya) lakovjernost (?) Battyànyeva. Kad Hrvati brojeći već 10000 momaka *stajahu spremni na boj*, te glasovaše *brzu* navalu na Nèmethya, Batthyany predloži *pregovaranje o miru*, jer ga *njegovi prijatelji* u vojsci Némethyevoj osiguraše radi njegove *usrdnosti* (s toga dakle *lahovjernost*!)". A konac te vojne bijaše: „ . . dotle su *hodili glasnici*, i bili šiljani simo i tamo, dok nije bio Némethy na sigurnu sa svojom momčadi, topovima, prtljagom i plienom na „*povratku*" preko Rabe[1]). Doista oprezno doduše, nu Kruni ugarskoj ne uzmože odtud nastati nikakvo pravo. „Biegom" se ne stiču države.

Mimoilazimo mukom Bethlenove i Tökolyeve pobune, koji htjedoše ugovarati s Hrvatima — na *ugarsku* — od česa pak sačuva naš narod zdravi njegov razum, a to poveljom potvrdjujuje našem kraljevstvu kralj Leopold I.: „Leopoldus . . . Spectabiles, Magnifici . . . Non allicit illos *venenosus* suasus in perfidorum multorum Hungarorum (god. 1683) coalescentem societatem . . neque deturbat eos a statu avitae Fidelitatis Turcarum praesentanea violentia, truculenta in Regna et Provincias Nostras irruptio aut ipsiusmet Metropolis Austriae *Urbis Viennensis* obsidio . . .; Gratulamur proinde nobis de tam fidis

---

[1]) *Fessler*, l. c. 258.

[2]) Kad stignu u Carigrad viest *o užasnom* porazu Turaka, već je malo truda stalo velikog vezira Sinana, da sklone sultana nek otvoreno razvije bojne zastave proti kralju". Fessler, l. c. p. 262.

[1]) *Fessler*, l. c. str. 573.

et juramenti atque obligationis naturalis tam tenacibus subditis . . . "[1]).

Napokon hoćemo da još spomenemo *Ràkocyevu* bunu, što no se usudi — kad se mirnim putem ne dodje do nikakva posljedka — da oružanom silom prodre u našu zemlju. Nu kakvim uspiehom? to nam kaže sliedeća izprava kralja Leopolda I. koja se na to odnosi:

„Leopoldus . . . Fideles, devoti, dilecti. Relata mihi est a Cancellaria mea aulica austriaca rebellantium Hungarorum pessima Intentio et perversum studium, *quo Perduelles Ràkoczyani asseclae* . . Vos inclytos Regnorum meorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae SS. et OO. disseminatis quibusdam *litteris Patentibus*, sub pristinae libertatis recuperandae praetextu, vobis falso suggesto in idem flagitium trahere. Et quam nobili e converso, constanti et imperterrito animo, non solum venenosis eiusmodi blanditiis et seductionibus, *imo et subsecutis minis et incendiis ac devastationibus* fortiter hucusque *restiteritis*, *verum* et qua fide, *quibusve viribus*, et *quo rerum felici successu vim in repulendis ditionibus meis interioris Austriae opem tuleritis et non minus rebellem factionem e Patria vestra eieceritis. quam eandem in propria sua patria nudato chalibe ultum juveritis.* Equidem constantiam hanc et devotionem in *Regem vestrum* virtuti Vestrae acceptam ferimus . . indeque *singularem meam* et totius imperialis, Regiaeque Stirpis meae in *me nationem vestram et patriam* gratiam et propensionem meruere . . " [2]) Izprava je od 5 Srpnja 1704.

Takav bijaše, dakle, u kratkim *potezima predočen*, *poviestni* odnošaj Hrvatske i Ugarske. Dobrostivi će čitalac po ovomu moći lako doći do zaključka: gdje je *pravo*, te koji je od dvaju naroda bio *napadač* a koji *napadnuti*, braneći svoju najpreča prava.

---

[1]) Arkiv za poviest Jugosl. Knj. II. R. I. s. 56.

[2]) Vide „Arkiv" l. c. str. 66.

XXVI.

Prividno pravo Ugarske nad Hrvatskom. — Partes annexae, subjectae, subjugatae"; tako zvani „pridruženi dielovi, „kapcsolt i csatolt részek."

Razjasniv tim u bitnosti svojoj *diplomatičko* i *poviestno* „pravo ugarske" „*sv. Stjepanove krune*" nad hrvatskom „*Zvonimirovom* krunom", te prije nego li s bližega prosudimo još *najzadnji* kao *temeljni zakon* izmedju *kuće austrijske* i kraljevine Hrvatske, što preostaje da ogledamo, te danas još vriedni *suvereni čin* našeg naroda: *primljenje pragmatičke sankcije;* još ćemo se osvrnuti na „*spletkarsko pravo* ugarske krune" njegov *zamašaj* te ćemo ga ovom prilikom nješto potanje izpitati. Naši bo se protivnici na žalost *najprije* oslanjaju uprav na ovo svoje prividno pravo, te je po tome najviše zavedeno *javno mnenje* proti nam, te potisnuta u zabit naša *nezastarjela* prava. Vriedi li ovo pravo spletaka, tad je ciela naša slavna prošlost izbrisana, ocrnjena, žigosana; tad je utisnut žig cielom našem narodu, koji bi ga žig iztisnuo iz kola slobodnih, samostalnih naroda, te stavio na stepen podjarmljenih, podložnih rulja!

„*Partes subjugatae, subjectae, annexae!*"

To je velika lozinka, koju nam svakom prigodom porugljivo dovikuju s onu stranu Drave! S ove *četiri* kobne rieči hoće oni da oprovrgnu sva naša prava, te da, sve što smo mi dosle *historički* i *diplomatički* zaključili i dokazali, obore Jer, čujemo kako nam slavodobitno grme: Već *tri stotine i dvadeset i dvie godine* (od 1526 — 1848) tako se nalazi zapisano crno na bielom u „*Corpore Juris Hungarici*", dakle je i *nepobitna* istina, da je kraljevina Hrvatska, budući s Ugarskom svezana, podložna pravima krune ugarske, te je od iste *nerazdruživa*". Pravom se dakle ište, te da to zagovara i javno mnenje, neka austrijska kuća, priznavši napokon prava ugarske krune, opet utjelovi Hrvatsku Ugarskoj. — Tako umuju naši protivnici.

Nu još *većim pravom* mogosmo mi posve u kratko i *konačno* (peremptorno)

za uviek ušutkati ovaj prigovor naših protivnika, te odlučno utjerati u laž historično na toj podlozi osnovano *pravo* ugarske krune nad Hrvatskom sliedećim načelom: *Historična* prava imaju se tražiti u *prahistoričnoj* dobi savezničtva izmjenično ili *jednostrano obvezanih* naroda, a ne u *drugoj polovici* tog saveza (izuzev oružje ili *nasilno pravo*, nu naobraženi Magjar, valjda neće imati obraza da takvo navodi proti nam. Ali da — *dato non concesso* — da se Hrvatska i ima razumievati pod „*Partes*": Ako Magjari mogu navesti 322 godine i to počam od g. 1526, Hrvati će s druge strane protiv ovog nehistoričkog prigovora „Partes" staviti dokaz *historičkih četiriju stotina dvadeset i četiriju godina* — i to od godine 1102 do 1526 — kad se (Hrvati) historički pojavljuju samo i *izključivo* kao „*Regnum Croatiae, Slavoniae,*" uključujuć dakle *prastara poviestna prava*, dočim „*Partes*" nemogu se *poviestno* navesti niti od 1526. — Da je ovo dokazivanje *jače* nego li ugarsko, čovjek će se moći već odatle osvjedočiti: da, kad bi Magjari htjeli tako nerazborito zanijekati ovo neoborivo načelo, onda bi *austrijska vlada* punim pravom mogla njim samima lupnuti o tleh s njihovim vlastitim načelom, jer može prigovoriti proti Ugrima *Zadnjih minulih* dvanaest godina, *kao najbližu historičnu* prošlost, te tako smatrati staro pravo Ugarske kao „ne postojeće". Ali jer Magjari niti mogu niti hoće za se same da to dopuste, dopustit će valjda i Hrvatima, da, navodeći ove *prahistoričke neprekinute* 424 godine svoga *slobodnog* obstanka, proti njima navedu žestoke poslovične rieči: *Nema prava proti pravu!* — Dao Bog te Magjari za svoj vlastiti spas ne zaboravili nikad, da, kad su oni niječući ovo vječno načelo pravodnosti, potaknuli svoje „Partes" proti sebi, da bi morali okajati tu opačinu protiv svojih izkrnjih godinom 1848 i onim što je sliedilo kašnje! Mi smo pak uslied dogadjaja godine 1848 opet postali *ono*, što smo kroz 424 godine bili *prije* „Partes", naime: naprama Ugarskoj samostalnim kraljevstvom, pod žezlom habsburžko lotarinžke kuće. Toliko, što se tiče godina; 424 godina naime najstarije poviesti pobijaju dapače i *aritmetički* one 322 godine *novijeg doba.*

Proti tomu, da se „Partes" nalaze u „Corpore Juris Hungarici", ne manje konačno (peremptorno): da najveći dio od toga, ili radje sve ono, česa nijesmo odlučili mi sami suverenom voljom na svojim saborima, nas se ne tiče poništo. Nu što je glavno: *poviest ne zna ničesa* o ovim „Partes" odnosno na nas; što pak ne postoji u poviesti, to ne postoji ni za nas. Što se napokon tiče nerazdieljivosti naše kraljevine od Ugarske, ta tvrdnja je još veći bezsmisao; jer, nebijašo li više puta razriešena osobna zajednica s *U*garskom? Ili valjda Hrvati izabraše habsburžku dinastiju kao „kralja *U*garske i za Ugarsku" a ne „kralja Češke" i za „kralja Hrvatske?" I to se zbude ovaj hrvatski izbor kralja onda, kad su Ugri već imali svoje „*R*egnum Hungariae et Partes eidem *subjugatas*". — „*Juramus* et promittimus quod ex nunc in antea erimus fideles Serenissimo Principi et Domino D. Ferdinando *Bohemorum Regi* . . . quodque *nullo* unquam tempore deinceps *aliquem alium* in Dominum aut *Regem* nostrum *acceptare* vel *recognoscere* velimus praeter Majestates suas *earumque haeredes* . ." pa ga i izabraše „ . . . . . nobis in *Generali Nostro Conventu* existentibus, praenonimatum Sereniss. D. Regem Ferdinandum in *verum, legittimum, indubitatum* et *natulem* nostrum et *tocius inclyti* Regni *Croatiae Regem* et Dominum . . felici omine *eligimus* et recognovimus, proclamarique fecimus omni meliori . . . *via, forma, jure, consuetudine* et *solennitate* : ." A ipak bijaše ovaj isti Ferdinand tada već *kraljem Ugarske*; te Ugri imadjahu već tada svoje „Regnum Hungariae et Partes eidem *subjugatas*", pače imadjahu svoga *Verboczyusa*, — zašto dakle ne prosvjedovaše protiv ovog „suverenoslobodnog čina" u svome „Corpore Juris hungarici"? Jednostavno s toga: što su Magjari XVI vieka toli malo razumievali *Hrvatsku* pod nazivom „Partes" kao što bi valjda Češku ili Poljsku. Pa to uprav i jest što mi hoćemo da historički i zakonito predočimo i dokažemo u ovom odsjeku, da nebi Magjari današnji što tražili na kri-

voj podlozi, a što im samo može nesreće nanieti. — Pak se mi doduše pri tom naprama takvim nepravednim zahtjevima nećemo ni pozivati na ona prava, koja iztiču iz vječnih *načela naravnog prava*, te vriede za *sve* narode ovoga svieta, dakle i za naš narod; pa nećemo proti zahtjevima Magjara prizivati ni velikih političkih i čovječnih načela narodne Europe, kao što valjda: priznato pravo narodnosti; načelo, da nije nijednom plemenu prirodjeno pravo da vlada drugim narodima i t. d., Ta od naobraženog svieta našega doba obćenito priznata i poštivana načela već bi po sebi bila dostatna i kadra da skroz do mrve pobiju i odbace to na podlozi „Partes" protiv nas navadjano spletkarsko pravo, dapače i onda, kad bi ovo i bilo sasvim „zakonito" i moglo se dokazati. Pa ne ćemo ni da se pozovemo prama magjarskom navadjanju „Partes" nit na naše najmladje historičko pravo, koje bi od nas godine 1848 *izvojšteno*: ne, nećemo da se zadovoljimo takvom zaključnom (peremptornom) uzkratom magjarskih zahtjeva, nego, jer se Magjari pozivlju pred svietom na svoje *pisano* laži-pravo nad „njegdašnjim nuzzemljama", te hoće da ovo svoje tobožnje pravo takodjer protegnu i na zemlje hrvatske krune; hoćemo i mi da dokažemo poveljama i historički, oslanjajuć se na ono što je pisano i tiskano: da *pojam i obseg* naziva sadržana u „Corp. Jur. hung.", nadošla u porabu od godine 1526, naziva: „Partes subjugatae, subjectae, annexae" *nemože se poništo ticati naše kraljevine;* da naš narod ovog pojma, kao ne spadajućeg na se, nikad i isto tako nije znao, kao što ovog izraza ne znaše lje Česi i Poljaci, kao ne odnosećeg se na nje. To je što hoćemo da dokažemo u ovom odsjeku.

Ovdje ćemo najprije postaviti zbiljske historičke premise, da iz istih logički izvadjamo zakonite i stvarne posljedke.

1) *Prije* bitke na mohačkom polju ne bijaše po nas Hrvate uvredljivi naziv „Partes", koji nam nastojahu u *XIX.* vieku prišiti, niti u *poviesti* ni u *„Corpore juris hungarici"* stavljen s našom kraljevinom u ikakvu, pa da bi *samo* i najdalju svezu. Za nas je jače vriedilo *prije (*a takodjer i *poslie)* ove bitke diplomatičko i poviestno nazivanje „Regnum Slavoniae", ili „Regnum Croatiae et Slavoniae", ili „Regna Dalmatiae, Croatiae atque Slav.", nu svedj *Regnum*, ili R*egna*.

2) *Poslie* mohačke bitke i posvemašnjeg poraza Ugra — (*ali ne Hrvata*, kao što vidjesmo) — Ugarska bijaše usljed ove žalostne katastrofe politički i narodno pala tako duboko, da je pod konac vladanja Ferdinanda I ne samo Sedmigradska, nego i *dvije tretine Ugarske* bilo podložno Porti, a *ostalo* stenjalo *pod danjkom.*

Hrvatska nasuprot čuvaše jednako, kako historički dokazasmo, svoju neodvisnost, opiruć se junački turskoj premoći.

3) *Prvi* iza mohačkog poraza u Požunu u takvu *podložničkom* stanju obdržavani *ugarski* sabor (16 prosinca 1526) nadjede sebi diplomatički naziv, koji tiekom prijašnjih *pet viekova* do tad *nikad* ne bješe na taj način uporabljen. Ovaj sabor prozva naime sebe „Congregatio Generalis Regni Hungariae et *Partium eidem subjugatarum*".

Prvi *nakon* mohačke bitke u Hrvatskoj po prilici u isto vrieme držani *hrvatski* sabor nosi naprotiv u svim poviestnim izpravama naslov: „Conventus Generalis Universitatis Nobilium Regni Croatiae", te bijaše tako i nikako drugovačije nazivan takodjer i od kralja, koga izabraše i sami Ugri.

4) Po shvaćanju kojeg bilo historičkog prava hrvatski narod nemogaše u prosincu 1526, gledajuć na svoja stara prava od 424 godine, pasti pod spomenuti naziv, niti se je mogao razumievati zakonito i logično pod *„Partes subjugatae,* tim manje, što nije Hrvatska nego *Ugarska* bila u ono vrieme *podložna.*

5) Nigdje u poviesti Ugarske do dana današnjeg, nigdje u *čitavom* „Corp. j. h." ne nalazi se izričito napisano, da se ima kraljevina Hrvatska razumievati pod „Partes subjugatae, subjectae, ili annexae". [1]) Barem ne prije godine 1723, što je u ovome slučaju glavno.

---

[1]) Mi ćemo se kašnje pod br. 18 povratiti na *jedini* i u poviesti osamljeni prigovor, što bi nam se mogao proti tome učiniti, naime na spominjanje „Partes" u bečkom ugovoru g. 1606.

Nasuprot: Hrvatska stajaše za *tri vieka* u sveudiljnoj i neprekinutoj svezi neposredno preko svojih sabora sa kraljem i njegovim dvorom.

6) Ne samo u vrieme kad se prvom pomoli (1526) u Ugarskoj naziv *„Partes subjugatae"*, nego i za *šestdeset i sedam* godina (do 1593) što no sliedijahu za tim, hrvatski narod ne bijaše *baš u nikakvoj političko legislativnoj svezi* preko sabora s Ugarskom. Pa dakle Hrvatska nemogaše u *ovo* doba, logički i zakonito uzamši, *nikad* pasti pod navedeni naziv, inače bi bila morala, da bude zastupana na kojem ondašnjem saboru ugarskom kao sastavni dio.

7) Godine 1593 i za sliedećih 120-130 godina nalaze se doduše, nu samo *riedko* i to ponajviše u vrieme i povodom najveće nevolje kršćanstva, hrvatski saborski odaslanici, kod „vlastitog kralja", koji se je nalazio na saboru ugarskom, da njemu a ne saboru prikažu svoje posle i da ih s njim trse. Pa kakvogod bilo tadašnje nazivanje ugarskog sabora, nije se poništo ticalo Hrvatske; jer, kako nemogaše do g. 1593 biti na uštrb našem kraljevstvu izraz „Partes subjugatae", uprav tako nemogaše ni sve više dolazeći u porabu naziv ugarskog sabora „et Partium eidem subjectarum" biti istoj na uštrb s toga, što je naš kralj uprav u Požunu bio posiećen od naših poslanika.

8) Već smo pokazali, na koji način (moguće da su na to i bili nagnani političkom silom) Ugri nastojahu malo po malo iza bitke Mohačke da opet uzpostave skoro *posve* prekinutu svezu s našom kraljevinom, i to izmedju ostalog priznanjem suverenog prava, da učestvuje pri pogodbama o miru, ustanovom: „simul ex *Sclavonia* unum qui ex potioribus ad id fuerit *electus*". Iz ove ustanove jasno proizhodi:

a) Da se naša kraljevina tada nemogaše razumievati pod izrazom „Partes", inače bi bili ugarski striliši po zakonu zahtievali „simul ex *Partibus subjugatis* unum".

b) Da naš sabor bijaše različit od ugarskoga, dakle Hrvatska nemogaše biti uključena u ugarskom „et Partium eidem subjugatarum"; napokon

c) Da od ove dobe (*1536*); pošto je ugarski kralj potvrdio ovaj zakonski članak, Hrvati po pravu i pravici u zbirci zakona ugarskog kraljevstva ištu ponajvažnije pravno svojstvo jednog naroda, i to ne odstupajuć tim išta od svoje suverenosti (jer to uprav i dokazuje ovo njihovo pravo), te se mogahu pozivati na to. Ovo bijaše, kako je već spomenuto, u ono doba *prvi* korak zbliženja Magjara naprama nam, i toliko im podje za rukom, kao da su tim ugovorili zajednicu prava naprama trećem.

9) Kraljevina Hrvatska ne bješe *nikad osvojena* od Ugra, a najmanje u vrieme kad je ugarska službena stylistika usvojila naslov „Partium subjugatarum"; nemogaše se dakle ovaj naziv ni *poviestno* ni *pravno* odnositi i uporaviti na Hrvatsku, a isto tako ni izraz „subjectarum ili annexarum", jer prvi pojam, ako se sam po sebi izključuje, izključuje takodjer i obadva druga.

10) Kad su se sasvim izjalovili mnogi pokušaji proti našem pravu samostalnosti koncem XVI vieka, Ugri se povrate opet na svoju prijašnju politiku zbliženja, kad uztraže sa svog sabora (1618) od svoga kralja, neka „sve tegobe prikazane mu od hrvatskog sabora uvaži kako treba te pruži pomoć". Ovo bijaše *drugi* korak sbliženja, kojemu bi posljedicom zajednica prava Ugra i Hrvata. — Usljed toga

11) Suverenost hrvatske krune ne mogaše tim da pretrpi nikakve štete, ako se je naš narod tiekom XVIII i XIX vieka pozivao na prava ili povlasti, što no mu dolažahu iz zaključaka sabora ugarskog; pa tim ne pade pod naziv „Partes annexae", uprav kao što ne bi bio pao pod oblast češkog sabora, kad bi ovaj bio izposlovao od *zajedničkog* kralja kakvo pravo za naš narod.

12) Da su Ugri u XVI vieku (1526) kad uvedoše novi naziv svoga sabora, uveli, mjesto „Regnum Hungariae et Partium eidem subjugatarum" samo izraz „annexarum", bar bi nješto sličilo vjerojatnosti, da se pod tim ima razumievati naše kraljevstvo. Da se pak pod pojmom „Partium subjugatarum" može uključivati Hrvatska u svojem

najslobodnijem i historički *najslavnijem* razdoblju, u vrieme kad bješe prozvana „*Antemurale Europae*" protiv turskog varvarstva, uztvrditi što takva (neglede na to što je to takodjer nehistorički i *nezakonito*), bio bi u istinu vrhunac bezsmisli. Pak ako se nemože uporabiti na našu kraljevinu epitet „Partium subjugatarum", logički joj se nemože prišiti ni epitet „Partium subjectarum ili annexarum" i to tim manje, što su ovi različiti nazivi bili rabljeni izmjenice kao synonimi po prilici *za cieli jedan viek*.

13) Dok dakle Magjari ne budu naveli pred sudom svieta historički i *zakoniti* dokaz, da se je pod pojmom „Partium eidem subjugat., subject., annexarum" *u vrieme uvedenja ovog naziva* razumievala kraljevina Hrvatska, dotle nemogu oni na temelju ovog naziva izticati protiv nas nikakvih zahtjeva ni tražaba. Ako bo Hrvatska god. 1526 nije se pod tim pojmom razumievala, onda odatle bjelodano sliedi za svakoga, koga ne zasljepljuje strast ili vlastita nadutost, da se nije mogla zakonito ni g. 1848 [1]) pod njim shvaćati.

14) Kraljevina Hrvatska ne bješe prije bitke mohačke *nikad* zastupana na kojem ugarskom saboru, nego ako nijesu možda kao Poljska, Češka, Mletci, Papa itd. Za vrieme velikih tursko-europejskih zapletaja bili su učestnicima, kao *kršćani*. — Hrvatska dakle mogaše zakonito i logično još manje biti dionicom na takvim saborima *iza poraza* Ugarske, te kad je ova sama bila skoro uništena i podjarmljena; najmanje pak najedanput kao „podložena" postati spojenom s ugarskim saborom.

———

[1]) Kad Magjari godine 1836 podigoše magjarski jezik do uredovnog, prevedoše izraz „Partes annexae", da li neopazice ili opakom namjerom protiv nas to ostavimo, kao „dielovi" — „Részek", premda će svaki gimnazijalac znati da latinski izraz „Partes" znači *predieli*, synonim „ora": „currit per ora partesque". Pravom dakle i mi se isto tako možemo ne osvrćati na „Rèszek", kao što naši predji ne htjedoše znati njekoć za „Partes subjugatas", jer *mi* nikad ni „Partes" ni „Rèszek" nit bijasmo nit jesmo.

Doista naši bani i vojvode, dok smo mi još bili u *neposrednom* odnošaju osobne zajednice naprama Ugarskoj, dolažahu kad i kad k stolici kralja hrvatskog, koji boravljaše u Budimu, da s njim i s njegovim savjetnicima viećaju o ratovanju protiv *zajedničkog* neprijatelja. O tome imamo *očevidan* dokaz iz dobe *posljednjeg neposredno* zajedničkog kralja Ljudevita II, na čijem dvoru ondašnji ostrogonski nadbiskup za njekog viećanja u nenadnoj srčbi toliko zabrazdi, da je našeg, pače i cielog ondašnjeg kršćanstva naj boljeg vojvodu, Krsta Frankopana, potegao za bradu, a za to mu on prišije poštenu jednu hrvatsku pljusku, tako da se je poštovani strovalio; uvriedjeni pak junak Jajca u pravednoj srčbi povrati se kući u Hrvatsku. Tko bi znao reći nije li možda to što ga je potegao za bradu bilo uprav uzrokom mohačkog poraza! U zdvojnosti Ugri pozvaše razsrdjenog Frankopana i *zamoliše* ga, da preuzme vrhovno zapovjedništvo ugarske vojske kod Mohača; nu srditi junak u svojem negodovanju odbije ponosno i neumoljivo ove molbe i ponude. Ne bi li možda ovo „strašilo Turaka", pojačav sa svojih 15.000 Hrvata ugarsku vojsku, te ravnajući i oživljujući sve svojim vojvodskim talentom, bilo promienilo poraz u *pobjedu*?!

Bilo kakomudrago, sigurno je svakako to; da polazkom hrvatskih bana na dvor u Budimu naša suverenost tako malo izgubi, kao što nemogaše joj biti kašnje na uštrb polazak naših bana i državnih poklisara na dvor bečki.

15) Kad je već bio u porabi spomenuti naslov ugarskog sabora s prikrpinom „Partes", hrvatski sabor (1 siečnja 1527) obavi ne samo suvereni čin izbora svog novog vladara kraljevstva, nego protegnu nasljedstvo na priestolje hrvatsko i na *sve* njegove mužke potomke. Baš okolnost, što ugarski sabor ne učini isto, imade za posljedicu skoro podpun razdvoj za 160 godina. Dakle protezanje izraza „eidem subjugatarum" pa dosljedno i „annexarum" na kraljevinu Hrvatsku jest bezsmisao, i to tim više, što je već izabrani kralj Ugarske potvrdio ono djelo.

16) *Činjenica* je, da naš narod nije ponišlo znao da obstoji ovaj novi ugarski naziv, kad je sa svog *zakonitog* sabora viećao po svojim državnim poslanicima neposredno sa svojim kraljem, a da nije onaj tako zvani sabor „Partium subjugatarum" ni prigovorio proti tomu, što bi, u slučaju da se je Hrvatska imala razumjeti pod ovim „Partes", sabor tim više bio morao učiniti, kad naš narod ne htjede dašalje na nj svojih poslanika. Pa to je jasan dokaz, da onaj naziv ne spadaše na naše kraljevstvo. U ostalom bilo bi bilo našem narodu tada i *materijalno* nemoguće, da se proti tome ogradi, da pače kad bi ono nazivanje bilo imalo uključivati kakvo tumačenje škodno našim pravima te njega nedostojno. On bo nemogaše znati, što sve Ugri čine na svojim saborima i kako tu nazivlju naše kraljevstvo; pa doduše naš narod nemogaše s toga poznavati taj običaj sabora ugarskog, što je veoma vjerojatno i tada tako malo kao i sada bila navada, priobćivati saborske zaključke onima, koji niesu pripadali oblasti sabora. S toga su tad u Hrvatskoj tako malo marili za naslove ugar. sabora, kao možda u Češkoj ili Poljskoj. Pa našim predjima nije ni trebalo već s toga da se za to brinu, što su imali svoju vlastitu historičku, od davnina potvrdjenu kraljevinu i kraljevstvo.

Ako dakle Hrvati ne znadijahu za ono, što je odnosno na njih nesmisao, pače razumno i nemogahu drugovačije nego neznati, Ugri nemogu niti *privolu s mučanja* proti nam navadjati prama ovom nazivanju, i to ne s toga:

a) jer Ugri sami nemogu da dokažu da ovi epiteti spadahu uprav na Hrvatsku;

b) jer Hrvati *nakon* uvedenja ovog naziva mirno uživahu ista, ako ne veća prava, koja uživahu i prije uvedenja istog;

c) jer Hrvati od uvedenja onog naziva bez prigovora prihvatiše i učiniše još jednom jedan *suvereni* čin — prihvaćenje naime pragmatičke sankcije — koji uništava uključeno tumačenje, kad bi ga se moglo pomisliti, onog naziva; napokon

d) jer su naravna prava *nezastariva*; a sloboda i neodvisnost jednog naroda jesu najsvetija naravna prava.

17) Pa i onda kad se je običavala pozivati pismeno — pod konac, XVIII vieka — naša kraljevina na ugarski sabor, dakako sasvim *nezakonito*, ovaj poziv ne bivaše valjda na „Partes annexas", nego na kraljevinu „Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju". Usljed toga se mogaše izraz „Partium annexarum" isto tako malo odnašati na nas od toga doba, kao i njekoć kad niesmo nimalo učestvovali ugarskim saborima. U ostalom ova ugarska saborska politika bijaše očito diranje najjasnijih *historičkih* prava našega naroda, a Magjarima se uprav tako malo pristoji, da takvim povredama daju vriednost dokaza proti nam, kao da bi htjeli smatrati njihovo vlastito stanje od 1849-1860 naprama Austriji za historički opravdano". I to vriedi o nama tim više, što smo mi i *iza* ove dobe neokrnjeno i nadalje imali svoju *podpunu samoupravu* i svoje *sabore*, kao što smo ih imali *prije* ove dobe, česa Ugri odnosno na zadnji decenij za se *nemogu* navesti. Dapače i sama ona *nezakonitost* služaše nam radje da potvrdi naša prava, nego da ih stegne, jer ova naša prava bijahu zajamčena i od našeg *zajedničkog kralja* i od dviju kraljevina.

18) Mi smo već spomenuli, da se u Corp. j. h. nalazi samo jedno *jedino* mjesto, gdje se izraz „Partes annexae", *izričito* odnosi na našu kraljevinu, i to biva u razjašnjenju k bečkom miru od 23 lipnja 1606 izmedju bečkog dvora i buntovnog erdeljca kneza Stjepana Bočkaja. U uvodu Čl. IX i X ovog spisa, koji se nalazi u Corp. jur. hung. pod naslovom „Pacificatio Viennensis an. 1606", govori se naime: Ungariam et Partes ei annexas, Slavoniam, videlicet, Croatiam et Dalmatiam etc." — Ovo osamljeno *jedino* mjesto u Corp. j. h. ipak nemože imati pretežnosti na prama nebrojenim inim mjestima u istom zakoniku i drugim historičkim i izpravskim dokazima, gdje naša kraljevina, kadgod se navadja po imenu, dolazi uviek kao „Regnum" ili „Regna". Prispodobi li se suviše ono osamljeno mjesto sa § 8 dodatih ustanova k *istom*

miru, a tako i sa svim drugim suvremenim ili onim što zasiecaju u isto razdoblje historičnim i diplomatičkim spomenicima našeg kraljevstva, doći ćemo do uvjerenja, da ona ondje, opetujemo *jedini* put, što no se podkrala izričita oznaka trojedne kraljevine pod „Partes annexae“ Ugarske, jest bilo hotimično ili slučajno *patvorenje*. Jer po tadašnjoj obće rabljenoj službenoj stilistici imalo se reći: „Partes et Regna annexa Slavonia videlicet, Croatia et Dalmatia“. Da je ovo mnenje pravo, može se uvidjeti i iz sliedećih navoda. Čitamo naime već u Z. Č. 10 od g. 1608: „tam in hoc Ungariae, quam aliis sibi annexis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae *regnis*“. A u 12 Čl. istog zakona veli se opet kao obično: „regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae“. U Z Č. 67 od g. 1609 „Regni Slavoniae“. U III Odl. 39 od g. 1613 opet: „Limitatio contributionis in *regnis* Slavoniae et Croatiae, in territoriis Dominorom et nobilium tam *regni* hujus Ungariae quam eorundem *regnorum*“. U uvodu k IV Odl. od g. 1635 čitamo: „Regni Ungariae, regnorumque eidem annexorum“, isto tako pri I. Odl. od g. 1638 i u Čl. 1 iste Odl.; „tam in hoc (Ungariae) quam in aliis regnis annexis.“ — U Odl. III. 33 od g. 1649 govori se izriečno: „*Regnum* Croatiae et Slavoniae in universis suis libertatibus, immunitatibus, privilegiis, juribus, legibus et consuetudinibus approbatis conserventur“. U takvoj kraljevskoj potvrdi Leopolda I, (IV. 22) takodjer se izriečno navode „*regna* Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae“, kao i posvuda gdje je posebice govor o trojednoj kraljevini, a tako i u cielom Corp. j. h. naš ban ne dolazi nigdje kao „banus partium annexarum“. — Takav bijaše službeni običaj kad bi se poimence navadjala trojedna kraljevina do Leopolda I. a imenito do godine 1650, od kojeg doba unapried dolaze sve češće u Corp. j. h. „Partes annexae“. Ali i od toga vremena nalazimo kraljevinu, ako se o njoj posebice radi, navedenu kao „Regnum“ i „Regna“. Tako u zavjernici kraljevskoj Karla VI od g. 1715, gdje se izričito veli: „regni Ungariae et aliorum *regnorum* ac *partium* eidem adnexarum rex“. A u krunitbenoj zakletvi ovog kralja takodjer čitamo: „qua praelibati regni Ungariae et aliorum *regnorum* ac partium eidem annexarum rex“. Ako se je tad nas razumievalo pod „Partes“, čemu onda naziv „regna“?

Tome se nemože naći nikakva drugog priličnijeg razloga, nego da se „Partes“ ne odnašahu na našu kraljevinu. Pa tako se i u tekstu svih zakona učinjenih pod ovim kraljem trojedna kraljevina izrično navodi uviek kao „*regna* Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae“ (vid. I 114-128, te II 1 i 2, gdje „regna“ dolaze na desetke puta jedan za drugim). — Da je pragmatička sankcija, sklopljena izmedju ovog kralja i stališa trojedne kraljevine, i sama najboljim dokazom tome, da se tada nije naša kraljevina razumievala pod „Partes“, vidjet ćemo kašnje; ipak ovdje govorimo osobito o ugarskom zakonodavstvu. — U kraljevskoj zavjernici kćeri i nasljednice tek spomenutog kralja, Marije Terezije, od godine 1741 takodjer se govori: „qua praelibati Regni Hungariae et aliorum *regnorum* ac *partium* eidem annexarum regina“. Iste se rieči opetuju u krunitbenoj zakletvi ove kraljice, a tako i u kraljevskoj zavjernici i krunitbenoj zakletvi njezina sina Leopolda II (1790) i Franje I. (1792). — Tek u ovom vieku znadijaše novomagjarska narodna politika diplomatički naziv naših „regna“, što no se nalazi u krunitbenim spisimâ svih kraljeva iz kuće habsburžke, lukavo iztisnuti iz njih, a u zavjernici kralja Ferdinanda V (1830) u do tad običnom obliku „qua praelibati regni Hungariae et aliorum *regnorum* ac *partium* eidem annexarum“, već su izpuštena „regna“, te se tu samo veli „Hungariae, partiumque annexarum“. — U ugarskom zakonodavstvu od godine 1848 takodjer sasvim izčezava naša kraljevina, te se u njem svuda govori samo o „Partes annexae“, „csatolt részek“, koje tu za *prvi put* bivaju razlikovane od erdeljskih djelova „Partes Transylvaniae [1]).

---

[1]) I njegda najveći ugarski auktoritet, Košut, potvrdi, prem nješto prekasno, naime 1851, ovdje razloženo mnenje, kad se je

19) Nu, naši će čitaoci pitati sad, ako nije trojedna kraljevina, a što se onda ima u postanku razumievati pod nazivom „Partes subjugatae, adnexae“, i na koje se zemlje ili djelove odnose naročito ovi izrazi? Mi ćemo ovdje mimogred pokušati da odgovorimo na to pitanje, i ako ne podpunom sigurnošću, ipak što je više moguće približnom historičkom vjerojatnošću, da dokažemo, što se naročito iz izprava ima razumjeti pod ovom ugarskom zagonetkom, koju take nezakonito i nelojalno tumače na našu štetu.

Historički je dokazano, da su dvije tretine ugarske zemlje, ili neposredno nakon mohačkog poraza barem jedna četvrtina Ugarske, bile podložene od Turaka ili njihovih unutrnjih saveznika. Ne manje je historički dokazano da su bili pozvani a i šiljani i zastupnici na sabore ugarske, iz onih krajeva što no bijahu pod turskim jarmom ili Zapoljinim pritiskom, da tako čuvaju prava zemlje na one krajeve prisutnošću njihovih odaslanika.

Navedši to kao historičku činjenicu, možemo logičnom vjerojatnošću odatle zaključiti: da tako sastavljeni ugarski sabor htjede ovo svoje uključeno pravo čuvati i svojim diplomatičkim nazivom, te se prozva u tadašnjoj lošoj latinštini „Congregatio Gen. R. Hungariae et Partium eidem *subjugatarum*“. Kada kašnje ovi krajevi (Partes) biše pomoću drugih europejskih vlasti oteti turskom gospodstvu i pripojeni opet Ugarskoj, ugarski sabor mogaše se zvati „et Partium eidem *subjectarum*“.

Što se pak tiče „Partes annexae“, tome je najveća historička vjerojatnost, da se je izprva pod tim razumievala *Sedmigradska* a nijedna druga zemlja ni dio. Ova vjerojatnost postaje gotovo sigurnošću, ako se prispodobi medju sobom u Corp. jur. hung. spominjanje naše kraljevine i Sedmigradske od najstarijih vremena unapried. Iz te prispodobe vidimo, da Sedmigradska u starije doba dolazi svedj kao „Pars“ ili „Partes“ a trojedna kraljevina svedj kao „regnum“ ili „regna“, — dok se nije u drugoj polovini prošastoga vieka i tiekom ovoga oboje malo po malo razplinulo u jedno, te se napokon u Ugarskoj naučiše, da „Partes annexae“ istovjetuju sa Kraljevinom Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom.

Ovo mnenje podkrepljuju i sliedeći dokazi iz Corp. j. h.

XXVII.

Za prviput se spominje naša kraljevina u ugarskom zakoniku i to u samom zakonskom tekstu za vladanja kralja Sigismunda, koji umre godine 1437. — Naša kraljevina biva tu, kao i kašnje, podpuno uzporedjena s Ugarskom. Tako se veli u diplomi spomenutog kralja od g. 1403, pozcatoj pod imenom „Gratia“, u § 1 „in regnis nostris Ungariae et Slavoniae, nec non in *partibus* Transylvaniae“. — U § 2. iste diplome „in *regnis* nostris praelibatis Ungariae et Slavoniae, nec non partibus Transylvaniae“; u § 10 „*regnis et partibus* super us nominatis“. — Ovdje se dakle očevidno razlikuju „*Regna*“ od „Partes“, a tako i kasnije. — U VI Odl. istog kralja od g. 1435 čl. 1 opet se veli: „Vajvoda *partium* Transylvanensium, banum *regnorum* Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae“. — U II. Odl. 13 od g. 1464 pod Matijom Korvinom govori se: „*Regnum* nostrum Slavoniae et *partes* Transylvaniae in omnibus antiquis bonis libertatibus, consuetudinibus, et juribus suis conserventur“. — U III. Odl. 6 od godine 1471 istog kralja kaže se: „in *regnis* Slavoniae, Dalmatiae, Croatiae, et in *partibus* Transylvaniae“. — U Odl. I. *1* kralja Vladislava II od g *1492* čita se doslovce: „Quod Regia Majestas regnum Ungariae cum caeteris *regnis*, *scilicet* Dalmatiae, Croatiae, et Slavo-

———

izrazio u ovom smislu: Dalmacija, Hrvatska i Slavonija bijahu svedj historično odieljene, od Ugarske, i što se tiče njihove narodnosti, i njihova zemljišta. One ne bijahu nikada „partes, reszek“, nego „tarsai“ t. j. socia Ugarske. (*Vidi Irànyi Histoire politique de la revolution de Hongrie 1847-1849, Paris 1859*).

niae, et *partibus* Transylvanis, ac *provinciis* sibi *subjectis*, dominosque praelatos et barones, omnes ecclesias, ecclesiasticasque personas, ac nobiles et civitates, nec non caeteros incolas et inhabitatores eorundem *regnorum* et partium Transylvanarum conservabit in antiquis juribus, privilegiis, immunitatibus et consuetudinibus approbatis". Ovdje biva naša kraljevina, i to opetovno tako očito razlikovana od „Partes" a osobito i od „provinciis subjectis", da, kad i ne bismo imali nikakva drugog dokaza za to, ovaj bi zakonski članak sam bio dovoljan, da nedvojbeno dokaže, da se naša kraljevina tad još nije pod tim razumievala niti kao „Pars" a još manje kao „subjecta", jer je tu tačno navedeno, što se ima razumievati pod *Partes* a što pod provinciae *subjectae*. — Ako se dakle u 7. čl. iste Odl. nadalje veli: „de rebus et negotiis regni Ungariae ac *partium* sibi *subjectarum*", ne će doista nitko, nego valjda hotimična zloba, htjeti odnašati ovaj zadnji izraz na našu kraljevinu, pače kad i nebi odmah zatim bilo opet u 26 čl. iste Odl. „Lucrum Camerae in *regno* Ungariae, quinquagesimam in *partibus* Transylvanis, ac mardurinas in *regno* Slavoniae Majestas Regia . . . exigi faciat" pak dalje u 33. čl. iste Odl.: „Vajvodam *partium* Transylvanarum, banum *regnorum* Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae". — Da ova razlika nije možda bila samo slučajna dokazuje izmedju ostalog i u ugarski zakonik uvršteni prvi zakonski članak istodobnog sabora trojedne kraljevine. Taj zakonski članak glasi: „Majestas regia inter caetera sua *regna* dictum *regnum* Slavoniae in antiquis eorum libertatibus, immunitatibus, privilegiis et consuetudinibus conservare pollicetur". A u kralj. potvrdi istog zakonskog čl. veli se doslovno: „Comite Stephano de Bathor, Vojvoda Transylvano, Paolo de Kinis, Comite Temesiensi, ac *partium* inferiorum regni nostri capitaneo generali, Ladislao de Egervara, *regnorum* Dalmatiae, Croatiae, et Slavoniae bano". — Isto tako se govori u IV. Odl. čl. *16* od g. *1600*: „*Regnorum* Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, *partibusque* Transylvaniae" te dalje u čl. 9 „in *regno* Slavoniae et *partibus* Transylvanis". (U Corp j. h. ne dolaze naime uviek sva tri diela sjedinjene kraljevine po imenu, nego se često navodi po imenu samo jedan ili drugi od njih, a pod tim se svedj ima razumjeti ciela sjedinjena kraljevina. Vid. Directio Methodica u Corp. j. h. quaestio 8.: „Nomine solius Croatiae vel Slavoniae ordinarie significantur tria Illyrici regna Dalmatia, Croatia, et Slavonia".)

U VI Odl. 28 kralja Vladislava II. od g. 1507 opet se veli: „Regno Ungariae et partibus sibi subjectis". Da li se ove „partes subjectae" mogu odnašati na naše kraljevstvo, ili da li je ovo bilo baš tek osvojeno od kralja Vladislava? Na to odgovara čisto i bistro čl. 30 iste Odl., gdje se kaže: „Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae ac *partis*, Transylvaniae". Naša dakle kraljevina tad ne bijaše „pars" a još manje „pars subjecta" — To se nalazi potvrdjeno takodjer u Odl. VII 3 od g. 1514, gdje se veli u u § 7 i 10: „Omnes praeterea tricesimae regnorum Ungariae, Slavoniae — ac omnes vigesimae, centesimae ac quinquagesimae in *partibus* Transylvaniensibus exigi consuetae".

Nije ovdje naša namjera, a nije niti potreba, da navodimo iz Corp. j. h. nebrojena mjesta, gdje naša kraljevina počam od Sigismunda do Ferdinanda V dolazi pod diplomatičkim nazivom „Regnum" i „Regna", nego se ograničujemo na to, što je takodjer sasvim dostatno za naš cilj, da sa samo njekoliko takvih mjesta navedemo iz Corp. j. h. gdje se naša kraljevina spominje *uz* „Partes" ili skupa s njima, ili gdje dolaze „Partes" i „Provinciae" s njihovom pobližom oznakom. To nalazimo i u odlukama Ferdinanda I, poimence u Odl. I. 1. „in *partibus* Transylvaniae" i XIII. 1. istog kralja, gdje se veli: „Quodque jam tandem Transylvaniam cum reliquis regni *partibus* inferioribus in manus suas receperit, ac regnum omne ad unionem redegerit". A u čl. 16 ibid. opet se govori: „in Transylvania et reliquis regni *partibus*", pak Čl. 29: „in Tranylvania autem juxta veterem hujus pro-

vinciae consuetudinem". U VI 56 § 6: „et Ordinibus Transylvaniae gubernatorem seu vajvodam illarum *provinciarum* creare". U IV Odl. od kralja Matije takodjer se veli „*Partes* Transylvaniae". — Pod „Partes" dakle razumieva se u Corp. j. h uvjek jedan *dio* kraljevine *Ugarske*, a nipošto trojedna kraljevina — tako n. pr. u Decr. V 19 od 1593: „partes regni inferiores", koji izraz češće dolazi takodjer u Odl. VII. 28. 1601, te se očito odnosi na Banat, Bačku itd.

U članku dometnutom bečkom ugovoru od g. 1605, § 8, koji se § bavi o naslovu jednog ugovaratelja, Bočkaja, čitamo: „da se on (Bočkaj) nazivlje knezom carstva (Imperii) i Sedmigradske; grofom Sikulskim i gospodarom *djelova* (Partium) kraljevine Ugarske". Takodjer se veli, u čl. V. § 3 od g. 1647 (Linački mir): Illustrissimi Georgii Rakoczy, principis Transylvaniae quarundam *partium* Regni Hungariae domini". A ipak nijesu nikad ni Rakoczy ni Bočkaj vršili ikakve vlasti u našoj kraljevini.

Dakle je više nego vjerojatno, da se „Partes subjugatae, subjectae, adnexae" u početku odnašahu stranom na djelove *Ugarske* od Turaka podjarmljene te opet osvojene, stranom na Sedmigradsku [1]), a tek kašnje, tiekom prošlog i ovog vieka da se je pomiešalo sa našom kraljevinom, dok ne bi napokon ta zloporaba svečano potvrdjena od ugar. zakonodavstva god. 1848, i prijašnja „Regna Dalm. Croat. et Slav." prekrštena u „kapcsolt i csatolt rèszek", i to, što još očevidnije ističe pri tom pravu namjeru, za prvi put s izričitom razlikom od sedmigradskih „Partes". [2]) — Nu zloporaba ne daje još nikakva prava, pa i ako bi pače ovu zloporabu još toliko štitili zakoni, koji bijahu učinjeni „de nobis sine nobis" Moguće takodjer, da se u ugarskom državnom arkivu nalaze i razjašnjenja o „Partes", koja se razborito ne daju na javu. Bilo to sad kako mu drago, naše tomačenje ima svakako tu prednost, da je barem suglasno s poviešću. Daljnje će iztraživanje zaista i ovu tačku još jasnije razsvietliti.

20) Corpus j. hung. pun je da tako rečem primjera, koji takodjer potvrdjuju krnjenje i stezanje prava, i često temeljnih prava ugarskog kraljevstva, stezanje, koje češće kroz jedan *viek* i dalje obstojaše uzprkos svedjernim „Gravamina" sabora. Sad pitamo mi: je li zato ugarsko kraljevstvo tada izgubilo što od svoje autonomije i suverenosti? Ili *samo* Magjari imaju povlasticu očite krivice i svoje vlastito posizanje za tudjim pravima okrenuti u „*historičko pravo*"? Kad bismo mi i htjeli dopuštiti, da se „Partes subjugatae" doista u početak odnašahu na kraljevinu Hrvatsku, ne bi li i sama poviest okrstila ovo dopuštanje kao „laž i uvredu"? Mi imamo prama tome podpuno pravo, zahtievati da se uzpostavi opet prijašnji „čisto historički" odnošaj našeg kraljevstva naprama Ugarskoj.

Propuštamo ovdje njekoje druge važne prigovore protiv „Partes" odnosno na našu kraljevinu, da ne dosadimo dobrostivom čitaocu. Najvažniji je prigovor svakako onaj što ćemo ga razpravljati u sliedećem odsjeku, naime: *prihvat pragmatične sankcije,* koji čin mi obavismo suvereno slobodno i neodvisno od ugarskog sabora i njegovih „Partes".

Zaključujemo ovaj odsjek opazkom: da naziv, koji nam ne bi nikad zakonito i naročito dosudjen, te o kojem nemogu ni sami naši neprijatelji dokazati da nam pripada, te dosljedno nemogu ni iskati, da su se naši predji morali proti istom ograditi; da takav naziv, koji, predpostaviv što nije, da se može na nas uporabiti, nemogaše zapriečiti, a da Hrvatska ne uživa i nadalje neokrnjeno sva svoja prava, što ih je *prije* uvedenja onog naziva imala, takodjer i *poslie* uvedenja istog; naziv

---

[1]) Vidi ob ovom razpravu B. Šuleka o „Partes" u našem domaćem listu ‚Pozoru' Br. 60 i 61, 1861.

[2]) Takvi članci zakonski, gdje se izričito razlikuju „Partes" od naše kraljevine, te se poimence odnose na Sedmigradsku jesu skupa sa već navedenim izmedju mnogo drugih, iz starije dobe, i sliedeći: čl. 7. g. 1439; čl. 6., 9 i 18 g. 1500: čl. 30 g. 1504: 11,1609;72 1613 etc. etc.

velimo, koji se pojavi prvi put uprav u vrieme, kad Hrvatska ne bijaše skoro u nikakvoj političkoj svezi s Ugarskom; da ova, odnosno na našu kraljevinu, ništetna zagonetka, koju samo sliepa oholost mogaše se u svojoj na dutosti usuditi da prišije hrvatskom imenu, da ovaj nepostojani neizvjestni nam tudji naziv nemože da bude sho dan, ni dostatan, da odkrije i da pokopa vječna prava našeg naroda te koja mu se nemogu otudjiti pred javnim mnenjem Europe, a na hrvatski narod da udari biljeg podložne prikrpine tudje pasmine pohlepne za gospodovanjem! — Nu bude li se sliedilo na taj način poniživati pred svietom hrvatsko ime, da se takvim putem postignu umišljena prava: tad mi unapried pro svjedočimo pred Europom proti takvoj nepravdi, dodajuć, da, kad bi bilo potreba, hrvatski narod ima u sebi još toliko energije, da dade ovome prosvjedu još jednom dovoljne jakosti, kako je već jednom, izazvan oholim prisvajanjem najizričitije us'ao na obranu proti takvim povredama i porugama. — Hrvati se ne uzdaju u *tudju pomoć*, oni se oslanjaju jedino i samo u svoje nepokolebivo pravo i u svoju snagu, što je podaje jednom narodu samosviest prava i osiećanje svoje vriednosti i u ovom pouzdanju nadaju se oni — koji ne dirnuše nikada u tudja prava, nit ih namjeravaju ikada dirati, nit prisvajaju ikakvih preimućtva nad drugim narodima i zemljama — u ovoj samosviesti svoie snage i prava Hrvati se ufaju i očekuju, da će njihova prava narodna i historička naći primjereno poštovanje pred priestoljem njihova kralja, pred onim priestoljem, kome je hrvatski narod u dane pogibelji bio svedjer čvrstom i pouzdanom podporom, pak će ojačan u svome pravu i na dalje biti u buduće vjernim braničem ovog priestolja! —

PRAGMATIČKA SANKCIJA
i državnopravno joj značenje za Hrvatsku.

XXVII.

Magjari, neprestano revnujuć proti našim pravima i ne boreć se uviek posve poštenim oružjem, varaju sebe i sviet, dok, ponoseći se svojom pragmatičkom sankcijom, nastoje da dokažu iz *cjelokupnosti* ugarske krune sv. Stjepana našu vječitu odvisnost, te misle na taj način učvrstiti svoje gospodstvo nad nam. Oni varaju sebe, jer

1. Grade na piesku, kad tlapnju uzimlju za *istinitost*, te

2. Zaboravljaju, da mi imamo i posjedujemo svoju *vlastitu*, od našeg naroda suvereno primljenu pragmatičku sankciju, pa dakle i prava koja proiztiču iz iste.

Njihova je premisa, kako u prijašnjem odsjeku dokazasmo, kriva, dosljedno mora, po logici, povjesti i zakonu, da bude takodjer kriv i zaključak iz nje izveden. To ćemo mi pobliže objasniti pri koncu ovog odsjeka. Ovdje ćemo najprije govoriti o našem *realnom*, *pismenom*, potvrdjenom — jasnom a ne zagonetnom — pravu, da dokažemo suverenohistorički položaj Hrvatske naprama Ugarskoj te da izjeramo protivnike naših prava iz zadnjeg zakutka njihova dokazivanja; mislimo na *pragmatičku sankciju*, na kojoj oni tako oholo temelje one svoje prekomjerne zahtjeve.

Kako bijaše naš narod u XVI vieku, zakonito sakupljen na saboru na *Cetinu*, suvereno slobodno *izabrao i na priestolje postavio* za kralja cjelokupne Hrvatske kralja češkog i nadvojvodu austrijskog Ferdinanda I., ne mareći za *„Partes subjugatae“*, isto tako bijaše 200 godina kašnje, u XVIII vieku, pod posljednjim mužkim potomkom dinastije izabrane na 1 siečnja 1527 Karlom III. (VI.), zakonito sakupljen na svom *saboru* u Zagrebu na 9 i sliedećih dana, mjeseca ožujka 1712, pozvao takodjer i *ženske potomke* na priestolje hrvatsko, suvereno slobodno, neobaziruć se nimalo na „Partes“, te zakonitim načinom odlučio.

Mi toga nemožemo inače razumjeti, nego da je sama vječna providnost dopustila da se i pri ovom za svaki narod najsvečanijem činu sluči okolnost osobito važna, koja, bez obzira na suvereni zamašaj ovog svečanog koraka, imade još više doprinieti, da *za sva vremena* učvrsti i dokaže nad svaku dvojbu neoborivim svjedočanstvom su-

vereni položaj naše krune naprama ugarskoj. — Kao što pri izboru Ferdinanda I bijaše pozvan na priestolje hrvatsko ne samo on, nego i *svi* njegovi mužki *nasljednici* te tim (pošto Magjari uzdigoše na priestolje ugarsko samo *njegovu osobu*, a tek godine 1687 pod Leopoldom protegnuše nasljedstvo i na sve njegove nasljednike) postade i sama *posredna* osobna zajednica izmedju Ugarske i Hrvatske nestalnom za 160 godina. Jerbo, da su Ugri tiekom ovih 160 godina izabrali koju drugu dinastiju, ove bi dvije kraljevine bile potom podložne dvama različitim kraljevima, — jer bi se Hrvati težko bili iznevjerili svojoj *zakletvi* za ljubav Ugra, pa se nemože ni predpostaviti, da bi ih Ugri bili uzmogli silom nagnati da kojeg drugog kralja priznadu. Dakle, opetujemo, kako je pri izboru Ferdinanda nadošla ona važna okolnost, tako bi spojena sa sličnom još važnijom okolnošću i odluka o ženskom nasljedstvu sa strane Hrvatske. Ta okolnost bila bi već *sama po sebi* dostatnom, da pruži neoboriv dokaz pred sudom svieta: da je prisiljeno odnašanje onog „Partes annexae" *XVIII* vieka na kraljevinu Hrvatsku još neumjestnije i bezumnije, nego li ono „subjugatae" *XVI* vieka.

Da je kraljevina Ugarska po zagonetnoj prikrpini „Partes annexae" ikad stekla kakvo pravo suverenosti nad našom krunom, tada bi Hrvatska, naravno i po zakonu bila morala pri tako važnom činu, kao što bijaše odluka o ženskom nasliedstvu, pokorno čekati i sliediti zaključke ugarske kraljevine. To dopuštaju i sami Magjari, kad baš iz pragmatičke sankcije dokazuju i iziskuju našu nerazdjeljivost od svoje krune, te dakle i našu odvisnost od njih.

Pa onda, kako je dokazano, *ne* stoji ona premisa, dosljedno se dakle može pod „Partes annexae" sve drugo razumievati samo ne naša kraljevina. Jer naši predji ne čekahu podnipošto dok bi Ugri zaključili što sami za se ob onom važnom pitanju; nego, iz česa uprav proizlazi prije spomenuta važna okolnost, oni odlučiše, sakupljeni na svome zakonitom saboru, jednoglasno, *jedanaest godina* prije ovakva zaključka Ugra, da primaju za Hrvatsku žensko nasljedstvo u austrijskoj kraljevskoj kući. Ovaj svečani čin uključuje u sebi izmedju ostalih *dvije* osobito važne posljedice.

1) Kralj Karlo *III* priznade time, što je samostalnu i neodvisnu odluku hrvatskog sabora o ženskom nasljedstvu za Hrvatsku napose najsvečanije potvrdio, *temeljni* zakon suverenosti sklopljen godine 1527 medju našim narodom i habsburškom dinastijom — od koje on bijaše zadnji mužki potomak — po kojem se zakonu naša kraljevina vladaše suvereno slobodno od svake tudje sveze. Pak dočim bijaše ujedno i kraljem ugarskim, ovim bijaše priznao najsvečanije i neodvisnost naše kraljevine od Ugarske, jer bi bio inače čekao sabor kraljevine Ugarske „et Partium eidem annexarum", te Hrvate — po svojoj zakletvi — u ovom pitanju uputio na ugarski sabor i u tom ih učinio ovisnima od njegova zaključka. Ova je dakle okolnost jasan dokaz za to, da, kao što se nije mogao izraz „Partes" uporaviti na nas u XVI vieku, uprav se tako nije to moglo dogoditi ni u *XVIII* vieku.

2) Odatle — a to je *najbitnije* — što je naš narod primio žensko nasljedstvo austrijske kuće za Hrvatsku *jedanaest godina prije ugarske pragmatičke sankcije*, te što je habsburžka kuća takodjer u istinu primila ovaj saborski zaključak od kraljevine Hrvatske *nezavisno* od Ugarske i najsvečanije ga potvrdila, jasno proizlazi da hrvatska kruna mora da je bila od *U*garske tim neodvisnijom, što se je moglo slučiti, da kroz onih jedanaest godina umre kralj Karlo pa tako Ugarska mogaše postati podpunom *izbornom kraljevinom*, dočim kraljevina Hrvatska, bijaše već vezana uz *ženske nasljednike* kuće austrijske. Dosljedno dakle bilo bi nastalo razdieljenje obiju ovih kruna, u slučaju da bi Ugri bili izabrali u takvim prilikama koju drugu dinastiju. I još jedan bitni dokaz za to, da se naziv „Partes annexae" nemogaše podnipošto odnositi na nas u XVIII vieku. Pošto ovo kazasmo, sad ćemo u kratko razglobiti sami čin o primanju ženskog nasljedstva sa strane Hrvatske, da pokažemo prava, koja odtud proiztiču za našu krunu.

Razlog, koji sklonu naš narod, da primi žensko nasljedstvo za našu kraljevinu, ne bijaše nipošto i u kakvoj odvisnosti ugarskoj ili kakvojmudrago sklonosti prama ugarskoj kruni. Naš se narod pojavi tada pod svojim diplomatičkim naslovom kao „kraljevina Hrvatska i Slavonija“ što no ga imade već od *šest viekova.* — U ob e budi ovdje mimogred opaženo, da je naš narod tad tečajem toliko viekova naprama svedj budnoj lukavosti svojih ne prijatelja svuda ostao vrlo praktično i odlučno Kad je za Vladislava II *jedan dio* Hrvatske bio okršten „kraljevinom *Slavonijom*“, kad bi drugi jedan dio otrgnut te odatle stvorena „kraljevina *Dalmacija*“, znadoše naši predji stvar tako okrenuti, da tim samovoljnim ciepanjem jedno te iste *kraljevine Hrvatske* nemogaše nastati po narod nikakva *poviestna štela.* Jerbo oni tako sastavljene nove dielove uvedoše opet s ovim novim nazivom u djelokrug narodnog prava, smatrajući ih cjelinom postalom od *svoga tiela.* S ovog razloga upotrebljavahu naši predji izraz „Conventus ili Congregatio Generalis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae“. Pokazaše time da se doista mogu svojevoljno stvarati političke individualnosti na da se nemogu tim uništiti prava naroda. Mi vidimo i u ovom i u mnogim drugim primjerima iz naše prošlosti, da je naš narod od vajkada bio nadahnut, što se tiče njegova narodnog položaja, živom ljubavlju za pravo. Nadamo se, da ne ćemo ni mi, koji stojimo na pragu nove budućnosti, zaostati za primjerom naših predja! Ako su pak Magjari *XVI* vieka pod svojim „Partes subjugatae“ zbilja razumievali kraljevinu Hrvatsku, zašto onda ne ustadoše otvoreno te ne rekoše „Croatia ili Slavonia subjugata?“ Zašto skrivahu svoju namjeru pod izrazima i *pojmovima*, kojih naš narod, uživajuć svoju samostalnu *realnu* slobodu, ne samo moraše smatrati kao one što se neodnose na nj — ako je u obće išta o tom znao, jer u isto vrieme ne bijaše u nikakvoj nnravnoj svezi s Ugarskom — nego dapače uzdajuć se u zdravu sviest Ugra, a da ih ne uvriedi, s takva gledišta niti ih mogaše smatrati, tim manje, što nije o tom ništa znalo ni samo *ugarsko zakonotvorstvo* i stilistika za četiri vieka i pô. Nego vratimo se na našu stvar.

Što sliedi jest — u izvadku — smisao ovog zaključka narodnog sabora Zagrebačkog (1712), kojim naime zaključkom bi primljeno za kraljevinu Hrvatsku žensko nasljedstvo austrijske kraljevske kuće;

„Ex Actis et Articulis Dominorum Statuum et OO. *Regnorum Croatiae* et *Slavoniae* (kraljevina Hrvatska dolazi dakle pri ovom suverenom činu tako samostalna i neodvisna od Ugarske kao i od kojegod druge krune, baš kao i *svaka druga* europejska vlast onih vremena) *in generali corundem Congregatione*, Zagrabiae, Praesidente *Illu*strissimo . . . D Comite Emerico Esterházy . . . . . Episcopo Zagrabiensi . . . *et officii Banalis in Politicis Locumtenente* (svaki biskup Zagrebački bijaše, po našem ustavnom običaju. kad nebi bilo bana, „Officii Banalis in Politicis *Regius Locumtenens*“), pro die 9 et sequentibus Mensis Martii Anni 1712 celebrata, conclusis. „Art 7 Sollicitudine atque zelo, quo Domini SS. et OO. *ad assecurandam Patriam suam* (naime „Regnum Croatiae et Slavoniae“) consideratis *periculis*, et periculosis evenibili quo casu *Interregni* tempore, revolutionibus“. . . .

Odavle je već jasno, da je naš narod primajuć žensko nasljedstvo austrijske kuće, a da ne čeka da bude primljeno od strane Ugarske i njezinih „Partes“, tako postupao kao *suverena vlast*, da očuva svoju kraljevinu od pogibelji bezvladja (interregnum).

Jerbo se nemože zaniekati, kad bi n. p. kralj Karlo bio umro jednu ili dvije godine iza naše odluke o ženskom nasljedstvu, da bi naša kraljevina, oslanjajuć se na ovaj *temeljni čin* — bila osigurana od pogibelji bezvladja, dočim bi Ugarska po svoj prilici bila postala plienom anarkije i unutrnjeg razdora. A p što je to zaista moralo biti poznato našem narodu, da Ugri ne bijahu onda još primili ženskog nasljedstva, vladaše se u isto doba podpunom samosviešću svojo suverene slobode, nebojeć se ni malo da će ga Ugri utjerati

u laž, jer bi inače doista bio čekao takvu odluku ugarskog sabora. Kad su naši predji tako postupali *„ad assecurandam Patriam suam“*, skroz ne poznavahu Ugarsku i njezine *„Partes annexas“*. — Na dalje ovako obrazložiše ovaj čin:

„. . . . cuius (domus Austriacae) *deficiente Masculino* (quem ut Divina bonitas in omne aevum supprese, et florere admittat, optant) *foeminini etiam sexus* retinendum, *in eosdem Regium Jus, Praerogativa et Jura Regis et Regni exercendum subire, eidemque se confidere* . . .“

Mi se nadamo, da će javno mnenje Europe bar u toliko uvažiti ovo *suvereno prenašanje prava* našeg naroda na ženske potomke austrijske kuće, koliko se je dosad uviek osvrćalo samo na zahtjeve Magjara naprama nami, zavedeno tobožnjim pravom na „Partes“, te ih na žalost samo cdviše cienilo.

Ono što sliedi jest još jači dokaz za neodvisnost naše krune i od *domašaja* naše pragm. sancije naprama Ugarskoj, jer naši predji postaviše tu znamenit uvjet kao conditio *„sine qua non“*:

„. . . *illius* nimirum et *talis foeminini Sexus* Augustissimi Sanguinis Austriaci, qui vidélicet *non modo Austriae, sed Provinciarum etiam Styriae, Carinthiae et Carniolae* Possessionem habebit et *in modo fata Austria residebit* . . .“

Ovdje je *unutrnja* sila i zamašaj naše pragmatičke sankcije od ugarske bitno različit. Jer, zašto je naš narod stavio ovaj uvjet? Jer imadjaše (i još ima) *historička i narodna* prava na one *slovenske zemlje*; ako ove zemlje imaju da ostanu pri kući austrijskoj neodieljivo i *nerazdruživo* ne bi smjele niti od hrvatske krune biti razstavljene ili iztisnute iz narodnog veza s ovom kraljevinom. Već naši predji, kad izabraše habsburžku kuću za vladara svojem narodu, uglaviše zahtjev: da se „austrijsko-hrvatske zemlje“ spoje s Hrvatskom. Kad je pak kašnje naš narod navaljivao da se izpuni ovaj uvjet, primi o tom od kralja Ferdinanda I sliedeću diplomatičku odluku: „Ad XIII Concernentem Unionem *patriarum austriacarum* et *Croatiae*, Maiestas Sua respondet, quod *nunc* propter ingentem negotiorum sarcinum super illa in praesenti deliberare nequeat. Sed *congruo* ad hoc *tempore* deliberabit“ (*Chmel*, Actenstücke“).

Ali, ovo „congruum tempus“ činjaše se hrvatskom saboru prigodom primljenja ženskog nasljedstva uprav najzgodnijim. Time pak bijaše „zakonito“ ugovoren državni odnošaj kraljevine Hrvatske prama nasljednim zemljama sasvim različit od ugarskog; što nam pak posve osobito dokazuje neodvisnost hrvatske krune.

Svoje želje i uvjete hrvatski predstavnici izraziše kralju na svome saboru ovako:

„. . . inceris et *unanimibus* votis moti et disponiti *statuunt, declarant* et *resolvunt suosque Dominos Ablegatos* ad suam Sum. Majestatem Caes. et Regiam exmittendos . . .“ Dosljedno naša kraljevina *podpuno uživaše* još i u XVIII vieku sva ona prava kao u XVI vieku, ne trpeći štete tim, što bijahu kadkad hrvatski odaslanici pozvani od kralja, da mu prikažu u Požunu želje i zaključke hrvatskog sabora. Dakle: mi imadjasmo sabor, koji je stvarao suverene akte; mi stajasmo u *neposrednom* obćenju — ne poznavajuć ponšto Ugarsko ni njezinih „Partes“ s našim kraljem šaljući saborske izaslanike; kralj *neposredno* potvrdjuje — kako ćemo kašnje vidjeti — suverene zaključke našeg sabora. Što tu još manjka, pri *osobnoj zajednici*, za podpunu suverenost prama trećemu? Doista, mi nebi znali reći; jer kako je mogao naš sabor još očevidnije ustanoviti obseg svojih prava i povlasti, nego li je bilo zaključkom, kojim je u slučaju Karlove smrti prije god. 1723, nastajalo pitanje i o samoj osobnoj zajednici s Ugarskom!

Taj narodni zaključak javi zagrebački sabor kralju sliedećim riečima (u izvadku):

„Sacratissima Romanorum Imperatoria ac . . . . Regia Maiestas, Domine Domine nobis *naturaliter* clementissime . .

„Quod Divinum Numen, pia et fidelia Vota Nostra . . . quibus S. Maj. Vestrae Personae Augustissimae in Paterna et *Avita Regna* faustissimum reddi-

tum optabamus . . . *pro nostraque* et *Posteritatis conservatione* atque Securitate, in moderna Congregatione, hic celabrata, *statuimus et decrevimus perpetuoque nos, et Posteros nostros retenturos* et *observaturos* . . . Majestatis vestrae Sacratiss. humillimi perpetuoque fideles subditi, *Regnorum Dalmatiae, Croatiae* et *Slavoniae* Status et Ordines. Zagrabiae ex Generali Congregatione pro die nona Marcii 1712 celebrata".

Pa sad, jeli valjda kralj Karlo, koji bijaše uiedno i kraljem Ugarske, kako valja odbio ovaj suvereni zaključak našeg sabora, kao protivan — po mudrovanju „Partes — temeljnim zakoni na kraljevine Ugarske, kako jednoć prije njega kralj Maksimilijan, kao kralj hrvatski, energično odbio prerano zahtijeve ugarske komore u svom pismu na ugarski sabor? Pođnipošto. Kralj Karlo podieli onom zaključku svoju k. potvrdu *neposredno* na naš sabor:

„Carolus Sextus divina favente clementia Electus Romanorum Imperator . . ."

„Quod a vobis Statibus Ordinibusque inclytorum *fidelissimorumque Regnorum nostrorum* Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae in Genesali Vestra Congregatione nuper Mense Martii Zagrabiae celebrata, *propositum, actum* ac ibidem *unanimo omnium consensu statutum* ac *placitum* fuit; ut quandocumque futuris temporibus . . . *Sexus Masculinus* Augustae Domus *deficeret, in eo casu* sexus *foemineus* ex eadem Augusta Domo, *dum simul Austriam, Styriam, Carinthiam* et *Carniolam* (dakle prva „conditio sine qua non" bijaše primljena) possideant . . . . *in Regimine dictorum Regnorum haereditario succedat* (ako se pazi na *potvrdu* ovog suverenog prava, odkud dolaze nama narinuta krunovinska prava to ciela logika onog „Partes"?) *ea singula*, cum ex litteris Vestris, Zagrabriae, ex dicta Gen. Congregatione . . . ad Nos datis, tum ex Libello Nobis a . . . . *ablegatis Vestris* hic porrecto luculenter sed et amplius *ex oratione ipsorum ad Nos habita* clementissime intelleximus, quorum utrumque *ac imprimis* dictum OO. SS.que *Decretum* . . . (Dekrete mogu stvarati samo slobodna kraljevstva), atque *adeo* saluberrimum *hocce Decretum vestrum, quo* (neoprovrživ i nezastariv dokaz zato: da u Hrvatskoj vriedi te je „zakonito" pravilom samo žensko nasljedstvo od *hrvatskog sabora odlučeno* i primljeno, nu ne koje se nalazi u „Corp. j. h. što spada na Ugarsku i njezine „Partes", t. j. pragmatička sankcija), in futurum interregnum malorum omnium . . . pessimum antevertitis . . . Caesareo-Regia authoritate nostra . . . *probamus, acceptamus*, et *confirmamus* . . ." A dalnje neoborivo svjedočanstvo za neodvisnost našeg kraljevstva od Ugarske jest dometak:

„. . . . operam daturi, ut quae cepist s consilia, ea quoque inclyti R. Hungariae SS. et OO amplectantur . . ." Jer to je *diplomatički* dokaz za neodvisnost hrvatskog sabora od ugarskog. Ovdje je suvišno svako tomačenje.

„Dabantur Viennae Austriae Die 16 Maji Anno 1712 . . . *Carolus* m. p. *Joann Frid. B. a Seilern* m. p. Adman. datum E S. R. M. proprium: Joannes Georgius Buol m. p."

Odavle vidimo: da, kako je naš narod *neposredno* i bez ikakva utjecaja državnih služba ili oblasti Ugarske obvršio ovaj *suvreni* akt, sklopljen sa austrijskom kućom za nedogledna vremena, koji ujedno sačinjava temeljni glavni zakon, i kralj Hrvatske nije lje od ugarskih — što doduše nebi jednako promienilo u sebi značenja ovog akta za nas — nego od češko-austrijskih državnih činovnika činio podpisati ovaj akt. Dakle tu se je sve dogodilo bez znanja ugarskog kraljevstva, ali ne *ugarskog kralja*, koji morade najbolje znati, što je bio dužan svakoj svojoj kraljevini.

Tako je s pragmatičkom sankcijom, što se tiče naše kraljevine Hrvatske. Htjeti zaniekati ovaj akt i njegovu pravu i zakonitu moć i zamašaj bilo bi u našem narodu „veleizdajstvo"; u Ugarskoj pak značilo bi to niekanje *poviesti*.

Ali sad, kako biva da Magjari, oslanjajuć se na pragm. sankciju, mogu iziskivati, na porugu ovog pisanog i potvrdjenog prava, podložnost Hrvatske pod svoju krunu? Ovako će pitati koji naš čitalac. — Mi hoćemo da razjas-

nimo sa njekoliko redaka ovu čudnovatu preuzetnost.

Kada je *jedanaest godina* nakon hrvatskog zaključka o ženskom nasljedstvu napokon i sav ugarski sabor odlučio da je sa svoje strane primi, tom prigodom bješe stavljena hrvatskom narodu, odnosno neodvisnosti našeg kraljevstva, *golema* zamka. Ono, što se tiekom više od *šest viekova* nije moglo postići, imalo se je godine 1723 izvesti prevarom. Nadahni se, da će se moći okoristiti nepriliko u austrijske kuće da pokopaju našu slobodu. Nu zamka bijaše odveć golema, začetnici sami uhvate se u nju.

Članak II zakona učinjena godine 1723 od Ugra o primljenju pragm. sankcije odredjuje: da „*Partes, Provinciae. Regna annexa*“ ugar koj kruni moraju biti od nje u buduće *nerazdruživa.*

Na temelju ovog zakonskog članka Magjari dakle traže podrodjenost Hrvatsku pod ugarsku krunu. — Mi ne poznajemo načela, po kojima bi se mogla i smjela uništiti jednim potezom pera stoljetna prava. Valjda su to ona načela, koja je stao prorokovati *Fessler*, kad je on sam kraljevinam savjetovao vjerolomstvo, gdje se je radilo o žrtvovanju *prava Hrvatske na korist Magjara.* Pa kakomudrago to bilo, stalno je da, ako se je pod ovim člankom tada zbilja imala razumievati kraljevina Hrvatska, takav coup d' état morao bi *za uvjek* odvratiti svakog poštenog Hrvata od svakog saveza s narodom, koji se laća takvih sredstva, da podkopa samostalnost saveznog naroda, koji ljubi slobodu; te koji se ne žaca ni zločinstva da se združi s *trećim* za *navalu* (coup) *proti naravnim pravima susjednog naroda.*

Ipak se uzdamo da nije tako, jer se spomenuti članak nije nas ticao, nit se može ticati našeg naroda. *Prvo* ne za to: jer mi već imadjasmo i još imamo jedanaest godina stariji ugovor, sklopljen u tom slučaju sa našim zakonitim kraljem, a zatim: jer se kraljevina Hrvatska nemože razumievati pod izrazom „Partes annexae“ nit se je pod njim mogla razumieti. — Osim toga nalazi se u ovom članku još jedna druga nepravilnost, koja ga čini još slabijim naprama nam. Tu je naime pisano: „Partes, Provinciae“ Regna Coronae R. Hungariae annexa“. Do godine 1723 čita se u Corp. juris hung. samo „Partes subjugatae, annexae“; na jedan put se pojavljuju još „Provinciae“ i „Regna annexa“. Mi nećemo ovdje da iztražujemo, da li se može pomisliti, a ako se može pomislit: može li se odobriti, da strani narod tako bezdušno ni pet ni šest može i smje navaljivati na vječita prava drugog naroda, te od slobodnih zemalja činiti zavisne, i ako samo *na papiru*, nu puštamo da o tome sudi javno mnenje. Mi hoćemo s naše strane da ovdje upitamo Magjare samo jedno, naime: imade li se nas Hrvate *po zakonu* razumievati pod „Partes“, ili „Regna Hungariae annexa“, ili pak pod „Provinciae et Regna annexa“?

Ako „Partes“: koje se zemlje, smijemo li ovako pitati, imaju onda razumjeti pod „Provinciae“ i „Regna“, koja bi bila tako *nerazdruživa* od ugarske krune? Mi ne bismo znali imenovati nikakvih, — ako nije valjda Galicija? ili da nije Bugarska? ili može bit Moldavska i Vlaška? Nu jer su ove zemlje već od viekova *zakonito* nezavisne od ugarske krune, to je ovaj članak ili laž ili tlapnja, ili povreda tudjih prava. U prvom, drugom i trećem slučaju austrijska kuća mogaše posve mirno potvrditi ovu magjarsku spletku, dobro znajući, da se time ne škodi, niti da se može time prekršiti zakletvu. Ima li se pak nas razumjeti pod „*Regna* et *Provinciae*“, onda mi nijesmo „Partes“, i dosljedno sve ono što se je od godine 1526 do 1723 kušalo nam na ovaj način podmetnuti, nemože se po zakonu nas ticati, te bijaše dvjestogodišnja tlapnja. — Nadalje: pošto Magjari nemogu da nadju za ovaj slučaj od 1102 do 1723 *nijednog* zakona — ne govorimo o poviesti — u čitavom Corp. juris hung., koji bi im bio priznao *pravo*, da zahtievaju od austr. kraljevske kuće naše podloženje pod ugarsku krunu, svaki će čitatelj koji sudi nepristrano upoznati u ugar. pragm. sankciji naprama nama ne *pravo*, već jednostavno golemu povredu prava. U tom bismo slučaju mogli suviše navesti okolnost: da, pošto se Hrvatska do

g. 1723 nigdje ne čita pod nazivom „Regna et Provinciae annexae", Magjari nemogu na temelju ovoga članka iziskivati po zakonu i logično od austr. kuće ni naše podložničtvo pod svoju krunu. Pa to bi vriedilo takodjer i u *prvom* slučaju i to tim više, što se mi pri tom *suviše još* možemo pozvati na pruživost nestalna pojma „Regna et Provinciae" te ga smatrati kao da ne obstoji za nas.

Kako u obće nijedna laž, tako se ni ona što se sadrži u čl. *II* 1723 nemože održati, a da ne osudi *samu sebe*. Jer odmah u čl. III iste godine vidimo podpuno porušen cieli sustav II članka. O naj članak odredjuje naime izričito „da *sva diplomatička i prijašnja prava* Ugarske i „Partium etc. eidem annexarum" imaju biti od ugarskog kralja sveto čuvana i držana. Kad bi se dakle naša kraljevina zbilja imala razumjeti pod pojmom „Partes", time bi se sam po sebi raspao čitavi čl. II o *nerazdruživosti*. Jer izmedju ostalih diplomatičkih prava našeg kraljevstva razumievaše se zajedno i pravo *suverenosti*, — dokazom česa jest odluka o ženskom nasljedstvu s naše strane godine 1712. Ali ovo pravo, a imenito pragm. sankcija, predpostavlja takodjer *mogućnost* i samog razvrgnuća *osobne zajednice*. Dosljedno biva čl. II posve oslabljen novijim čl. III, a naša suverenost zajamčena i samom ugar. pragm. sankcijom, kad bismo i htjeli, za čas uzeti, da se nas ima razumjeti pod „Partes annexae". Jer bi to onda bio pojam, koji ne uključuje *nerazdruživost*; može pak, istina biti *slobodno* združenje, nu to traje samo dotle, dok se to *hoće*.

Nu neobazirući se na ono ugarsko juridično tumačenje, u kojem za nas nema nikakve štete — jer bi združenje moglo samo *slobodno* biti, kako nad svaku sumnju dokazuje nepobitno vršenje suverenog prava izbora i sudjelovanje pri sklapanju mira, — ništa ne manje mi *najsvečanije* prosvjedujemo proti takvom tumačenju, bilo, da se nas ima razumievati pod naslovom „Partes, Provinciae, Regna annexa"; bilo, da ugarski zakon o pragmatičkoj sankciji može biti po nas obveznim, budi po zakonu, budi *pravomoćno*, ili pak *historično*. Jer imamo *o tome svoj vlastiti zakon*; sam naš *zakoniti kralj* podpisuje ga kao takva: quo *uno* (decreto), ne samo htjedosmo da očuvamo kraljevstvo od pogibelji *Inte regnum a*, nego smo još ugovorili žensko nasljedstvo u austrijskoj dinastiji („*in Regimine dictorum Regnorum haereditario succedat*"),

Da pak iz pragmatičke sankcije još bolje oprovrgnemo protivnike našeg suverenog položaja naprama ugarskoj kruni, navesti ćemo još jedan čin, — i to najsvetčaniji — kojeg je *iza samog primljenja* pragmatičke sankcije po ugarskom saboru, naš sabor *suvereno* ovršio. Ovaj pak ima da dokaže: da ne samo nije mjerodavan za Hrvatsku ugarski sabor o pragmatičkoj sankciji, nego da se ni „Partes annexae" nemogu ticati naše kraljevine u ti *poslie* razdoblja od godine 1723.

A ovaj svetčani čin stoji u tome: da, pošto već svi narodi i samostalne zemlje pod austrijskim žezlom bijahu primile pragmatičku sankciju, te podpisale dotični akt kod Bečkog dvora po saborskim ili drugim poslanstvima i odaslanicima, kraljevina Hrvatska ne bijaše počem zastupana pri tom svetčanom činu od saborskog odaslanstva kraljevine Ugarske i „*Partium eidem annexarum*", *dali po saborskom poslanstvu hrvatske kraljevine*, koje *podpisa ovaj temeljni zakon austrijske kuće neodvisno* od onoga. — To je zaista dostatno i neoborivo svjedočanstvo ne samo za našu neodvisnost od Ugarske, nego i za to: da prejasna austrijska kuća — *gledajuć na svu našu poviest* — nije se nikad tako omela da misli, da smo mi podložni Ugarskoj, ili da je ova mogla steći bezmislenim dodatkom „Partes annexae" pa ni najmanje pravo nad hrvatskom krunom *po pravu, poviesti, zakonu ili prema naravi*; napokon još, da ugarski zakon o pragmatičkoj sankciji imade kakve vriednosti s ovu stranu Drave. Uslied toga naša dinastija *može*, dapače *mora radi svog vlastitog prava, odbaciti* bezmislene preuzetnosti Magjara nad hrvatskom krunom izvedene u ime tobožnjeg prava pragmatičke sankcije, te nas ostaviti pri

našem *historičnom* pravu godine 1848 krvavo *opet izvojštenom*, dapače naš zakoniti kralj svom silom u njemu braniti.

Pošto mislimo da smo tako dokazali, da se magjarske preuzetnosti iz pragmatičke sankcije, pred pravom i pred „*poviešću* razpadaju u *ništa*" jer osnovane na pojmu „Partes annexae" koji se ne tiče nas, po načelu: „ruente fundamento rui et supraedificatum", preostaje nam još, prije nego završimo ovaj odsjek, da spomenemo: da ogradjujuć se proti po nas sramotnom izrazu „Partes annexae" mi ne gubimo ništa od svojih unutrnjih prava, jer se lje ova ne temelje na Corp. j. h, nego na našim *praugovorima* sklopljenim sa kućom austrijskom. — Na žalost *Magjari*, kao njekoć pod *Maksimilijanom* II „*nescitur unde inducti*"; tako i *iza* primljenja pragm. sankc usudiše se *na svom papiru*, ali nikad na našem zemljištu s ovu stranu Drave, da nebrojeno puta okrnje naše pravo, dok nije njihova pohlepa za gospodovanjem u *XIX* vieku doprla dotle, da su pokušali odnieti nam dapače naš jezik, nama, kojim se je Koloman, kad ga izabrasmo za kralja morao zakleti: „Juro super sanctam Crucem, *neminem Hungarorum* in civitate vestra habitare permittam, *nisi quem voluntas vestra expetierit*". — Nu uprav to biesnjenje bijaše ono, što je napokon slomilo našu dugotrpnost, te nas prisililo da im dokažemo, da živemo u XIX.a ne u *IX* vieku. Naša su prava mi velimo, sadržana u *praugovorima* našeg naroda s Kolomanom, Vladislavom II., Ferdinandom I. i Karlom III. Ugovori sklopljeni pod Kolomanom i Vladislavom već su nam poznati; ovdje donašamo samo još one sklopljene pod Ferdinandom I.:

„Quarto. Assecuramus Nos eosdem SS. et OO. quod eadem S. R. Maj. *omnia et singula* eorum *privilegia, jura, libertates et Decreta Croatiae Regno ejusque incolis et* inhabitatoribus, olim serenissimis retro Regibus illis tradita et concessa, una cum ipsorum *veteribus* laudabilibus *consuetudinibus* et observationibus *salva* et *illaesa confirmabit, conservabit* et *manutenebit* . . . „Item. Quantum ad *privilegia, libertates* et *Jura* Regni *praefati inviolabiliter observanda* Majestatis suae responsum est: quod *omnia* illa *illaesa* et firmiter (sicut ab antiquo et laudabiliter hactenus observata sunt) *servare* et *manutenere* velit." (*Chmel* l. c.)

A u *praugovoru* sklopljenom s Kraljem Karlom on se obveza kako u izpravi sliedi:

„ . . . *Sed* et *vicissim* vobis *verbo Regio* spondemus: Nos totos in eo fore ut quae a Nostris Praedecessoribus *istorum Regnorum olim* Regibus (dakle ne „Regibus Hungariae et Partium eidem annexarum") concessa unquam iis fuere *privilegia, libertates, praerogativa* ac *Jura, ea omnia et singula* vobis . . *sarta tecta illibata manutenentur* et conserventur . . *id ipsum pro haeredibus* iisque *successoribus* Nostris Regibus aut Reginis austriacis *promittentes* . . "

Ali sva ova prava: „*omnia et singula*" neimaju se lje tražiti u Verböczyu — koji nam posve i baš po magjarsku poriče najsvetija i najjasnija prava — ili u Corp. j. h.; ne, nego su ona sadržana najprije i poglavito u *praugovoru* sklopljenu s kraljem Kolomanom te tu prisegom potvrdjena: „Juro super sanctam Crucem . . . *lege antiquitus constituta* vos uti permittam". Da, ova se naša prava imaju tražiti u *našoj poviesti* i u našem *državnom arkivu*, a ne s onu stranu Drave.

Najposlie prelazimo na moderne prigovore, što ih u Ugarskoj dižu proti našoj Pragm. Sankciji namjerom, da time koliko je moguće oslabe značenje ovog suverenog čina kao najvažnijeg dokaza našeg samostalnog nezavisnog položaja naprama Ugarskoj, te da naš državno pravni odnošaj prama Ugarskoj koji se odtud izvodi prikažu u magjarskom svjetlu.

S ugarske strane prigovaraju proti hrvatskom primljenju pragmatičke sankcije od g. 1712, da kako se čini nijesu ni Hrvati ni vladar davali ovome suverenom aktu nikakve osobite važnosti, ni domašaja, — pa taj domišljaj crpe iz sliedećih načela: Hrvatska je, kažu, primila pragmatičku sankciju god. 1712 na zagrebačkom saboru, te izja-

vila, da u Hrvatskoj po izumrću mužke loze habsburžke kuće ima nasliediti na priestolju ženska loza. Tri godine kašnje, godine 1715 bieše ustanovljen na ugarskom saboru zakon, — u kome bi odlučno izjavljeno, da s izumrćem mužke loze habsburžke kuće opet posvema i podpuno stupa u krepost slobodno izborno pravo naroda. Ovaj zakon jest 3. Z. Č. od g. 1715. Pa ovaj zakon bi predložen kralju Karlu III na ime državnih s'tališa Ugarske i partes adnexae i pošto je od njega bio potvrdjen, bi proglašen običnim načinom kao zakon obvezan za Ugarsku i partes adnexae. Pa odaslanici Hrvatske, koji bijahu prisutni na onom saboru, ne prosvjedovaše *poništo* proti ovom zakonu. Ali ni sam vladar ne uloži nikakva prigovora proti ovom zakonu odnosno na Hrvatsku, on se ne pozivaše na zazaključak učinjen prije tri godine od hrvatskog sabora, nego prihvati zakon i proglasi ga u običajnom obliku kao zakon državnih stališa Ugarske i partes annexae, dočim se i u zaključku dotičnog dekreta spominju njeki viši dostojanstvenici Hrvatske. Odatle izvodi dakle magjarska državna mudrost, da ni Hrvati ni vladar nijesu smatrali tako nedvojbeno odlučnim zaključkom primljenje pragmatičke sankcije učinjeno u Zagrebu godine 1712, kakvim bi se neobhodno bio morao držati, da je nedvojbena bila ona podpuna i posvemašnja samostalnost, koju Hrvati drže toliko važnom.

Mi smo naumice uvrstili u naše razlaganje ovo ugarsko dokazivanje u svoj njegovoj bitnosti, da ga tačno ogledamo, te da ga pred sudom javnog mnenja svedemo na njegovu pravu vriednost.

Sad nam dođuše nijesu za čas pri ruci baš od g. 1715 oni spisi našeg domaćeg zakonodavstva, koji bi se neposredno odnosili na ovdje spomenuti događjaj; nu i ono malo dokaza, što su nam uprav na porabu iz prijašnjih i sliedećih godina, podpuno su dostatni, da posve oslabe i oprovrgnu onoj moderni ugarski izvadak. Ako se jednom podpuno proberu te izvade na svjetlost historička bogatstva našeg zemaljskog arkiva, kako je u tome već počeo naš velezaslužni povjestničar i veliki župan zagr. žup. gospodin pl. Kukuljević, tad će se još podpunije razsvietliti i ova udarna tačka.

Za čas se moramo zadovoljit, proti onoj ugarskoj hipotezi i izvadku, sliedećim prem dakako rekosmo za tu svrhu podpuno dostatnim protudokazima:

1. Ugarsko se dokazivanje pozivlje izričito samo na to, što tekst navedena ugar. zakona od g. 1715 glasi da je obvezan za Ugarsku i *partes adnexae*. Sad smo mi već valjda podpuno dostatno dokazali, što se uprav imade razumievati pod ondašnjim partes adnexae. — Nu i negledajuć na to, više je nego vjerojatno, da bi naša kraljevina, kad bi se spomenuti zakon bio imao i na nju upraviti, takvom prevažnom prigodom jamačno bila spomenuta takodjer svojim pravim te još tada običajnim naslovom. Jerbo, kako je dokazano, pri svakoj po nješto važnijoj prigodi bijaše i u tadašnje doba navedena u ugarskom zakoniku svedj pod svojim spomenutim naslovom kao „Regnum" ili „Regna". — Nu pošto se to nije dogodilo, ima se dakle tim više uzeti da se pod „partes adnexae" spomenutog zakona nije razumievala trojedna kraljevina, kad se inače ne bi moglo iztumačiti, kako se ni u spomenutom zakonu ni čitavom ugarskom pa ni u našem zakoniku ne nalazi nikakva traga da se je odbio dotični zaključak hrvatskog sabora od g. 1712. Taj je pak zaključak isti vladar kako dokazasmo tako zahvalno primio i potvrdio, te je taj zaključak doista morao biti poznat i ugarskom saboru.

2). Odatle, što su u običnom zaključku dotičnog dekreta od g. 1715 izmedju ostalih spomenuti i njekoji hrvatski dostojanstvenici, nemože se zaključiti, da spomenuti zakon uprav s toga obvezan i za našu kraljevinu. Jer bi inače i one povelje, riešenja i odluke, koje su bile dane od zajedničkih kraljeva Ugarske i Hrvatske naročito za trojednu kraljevinu te u kojih su popratnici ili običnom zaključku poimence navedeni i ugarski dostojanstvenici, morale biti obvezne i za Ugarsku, što pak neće htjeti ni u Ugarskoj dopustiti. Nu takvih bismo izprava mogli navesti liep broj, počam od Kolomana do novijeg doba

te smo i njekoje od njih naveli i tiekom ove knjige.[1])

U ostalom mi mislimo, da barem nemože biti ozbiljna polemika ugarska proti našoj pragmatičkoj saukciji u ovom značenju; jer pravnom i državničkom auktoritetu, što nam ovo prigovara, mora da bude najbolje poznato, da je navadjanje državnih dostojanstvenika na koncu kraljevskih izprava, odluka i riešenja obična formalnost, koja nit iz daleka nema takve obvezne sile, kakvu joj se u ovom slučaju prama nama hoće da pripiše. Formula o kojoj se ovdje govori, hoće od prilike to da kaže da je u doba kad je dotična izprava odluka etc. bila proglašena bio N. N. Palatinom, N. N. primasom Ugarske. N. N. banom Hrvatske etc.

Pa i u navadnom zaključku k ugar. zakonskim člancima od g. 1848, navadja se ime tadašnjeg hrvatskog bana, Jelačića, — a ipak mislimo da ne će nitko, pa ni u Ugarskoj htjeti odatle uztvrditi, da oni zakoni imadu kakvu vriednost za Hrvatsku, — oni zakoni velimo pri kojima nije nikad ban Jelačić nit najmanje učestvovao, dapače im se je opirao. —

3. Kad Hrvati god. 1712 sa svoje strane odlučiše nasljedstvo u ženskoj lozi habsburške kuće, oni su tako radili *bona fide*, t. j. primiše pragmatičku sankciju u dobroj vjeri te uvjerenjem, da im za to pripada pravo neodvisno od Ugarske. To se izmedju ostaloga vidi iz izvještaja, što ga hrvatski poslanici, koji odnieše u Beč zaključak zagrebačkog sabora glede ženskog nasljedstva, prikazaše kralju o postanku tog čina. Izmedju ostaloga ovako se izrazi še u tome: „. . . Nullaque vis, nulla captivitas nos Hungaris addixit, sed spontanea nostra, ultroneaque voluntate non quidem *Regno*, verum eorundem *Regi* nosmet subjecimus, ipsorum omnino et nunc profitemur Regem, quamdiu Austriacus fuerit *In* contrario autem eventu, ne audiamus seducentem libertatis electionem, aut electionis libertatem, neque *necessitatem nostri* atque *indissolubilem post Hungariam sequellam* Liberi sumus, non mancipia . . :“ (Kukulj *Jura*, Pars. II. p. 106).

4. Da su se tad Hrvati u ovom svome suverenom pravu, naime glede njihove samostalne odluke o pragm. sankciji, ćutili neodvisnim od Ugarske, proizlazi i iz okolnosti; što su oni zaključili držati se ove svoje pragm. sankcije dapače i onda, kad je Ugri ne bi primili. To nam dokazuje uputa, što je sabor trojedne kraljevine od g. 1712 dade za ovaj slučaj svojim odaslancima na tadašnji ugar. sabor. Ova uputa glasi:

„4. Publicis quidem Regni Hungariae Juribus et Libertatibus atque diplomatibus Divorum Regum, in favore etiam horum Regnorum emanatis, inhaerebunt, nisi quod in praesenti Congregatione, *de successione* Augustissimae *Domus Austriacae* factae Declarationi et Resolutioni, superindeque *Condito Statuto et Articulo*, si et dum eo ventum fuerit, *derogari non patientur*“. (Kukulj. *Jura*, Pars II. p. 104).

Isto dokazuje i uputa, šte je hrvatski stališi sakupljeni na svom saboru dne 1 Lipnja 1722 u Varaždinu bijahu dali svojim odaslanicima na ugar. sabor koji se je imao držati na 29. Lipnja iste godine. *U* ovoj se uputi veli:

„Secundo. Libertates horum quoque Regnorum nostrorum, Articulos et Constitutiones approbatas atque Diplomata

---

1) Take su izprave n. p. kraljev. povelja od Kolomana (Tragurii) od 25 Lipnja 1108; Geize (Spalati) 3 Svibnja 1143; Stjepana III. 1169; Andrije II 1207 i 1209; Bele 1225 i 1242 (Povlastice grada Zagreba); Vladislava 1274 i 1275; Karla M. 1334 etc. etc. — na kojim svima, a tako i na mnogim drugim izpravama danim naročito za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju navadjaju se na koncu ugarski dostojanstvenici, kadkad baš u veliku broju. — Zatim n. p. kralj. riešenja (resolucije), kojima se potvrdjivahu zaključci hrvatskog sabora, kao ona od Maksimilijana od g. 1567, 1568 i 1571; Matije II. 1608; Ferdinanda II. 1636; Leopolda 1681 i 1703 (koje se odnosi na ukinuće hrvatske vojničke granice) etc., koje su resolucije dapače uje dno podpisane i od ondašnjeg ugar. kancelara. (Vid. Kukulj. *Jura*, Pars I et II). — Napokon u Corp. j. h. n. p. uvršteni zaključci hrvatskog sabora u Odluci I. 1492 Vladislava II. itd.

Regia eatenus emanata tuebuntur et manutenebunt, ipsorumque observationem et effectuationem sollicitabunt, neque se ab illis ullo puncto avelli patiantur. Praeterea ut Jura ecclesiastica juxta horum Regnorum etiam Statuta et Consuetudines protegantur, laesa autem reparentur, curam habebunt. Publicis quoque Regni Hungariae Juribus et Libertatibus atque Diplomatibus divorum Regum, in favorem etiam horum Regnorum emanatis, inhaerebunt, nisi quod ante plures annos in Congregatione Regni *de successione* augustissimae *Domus Austriacae* factae Declarationi et Resolutioni superindeque condito *Statuto et Articulo*, si et dum eo ventum fuerit, derogari non patiantur, munus ipsi Domini Ablegati *ullo pacto* recedent". (A. d. Regnicolaracten d. Königreiche Dalm., Croat. und Slavon.)

5. Hrvati i kašnje, pošto je pragm. sankcija već bila primljena i od *U*garske i od Češke i od drugih austr. zemalja, glede toga nijesu malu važnost stavljali u to što su je oni prvi i samostalno primili, jer oni izjaviše Mariji Tereziji, da je ova vladarica postala kraljicom Hrvatske na temelju hrvatskog zaključka od g. 1712 — U čl. II hrvat. sabora od g. 1740 čitamo naime, kako Marija Terezija javlja stališima trojedne kraljevine na 22 studenoga smrt svoga otca i predšastnika, pozivlje stališe na vjernost prama sebi, te im obećaje da će čuvati njihova prava. Stališi odgovore kraljici, zavjeravajuć joj svoju vjernost, nu istodobno krepko iztiču, da su oni bili *najprvi*, koji su primili pragm. sankciju". Antelati Domini Status et Ordines . . . , primique aliunde, pro tenore Articuli 7. Congregationis — Zagabriae, anni 1712 die 9 Martii celebratae, *Jus* et *Successionem* augustissimi foeminei sexus Austriaci acceptantes,, et agnoscentes . . ." (A. d. Regnicolaracten d. Königr. Dalm. Croat. und Slav).

Iz navedenog dostatno proiztiče:

a) Da su hrvatski stališi svakako i to vrlo važnost postavljali u svoj prihvat pragmatičke sankcije i da bijahu podpuno sviestni značenja i domašaja ovog čina, te ga i poslie god. 1715 smatrali pravomoćnim i obveznim za trojednu kraljevinu;

b) Da stališi trojedne kraljevine ne bijahu nigda u dvojbi o tome, da njima pripada i suvereno pravo, koje bijaše potrebito za zaključenje takva čina, podpuno i nezavisno od *U*garske;

c) Da, ako je naša kraljevina i već u XVIII vieku učestvovala ugarskim saborima po svojim odaslanicima, nije se time htjela odreći svoje samostalnosti pa niti se je odrekla;

d) Da stališi trojedne kraljevine nijesu nigda smatrali ugarski zak. čl. 3. od g. 1715 vriednim i za trojednu kraljevinu, jer inače nebi bili mogli god. 1722 dati takve upute svojim odaslanicima za ugarski sabor; pa dosljedno

e) Da se tada nije razumievala pod Partes annexae trojedna kraljevina, jer se u njoj ne držahu obvezanima zakonom, stvorenim potvrdjenim i proglašenim za *U*garsku i njezine partes adnexae.

Moderni ugarski prigovori proti našoj pragmatičkoj sankciji, mjesto da je oslabe, pružaju nam tako sami oružje i dokaze za naše dokazivanje glede samostalnosti Hrvatske prama ugarskoj kruni.

Da li je u ostalom i kakvu *li* je važnost stavljao i sam vladar u pragm. sankciju primljenu od stališa trojedne kraljevine, o tome će nam najbolje kazati rieči ovog istog vladara. Kralj Karlo *III* pisa, potvrdjujući zaključak Hrvata o nasljedstvu od g. 1712: „Ad Status Regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Quod a vobis Statibus ordinibusque inclytorum fidelissimorumque Regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, in Generali vestra Congregatione, nuper Mense Martii Zagrabiae celebrata, propositum, deliberatum, actum ac ibidem unanimi omnium consensu statutum ac placitum fuit, ut quandocunque futuris temporibus (quod Omnipotens Deus avertat) Sexus masculinus Augustae domus deficeret in eo casu Sexus foemininus ex eadem Augusta domo, dum simul Austriam, Styriam ac Carnioliam possideat, atque in Austria resideat, in *Regimine dictorum Regnorum haereditario* succedat: ea singula, cum ex litteris vestris, Zagrabiae, ex dicta Generali Congregatione sub 9. dicti Mensis ad nos datis, tum ex li-

bello nobis a.... Ablegatis vestris, hic porrecto, luculenter, sed et amplius ex oratione ipsorum ad nos habita, clementissime intelleximus; quorum utrumque ac imprimis dictum Ordinum Statuumque Decretum, utpote posteris vestris consultissimum, non uno nomine Nobis pergratum, verum ... longe acceptissimum fuit .... neque nobis non potuerit non esse jucundissimum isthoc experimento comperire, spes vestras non in unius nobis, aut heredibus dumtaxat nostris masculinis, quos Deus dabit, concludi, verum ad sexum quoque foemininum Augustae domus a Vobis porrigi .... Igitur pro tanta Vestra in nos nomenque Austriacum collocata fiducia, Vos status et Ordines, universosque fidelium istorum Regnorum subditos Cives ac Incolas paterno vicissim amore complectimur, recludimus vobis sinum, in quem contutissimum portum confugitis, atque adeo saluberrimum hocce decretum vestrum, quo uno in futurum interregnum malorum omnium per illam praesertim partem pessimum antevertistis, Caesareo Regia authoritate nostra clementissime probamus, acceptamus et confirmamus, *operam daturi, ut quae cepistis consilia, ea quoque inclyti Hungariae Regni Status ac Ordines amplectantur*, sed et vicissim *vobis verbo Regio spondemus: Nos totos in eo fore, ut quae a Nostris Praedecessoribus, istorum Regnorum olim Regibus, pro egregiis avorum vestrorum meritis, concessa unquam iis fuere privilegia, libertates, praerogativa ac jura, ea omnia et singula vobis non modo sarta, tecta, illibata manutenentur ac conserventur, verum quandoque id res postulat, etiam in majus augeantur et amplificentur, id ipsum pro haeredibus iisque succesoribus Nostris Regibus aut reginis austriacis promittentes* . . . Dabantur Viennae . . . . Anno 1712". (Vid. Kukulj. *Jura* Pars II. p. 109).



Historička sravnjivanja.

XXVIII.

U XXVI odsjeku ovog razlaganja pokazali smo bezumnost dokazivanja naših protivnika glede „Partes subjugatae etc." odnosno na našu kraljevinu peremtornim i nadamo se temeljitim razlozima. — To bismo u ostalom bili mogli dokazati jednim jedinim, ondje ne navedenim dokazom, što ga pridržasmo za ovaj odsjek, naime: da je u doba, kad Magjari uresiše svoj sabor epitetom „et partium eidem *subjugatarum*", naša kraljevina bila smatrana kao suvereno slobodna država ne samo od Zapolje, nego i od republike Mletačke, od Porte, od kralja Češke etc. — S onim htjedosmo s jedne strane da tim jasnije dokažemo istinitost onoga što dosle rekosmo, s druge pak strane da pripravimo dobrostivog čitaoca na ono, što imamo da još rečemo, te da ga na njeki način uvedemo time u dalje naše zaključke.

Dvojake su predsude *proti* našem narodnom pitanju a u prilog Magjarstva; ove iztiču dielom iz nepoznavanja naših državnih odnošaja, što se zaista jedva može pokuditi, s druge se strane pak imadu pripisati *hotimičnom* i uzto *zlobnom* neznanju istih te napokon sistematičnom širenju krivih izvještaja, što se o nama i o našim odnošajima pod svakojakim izlikama turaju u sviet.

U obće se ugarsko pitanje žarko brani kao pitanje naroda veoma zaslužna za prosvjetu, za kršćanstvo i slobodu. Pa mi nemamo ništa da proti tomu prigovorimo. Ali, da se nepravedno uzdižu, dapače da se i mnogo precienjuju prednosti i zasluge magjarskog plemena nad druge historički još zaslužnije narode, zapostavljajuć *našu* historičnu slavu; da nam se otimlje na korist Magjarstva naša historička i moralna „svojina", da ga našim perjem okite; da se nas pred Europom ponizuje, neka tim

sjajnije svietli magjarska zviezda; — taj priekor osobito idje njekoje organe francuzkog novinstva, u kojima običavahu do sad Magjari figurati napram našem narodu kao *„chevaleresques conquérants“*; — proti takom *neplemenitom* postupanju mi moramo prosvjedovati pred sudom javnog mnenja, jer to je moralna kradja!

Ako ikoji narod u Europi, to zaista *hrvatski* narod može punim pravom zahtievati od javnog mnenja prosta od predsuda, da se cieni ono, što je on kroz trinaeststotina godina odkad se znade za njegov boravak u Europi skoro neprekidno učinio i izpunio za kršćanstvo i prosvjetu. Ne mi, već poviest je to zabilježila, poviest pisana od stranih ljetopisaca, koji nam sigurno nijesu bili prijatelji. A mi imamo podpuno pravo zahtievati, da se poštuje poviest i naprama *nama*.

U ovim sliedećim crtama mi ćemo *sravniti* magjarski narod s hrvatskim, da pred naobraženim svietom pružimo dokaz: koji je od dvaju ovih naroda stekao sebi više zasluga po kršćanstvo i prosvjetu, koji je tiekom viekova izveo više junačtva i razvio više plemenitosti; koji od dvaju ima da dokaže više moralnih i narodnih izvrstnosti. — Bog nam budi svjedokom, da mi ovo nečinimo namjerom, da ponizimo naše susjede, da se sami turamo napried, te se hvastamo zaslugama ili boljo svojstvima našeg naroda. — Ne, to nam nije ni na kraj pameti, — a niti za nju zna naš narodni značaj, koji nema medju svojim pogreškama izpraznosti ni nečednosti. Naša je jedina namjera u ovoj prispodobi ova: da ovoj historičkoj istini gdje je moguće pribavimo vriednost pred svietom i u javnom mnenju i što se našeg naroda tiče.

———

Mi smo već tiekom ovog razlaganja pokazali, kako dolazak i pojav Magjara u Europi koncem IX vieka, te njihov život do godine 1000, nije donio na kršćanske narode ništa doli nesreću i biedu; otimačina, ubijanje, pljačkanje i razor — to bijahu posljedice ovog političkog pojavljenja u Europi. Njemačka, Italija, Panonija, Staromoravska Slavenska država na podnožju Karpata — svi nemilo osjetiše na sebi te posljedice te ih krvlju zabilježiše u svojim ljetopisima. To svietska poviest svjedoči, toga ne treba dokazivati.

Nasuprot: *Prvo* pojavljenje *hrvatskog* naroda na sjeveru Panonije na historičkom pozorištu Europe, pokazuje nam strašnu njegovu borbu proti *glavnom dušmaninu* kršćanstva za ono doba — u VI i početkom VII vieka — proti *avarskom varvarstvu*. — Da bez potrebe ne otežemo ovu knjigu opetovanjem navoda, pozivljemo se o tom na historičko Fesslerovo svjedočanstvo, kako smo to naveli u prvim odsjecima ovoga djela.

Premda tada još i sam u poganstvu, ipak naš narod nadvladav djelomično one varvare u svojoj tadašnjoj domovini bijaše ipak na obću korist — koja je osobito kršćanstvu dobro došla — ne samo doprinio, nego time i postavio klicu daleko većim uspiesima za budućnost.

Jer sama *djelomična* pobjeda nad ovim strašnim bičem Europe onih vremena nemogaše da ostane nepoznata, tim manje, što je i samo iztočno i zapadno rimsko carstvo drhtalo pred ovim varvarima. „Eo igitur malorum — piše grčki ljetopisac Teofilaktes — *res Byzantina* delapsa, *ut de Europa deserenda* atque Asia et Chalcedone incolenda cives serio cogitarent“. — Pavao Djakon, pripoviedajuć o zapadnom rimskom carstvu, kojemu je isto tako prietila pogibelj od ovih varvara, piše: „Inter haec Longobardi cum *Avaribus* .. Istrorum fines ingressi, universa igne et rapinis vastaverunt“.

S toga se u toj sveobćoj nevolji istočni rimski car *Heraklij*, doznav za pobjede našeg naroda, obrati njemu, te zatraži njegovu pomoć: „Heraclius Croatas contra Avares evocat . . . Croatae *suo periculo* et *sumptu* quin aere vel *milite* ab Heraclio juvarentur, cum Avaribus *bellum* gesserunt, *confeceruntque*“. (Mikoczy, Otior. Croat. C. III p. 61.) Čuli smo o tome mnenje Fesslerovo, pa samo još navadjamo svjedočanstvo iztočnog rimskog cara Kostantina Porfierogenita, koji veli o tome: *„Belloqu-*

per *annos aliquot* inter se gesto *vicerunt* Chrobati, Abarumque partem occiderunt, alios *parere* sibi coegerunt...„ (De Adm. Imp. Cap. 30). — To bijaše *drugi* poraz avarskih varvara, usljed kojega naš narod zaposjedne cielu Dalmaciju — od današnje Albanije do Dunava.

Nu tim ne bijaše još podnipošto dovršena borba našeg naroda sa Avarima. Njeko vrieme iza one pobjede odieli se jedan dio dalmatinskih Hrvata te potjera ostatke Avara iz Bosne i iz današnje gornje Hrvatske i Slavonije, i posvoji ove zemlje. „At a Chrobatis qui in Dalmatiam venerant, pars quaedam secessit et Illyricum occupavit atque Pannoniam“ veli o tom naš izvor, Konst. Porfirog. Upućujemo dobrostivog čitaoca dalje na već spomenuto mnenje Fesslerovo iz kojeg proizlazi, da je ovaj kraj od onog dana nosio ime *„Slavonija“*. A to bijaše *treći* poraz Avara, te tako bijahu u isto doba potisnuti preko Drave i Dunava.

Sve se je ovo dogodilo više stoljeća *prije* prvog pojavljenja Magjara u Europi. Pa ipak se mogao u četrdesetim godinama (od 1840 do 1848) kad je pomagjarivanje osobito silno preuzelo mah, s njihove strane razviti bezsmisleni književni boj, kojemu imade biti svrha, da dokaže: da je zemlja medju Savom, Dravom i Dunavom *njihova svojina*! Zemlja, koja je bila našom najboljom krvlju osvojena od našeg razmjerno prama svom neprijatelju malenog naroda u junačkom boju proti avarskom divu, osvojena u doba, kad Magjari još bijahu u azijskim stepama! — Šteta za svaki list papira, svaku kaplju crnila, što bijaše potrošeno u tom ludom književnom ratu. Takve ludosti ne treba pobijati, pobijaju se same po sebi.

Prava naroda su *nezastariva*. Mogoše doduše Magjari kašnje navaliti na naš posjed, pa kad bi ovaj naš posjed bili posjedovali i 1000 godina, doklegod naš narod fizički obstoji, *nikada* on ne gubi niti može izgubiti pravo vlastničtva na vlastitu svojinu koja mu se je mogla oteti. — Napokon ova zemlja bi opet osvojena po našim mišicama *našom* krvlju od turskog varvarstva, dočim Magjari ne uzmogoše da brane i spase svoju vlastitu domovinu. — Ovo su dokazi, protiv kojih nije dostatna rabulistika Corpus juris hungarici. Dokazi koje valja da poštuje svaki razumni čovjek. Za nerazumne pak ima dokaza druge vrsti.

— —

Pošto su Hrvati oslobodili na taj način usljed poraza zadanih Avarima kršćanstvo od najljućeg njegova neprijatelja i tlačitelja; postanu oni sami kršćanima, i to odmah čim izvršiše svoju zadaću proti Avarima. „Erat autem illis tunc temporis Princeps Porgae Pater . . . . Heracliusque Imperator Roma per Legatum sacerdotibus accersitis . . . Chrobatos baptisavit . . neque cupiunt Chrobati hi baptisati *aliis bellum inferre*, idque quia legem definitam habent a Pontifice Romano . . . qui eos baptisavit; post acceptum enim baptismum *pepigerunt, et chirographis propriis*, datis S. Petro apostolo, *juraverunt nunquam se alienam terram armis invasuros* sed pacem habituros cum omnibus *volentibus*; et imprecationem vicissim a Pontifice acceperunt, ut *si quando aliae gentes ipsos invaderent*, belloque infestarent, *pro iis pugnaret, vindexque eorum esset Deus, victoriam conciliante Petro Christi discipulo* . .“ (Constant. Porph. l. c.) Da je time kršćanstvo dvostruko dobilo, bit će nadamo se za svakoga očevidno.

Dočim je dakle prvi historički pojav Hrvata u Europi urodio za kršćanstvo samo slobodom, blagoslovom i spasom, bijaše nasuprot prvi pomol Magjara u Europi strašan bič i pokora za ondašnji kršćanski naobraženi sviet.

— —

Kašnje, pošto Hrvati utemeljiše slobodnu *kršćansku* državu, naš je narod uspješno sudjelovao svojom pomorskom bitkom u savezu s iztočnim i zapadnim rimskim carstvom na južnoj obali Italije na korist kršćanstva u borti proti *saracenskom* nasrtaju. Tu nam ja službu Bizancij kašnje čisto po bizantinsku nagradio time, što je, dok je naše brodovlje vani bilo zaposleno i usredoto-

čeno u *Bari*, poharao naše obale. Na upravo ovoj nevjeri imamo da zahvalimo, što je bila potomstvu sačuvana u ovakvom prosvjednom pismu zapadnog rimskog cara Ljudevita Pobožnoga na cara vizantinskog uspomena i našeg sudjelovanja u boju s novim neprijateljem kršćanstva, i sramotne nagrade zato. „Non enim congrue gestum est ut iisdem Sclaviniis Nostris *cum navibus suis* . . in procinctu *communis utilitatis stantibus, et nihil sibi adversi putantibus, tam impie domus suae quoque diriperentur* . .“ (Mikoczy l. c.). — Ali, nezahvalnost starog Vizanca nije najgore zlo, što ga je naš narod za svoje usluge, za svoju požrtvovnost na korist kršćanstva, izkusio i stokao od ovog posljedujeg tiekom viekova! *Moderno* kršćanstvo rek bi da je u tomu nadkrililo *staro*. Barem su *moralne* nepravde i štete, što ih naš narod — „*antemurale*“ kršćanstva — morade pretrpjeti sa strane kršćanskog *zapadu* XIX vieka, puno žalostnjije i štetnije po nas, nego li je bila *materijalna* šteta, kojom je kršćanski iztok IX vieka naplatio našu požrtvovnost. — *Onda* je bar zapad Europe priznao naše zasluge — *sada* se svugdje pridružuje našim glavnim neprijateljima, te nam svuda, gdje samo može, otežčava borbu za naš narodni obstanak. — Kad će zapadna Europa našem narodu napokon učiniti pravo ?! —

Ako javno mnenje Europe priznaje načelo: da *podjarmljenje* naroda nemože da bude na korist za velike ciljeve čovječanstva, nit na uhar prosvjeti, — ako se nadalje dopusti mnenje da je onaj narod zaslužan za čovječanstvo, koji krši sveobći jaram te narodima utire put k slobodi: tad se naš narod može, ne nznoseći se, pravom ponositi, da je bio *prvi*, koji je početkom IX vieka sbacio *franački jaram*, pod kojim je njekoć stenjala skoro *čitava Europa*, te skršiv lance dao primjer i drugim narodima skučenim pod isti jaram, i olakotio mogućnost, da se na isti način oslobode.

„*Prvi pokret*“ — piše Fessler o tome — sluči se *kod Hrvata*, koji se moradoše podvrći franačkom gospodstvu . . . a od njihova *nečovječna ugnjetavanja* [1]) mogoše se osloboditi samo bunom, poubijav sve franačke činovnike te krvavim ratom koji trajaše *sedam godina* . . .“

Da je potom bilo lakše drugim narodima, da se oslobode iz pandža tlačitelja tako ed Hrvata oslabljena, lako je protumačiti. — Pak sve je to naš narod učinio još *prije* doseljenja Magjara u Panoniju. Koji je dakle pojav uzvišeniji, historički slavniji i sposoban, da steče dobrostivost kršćanskog i naobraženog svieta: tristogodišnje neumorne borbe i napori na korist kršćanstva i prosvjete s naše strane, — ili varvarska, sve rušeća provala Magjara u Europu, te s njima opustošenje Njemačke, Italije, Panonije i Dacije!? Saviest Europe nek na to odgovori!

XXIX.

Prije smo ocrtali sliku one dobe, u koju pada pojav Magjara i pojav Hrvata na pozorištu historičkog života. — Sad ćemo pak ogledati one viekove, što ih dva naroda proživješe jedan uz drugoga kao susjedi; prolistat ćemo poviest te nju upitati, što su ova dva naroda učinila za boljak kršćanstva i prosvjete, da tako nepristrani čitalac može iz samih činjenica i iz poviesti crpati svoj sud: koji od obaju naroda zaslužuje više političkog i historičkog poštovanja, — da europejsko obćinstvo razumije, ako je dosad nepravedno precienjivalo, na kojoj je strani oholost a na kojoj štovanje sama sebe.

Mi nećemo pak pri tom odabrati možda *samo one* viekove i razdoblja, u kojima je koji narod podvrgnut takvim slaboćama, kojima je *svaki* narod, dulje ili kraće podložan, — da valjda odtud uzmemo svoje oružje i dokaze protiv Magjara; ne, Bog nas očuvaj takve prostote; to bi bilo ne samo nepleme-

[1]) Tanta autem crudelitate utebantur Franci, — svjedoči iztočni rimski car Kost. Porfirogenit — ut *lactentes* adhuc eorum pueros *occidentes canibus objecerunt*“.

nito, to bi bilo nepošteno. Nego mi ćemo sliediti viekove te ćemo nepristrano *sve velike zgode* europejske poviesti, gdje *se je radilo* o probitcima prosvjete i kršćanstva, i *samo* ćemo takve zgode *osobito* iztaknuti. U ostalom pustit ćemo samo da govori sama poviest.

— —

Odkad je magjarski narod postao kršćanskom državom, dok se je pojavio najstrašniji bič božji koji se je ikad oborio na kršćanstvo i na kršćansku prosvjetu, naime *mongolsko varvarstvo* u XIII vieku, ne zbi se nijedna znamenitija zgoda u dogodjajima Europe, gdje bi bila bitno zaprietila pogibelj ovim najvećim probitcima čovječanstva i gdje bi se bili zvali njima na obranu njihove naravske predstraže i borioci.

Doista Magjari varvarski provališe — uznemirujuć svoje susjede Rumunje, Poljake i Hrvate, — opetovano u njihova posjedovanja. Čitaoci će se biti osvjedočili tiekom ovog historičkog razlaganja, kakve su im krvave pouke za to dali osobito *Hrvati*. Da su im hrabri *Rumunji* opetovano krvlju utuvili u glavu istu pouku — naime ovu: poštivati tudje pravo i vlastničtvo —, poviest nam je o tome zabilježila njekoliko primjera. Prošlost Poljske Europi je bolje poznata, nego li prošlost Hrvata i Rumunja; znade se što bijahu Poljaci i što su učinili. Nu, da su i Magjari podložili sve svoje susjedne narode, to bi bio samo dokaz ne prosvjetljujuće, nego varvarske naravi ovoga naroda. Otimačinu i provaljivalje u tudje vlastničtvo nemože ni sama poviest da opravda.

Dolazimo sad na *mongolsko* varvarstvo i na njihovu provalu u Europu. Što su bili Mongoli, kakav su užas svalili na iztočnu Europu, cielome je svietu poznato. Nu moglo bi biti manje poznato, kako su se Magjari podnieli, da se ovom *prvom* prigodom izkažu koristnim kršćanstvu i kršć. prosvjeti, što su naprotiv Hrvati tom prigodom učinili. O tom bi se dalo baš mnogo napisati; mi ćemo se medjutim zadovoljiti samo konačnim posljedkom djelovanja obadvaju ovih naroda odnosno na to; tim bo je rečeno sve.

Pa što je učinila velika zemlja Ugarska, kakvim se junačtvom izkazaše „vitežki Magjari“ naprama novoj obćoj europejskoj biedi i to u doba, prije nego li je narasla onako silno, kakva kašnje bijaše naprama nam? Strašni poraz na *Šaju* — bijaše li zar kakva bojna nesreća, kakva se može pripetiti i kojem heroičkom narodu? — Neka nam kaže o tome jedan povjestničar, koji nam je već dosta poznat kao zakleti neprijatelj naše narodnosti i dosljedni panegiričar Magjara, i čije dakle svjedočanstvo odnosno na ovaj dogadjaj biti će najmanje sumnjivo. Fessler kaže o porazu na rieci *Šaju*:

„U poviesti država ne nalazi se *nijedan drugi primjer, tako strašne kazne* jednog naroda, koji (kao Magjari, o kojima Fessler ovdje govori), *nevjerno zapuštajuć* svoga pošteno mislećeg kralja, *a u njemu domovinu* ne htjedoše da ga *u najžešćoj navali i stisci* poduprú skrajnjim naprezanjem svojih sila. A ipak bude poslie *baš od ovog naroda i ovaj jedini primjer što ga on dade, samo opet prečesto zaboravljen* . .“ (Geschichte der Ungarn etc. I Thl. S. 541 u. f.)

Kako su se pak podnieli Hrvati naprama ovoj obćoj nesreći?

Mi ovdje mukom mimoilazimo ono što su učinili sudjelujuć u Ugarskoj pod vodstvom svoga „vojvode“ Kolomana, te se ograničujemo da spomenemo ono, što su naši predji poduzeli i izveli u našoj današnjoj domovini proti azijatskim daviteljima, koji uništiv Ugarsku uzkipiše biesom i postadoše naduti.

Kako je poznato kralj ugarski i hrvatski Bela IV bijaše pobjegao iza sramotnog poraza na Šaju u Hrvatsku. Ovdje nadje ne samo spas svoje osobe, nego i spas svoje krune, a za taj spas zahvaljivaše energiji i junačkom naprezanju naroda doisto brojem malena, nu u istinu jaka; za taj spas zahvaljivaše porazu, što ga je ovaj narod nanio mongolskim varvarima na hrvatskoj morskoj obali od Grobnika (Rieka) do Spljeta i tako *hametice* uništio ove čopore azijatske.

Mi se ne ćemo upuštati u potankosti ovih junačkih naprezanja našega naroda,

te ćemo samo navesti koliko je potrebito, da *historički* dokažemo što smo rekli.

Čitavi hrvatski narod — od Dunava do skrajnih žala jadranskog mora razširen — bijaše pri ovom velikom i po svoj obstanak odlučnom času sakupljen. Kralj Bela *nepristrani* očevidni svjedok ovih dogodjaja, sam svjedoči o ovom u poviesti pomanjih naroda nečuvenom junačtvu, kad ga ujedno kraljevski nagradjuje.

Kako su se Hrvati hrabreno i požrtvovno borili *vnutar* svog kraljevstva, sa svedj strašnijim neprijateljem koji prodiraše preko Save, da se uzmogne sav narod *ujedno okupiti*, svjedoči darovna povelja rečenog kralja junaku Martinu Dragošu — praotcu grofovske obitelji Draškovića — u kojoj se čita:

„Eo quo *tartaricae* maxime *irruptionis* tempore, *Regi ultra Dravum* id est in *Sclavoniam* profecto, *cum suis expensis* adfuit (dakle Hrvati ne zapustiše *nevjerno* svoga kralja: nu na to ćemo se još povratiti). Et Rege *versus maritima profecto*, *barbarorum impetum*, *suis pluribus etiam cognatis amissis*, *fortiter sustinens*, *maximam hominum multitudinem defendit*". (*Kerchelich*, Hist. Eccl. Zagr. P. I.) — Takvih se povelja nalazi još više.

Namjera naroda, da se skupi na moru, bi junački postignuta; — kralj se je ćutio dobro i sigurno posred svojih vjernih Hrvata; svoju radost o tome posvjedočava u posebnoj jednoj povelji, gdje izmedju ostalog veli: „. . . *Regiae sublimitati* ex innata sibi liberalitate convenit: *omnium nationum* pariter et *linguarum gentes* sibi semper subjectione *adhaerentes, de eorum multitudine congratulari* . . ." Da se je zbilja sabralo ogromno množtvo našeg naroda okô kralja, vjerno mu pomažuć u toj nevolji, svjedoči takodjer i *očevidni svjedok* Toma arcidjakon spljećanin, gdje kaže:

„Itaque antequam *Dravi fluvii* gurgitem transmearent (Mongoli) Rex persentiens eorum adventum, relictis stationibus *Zagrabiensium, cum omni comitatu suo* ad mare descendit . . . Erant autem in Comitatu Regis multi Ecclesiarum Praelati . . *reliquum vero vulgus*, *utriusque sexus et aetatis*, *pene innumerabile erat*...." (Hist. Eccl. Salonit. C. 38).

Da je pak naš narod u istinu ostao *vjerno i požrtovno* odan kralju, premda je on bio Magjar poriekom, svjedoči sam ovaj častni kralj u jednoj povelji datoj porodici knezova Frankopana, u kojoj se nalazi sliedeće mjesto:

„Tempore *persecutionis* Tartarorum in *partibus Nostris maritimis* nobis constitutis, non solum in *mari cum navibus muniti* verum etiam in *terra cum armatis* . . . . *ad custodiam personae nostrae*, nec non ad *persequendum inimicos* . . tam *fideliter* servierunt et *constanter*, quod inter alios Regni Nostri fideles *ex debito fidei* meruerunt computari" . . A u jednoj drugoj izpravi, datoj neumrlom *Stiepku Šubiću* — praotcu knezova Zrinskih — ovako se kralj izrazuje:

„Ad haec, cum tempus persecutionis Tartarorum . . ad partes maritimas *nos expulisset* . . . Nosque *fideles* Nostri ut *devoti sedulo acceptantes* (ovdje govori o cielom narodu) *universa quae habebant ad nostrum exposuerunt praeceptum et Mandatum, suas personas contra insultus tartaricos multipliciter exponendo* . . "

Prispodobimo li sad ovo kraljevo svjedočanstvo odnosno na Hrvate sa svjedočanstvom Fesslerovim o Magjarima, tada ne će biti težko pravo razsuditi postupanje dvaju ovih naroda za one po svu Europu strašne krize.

Nije se lje naš narod tom prigodom samo *liepim frazama* zauzeo za kršćanstvo i za naobrazbu, nego odluči da se za nje žrtvuje u najstrožem smislu rieči. Spomenuti je kralj to podpisao kao svjedočanstvo *za sva vremena* u tek navedenoj povelji. Ovako se on izrazuje glede toga:

„Quod cum humani generis sordidis sceleribus praevalentibus *multitudo inaestimabilis* rabidae gentis Tartaricae per climata tocius Regni nostri perfusa, severrime ulciscendo fuisset . . . a nobis *non postulati* (govoreć o Hrvatima), *nec stipendiarii salario appreciati sed tanquam fidelissimi Christicolae* in nostram fiduciam, illico Regio nostro lateri adhaerentes . . ." Mogu li Magjari pokazati tako liepo i uzto još od *tudjinca* pisano svjedočanstvo svojih zasluga po kršćanstvo? Mi o tome dvojimo.

A sad, da dodjemo do *konačnog zaključka,* navesti ćemo, crpeć iz iste izprave, sliedeće svjedočanstvo o junačtvu našeg naroda okrunjenu srećom. Ovo malo crta daje nam kao preglavak zametnute divske borbe u svim njenim glavnim kretnjama i krizama. Ovako kralj crta uspich boja odlučnog za čitavo kršćanstvo:

„. . illico volente Altissimo . . (jest u istinu, ako igdje, ovom se prilikom potvrdjuje istinitost rečenice: *„vindexque eorum esset Deus, victoriam conciliante Petro Christi discipulo*) . . . resumptis viribus, ad *refulciendum* et corroborandum animum nostrum Regium, cum universis Primatibus *et aliis gentibus Nostris, acrius* in opem et Nostrae Personae salubriorem remedium, *iterum* in ipsos Tartaros, *asperrime ut imbres pluviarum irruendo* et eosdem translatius ut *flamen exordio voraginis, trans Littus et ultra usque fluvium Kerka* et *ad Bresca transpartius sunt transfugati.*"

Tako dakle bijaše sudjeno našem narodu, ne samo da nadvlada strah Europe, nego i da *posve* uništi ove tatarske čopore. Što bi bilo sliedilo, da je naš narod podlegao Tatarima na jugu na *vratima Italije* (1242) a češki Slaveni na sjeveru kod Olomuca (g. 1241), pa da su onda azijatski varvari poplavili čitavi zapad Europe? Tko može danas da izmjeri posljedice takve nesreće? —

— Budi ovdje još opaženo, kako je kralj Bela ocienio ovaj veliki čas onog historičkog preokreta. Dotična se izprava završuje sliedećim riečima:

„. . ubi annotati fideles Nostri . . *reverissime tanta Nobis et Regno Nostro ac sacrae* Nostrae *Coronae fidelissima exhibuerunt obsequia quantum Caput Nostrum Regium praevalebat.* — Quae licet prae taedio legentium misimus silentio — *sed et quantum tocius Christianae religionis una valuit Zona.*"

Toliko je svakako vriedila ova pobjeda Hrvata na grobničkom polju i ona čeških slavena kod Olomuca, u koliko se može držati, da bi njihovim padom smućena bila u svom razvitku kršćanska naobrazba i možda za dugo zaustavljena.

Pošto je naš narod tako izbavio bio sebe i kršćanstvo od tatarskih varvara, Hrvati slavodobitno odvedoše svog kralja dapače sa znatnom vojskom i se svim obskrbljena, natrag na priestolja Ugarske od njih opet uzdignuto. Naš narod povrati Magjarima njihova kralja i domovinu, koje ne uzmogoše sami obraniti. Nek nam o tom ovdje kaže sliedeće Fesslerovo svjedočanstvo:

„Ali kad bi takodjer i kralj u pratnji Magjara, Ivanovaca, *knezova Frankopanskih, mnoge hrvatske gospode i znatne* vojske . . doveden u Ugarsku . . ." tek se tad Magjari usude, veli dalje Fessler, da izadju iz svojih špilja i skrovišta. Siromah i lišen svega kralj bijaše pobjegao iz Ugarske; vraća se kao *pobjeditelj* na čelu hrvatske čete! — Pa da se je kralj zbilja smatrao pobjednikom, ističe iz iste izprave, u kojoj veli: „Bela, Dei Gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae Rex *Omnibus Christi fidelibus* (dakle se obraća čitavom kršćanstvu, javljajuć mu pobjedu, i pravom, jer se je pobjeda u istinu ticala cielog kršćanstva), praesens scriptum intuentibus salutem in eo: a *quo triumphi largiuntur gloriosi* . . ."

Povjestničari moderne Europe, mjesto da traže razlog nenadnom *iščeznuća* mongolskih varvara iz našeg diela svieta *u pobjedi* Hrvata i Čeških slavena nad njima, gube se u najrazličitijim *nagadjanjima,* od kojih jedno obara drugo i po kojima se baš te različite hipoteze nemogu nikako uzdržati. Nu to je bila od prije a i sad je na žalost još navada većine osobito njemačkih povjestničara, da se prama *Slavenima* utječu hitrolijama što se mogu izmisliti i dapače najsmjelijim hipotezama, samo da se otmu sili kojom su prinuždeni, da posvete Slavenima i jednu rieč priznanja. Mi poznajemo samo jednog jedinog njemačkog ljetopisca, Walwazora, koji se izrazuje o tome *nepristrano* i to ovako

„Kod kule *Jelen,* na ravnici, gdje je dan danas u *Hrvata* (njem. in Krabathen. op. prev.) kula *Grobnik,* biše *razapeti šatori,* neprijatelj *baš junački napadnut,* te *s njim zametnuta glavna bitka,* u kojoj Tartari izgubiše 65.000, *kralj Bela* pak 40.000 *svojih,* izmedju kojih bi ubrojen i *Bartul Frankopan*; nu ipak je *svladao i održao pobjedu* . . ." (Chronik von Krain XII. Knj. str. 119.)

Kosti onih 40.000 hrvatskih junaka na Grobničkom polju [1]) čekaju još svedj zahvalnost kršćanske Europe! Ta zahvalnost može stojati samo u tome, da učini pravo nasljednicima njihovih djela. —

Tako su u poviesti *djela* Hrvata i ona Magjara, naprama mongolskoj bujici zabilježena kao vječiti spomenik.

— —

Od uništenja Mongola na Grobničkom polju do dolazka novog, skoro isto tako strašnog varvarstva Turaka, malo je u Europi bilo prilike, da se pobira lovorike na bojnim poljanama u borbi za kršćanstvo. Tim bogatija bijaše ova žetva iza provale divljih osmanlijskih čopora u našu stranu svieta, pa je sabiranje te žetve i pružilo baš hrvatskom narodu obilata posla *kroz puna četiri stoljeća.*

Kad bismo htjeli opisati sve, što je naš narod tiekom ovih četiriju viekova učinio u borbi proti Turcima za kršćanstvo i za kršćansku naobrazbu, trebalo bi da napišemo mnogo obzežniju knjigu, nego li je ovdje naša namjera. Nu pošto hoćemo da se držimo naznačenog cilja — da naime historički sravnimo Hrvate i Magjare — za to ćemo se i držati, prama ovoj zadaći, što je samo moguće kraće.

Daleko budi od nas da bismo mi hotjeli Magjarima umanjiti njihove zasluge, što se tiče bojeva proti Turcima; ali eto poviesti, poviesti onih *četiriju viekova,* pa ta neumoljiva poviest naznačuje Magjarima mjesto koje im pripada, a ovo mjesto nije ni izdaleka onako visoko na konju, kako bi se Magjari rado htjeli pred svietom baniti. Ma kako visoko htjeli mi cieniti žrtve i djela Magjara u ono doba, na koncu dolazimo opet samo do zaključka: da su Magjari u obće — što se naime tiče većine ovog naroda — učinili više zla nego li mi dobra za kršćanstvo i prosvjetu za turskih vremena. Što se pak tiče hrabrosti, uztrajnosti i vjernosti, mislimo, da se Hrvati u tom obziru nemaju bojati prispodobe s Magjarima. Punim pravom dakle mogoše naši predji u svom narodnom osjećaju izjavit sa svog sabora u Cetinu prama svome novo izabranom kralju Ferdinandu I. (g. 1527), što se tiče njihovih žrtava proti Turcima: „ . , Quia semper tenuimus se hanc laudem (premda su hrabro naši predji u XVI' vieku udarali na Turke, nije pri tome, kako se vidi, ništa osobita dobila njihova latinština; u ostalom „inter arma silent Musae I"!) *ut nulla lingua in Christianitate* tanto longo tempore non stetit, *nec sanguinem suum fudit; quia ultra sunt* quam 80 anni quod se detendimus et *pugnamus penes fidem Christianam*; *hoc in laude* Nostri pristini mortui sunt, nos hoc idem desideramus . . ." *(Chmel,* Actenstücke etc). Takodjer i kralju izrjekom kazaše: „. . . hoc autem cognoscere potest Maj. Vestra, quod nos fuimus *bonus Clipeus omnibus vicinis nostris.* Credat M. V, quod *nulla vicinitas nostra* tantum ad *tertiam partem* non tenebit, *ut hoc* elapso anno ostensum est *super Regem Hungariae*". (I to je bilo u doba, kad su baš Magjari uveli bili svoje „Partes subjugatas" u svoju državnu stilistiku!) — Tako su se borili i tako su ćutili onda naši predji — i kako strašni bijaha bojevi, koje su njihovi nasljednici imali biti od g. 1526 do 1797! — To je ono što mi hoćemo ovdje da sad što kraće opišemo.

— —

Čislo ovih bojeva poče za naš narod, kad jedan od njegovih najboljih junaka, vriedni Nikola Gorjanski, pohrli godine 1389 sa svojim banderijem u pomoć napadnutom bratskom narodu srbskom, na kobno Kosovo polje, nu ipak ta pomoć ne uzmognu da odkloni nesreću od ovog potištenog junačkog naroda. Rad ove pomoći Hrvati otvoriše put u svoju vlastitu domovinu glavnom neprijatelju kršćanstva.

U XIV vieku, dok je neprijatelj bio suzdržan daleko od ugarsko-hrvatskih granica od samostalnih kršćanskih država, Moldavsko-Vlaške, Bugarske, Srbije, nemogu se osobito cieniti ni ona-

[1]) Grobničko polje, t. j. „polje grobova" — tako se još danas obćenito nazivlje od našeg naroda staro kameno polje ne daleko Rieke, gdje se je godine 1242 bio boj dvaju naroda, izmedju Hrvata i Mongola.

kve pomoći, ni žrtve proti Turcima, jer do tad nijesu baš predmetom *historičke* znamenitosti. Tek kad one države, podlegav strašnom udaru Osmanlija, malo po malo izčezoše, stupi na poprište hrvatsko ugarsko sudjelovanje. — Mi ćemo staviti napored djela i rad Hrvata uz ona Magjara.

Kakvim uspiehom Magjari stupiše u 14. vieku, dakle u prvim početcima turske sile, proti njima, kaže nam užasni poraz Magjara kod *Nikopolja* (1396), gdje bi satrta njihova sila a njihov kralj Sigismund morade tražiti svoj spas u biegu i u tudjini. Ugarska bi iza ovog poraza strašno opustošena od Sultana *Bajazeta*, te bi se ove bio domogao i glavnog grada Ugarske, veli Fessler, da nije Božja promisao prisilila sultana na povratak uslied *nastale bolesti uloga*. — Tako Magjari. — Kakav li bijaše *uprav u ovo* doba duh hrvatskog naroda?

Kao što Hrvati bijahu pohitili u pomoć g. 1389 svome susjednom bratskom narodu u *Srbiji*, tako ne htjedoše da puste bez pomoći ni bosanskog kralja, Dabišu, kad je bio pritisnut od Turaka. To djelo ne ostade ovog puta bez uspieha; pod junakom *Gojkom Marnjavićem* bi izvojštena sjajna pobjeda nad Turcima. (Fessler, Gesch. d. Ung. IV. D. str. 90).

Uloga hrvata i uloga Magjara u borbi proti neprijatelju kršćanstva bijaše u 15. vieku sasvim različita. Magjari poslie pada Bugarske provale u tu zemlju, ne bi li je opet osvojili od Turaka, nu budu hametom potučeni. Hrvati hrle na pomoć tadašnjoj susjednoj kršćanskoj državi, i pobiedjuju.

Još se Sigismund ne bijaše povratio iz tudjine sa svog biega iza bitke kod Nikopolja, kad već spomenuti hrabri hrvatski junak Nikola Gorjanski provali sa svejim banderijem u Bosnu, te iztjera Turke iz cielog kraja izmedju *Bosne i Drine*. Sigismund, da nagradi to djelo Hrvata, od ovog osvojenog kraja utemelji *banovinu*, te u njoj postavi banom našeg junaka *Hrvoju*: „Tada utemelji od zauzetog kraja na rieci Bosni jednu *banovinu* i imenova banom *hrvatskog vlastelina Hrvoju*“ (Fessler, l. c. p. 123 et seqq.). Ti su uspiesi s naše strane tim znamenitiji, što padaju u doba kad je naš narod bio upleten u veliku borbu za neodvisnosti proti Ugarskoj.

Uz takve borbe završi 14. viek. — Mi ovdje spominjemo samo dogodjaje znamenite po kršćanske države, a mimoilazimo „mali rat“, što se je neprestano vodio s Turcima, kao lošim susjedima. A nećemo da crtamo ni žalostne *unutrnje* odnošaje Ugarske pod vladanjem Sigismundovim početkom 15 vieka, te spominjemo ovu priliku samo zato, da natuknemo, da Magjari u takvim prilikama ne bijahu baš u stanju, da uspiešno sudjeluju za dobrobit kršćanstva i prosvjete. Naprotiv, Turci izvrstno znadoše okoristit se tim žalostnim prilikama; azijatsko varvarstvo dizaše svuda ponosno i bahato svoju glavu. U ovo doba pada i čislo poraza, što ih naš narod nanese Magjarima od g. 1408-1420.

Nećemo nadalje ni da nabrajamo čitavi niz pomanjih poraza što sustopice sliediše, a što ih zadade u Srbiji Magjarima smjeli turski vojvoda Ikab, te ih time prisilio, da uzmaknu natrag u Ugarsku; uzaludne bijahu molbe Sigismundove za *šestogodišnje* primirje, Turci neodoljivo prodirahu napried. Tada morade jedan *Macedonac* i veliki kršćanski junak *I*van Hynyady, *Rumunj*, pokazat se na svietskom pozorištu, da osveti poraz Nikopoljski. *A*li ovdje ne pokazuju se više Magjari kao takvi vlastitom snagom; oni pače *izčezoše* medju većim sudjelujućim narodima koji nadmašivahu Magjare bilo u broju bilo energijom, poimence hrabrim Rumunjima, Bugarima i Srbima.

Ako Magjari sebi pripisuju uspiehe stečene kroz *par godina* u ovim zemljama, tad čine nepravicu proti ovim narodima; ovi će jednom izpitati svoju poviest — uprav kako danas činimo mi Hrvati — te očistiti od magjarske primjese; pak će se sviet začuditi, koli malo će tad preostati za Magjare. Da mi ne pretjeravamo, pače da možda radje preblago o njima sudimo, dokazuje poviest *prve polovice* XV vieka. Već pri koncu vladanja Sigismundova pade sasvim duh ovog naroda. Nasljednik ovoga kralja, stegnut na svoje Magjare, morade gorko izkusiti istinitost

ovog suda. Nu nek Fessler pripovieda: „Ali njegovih se zapoviedi (kralja *Alberta*) *nije slušalo*; prietijaše buntovni pokret, a kad je on ostajao pri svojoj (da na ime Magjari imadu navaliti na Turke) čete podigoše *svoju običnu viku na bieg*: Vuk! Vuk! te se *razbježaše*, svatko k svojoj kući ili k svome dvoru; *tako bijaše skoro posve ugasnuo stari magjarski duh zajednice* u kakavnoj sebičnosti aristokratskog duha". (Id, l. c. str. 520). To se je dogodilo od 1437-1439.

Nu duh naroda ne ugasne ljo za kakav decenij; ako pade, pada na dulja vremena. — Sad ćemo izpitati, kakvo je bilo držanje hrvat. naroda *u isto doba*.

U ovo doba bila su dva ključa naprama neprijatelju kršćanstva, koja vodjahu u srdce Europe! na iztoku *Biograd*, prama zapada *Jajce*: dvije preznamenite tvrdjave za čitavo kršćanstvo. — Još ne bi oplakan ni zadnji poraz Magjara u Ugarskoj, kad se sultan Murat opet pojavi g. 1440 na ratištu sa strašnom silom te obsjedne Biograd, da, osvojiv tu tvrdju prodre napried kroz Ugarsku u Njemačku i Poljsku. Obrana tvrdjave bi povjerena jednome od najhrabrijih sinova našega naroda, prioru Vranskom Ivanu Z Talovcu, bratu bana Matka Talovca. Nadajuć se brzoj pomoći on odluči, da se samo s malenom šačicom opre čitavoj Muratovoj vojsci. Ali ga nada prevari, ne dodje pomoć, sve ga zapusti, samo ne hrabrenost njegovih vojnika. *Sedam*, mjeseci se naprezaše Murat, da svlada hrabru četu, ali uzalud; konac bijaše: Pri *sedmomjesečnoj obsadi* i pri uznemirivanom *uzmaku*, Murat bijaše izgubio 17.000 momaka". (Fessl. l. c. 552) Takvim je duhom naš narod bio zaduhnut u ono doba. — Da se pak ne misli, da je to bio jedini čin, spomenućemo samo veliku vojnu pod Vladislavom, i pobjedu Hrvata na *Jelovačkom* polju u Bosni, gdje je junak *Juraj* Mrnjavić zasužnio Hasanbega Anatolskog i poveo ga u Hunyadov tabor. U *petomjesečnoj* vojni Osmanlije izgubiše 30.000 boraca. (Fessl. l. c) To se dogodilo g. 1443.

— —

Dok tako Hrvati zastupahu čast kršćanskog oružja, duh je magjarski mlitaviu sve to više, slabljen unutrnjim smutnjama, te nemogaše da ga strese ni energija jednog Hunyada. Posvemašnji poraz Magjara kod *Varne* (1444) jest tome svietskohistoričkim dokazom. Mi smo o tom već donieli Fesslerov sud. Istom se veliki kršćanki junak oporavi od ovog poraza, htjede da osveti sramotu kod Varne, nu ni tad ne bi sretniji. Bitka na Kosovu polju, koja se bila 19. listopada 1448, svrši opet posvemašnjim porazom Magjara: „. . . ovdje izčeznu *svaka nada* . . Ugri hrpimice kreću u bieg . . . ." (F. l. c. 675 8). Sam Hyny dy dospje u sužanjstvo te bi oslobodjen posredovanjem našeg junaka Jurja Marojavića.

U pravednoj srčbi na svoje štićenike Fessler se žesti na Magjare, te stranica 830-1 njegova često spomenutog djela opisuje sliku „umirućeg čovjeka", kako on zove Ugarsku; samo *ime* Hunyadovo, ne njegova moć, veli, očuva Ugarsku, da nije već tada Budim pao u ruke neprijatelju, bez i najmanjeg odpora. — Kadno nadahnuti revnitelj za obranu kršćanstva, Ivan Kapistranski mukom skupi pod zidinama Biograda do 60.000 kršćana, tu bijaše prisutno samo malo Ugra „. . . . jer mnogi Ugri navikli boriti se uz bok svojih gospodara, ostadoše kod kuće, *pošto se gospoda bijahu sakrila iza brda* . ."

Dobrostivom čitaocu neće biti težko, da odatle zaključi: *tko* je u ovo doba bio upravo *obranom* proti Turcima, ili Hrvati ili njihovi „chevaleresques conquérants". Tako prodje zadnja polovica 14. i *prva* 15. vieka. Sad ćemo se, prelazeć na dogodjaje 2. polovice XV. vieka, naosob osvrnuti na poviest velikog kralja Magjara, Matije Korvina, da vidimo: da li su Magjari, bar za ovog *najsjajnijeg magjarskog razdobja od 27 godina* nadkrilili Hrvate hrabrošću, uztrajnošću i požrtovnošću u ovoj velikoj borbi proti neprijatelju kršćanstva.

Godine 1463 Turci provale kod Biograda preko Save u Sriem, harajuć i pustošeć sve na okolo. Fessler pripovieda (l. c. V D. str 93-4) kako su se žalostno podnieli Magjari tom prigodom, gdje je bio prisutan i sam nji-

hov „veliki kralj“. *Usred* najžešćeg boja stanu se Ugri *u divljem biegu* razilaziti. *Poljaci* uzpostave opet red, nu sve bi bilo uzaludno, da *Hrvati* ne spasiše toga dana čast kršćanskog oružja, vodjeni od dvaju braće, Petra i Mihovila *Sokola*. Petar *Sokol* energično prekori kralja radi biega njegovih Magjara. Ovaj dolazak Hrvata stajao je Turke 4000 momaka, što ih ostaviše za sobom na bojnom polju.

Dok se je ovo zbivalo u Ugarskoj, — ta zemlja, kako vidimo odatle, bijaše postala već od više decenija bojištem kršćanskih boraca, koji pripadahu najrazličitijim narodnostima, proti Turcima, te se dakle čini bezmjernom preuzetnost Magjara, koji samo za se prisvajaju lovorvience ovog doba, — dok se je dakle ovo zbivalo u Ugarskoj bi opet oteta Turcima tvrdjava Jajce pod vodstvom hrvatskih vojvoda Stjepana Frankopana i Marnjavića, te Turci budu iztjerani iz Bosne i Hercegovine.

Godine 1479 — kako smo već spomenuli u jednom prijašnjem odsjeku, — *Hrvati spasiše* ne samo magjarsku kršćansku vojsku, koja bi uslied *biega Magjara* po svoj prilici bila propala, nego još time oslobode 30.000 kršćana, koji bijahu iz Ugarske odvedeni u sužanjstvo prigodom jedne sretne provale Turaka, pak pri tom uhvatiše golem plien. Uslied ovog preokreta bi olakoćeno i osvojenje velikog diela Bosne. „Ali paša *nagna u potjeru* i dostiže Ugre težko obterećene plienom. U žestokom okršaju ovi budu suzbiveni. *Tri stotine Hrvata konjanika* koji nadodjoše, *opet uzpostaviše red* .....“ (U Fesslera).

Tako je ovo djelo Hrvata uspjelo Ugarskoj na dobro. — Mislimo da smo već spomenuli, kako su se naši predji borili za kršćanstvo u isto doba u svojoj vlastitoj domovini. — G. 1480 Turci provale preko Hrvatske u Kranjsku i Korušku te odvedu sobom natrag kroz našu domovinu 10.000 zasužnjenika. Tada ban Matija Gerebić sazove plemstvo kraljevine i navali s njima na Turke. Posljedak bijaše: U krvavom boju ne bi *nit jedan* musulman zasužnjen, ponudjena odkupnina za slobodu ne bi primljena, *svi do zadnjega moradoše umrieti*; zasužnjeni narod kranjski i koruški bi odpušten u svoju domovinu. (Fessler l. c. str. 400). *Sedam hiljada Turaka* bude pokopano kod Dubice.

A kako izgleda Ugarska u zadnjem deceniju XV. vieka, u dobi kad po Fessleru, „*poče nad Ugarskom kazna božice Pravde*—“

Dok su se Magjari izmjenice izazivali na mejdan na svojim saborima (veli Fessler str. 772) Turci provale *u Ugarsku*, poharaju nutrnju zemlju, te puni pliena i sužanja, bez kazne se povrate kući; „onima, koji se vraćahu *iz Hrvatske*“ — veli Fessler str. 773 — „bi otet na rieci Uni *plien i roblje* od hrabrog bana Mirka Derenčina, u savezu s Bernardom Frankopanom i Karlovićem knezom Krbavskim, 1500 momaka zasužnjeno, *veći broj ih ubijeno u boju* ili na biegu nagnano u Unu.“ (1491).

Kakvu je težnu sliku pokazala Ugarska naprama Turcima g. 1493, pripovieda Fessler str. 781-2. Ban hrvatski, *Ivan Korvin*, sakupi pred Jajcem vlastelu kraljevstva na vojnu proti Turcima; posljedak bijaše: „Iza malo nu oduševljenih rieči vodjama i vojnicima navali . . . te *iza njekoliko sati žestokog okršaja* svrši *podpunom pobjedom*. *Tisuću* ljudi pade u prednjim četama, neprijatelj ostavi na bojištu *četiri tisuće*. *više tisuća* bi ubiveno na biegu ili natjerano u *Plivu* te ih ona proguta. Težko topovlje u znatnoj množini , . . ostavljeno . . . . tabor zaplienjen“. (str. 805). Tako Hrvati spasiše g. 1500 tvrdju Jajce, jugozapadni ključ Europe kako prije bijahu spasili banom Talovcem *Biograd*.

A Magjari? „Vladislavove se *zapoviedi ne slušahu* u Ugarskoj, on sam je već dvije godine sjedio u Budimskom dvoru prekrštenih ruku i t. d“ (str. 805).

Uz takve dogodjaje prodje za Ugarsku i Hrvatsku XV. viek. U Ugarskoj se umnožiše porazi, u Hrvatskoj pobjede.

G. 1502 Turci provale u Slavoniju. Ban Korvin pohrli sa svojim Hrvatima u pomoć napadnutima; kod S. Demetrija dostiže Turke, navali na njih i natjera u bieg preko Save. Ban provali kasnije u Bugarsku te opustoši turske krajeve na 40 milja (str. 829.). Ova pouka hrvatska djelova za dugo.

Tek g. 1512 provale Turci opet u Bosansku Hrvatsku. „Medjutim turske čete četovahu kroz Bosnu i Hrvatsku, dok Petar Berislavić, ban Hrvatske i Dalmacije, nenavali na njih i potuče na Uni kod Dubice, te *još jednom naskoči* na bježeće ostanke kod Banjaluke i smakne 2000 Turaka". (Str. 889).

A Ugarska? „Državno vieće slabog kralja kušaše da ih (prieteće navale Selimove) odbije *dogovaranjem, jer za rat ne bijaše ni novca u blagajni, ni živeža u oružištima, a najmanje bijaše želje za hrabrošću u prsima velikaša i plemstva.*" (Str. 888.)

Ovim navodima ne treba tumačenja. Sliedeće su činjenice još sjajniji dokazi za naše sravnivanje.

Magjarski vojvode drže u svojim rukama tvrdje bosanske *Tesan, Sokol, Kotor i Srebrnik*; kad se Turci približavahu pobjegoše i pustiše Turcima utvrdjena mjesta. Kralj Vladislav piše za pomoć svim kršćanskim državama: zamoli papu za njegov blagoslov i za novac; udari na gradove ratni porez, sazove plemstvo Ugarsko i t. d. Što pak čine Hrvati za svih ovih priprava? Fessler pripovieda:

„. . . Nu prije nego li *dodje* blagoslov iz Rima, *vojska od plemstva i novac od gradova*, hitri i hrabri biskup (i ban) Berislavić bijaše *opet osvojio tvrdje, jače ih zaposjednuo* te *protjerao pašu natrag u njegov kraj*". (Str. 890.) Tako znadoše Hrvati i ovom prigodom popraviti opet ono što bijahu zanemarili naši „chevaleresques conquerants."

— —

Kako nizko bijaše pao duh Magjara u ovoj za sve kršćanstvo preznamenitoj i veoma kritičnoj dobi, dokazuje izmedju ostalog i skori zaključak ugarskog sabora: da se dopusti u njihovoj zemlji *križarska vojna* kršćanske Europe, kao što je bila predložena od Pape Lava X., da se tako „crkovni dostojanstvenici i velikaši riešе *skupog opremanja banderija*, a *domaće plemstvo tegonog osobnog ustanka* na dugo vremena. Drugim riečima: da što je moguće manje posla budu sami imali s Turcima.

Mimoilazimo ovdje mnoga junačtva Hrvata iz onoga doba. — Tvrdje opet osvojene od bana Berislavića bjehu ponovno izgubljene krivnjom Ugričića *Frana Mathusnay*, dočim je u isto vrieme hrabri vodja Hrvata Petar Keglović hametice potukao na *Plivi* Turke koji se jakom silom približavahu da obsjednu tvrdju Jajce. „. . . . Keglović provali sa čitavom posadom, konjaničtvo navali iz busije, neprijatelji zaskočeni, preplašeni, klonuvši duhom budu u isti mah sprieda i iza ledja napadnati, *potučeni poraženi* te ih samo malo umakne strašnom pokolju, da pripoviedaju svojima kako im je krvav i smrtan dan svanuo *na Plivi*. . . ." Tako bude opet spašena ova znamenita tvrdja; Ugarska i cielo kršćanstvo kliecaše tad od veselja rad naše pobjede na Plivi. (VI. D. str. 50-2.)

Medjutim bijaše pao Turcima u ruke jugoiztočni ključ Europe uslied *biega* ugar. vojvode *Frana Hedervarskog* kad se je sultan približavao (Str. 54). — „Uzprkos prietećoj pogibelji većina velikaša i vlastelo ostadoše kod kuće." — Turci prodru do Temišvara, harajuć i pustošeć sve naokolo. Na očigled ove pogibelji Magjari se late jednog osobitog pomoćnog sredstva: *pozovu Niemce u zemlju* te ih zamole, da brane pogranične tvrdje! — Pa ipak je njeki vitežki Magjar *čiste* pasmine imao obraza da u jednoj sjednici austrijskog carevinskog vieća uzklikne pravim magjarskim zanosom, da je Austrija spašena bila *od Ugarske*! —

Iza takvih dogodjaja može se pojmiti Fesslerova ogorčenost na njegove drage Magjare, ako ih tom prigodom prekorava sliedećim riečima: „Kako na spomenutim poljanama — saborima — *nije Ljudevit poništo bio kraljem*; *kako su se slabo Ugri pokazali tu čestitim narodom*, prije je rečeno. Dok Ugri dokazivahu na Hatvanskom polju *hrabrost i jakost samo u psovanju i opadanju*, a volju uviek spremnu samo da zapoviedaju; *hrvatska gospoda pokazaše pred Jajcem*, što je *imao i mogao učiniti* gospodujući ponosni narod (!) ako je htio djelovati dostojno svojih otaca, svog stepena i svojih vrlina". (str. 276) Ovdje je dakle poviest sama na usta ponajpristranijeg protivnika našega naroda dosta razgovjetno sudila. Pa taj

se sud malo zatim opet potvrdjuje; jer još jednom hrvatski narod, pod vodstvom neumrlog Krsta Frankopana, bijaše spasio branište Europe protiv 20.000 turskih momaka. „Tisuće Osmanlija padoše, veli Fessler, „a bi zaplienjen ne zmjerni plien". Ova pobjeda bijaše upravo koja je našem narodu zavriedila od tadašnje Europe častni naslov: „*Antemurale Europae* contra immanissimum nominis Christiani hostem".

Oprečna slika ove liepe pobjede Hrvata jest strašni poraz *Magjara kod Mohača.*

— —

Ako se usluge, što ih Magjari *prije* mohačke katastrofe učiniše kršćanstvu, već svadjaju na vrlo čedniji stepen, nego li im se obično rado priznaje u Europi, kad se pozorno prolista poviest Ugarske, doći će se do uvjerenja, da je držanje ovog naroda *iza* mohačkog dana bilo kršćanstvu prije škodno nego li na korist, dapače se može smiono uztvrditi da se Magjari u dobi, što je sliedila iza mohačkog poraza, težko *ogriešiše* o kršćanstvo pa tim i o civilizaciju!

U XIV., XV i početkom XVI vieka nije bar nigda manjkalo u Magjara *dobre volje*, da se zauzmu za kršćanstvo: nu od one kobne bitke, koja je zakopala najbolju snagu Ugarske, od onoga doba kad je Zapolja groznu poslovicu: „Flectere si nequeo *Superos*, *Acheronta* movebo!" uzeo za pravilo, od tada se je snaga magjarskog naroda samo prečesto *na prokletstvo* kršćanske Europe izticala. Magjari, koji su do tada prama silama pomagali kršćanske narode u borbi proti turskom varvarstvu često znamenitošću svojih djela i uspiehom svojih napora, nu uviek spravnošću svojom, — iza onog krvavog kobnog dana uzkratiše kršćanstvu i svoju *dobru volju*, pače se *združiše* upravo s občim neprijateljem Europe, te sklopiše zajednicu s turskim varvarstvom, kad je ovo došlo do vrhunca svoje moći. To je neizbrisiva ljaga u poviesti magjarskog naroda, koje lje nigda ne oprašu sve „vitežke" fraze! — Častna manjina, naime onaj dio magjarskog naroda, koji ostade vjeran obrani kršćanstva, *izčeznu* kao djelujući čimbenik proti Turcima u množtvu stranih kršćanskih vojnika; iza mohačke bitke u Ugarskoj ne bi više nikakve ugarske vojske — tu je bila samo *kršćanska vojska* od koje veći dio bijahu njemački, češki, hrvatski, dapače i francuzki borioci:

U Hrvatskoj drugovačije. Ne samo postojaše neoslabljena naša *narodna vojska*; ne samo je turska mržnja upravo tada u nas dosegla do najvišeg stepena te se je *čitav narod* digao proti biesnim varvarskim čoporima, to; vječnoj sramoti čovječanstva, — nego se je borba vodila takvom srećom i junačtvom, da su tiekom 266 godina bile izgubljene samo *tri manje* bitke a ostali bojevi bijahu neprestana pobjeda. — Doista naš je narod održao rieč zadanu Europi: „da će on pod vodstvom *narodnih* banova učiniti *mogućim* i ono što *se čini nemogućim.*"

— —

Dok se je u Ugarskoj najtiešnje družila, na nesreću i sramotu kršćanstva, sa nečovječnim neprijateljem kršćanstva pobuna koja je skoro neprekidno buktila kroz dva vieka pod dva Zapolju, zatim pod Betlenom, Bočkajem, Tekelijem, dva Rakocija i t. d, da se proti kršćanstvu bori, poviest pripovieda o Hrvatima samo takva djela, koja su našem narodu samo na čast i zaslugu te koja kadšto odlučno utječu i na sudbinu Europe.

Spominjemo nezaboravno junačtvo obrane *Kiseka* od hrvatskog junaka *Nikole Jurišića* iz Senja, koji je sa svojih 700 Senjana i 300 Hrvata obranio tvrdi kisečki okoliš a time Beč, Njemačku i čitavi zapad Europe proti 300.000 momaka silne vojske smjelog sultana *Sulejmana*, te zaslužio udivljenje svieta. „Ni oni (poslanici rimskog cara) ni koji su ih poslali ne bi bili smatrali *mogućim, da će se toli ogromna bojna sila . . . osramotiti* pod Gradićem Kisekom .. On leži tamo u željeznoj županiji . . sa tvrdjavom . . njegda pogibeljnim bojištem *plemenitog Senjanina* Nikole Jurišića *za neumrlu slavu* . . Tamo se nalazi i mramorni nadgrobni

spomenik *hrvatskog junaka Jurišića*". (Fessler l. c. str. 471-3). Ojačan samo pomoću hrvatskog vojvode Pekria, jedan Hrvat *učini* ovdje zbilja *mogućim* što se *činjaše nemogućim*. To je bilo po kršćanstvo djelo spasa! Gdje mogu Magjari slično pokazati?

Medjutim usled nesloge i slabosti bijaše pao Budim, te tim dospieše pod vlast varvara dvije tretine Ugarske. — U Hrvatskoj pak:

„. . . Ovaj oprez učini da su novi bani mogli u *Hrvatskoj zaustaviti* napredovanje Osmanlija . . .: dok je on (Koglević) upravljao pokrajinom, nije više u Hrvatskoj *nijedna neprijateljska* četa mogla ostati na lievoj obali Kupe, ili na desnoj Save." (Fessler str. 531).

Premučavajuć množtvo takvih junačtva u Hrvatskoj iz ove dobe, svratit ćemo pozornost čitalaca na drugog junaka našega naroda, neumrlog Nikolu Šubića zrinjskog, te ćemo od nebrojnih njegovih junačtva napomenuti samo jedno, naime historičku *obranu Sigeta*. I ovaj boj, kao i obrana tvrdjave Kisečke, bijaše historička zgoda, svršetak koje je ujedno vrlo djelovao na sudbinu kršćanstva u onaj čas. — Sa 300.000 po izbor momaka Sulejman krenu na Beč. Putem se namjeri na maleno gniezdo grad Siget zvano, koje je naš junak držao s posadom od 2500 svojih Hrvata Konac i posljedice te borbe poznate su svemu svietu. Beč bi spašen, 30.000 Turaka sa svojim velikim sultanom, ali i svi naši junaci ostadoše zakopani pod ruševinama tvrdjave! — Gdje i u kojem razdoblju svoje poviesti mogu Magjari pokazati takva čovjeka i takvo djelo? Na kojoj se je strani tada mogla naći obrana i zaštita?

Imamo li spominjati još druge junačke dokaze iz onoga doba, kao n. p. djela velikog bana Tome Bakača Erdödya, ili ona Jurja Zrinjskog — čiji Hrvati preplivaše Dravu, da unište mrzkog neprijatelja (Str. 225 et seqq.); ili junačke branitelje *Siska* Fabrića i Granju: „Fabrić i Granja — veli Fessler — udarahu i ubijahu dok se sami ne srušiše na tleh za *kršćanstvo i domovinu* . . . " (Str. 267) i t. d.

A što nam kaže Ugarska naprama takvim primjerima uzvišene požrtvovnosti? Gubitak Vesprima, Palote, Ostrogona, glasovitih tvrdjava koje do tad bijahu bedemi onih krajeva. — U Hrvatskoj naprotiv u isto doba sjaji svojim djelima ban Drašković, koji utamani Parti pašu (Str. 374), te u krvavom boju potuče Ahmet-pašu i skoro uništi njegove čete (Str. 374): „. . a Drašković ih (Turke) pozove na mejdan na lievoj obali Save, koji uz *nepokolebivu ustrajnost Hrvata* svrši njegovim (Ahmet-Paše) porazom, biegom i gubitkom od *preko* 3000 momaka. Da nastavi pobjedu Drašković dade kod Siska napraviti most, dovede vojsku pod Drcveširi, gdje Ahmet bijaše sakupio svoje bježeće čete. Oni se ne održaše dugo u boju, Ahmed i Odaverd . . prvi *bieže* ne pazeć na *pokolj*, koji se je iza njih učinio na njihovima . . " Pa Fessler dalje kaže:

„Još prije nego li je na taj način uzdrmana bila bojna sreća musulmana uslied *hrabrosti Hrvata*, paša Temišvarski bijaše zatvorio Lipu, pa i ova bi izgubljena . . ." — Tako svrši XVI viek, ostavljajuć za sobom Ugarsku u najvećem poniženju i u najžalostnijem podjarmljenju.

XVII. viek započe i svrši novom slavom i srećom za naše oružje; drugi junaci stupiše na mjesto prijašnjih, te znadoše uzdržati svježe lovorike našeg naroda, nastavljajuć u Hrvatskoj djela svojih predja.

Ugarska naprotiv stenjaše pod nogama pobjedonosnog Ahmed-Cuprilić-paše. — Poraz kod Parkanja. — Novi zamki pade. — Nu još ne bijaše dosta nesreće: pod krinkom *narodne slobode*, pobunjeni se Magjari združiše s Turcima, te s njima sjedinjeni vojevahu proti vlastitoj braći i proti drugim kršćanskim vojskama.

Da Hrvati niesu u toj nevolji zapuštili Ugarsku svjedoči Fessler kad pripovieda: „S onu stranu Dunava dodje 20.000 momaka, dielom konjice, većinom pješadije, hodeći pod bojnom zastavom vojvode Nikole Zrinjskog (II.)" (VIII D. S. 118).

A da su *samo Hrvati* i ovog puta dokazali svoju staru hrabrost, opet svjedoči Fessler: „Knez Nikola Zrinjski bijaše *jedini* koji zadade neprijatelju u ovoj vojni njekoliko jačih udaraca koje će *dulje osiećati: On je Turke tukao gdje bi ih našao a nikad ne bi od njih potučen.*" (Str. 127).

Morali bismo poviest napisati, kad bismo htjeli sliediti djela ovog junaka u Ugarskoj i Hrvatskoj. Budi ovdje samo opaženo, da, dok je Nikola Zrinjski bio strašilom Turaka u Ugarskoj, njegov brat *Petar* isto tako se pokazivaše u Hrvatskoj dostojnim imena Zrinjskih. „Medjutim potuče . . . . Petar Zrinjski . . u Hrvatskoj s 2000 ljudi. 7000 Turaka . . . pod Čengićem . . . u dvosatnom boju, u kojem s neprijatelji ske strane *preko* tisuću . . . beg Udbinski i 6 Aga *pogiboše*, *tisuća* ih sa mnogim sahijama . . bi zasužnjeno . ." (Str. 129). Nadalje: „Prije nego se je počeo vraćati put Biograda veliki vezir odpravi 9000 momaka: u Hrvatsku. Ovima podje u susret Petar Zrinjski samo sa 600 *izbor Hrvata*, navali jurišem na njih, 1200 ih *obori mrtvih*, 300 povede . . . u sužanjstvo. Ostali nagnuše u bieg i posvuda razglasiše strahovitost Zrinjskih." (Str. 129).

Na očigled tih djela moćni turski vojvoda *Ahmed-Ćuprilić-paša*, ovako se izrazi, kad je odpuštao poslanike rim. cara:

„Da se s *njemačkim vojnicima* (a s njima ujedno i Magjari vojevahu) *dade doduše lako doći na kraj*; nu *Hrvati* da pokazuju *neobuzdanu hrabrost.* Da će on dojduće godine opet doći da *ove kazni*, a *Niemce* da pohodi." (Str. 131).

Tako glasi sud ponajsilnijeg i ponajznamenitijeg čovjeka onoga doba u Europi, o našem narodu i o Magjarima, jer da su Magjari sačinjavali i ako maleni — nu ipak glavni dio onih četa moralo je svakako biti poznato ovome vojskovodji.

Preglavljujuć tako letimice u duhu viek po viek, decenij po decenij, i godinu po godinu onog krvavog, djelatnog razdoblja, pred našim se očima pomalja historička slika sa svedj izrazitijim obrisima, koja nam oba ova naroda — naime Magjare i Hrvate — pokazuje kako se jedan pored drugog kreću na svietskoj pozornici te nam daje oštro izrazitim potezima da upoznamo zadaću, što su je imali izvršiti u strašnoj orijaškoj borbi kršćanstva proti razuzdanom biesu fanatičkog varvarstva, a tako i način, *kako* je svaki od ovih obadvaju naroda odgovorio svojoj zadaći. — Da su Magjari bar ostali *vjerni* svojoj zadaći, da su ostale prosvietljene narode u velikoj borbi za europejsku prosvjetu *iza* mohačkog dana onako pomagali, kako su činili *prije* onog dana: mi bismo rado u punoj mjeri i *Magjarima* priznali onaj historički glas, što ga Ugarska uživa u javnom mnenju Europe; te bi dapače pustili, da vriedi kao opravdan odnosno na ovaj narod, pa i ako bismo mi Hrvati i drugi narodi, koji kao da izčezavaju pred Europom prikazani pod pojmom „Ugarske", pri tome ostali kratkih rukava. Nu ako su Magjari, pošto su već dva vieka i pô bili u savezničtvu s neprijateljem kršćanstva, pozvali dapače u samu svoju domovinu divlje varvarske čopore za doba najveće kršćanske nevolje da s njima vojuju proti kršćanskim boriocima i proti svojoj vlastitoj domovini, i ako uzprkos tome prisvajaju lovorike tako ogromnim žrtvama krvavo nad Turčinom stečene te sve zasluge ove velike kršćanske borbe, i to na nikakvoj drugoj podlozi, nego jer su ti lovor-vienci bili ubrani u području „ugarske krune": na očigled takve činjenice, na očigled takva uzdizanja sama sebe, nadamo se da nas neće nitko koriti, što se usudjujemo staviti pred oči našim protivnicima i tužiteljima ogledalo poviesti:

Pravom se naprotiv hrvatski narod može ponositi time, da je svedjer vjerno uztrajao u obrani kršćanstva, pa i onda, kad je moć neprijatelja kršćanstva u Europi doprla do svoga vrhunca, a naš se narod imao s jedne strane opirati svemu biesu njegovih udaraca, a s druge opet njegovu zavadjanju. — Mi se možemo pozvati na sud ondašnje Europe, koji je davao priznanje žrtvama i zaslugama hrvatskog naroda, za kršćansku prosvjetu, dočim je turska politika Magjara pobudjivala samo ogavnost i obći gnjev. Već smo naveli svje-

dočanstvo kralja Leopolda I., u kojem je on u ono doba *najveće nevolje kršćanstva* — „hoc praecipue exulcerato tempore“ — rek bi bio organ obćeg priznanja kršćanskog svieta naprama Hrvatima, kad je potomstvu ostavio veleznamenite rieči: „. . Illibatam et continuam Inclyti Regni *Croatiae fidem* et . . . *intemeratam pro re christiana tuenda costantiam* . . . *per omnis aetatis memoriam* . . . *in toto orbe christiano depredicandam* . . .“

Dobrostivi čitalac koji je pomnjivo pratio razlaganje ovog spisa, bit će se osvjedočio da kralj Leopold nije onda imao ni uzroka ni namjere, da našem narodu bez temelja dieli pohvale. — U drugoj izpravi isti kralj u nevolji pozivlje narod na pomoć: „. . . ut prono erga Nos, regem Vestrum . . . affectu, *nunc dum necessitas monet* (na žalost ova nevolja nikad ne prestade!) *avitam et martialem a gloriosis praedecessoribus vestris radicaliter acceptam virtutem et claritatem resumere* . . ac *laborantibus* . . . *reipublicae christianae rebus* gratanter subveniri adnitamini.“ A kralj koji je tako zazivao naš narod, ne bijaše samo kraljem hrvatskim, nego i ugarskim etc., njegov sud dakle nemogaše da bude jednostran, nego je radje morao biti u njegovu europejskom državnom položaju odrazom tadašnjeg obćenitog motrenja: pa takodjer u Leopoldovoj vojsci nije manjkalo hrabrih boraca skoro od svih narodnosti europejskih; pod njegovim zastavama vojevahu i Niemci, Česi, Poljaci, dapače francuzki borci junački se bijući za kršćanstvo.

Ističemo još od nebrojenih izprava ove vrsti sliedeće pismo kralja Leopolda na stališe hrvatske kraljevine:

„Leopoldus . . . Notum erit hostiles *Turcarum* et *Tartarorum* copias, rupto ad Arrabonem passu non solum partem Regni Hungariae, verum . . . nunciatur *omnes fere* paucis exceptis *in Regno Hungariae manus dedisse* . . .“ Dakle skoro *čitava Ugarska* bijaše tada združena s turcima i s varvarima k njima priključenim proti kršćanskim vlastima! — Kad *današnja* Europa ne bi sudila *ondašnje* političke prilike po modernim ideama — a to bi i morala, da bude prosta od predsuda i pravedna, te da ne izvrgava ruglu vlastitu prošlost, — tad bi javno mnenje u naše vrieme shvaćalo europejska pitanja i odnose na nas s drugog a nadamo se za nas povoljnijeg stanovišta.

Još ćemo ovdje navesti jedno svjedočanstvo kao dokaz za to, kakvu je vriednost znalo steći hrvatsko ime u ondašnjoj Europi slavom oružja i ratnim djelima, tako da je često spomenenuti cesar i kralj Leopold našao se prinutkanim, da Hrvate u svetčanoj povelji uvjeri o štovanju svieta: „Leopoldus . . . Reverendi . . . Fidelitates quoque Vestrae occasione modernorum motuum, *advicinanti tumultuoso et hostili agmine, pro innata heroici pectoris virtute sua* . . . *avitam nominis croatici gloriam et existimationem* . . . vel minimum communacalare et violare patiantur . . “ [1]).

Ali ne samo od kralja Leopolda nego i od drugih država Europejskih bijaše veoma cienjeno hrvatsko ime — kao istovjetno sa „Antemurale Christianitatis“ — te junaci našega naroda bijahu mnogostruko odlikovani od stranih kršćanskih vladara! tako na primjer: naš biskup Berislavić, Frankopani, u XVII vieku naš Zrinjski, kojemu je potonjem izmedju ostalih premoćni kralj Francuzke Ljudevit XIV odredio „*kneževsku* godišnju plaću“, te koga je isto tako moćni vladar španjolske Filip IV počastio najvišim redom, redom zlatnog runa itd.

— —

Zaključujuć naša historička sravnjivanja, hoćemo da još navedemo što je naš narod učinio za kršćansku Europu tiekom XVIII. vieka. — Dok se je u *Ugarskoj* skoro obćenito do dolazka *Laudonova* nesretno borila vojska sakupljena od *svih* kršćanskih naroda: poviest je prištedila upravo za ovo razdoblje njekoliko ponajljepših listova našeg narodnog života. Pod zapoviedničtvom bana Nikole Bakač-Erdödya Hrvati otimahu Turcima tvrdju za tvrdjom; oni se služahu (va li se u Fes-

---

[1]) Vidi spomenute izprave u već napomenutom *Arkivu* za Povjestnicu jugosl. etc.

slera l. c. 358) *živim* ljestvama pri osvajanju tvrdih gradova etc. U samoj Ugarskoj Hrvati pomogoše opet osvojiti Ostrogon i Jegar.

U Bosanskoj Hrvatskoj ban se domogne tvrdje *Zvornika* na Drini, te ote Turcima *Dubicu i Banjuluku* u turskoj Hrvatskoj (Fessler l. c. str. 403). Drašković potuče i ubije sa 1200 Hrvata 2000 Turaka, osvojiv tvrda mjesta *Ostrovicu*, *Buševič i Badić*, u južnom dielu Turske Hrvatske (Idem, l. c. 429).

Imamo li još spominjati djela naših predja pod zapoviedju preslavnog *Laudona*? Varvari padahu kao mušice, gdje bi se pokazala naša zastava; a tek onda kad je ovaj pobjedonosni junak sa svojim Hrvatima stupio na čelo *kršćanske vojske*, polumjesec pade sasvim u Europi s mirom u *Sistovu*!

Na žalost ovim mirom diplomacija je nam opet, kao obično, najvećim dielom uzela, što je hrvatski mač krvavo osvojio, i samo europejskoj diplomaciji imamo poglavito da zahvalimo, što još dan današnji velik dio našeg naroda gine — ali nadamo se ne više za dugo — u robstvu najkukavnijeg, na žalost od Europe podržavanog varvarstva.

Priglavak. — Pogled na sadašnjost. — Zaključak.

XXX.

Ovo je od prilike *političko-narodna, diplomatičko medjunarodna i historičko-pravna prošlost našeg naroda.* — S jedne strane: *vječna borba* njegova za svoju *slobodu* i *neodvisnost* proti susjednom Magjarstvu, te i skoro neprekidno žrtvovanje za *kršćanstvo* i krš *prosvjetu*; s druge strane *vječita* borba naših susjeda proti našim pravima i narodnom bitisanju, te pri tom žalostni primjer s njihove strane i česta saveznićtva njihova protiva kršćanstvu.

Dok je parnica izmedju Magjara i Hrvata bila ograničena medju užim granicama Austrije, mogli smo joj — oslanjajuć se na svoje „dobro pravo" i na „beati possidentes" — pustiti da teče svojim naravskim tiekom; *sile* niesmo se bojali *nigda*! Pošto je pak ova parnica od g. 1848 prekoračila granice austrijske države te od naših načelnih protivnika bila iznešena pred Forum Europe: naša nam *narodna čast* nalaže da ovo protivničko pretjerano i lažno izvadjanje suzbijemo pred ovim forumom. Mučati na magjarsku drzkost, zvalo bi se naše pravedno postupanje od g. 1848 oprovrći sa skrušenim „*mea culpa*"; zvalo bi se sramotno i bojazljivo zaniekati našu slavnu prošlost. Dok podigosmo svoj glas pred Europom, ne bijaše nam namjera uvriediti narodno ćustvo naših susjeda, niekati ili napadati na njihova *prava*; ne, toga mi ne htijasmo, ni hoćemo, nego jest i bijaše naša želja i naša namjera suzbiti njihovo presilno narodno ćustvo i njihova zahtievana prava u svoje *naravske granice*, te da Magjarima dademo opomenu i da bolje štuju naša vlastita ćustva i prava. Jer mi živemo u XIX. vieku, vieku, ako ne pravice, ali bar *razuma*, pa ako nam ne bi imalo biti sudjeno vidjeti da se pred Europom priznaje naše sveto pravo, bar nek naše potomstvo ne bude moglo reći o nama; naši predji od godine 1861 bijahu neznalice i lako ih bilo obsjeniti, ludjaci koji zanemarivahu baštinjena prava!

— —

Kako vidimo iz našeg historičkog sravnjivanja, ne manjka dokaza iz djelatne prošlosti, da hrvatsko ime bijaše uviek vrlo častno pred Europom, te da Hrvati bijahu cienjeni hrabri kao i vjerni borci za kršćanstvo, i da uživahu štovanje svieta. — Tek novijoj narodnoj mržnji s onu stranu Drave podje za rukom, i to najviše od godine 1848 da ozloglase hrvatsko ime pred Europom, da *Hrvate* prikažu kao „neprijatelje slobode i prosvjete" pred javnim mnenjem Njemačke, Francuzke, Italije, Englezke — u kratko Europe, da Hrvate istovjetuju s „natražnjačtvom, da ih opišu kao „sluge kamarile", kao „plćenike absolutizma". — a sve kao kaznu za to: što se Hrvatima nije htjelo da služe podnožjem magjarskom vlastohleplju, što su imali toliko samosviesti i samopoštovanja, da ištu priznavanje *svojih* nezastarivih prava, te da uzmu pod svoje okrilje prava drugih ravno-

[illegible]skoj preuzetnos[illegible]osti.

Hrvati, koji su svagda manje rabili bučne fraze, nego njihovi narodni protivnici — odgovoriše na sva ova njihova opadanja na svoj način — *djelom*. — Pošto je to djelo opametilo ponosnog susjeda, i pošto mi i on, obojica smo imali kroz *jedanaest godina* vremena da „procul a foro“ razmišljamo o tom, — pošteni Hrvat u svojoj vjeri i dobroćudnosti *vjerovaše* jošter uvjeravanju susjeda: da će ovaj temeljito izliečen od svojeg *ludovanja* unapried priznavati, častiti i poštivati prava ne samo susjednih Hrvata, nego i drugih naroda u Ugarskoj. Iza takva uvjeravanja lako pomirljivi Hrvat veselo i iskreno pruži ruku za bratski savez, te se je već njihao na snovima srdačna sporazumka, sretne budućnosti, mirna, slobodna zajedničkog življenja pod obranom uzajamno poštivanih prava zajednički braneći ustavnu slobodu i narodnu ravnopravnost! — Ali netom Hrvati bijahu predobiveni novim uvjeravanjem o prijateljstvu, netom se je mislilo da su uspavani sjajem izmirenja, netom se je naš tiesni susjed opet oćutio u svom elementu — visoko na konju, i ako ne čvrst na sedlu, tad opet provrie i njegova prava, dugo uzpregnuta narav, i *stara Magjarska gordost* pojavi se pred nama u svojoj pravoj slici, koja je ostala od viekova jednaka uzprkos modernom gladjenju, ista gordost koja je nam i našim predjima već toliko posla zadala, koja je naš vlastohlepni susjedni narod tako često već dovela do ruba propasti [1]).

[illegible] svako po[illegible]boje, nego župa[illegible]i municipiji Ugarske jedan kao i drugi i magjarska vlada (od strane) samog zajedničkog kralja iziskuju od njega *bezuvjetno podvrgnuće* Hrvatske pod ugarsko gospodstvo, kao „dopunjujući dio“, kao „Partes annexas“ svoje domovine; oni iziskuju to podvrgnuće a da ni ne pitaju samo Hrvate, *da li* i *kako* pristaju na to; oni iziskuju, pače kategorično zahtievaju ovo podvrgnuće kao „conditio sine qua non“ zadovoljenja, „umirenja“ Ugarske, oni ga zahtievaju na podlozi starih umišljenih, silom izribanih tobožnjih prava, kojih smo šupljinu i golotinju u ovom spisu, mislimo, dostatno dokazali, a ako je baš što od toga preostalo, taj je ostatak god. 1848 hrvatski mač razderao te ga je hrvatski ban *Jelačić* bacio Magjarima pred noge.

Žrtvovalo se Srbe, našu najbližu plemensku braću, Srbe koji prije dvanaest godina junački nečuvenim naporom i potocima svoje krvi opet osvojiše uzkraćena im prava; žrtvovalo se njih i njihovo narodno bitisanje na milost i nemilost Magjarima. — Odtrgnulo se

---

[1]) Mi ne pretjeravamo. Za dokaz, da ne pišemo ovdje prazne fraze, navadjamo, mimoišav druge historičke dokaze za našu tvrdnju, svjedočanstvo jednog od najvećih ljudi našeg naroda, samog Krsta Frankopana. Pred nama je jedno pismo ovog našeg junaka, označeno iz Zagreba 5 Rujna 1526, dakle malo dana iza mohačke bitke, pisano Senjskomu biskupu Fr. *Jožefiću*, koji se je sa svojim sinovcem Jurom Kobašićem i sam borio kod Mohača. Pošto je naš junak nabrojio uzroke, s česa nije mogao on sam sa svojom vojskom prispjeti za mohački dan, ovako on kaže o mohačkom porazu: „. . . . Deržimo, da je ta razboj gosp. Bog dopustil nad kraljem i Ugri, ne za zlo ili pogibel, da pače za dobro věčno tomu rusagu; zač ako bi bili sada Ugri cara (turskog) razbili, kada bi konac bil *nih nevridnu reženju*? ili gdo bi mogal pod nimi ostati? da bismo mi bili tamo k tomu boju prispili, mi bismo bili morali biti tu najpervi, ki bi moral ubijen biti pri tom redu, ki mi slišamo, da je u toj vojski bil, da je vsak otel kapitan biti i da su prez vsakoga reda k boju šli; a ovako jih oće ta razboj učiniti pokornije i poslušnije: pérvo bismo oteli smert prijeti, nego bismo terpeli, da bi se s tim neredom k boju šlo“ . . . . — Dalje piše naš junak, kakvih se je sredstva latio, da zaštiti Hrvate proti novoj pogibelji od Turaka, te savjetuje kralja (mnijući da se je on spasio kod Mohača s ostatkom vojske), kako se ima držati proti Turcima i iskati da budimsku tvrdjavu obrani pod svaku cienu etc. (Kukulj Hervatski Spomenici, pag. 215.)

je ...
prije od ...
a zatim za njeko doba nezakonito bi pripojen Ugarskoj, a od g. 1848 uslied faktičnog osvojenja, od bana opet utjelovljen Hrvatskoj, odtrglo se je komad našeg čisto hrvatskog naroda od našeg kraljevstva da se nije čekalo sabor obiju strana, kojemu Hrvati željahu prikazati ovo teritorijalno pitanje. Takodjer se već pružilo ruku za našim hrvatskim primorjem, tamo na našem vlastitom zemljištu umjetnim načinom podjaruje tudji protunarodni pokret, te tjera buntovničkim načinom svoje probitke za priključenje k Ugarskoj. — U Ugarskoj se pokazaše nehajnim i bezčutnim ako ne baš neprijateljima prama borbi našeg hrvatskog naroda za uzpostavljenje cjelokupnosti svoje zemlje, odrekoše se dapače velikih probitaka koji bi time bili nastali po samu Ugarsku u slučaju uzpostavljenja starog saveza, odrekoše se toga, samo da ne puste Hrvate da se ojačaju.

To nijesu dokazi pomirenja i prijateljstva, kojim su se naprama Hrvatskoj ponesili, — to bijahu zazivanja i kadšto zadirkivanja, koja moradoše duboko uvriediti narodni ponos Hrvata, te su u istinu izazvali u javnom mnenju Hrvatske i njeki preokret, o kojem su zaključci i okružnice svih municipija zemlje nedvojbeno zasvjedočili. — Da, u Hrvatskoj *bijahu* obćenito skloni na sjedinjenje s Ugarskom, i možda su *još*, ali na *drugi* način, *drugim* putem, nego li rek bi misle u Ugarskoj. U Hrvatskoj naime žele prije svega znati i kušati, prvo: *da li* i *u koliko* su oni, s kojima se hoće stupiti u zajednicu, skloni priznati i poštivati *pravo Hrvata*, da se s njima *ugovara* na podlozi *hrvatskog* historičkog prava. — Drugo pak: da li su oni, s kojima se hoće ugovarati, spravni da s nama ugovore takav ugovor, koji bi se slagao s časću *hrvatskog naroda* te u isto vrieme pružao dostatno jamstvo za očuvanje njihovih historičkih, narodnih i naravskih prava, to jest: prava *suverenosti* — ako je to u obće moguće.

Tako se a ne drugovačije razumije u Hrvatskoj zajednica. O uglavljenju načela zajednice i o sklapanju zajedni-ce u ... samo cielovito zastu... ...skog naroda na *saboru*.

— —

A pa na što se oslanjahu Magjari, kad se usudjivahu tako bezobzirno postupati prama Hrvatima? — *Oni se opet oslanjahu na onu stranku u Hrvatskoj koja se zove magjarskom, upravo kao što se oslanjahu na ovu stranku prije i do godine 1848*! — Nu *Magjari* su se ovog puta isto onako debelo prevarili u računima, kako su se onda u toj tačci prevarili; jer kad je g. 1848 tako zvana magjarska stranka u Hrvatskoj morala Magjarima *dokazivati*, da ona u *istinu* obstoji te da je *čimbenikom* u zemlji: gle nje je nestalo bez traga, uzalud bilo tražit je u zemlji: abiit, excessit, evasit, erupit! — A isto se tako malo pouzdanom za Magjare pokazala ova tobožnja stranka za zadnjih očitovanja narodne volje u zemlji.

Ova stranka činjaše u Hrvatskoj dotle nješto buke, dok se je mogla tjerati politika sa tako zvanim *Kortes*[1]). Ali kad je ova ugodna kruhoborska i seoska politika morala ustupit mjesto *narodnoj* i *zemaljskoj* politici, sa pokojnim *Cortes* prestade takodjer i ona stranka da kao djelatni čimbenik u zemlji svraća pozornost, razpade se na *intelektualnom* i *moralnom* polju politike u svoje *ništavilo*. — *Magjari* bi se jednom mogli bili možda pokajati, da su htjeli predaleko zaći u svojoj politici na tako slaboj i nepouzdanoj ladji, kako još može biti njihova možebitna „bezuvjetna“ stranka u Hrvatskoj. Jer odmetnike koji traže vas spas svoje domovine samo s onu strana Drave, koji nemaju

— —

[1]) *Kortes* se nazivaše prije g. 1848 niže seosko plemstvo u Ugarskoj i u Hrvatskoj, što bi ga, jer imadjaše po starom ustavu virilni glas, strančari, koji imadjahu novaca i upliva, dovodili na županijske skupštine, tu ga častili vinom etc. te njegovom pomoćju koja bi se ponajviše ukazivala vikom, često i nasrtanjem, nastojahu prodrieti sa svojim mišljajima.

času, kad ...ravo toga, isto tako izključuje kako ih je g. 1848 izključila iz svog krila. — Oni, koji ćuteći svoju vlastitu slaboću hlepe za tudjom podporom, ti će pred ozbiljnom narodnom voljom ili sami ojačati ili pak zamuknuti; a oni, koji iz kratkovidnosti, zasliepljenosti ili časovite zabune prenaglo izložiše čast naroda te zaniekaše velike historičke zgode vlastite domovine, ti će uvidiv svoju prenaglost, oplakivati svoju pogrešku te će biti tim bolji i radiniji rodoljubi kad ih potakne sviest da mogu učiniti što dobra.

Našim susjedima budi time *opomena* da, prevareni časovitom strančarskom bukom, ne opadu u iste pogreške g. 1861, što ih s istog uzroka učiniše g. 1848 i zajedno s nama dosta skupo okajaše.

———

Naš je „*sadašnji*" političko-državnopravni *vanjski* (jer samo o tome ovdje govorimo i razpravljamo) *odnošaj* pram vladajućoj austrijskoj kući, bio opet sveden od g 1848 na *historičku, naravnu zakonito — pravomoćnu podlogu* — naprama kruni ugarskoj —; a to su prazne ludorije, ako se iz nova podigne tužba pred svietom: kao da bi bila time povriedjena prava ugarske krune, što je napokon i *zbilja* bio priznat od g. 1848 od naše vladajuće dinastije suvereni položaj Hrvatske; jer mi se sad nalazimo *glede toga* (ali samo glede toga) na podlozi *Pacta praugovora*.

———

Ako bi već po sebi u obće bilo *nepoštenje* pogledom na prošlost i na potomstvo, svojevoljno se odreći *narodne slobode*, mogao bi nas od suvremenika stići takodjer još i priekor kukavštine, kad bismo mi zaniekali našu neodvisnost, koja se osniva na slavnoj prošlosti, da tako žrtvujemo napadnim *tudjim* pohotama i našu bolju *budućnost*. Magjari imaju razumjeti, da mi skroz-mice poznajemo i razabiremo njihove tajne niti i namjere, od komedije „bratimstva" i samozvane „milostinje" do najskorijih nagodaba njihovih stranaka i vladinih ljudi.

... napr... ... na... susjeda, da nas spravo pod svoju kapu, zvanu *ugarska kruna*? Pa mi ćemo to odkriti svietu i onim našim domorodcima, koji toga ne bi još znali: *To je naprezanje da dopru k jadranskom moru.* Ne nas, ni naša srdca ni naše simpatije, nego naše more i našu obalu Magjari hoće da imaju, a jer toga nemogu da imaju *bez* nas, zato u stoje oni i oko *nas* da nas dobiju, bilo *silom*, bilo *lukavošću*. Poviest nije za nas zatvorena knjiga, i *sedam viekova* jest znatno dugo vrieme, da se odatle što nauči, za onog nota bene, koji *hoće* da što nauči i može naučiti.

Nu Magjari čine račun bez krčmara!

Uprav ovo dosljedno „*tengerre*" — „na more!" — Magjara imalo bi nas pobuditi na najveći oprez pri kakvu savezu s njima. *Najveća* sloboda i samostalnost *pod njima* (mjesto uz njih) kakogod zajamčena, ne bi bila ništa doli prašina u oči, ništa do li tlapnja; ona bi trajala dotle, dok bi trajala obća nevolja. Čežnja Magjara za jadranskim morem bez osiguranja i priznanja naše narodne samostalnosti i neodvisnosti, nemože se združiti s našim narodnim bitisanjem i samostalnošću dotle, dok Magjari ne dadu zato dovoljno jamstvo: da se tudje pravice i savezne narodnosti nemaju ništa bojati od njih.

Ovu bi političku istinu Magjari morali sami dopustiti, kad bi htjeli biti iskreni, a ovu su njihovu politiku i naši predji kroz sedam stoljeća svedj *instinktivno* napipavali. Za to silna naprezanja i borbe pod Ladislavom i Kolomanom; pod Karlom Robertom a osobito pod Ljudevitom I, pak najkrvavijih *petdeset godina* naše poviesti pod Marijom i Sigismondom; s toga bojevi pod Matijom; diplomatička šah-igra pod Vladislavom II; naprezanja pod Maksimilijanom a osobito pod Rudolfom; nadalje zlo uspjelo lukavstvo pod Karlom III. u pragmatičkoj sankciji; te napokon biesni *deceniј* pred bitkom kod Svehata!

Da su Magjari pristupniji naucima poviesti a da ne vlada toliko njima duh oholosti, oni bi se u svojoj vlastitoj koristi iza tolikih uzaludnih pokušaja

je [illegible]
prije [illegible]
nas *obadraju*, staviti [illegible] na [illegible], pravije noge *kao susjeda*. Jer česa oni *dosad* nemogoše postignuti, to će unapriedа, pošto je samosviest našeg naroda tako silno uzela mah, — još nevjerojatnije postići, te će kod dalnjih pokušaja sa svoje strane *sve staviti na kocku*. Da su Magjari narod Hrvatima dorasao, bili bi nas ako igda a to sigurno u *IX* vieku podložili, kako su uprav pokorili ostale narode Panonije i Dacije. Po tom bismo bili danas odredjeni *samo na vječna naravna* prava čovječanstva, kako su i oni narodi, a ta prava ipak, koliko inače i bila temeljita i nezastariva, ne bi po svoj prilici priečila Magjare da spram nas ne postignu svoj cilj.

— —

Mi smo već opetovno spomenuli, da nije bila samo hrabrost Magjara koja je druga plemena Ugarske učinila njihovim podložnicima, nego da je poglavito pohlepa ovih plemena samih za plienom bila ona koja im je izkopala jamu te ih malo po malo podložila Magjarima; grabežljivost i pohlepa za pliеnom — kojoj Magjari otvoriše zamamljivo polje, bijahu najpače one, koje navadjahu ona plemena, da se priključe Magjarima koji provališe u Europu uz njihove čete, te da pojačaju njihove redove, dok kašnje veća množina Magjara ne proguta same manje razpršene plemenske četice te iste takodjer podloži sebi. Ali Hrvati IX. vieka ne mogahu više — kao *narod* i *država* — biti primamljeni ili zaneseni od ondašnjih Magjara nadom pljačkanja. Jer, u vrieme kad Magjari kao divlji, varvarski narod bježeć s iztoka provališe u Panoniju i Daciju, Hrvati sačinjavahu već od skoro *tri vieka* kršćanski uredjenu državu europejsku. „Primat" *hrvatske* crkvo proteza še se već tada „od jadranskog mora do Dunava", kako to dokazuje već spomenuta povelja vojvode Hrvata, Trpimira, od g. 837.

Lako se dakle dade pojmiti, da takav kršćanski i trgovački narod ne bijaše uprav požudan za grabežem i pljačkanjem, dapače moradijaše se strašit od

co u [illegible]
[illegible] ložit [illegible] ovno [illegible] [illegible] skog naChrobatia *[illegible]quitum* [illegible], *Centum millia...*" veli Konst. Porfirog. o tadašnjoj Hrvatskoj, — vojska za ono doba sigurno sasvim znamenita, a još ni danas nije je prezreti, osobito ako je hrvatska vojska. —

Nad pušećim se ruševinama gradova Rimske Dalmacije [1]) razrušenih od avarskog varvarstva — („Caganus in *Dalmatiam* profectus", piše *Cedrenus* ad Ann. 17 Mauricii, „Balbam et vicinas XII urbes occupat"; item: „*Quadraginta* insuper castella" pripovieda Simocatta Lib. VII. C. VII. „vastavit") — nad ovim se ruševinama do skora podigoše *kršćansko-hrvatski*, kašnje cvatući *trgovački gradovi* naše države; jer: „*Baptisatae* vero Chrobatiae, veli često spomenuti iztočnorimski car K. P. „*urbes inhabitatae* sunt: Nona, Belogradum, Belitzin, Skordona, Hlebena, Stolpon, Tenin, Kori, Klaboka, Albnnum itd." — „Huiusmodi *navigiis* Chrobati, qui *mercatos frequentant*, ad emporia proficiscuntur; oppidatim circumeuntes *Paganiam* (pogansku Hrvatsku) et sinum Dalmatiae, *Venetias usque*. (De adm. Im. C. 31.) U takvu stanju bijaše „*Chrobatia baptisata*", kad Magjari boravljahu još u azijatskim stepama.

— —

Iz ovog nacrta vidi se takodjer, da li ima više prava i zahtieva na *Dalmaciju* i *Istriju* (obje naseljene od Hrvata) talijanska, tad od Avara skoro *utamanjena*, ili pak *hrvatska* narodnost, koja sa svoje strane satrio Avare. Pa ipak ovi naši narodni prastari posjedi i odlomci naše domovine bivaju dragovolj no žrtvovani od naših dobrih *sjevernih* susjeda našim *zapadnim*! Lako se je tu domisliti „zašto"; nu to će po Ugarsku ostati vječitim priekorom, da nas nije dosad pomagala *ni cigla ugarska županija* da postignemo ovo naše narodno pravo; dapače one županije, koje se usudjuju da traže od svog kralja našu podložnost na temelju laži-prava

— —

[1]) „Istorum Romanorum" (Dalmatinorum) *termini* protendebantur ad flumen Danubium usque". Const. l. De A. P. C. 28.

..a ..tvavo pravo na Dalmaciju, nebi ...ao posjedovala isto nerazdjelivo pravo i na *Dalmaciju*. Gdje je tu vaša *narodna* dosljednost, vi „politički zreli „Magjari" ?

— —

Magjari, susjedi! Poviest nas brani, poviest, koju vi bez prestanka imate u ustima, na koju se svedjer pozivljete, kao na izvor i temelj svog vlastitog državnog bitisanja. Slušajte glas poviesti, i častite je, jer vam inače klima pod nogama vaša vlastita podloga. Okanite se pohlepe za našim pokorenjem, našim podarmljenjem — jer bi ovo bila posljedica bezuvjetnog pridruženja i presižuće uredbe „de nobis sine nobis". Odrecite se našeg primorja, vi ga ne ćete dobiti ni obraniti moći, kako vam nije bilo podieljeno uć u *crno more*. Kad bi pak vi htjeli to, tad biste zametnuli plemenski rat, u kome sudbina težko da bi za vas odlučila. Mi smo znali naš posjed braniti za *trinaest viekova*, te ćemo znati i u buduće silom dočekati svaku tudju navalu. *Časovito* nam može škoditi spletka, ali nas nemože uništiti! A kako bismo i mogli ovaj naš posjed, naše hrvatsko primorje vam ustupiti. Preko *jadranskog mora* mi stojimo u neposrednom obćenju s bogatim i naobraženim zapadom; vriedimo li bo mi u očima vašim za takve neznalice ili kukavice, da se može od nas tražiti, da se okanimo ovog velikog sredstva naše narodne budućnosti? — Preko *Dunava* mi smo u svezi *s Crnim morem* i s *iztočnim* svietom, dakle su nam na obje strane veliki svietski putevi otvoreni i u našim su rukama, te mi možemo, pravo upotrebljujuć na svoju korist ova naravska sredstva i pružajuć ruku svim poštenim narodima, postati imućnim, pače po vrieme i bogatim narodom.

Magjari! Vi nas pred Europom prekoravate grko i porugljivo s našeg *siromaštva* da nas pred javnim mnenjem ponizite i ozloglasite. *Polovica* našeg *...is eleemosinam, ...a canere ante te"* — veli naš Spasitelj; a ipak bijaše vaše dobročinstvo za koje vas nije nitko molio i kome mi podpuno znamo procieniti svrhu — ipak ono bješe od vas kroz više od pô vieka raztrubljeno da ti se je ogadilo već u europejskim novinama!

Vi kažete svietu: da smo mi siromasi; ali propuštate upoznati sviet s *uzrocima* ovog — ne siromaštva, nego *osiromašenja*; da niesu možda gdjekoji kršteni ljudi skapali od gladi i u *Banatu*, žitnici Ugarske? —

Zemlja, koja se kaže da je raztegnuta plodonosna ravnica Posavine, Podravine, itd., i koja se može osloniti na svoje vlastito primorje, — takva zemlja nemože nikako, ako je tek samostalno i konačno uredjena, dugo ostati siromašnom, osobito ako žezlo, koje vlada ovom zemljom koja još spava u svojoj naravskoj snazi, skloni se ozbiljno i očinski prama njima, cieneć njihovu znamenitost te pomaže da se otvore bogati izvori, koji čekaju sakriveni u krilu ovih zemalja ruku osloboditeljicu. — Uklone li se jednom uzroci osiromašenja, siromaštvo će po sebi prestati, i tisuće

— —

1) Francuske novine „*le Siecle*" od 22 Listopada p. g. donose jedan dopis iz Pešte, u kome se nalazi sliedeće izkrivljenje zaključaka zagrebačke trgovačke komore, da tim što sajnie ponize pred svietom naš narod te ga stave u zasjenak naprama Magjarima: „— Cette corporation .... proclamait hautement *que sans les secours en augent que la Croatie depuis un an a obtenu de la Hongrie, grace aux souscriptions* qui partout se sont fait spontanément et avec succés, *la moitié peut être des populations croates serait mortes de faim* en 1859 et 1860." Imali se odgovoriti na ovu kukavnu tendencijoznu laž sa „risum teneatis", ili pak prezirom onako pruženih darova? Takva li dakle prišaptivanja imaju vam na temelju našeg *siromaštva* pripraviti naš budući jaram? Ako igdje, sigurno ovdje se potvrdjuje stara rieč; "Timeo Danaos et dona ferentes!"

neraa, pobudjen... ...

nost, uživajuć samostalnu slobodu, veselo i takmeć se radit ću u novom djelu narodnog blagostanja.

U ostalom Magjari imadu najmanje kakva razloga i pravo za to, da nam predbacuju naše *siromaštvo*. Jer da bi htjeli u svome Corpus j. h. prolistavati, našli bi u njem ne njekoliko tisuća, nego stotine tisuća forinta zabilježenih, što ih Hrvati u svome siromaštvu velikodušno pokloniše Magjarima za njihove narodne zavode za nas posve nekoristne i tudje, kao njihovo magj. narodno kazalište u Pešti etc., nit je nama ikad palo na pamet uzdizati toliko to, kako Magjari svoju milostinju od g. 1860. — A kad je godine 1845 nastao glad u jednom dielu Ugarske, siromašni Hrvati sabirahu po cieloj zemlji za nevoljnike gornjih ugar. županija, priredjivahu u tu svrhu koncerte, predstave etc. te gorljivo prinašahu svoj darak, a da sviet ne zna mnogo za to ili da Hrvati to odtad igda spomenuše. — Mi smo dakle u ovoj tačci davno namireni i riešeni svake zahvalnosti.

— —

Ali ne samo *materijalno* nije naš položaj nit iz daleka tako žalostan i očajan, kako bi Magjari htjeli uvjeriti sviet, nu takodjer *intelektualno* i na duševnom polju nemamo se mi bojati ni u prošlosti ni u sadašnjosti prispodobe s našim magjar. susjedima, toliko su se ovi trudili do zadnjeg vremena, da nas prikažu svietu osobito u francuzkim novinama kao narod poludivlji, nepristupan prosvjeti, surov.

Imamo li prispodobiti sebe s Magjarima i na duševnom polju? Mi ne namjeravamo ovaj spis i na ovo polje protegnuti, a da bismo to učinili, težko da bi tezulja pritegla na korist Magjarima. —

— —

Nam treba samo to pokazati, da su Magjari kad provališe u Europu, već našli tute uredjenu i takodjer cvatuću hrvatsku prosvietljenu državu. Treba samo da upatimo na hrvatsku književnost XV. — XVIII vieka, kad se je ta ... u ... Europi jedva je tko mislio na to, da bi se mogle i knjige pisati u magjarskom jeziku. —

Mi imamo i sad književnost, koja doduše ni iz daleka nije tako bogata u tiskanom papiru kao magjarska, ali zato tim solidnija, plodonosnija, koristnija, jer ona *neposredno* iz naroda crpi i *neposredno* na narod djeluje, jer se neposredno temelji na *čistom pučkom govoru*, kako *žive* u ustima naroda, — dočim ustrojstvo magjarske književnosti suprotno, mora tek da *umjetno* sastavi književni jezik iz magjarskog narječja. —

Imamo li naše protivnike, koji bi nas rado želili prikazat svietu na strah i zazor, imamo li ih povesti na polje liepih umjetnosti? Malena Hrvatska, a osobito najplemenitiji dio hrvatskog tla — klasična *Dalmacija* broji kud i kamo više spomenika umjetnosti, nego li ih može pokazati velika Ugarska. Pa ako i u ovom pogledu Hrvatska ima mnogo da zahvali vrlo mnogo susjednom veleobrazovanom prosvietljenom narodu Italije, naprotiv je i Hrvatska dala liepoj Italiji toliko izvrstnih umjetnika; i medju tima umjetnika prvog reda. Tko hoće da se uvjeri o tome, tko hoće da se pobliže uputi o tome što mi ovdje samo kratko naznačujemo, upućujemo ga na *„Südslavische Kunst Lexicon“*, kojega naš Kukuljević uprav sad izdaje u hrvatskom jeziku, a u književnom pogledu na „hrvatsku bibliografiju“, koju isti pisac izdaje uz sudjelovanje profesora Mažuranića i Pacela. — U našim će se ljetopisima umjetnosti i književnosti, naći i hrvatskih žena, koje, kao njekoć plemenita kneginja Katarina Frankopanka, gorljivo i djelatno učevstvovahu pri razvitku našeg narodnog života. —

— —

Doista naš je kulturni život provalom azijatskog varvarstva koje nam postade susjedom, proti kome se je naš narod imao boriti, daleko ga odbijati od Europe, i s njim se hrvati za svoj obstanak, — time je zaista naš kul-

..tvavo posta... ...ei ...
pomladjen, i uzprkos tome ...rav naša skorija ustavna bra... ...jari, u zajedničtvu sa svojom ...skom strankom stavljali na put kod kuće pri našem novijem razvitku i njegovanju naše narodne prosvjete sve zapreke koje se samo mogahu izmisliti te nastojahu da uguše u zametku novo uzgajanje pomladjene naše narodne književnosti, — uzprkos tome ona klica tjera mladice i cvati, te hvata koren u srdcu domaćih sinova koji ljube svoju domovinu, te širi svoju plodonosnu toplinu, svoju blagoslovljenu svjetlost na sve kraje hrvatskog jezika, — pak će uzeti još viši mah i opet spojiti sa svježom snagom stari sjaj, kad naša zemlja jednom dodje napokon do mira, iznutra ustanovljena i uredjena i kad bude sama sebi povraćena.

Niti nama treba pri ovom našem prosvjetnom poslu vriedjati ni božje zapoviedi a ni ljudska prava, ni dirati u posjed i u sveto pravo drugih naroda, ni otimati im njihov jezik i njihova prosvjetna sredstva ni narivavati im zato naš, jer je hrvatski narod *čist* i *nepomiešan*, bez svake tudje primjese, — a nas pomaže u narodnom prosvjetnom poslu zato još izdašno nas *srbski bratski narod*, s kojim govorimo jedan te isti jezik, jedna nam je te ista književnost — jedna te ista zadaća, *jedna te ista budućnost*!

Samo koristi koje niesu da se preziru, a kojim se nemogu Magjari ponositi pri svome više prisiljenom i umjetnom, nego li naravskom i organičkom poslu prosvjete.

Po latinskom jeziku kod nas obćenito dobro poznatom otvaraju nam se bogastva klasične starine, po njemačkom i talijanskom jeziku kod nas isto tako dovoljno posnatim obilni prosvjetni vrutci europejskog zapada, — a kao *Slaveni* mi crpimo neposredno iz književnosti brzo i bujno procvjetale, koje su nosioci više od 80 miljuna duša!

Što nam naprotiv može pružiti Magjarstvo? Koliko mi poznajemo magjarsku književnost, *ništa*, što bi u... ...jezi... ...već tudj.

——

Mi se sad opraštamo s dobrostivim čitaocem, koji nas je do sad uztrpljivo i dobrostivo sliedio tiekom naše obrane. Opraštamo se izričuć želju i nadu, da je naš spis kod čitalaca ostavio barem takav utisak, koji bi navratio vodiće i predstavnike javnog mnenja u Europi, da naš medjunarodni državnopravni odnošaj, naše historičko pravo naprama Ugarskoj, izvole pobliže izpitivati i tačnije prosudjivati, mjesto da a priori o tom sude kao dosad po jednostranom magjarskom prikazivanju, te nas ne saslušav osude nas.

Mi mislimo, pozivajuć se na naše usluge izkazane Europi i kršć. prosvjeti, da imamo njeko prav., da zahtievamo od Europe, nek nam se učini pravica, da nas se ne žrtvuje našim narodnim protivnicima iz predsuda i priklonosti za njih.

Mi ne zatiovamo, da se radi toga Magjari imaju manje častiti; svaki narod ima uslied vječne Promisli svoje osobite zasluge za čovječanstvo i njeko pravo, tražiti svoj dio časti svieta, ali nema prava, dok ističe svoje zasluge i zahtieva svoja prava, da si prisvaja tudje zasluge, da u egoističnoj namjeri nieče tudja prava i da steže druge narode ... ...anju svieta.

——

Mi Hrvati i vi Magjari, borijasmo se njekoč skupa slavodobitno proti zajedničkom neprijatelju kršćanstva. Takva će se prigoda težko više pružiti za nas — europejski sistem država počiva sad na drugom temelju, drugi čimbenici kreću sad os svietske poviesti, i njegdašnji strašni neprijatelj, ide u susret svome razsulu. Naše zajedničko kršćansko poslanstvo je izpunjeno.

Ali ima drugih zajedničkih probitaka da branimo — za uzdržanje družtvene i političke slobode proti ma kojem neprijatelju, koji bi im prietio, mogli bi mi, *imali* bi spojiti naša srca i naše snažne mišice, nu ne izmjenično pomiešati naše pravice i naše slobodštine, — a sporasumak iz-

stoj, potie svaqui ... savez, koji bi nam izmjenično jamčio ljudski, slobodni, imućni život jednog uz drugoga. Tko ide dalje, taj skuplja samo uglevlje na svoju glavu, te sije sjetvu kobnoj budućnosti! Protiv kakva drugovačijeg saveza, koji bi nam se htjelo narinuti, proti našoj volji, mi bismo Hrvati bili primorani iskati takve saveze, koji bi bili kadri štitit nas u narodnoj slobodi i samostalnosti.

Sava, Dunav, jadransko more — to su naše podpore i naš kažiput za budućnost. —

— —

Zaključujemo ovaj spis iskrenom željom našeg srdca: da se oživotvori sporazumak pravi i trajni naroda Panonije i Ilirika.

Izmjenično poštovanje ugarske krune svetog Stjepana i hrvatske Zvonimirove krune nama je predtečni uvjet i temelj takva sporazumka.

Liep zato, koji bi sam mogao čvrsto i nerazrušivo skupa držati savez, bilo bi svestrano priznanje vječitih i nezastarivih prava *svih* plemena Ugarske, — jer pravo svakog pojedinca pa dakle i naše pravo jest samo tada sigurno i nepovredivo, ako vriedi i priznato je, jer je *pravo*, — ne samo kao časoviti popust, jer to nije nikakvo pravo nego povlastica. Pravo je samo u *istinu* pravo, kad je svima *zajedničko*. Inače nema po našem mnenju *nikakva* sigurna jamstva za kojemudrago pravo pod suncem.

I to ima da bude najprije *Srbima* njihovo pravo, Srbima, našoj najbližoj braći po plemenu i po savezu, za pra... će oporeći tadašnje svoje rie...

Mi nemamo ništa suprotivna ... čemu ... žemo poništo zamjeriti Magjar... se sada drže svojih zakona od ... do...

To je baš posve njihov posao.

Ali mi hoćemo da čekamo, u koliko će i na koji način ove svoje zakone promieniti na svojem sadašnjem saboru, da omoguće naš savez, i da budu pravični drugima.

Dotle mi želimo, da izmedju nas vlada mir i pokoj, eda uzmožemo doći s obiju strana spokojnom sviešću a ne razdraženom pripravom do riešenja visećeg pitanja. — Svaki nevremeni pokret, svako prenaglo naprezanje za kakvo riešenje „*de nobis sine nobis*", naći će, o tom mogu naši susjedi biti uvjereni, kod nas samo odpor.

Osvrt na zadnje dogodjaje kod nas bit će osvjedočio naše susjede, da ove naše rieči niesu izprazne.

Sad na koncu našeg spisa neka budu rieči, što ih je glavni grad Ugarske nedavno upravio u svojoj predstavci za odgovor svome i našemu premilostivom kralju i gospodaru — koga nek nam Svemogući Bog uzdrži i u ovo težko prelazno doba oboruža snagom, razborom i pravičnošću! — rieči koje i mi s naše strane bezuvjetno prisvajamo, podpisujemo, potvrdjujemo. Te rieči glase: „. . . *Naprama moći i naprama nasilju naše je oružje istina i zakon, koji mogu doduše biti povriedjeni i uklonjeni od moći i sile, nu pravno nemogu biti uništeni* . . ."

Držeći se i mi s naše strane toga načela očekujemo s pouzdanjem i postojanošću budućnost.

U Zagrebu, Veljače 1861.

EUGEN KVATERNIK.

Frau vom Guten Rat

n dem Gemälde von **J. Maillart**

e: Bildgröße 41×33 cm

, Größe 68×50 cm ....M. **10.—**

Größe 75×55 cm ....M. **15.—**

nden Original-Rahmungen:

g (Abbildung siehe oben),
.......................M. 27

and, Gold mit blauer Hohl-
n.......................M. 33

Pod ovim naslovom vlč. D.n Ivo Prodan urednik *Katoličke Dalmacije* proče je obielodanjivat niz politič. spisa. Ovako se redaju predmeti:

I. *Naš program - Hrvatsko državno pravo - Moj Album* — II. *Hrvatska pored Italije* — III. *Borba sa talijanašima* — IV. *Borba s nadrisrbima* — V. *Borba s narodnjacima* — VI. *Borba s vladama* — VII. *Borba za glagolicu* — VIII *Borba za hrvatsku knjigu* — IX. *Različiti spisi* — X. *Triumf pravaške misli.*

Sva ova djela iznosit će ukupno punih 100 (sto) štampanih araka, u obliku „Obračuna", su 1600 (tisuću šest sto) strana.

Ciena: sve skupa 5 forinta (10 kruna).

Dosle je izišlo 5 snopića. Prva edicija bila je razprodana kô na vatru, te je pisac imao priredit drugu, pače već i treću ediciju prvih snopića.

Predplate se još primaju. Za sve što treba valja se obratit jedino na Don Iva Prodana u Zadar.

Novinstvo se najlaskavije izrazilo o ovoj radji. Tako bivša *Hrvatska, Hrvatski Branik, Pos. Hrv.* i ost. Na pr. *Crvena Hrvatska* od 9 stud. ovako piše: „Ovo su uprav biseri hrvatstva poštenja i pravaštva, koje ne umijemo dovoljno pohvaliti....

„Tu je (u V. svez.) u kratko u izvadcima raznih spisa i govora sabrana čitava riznica neprocjenjiva blaga za hrvatskog rodoljuba".

slera l. c. 358) *živim* ljestvama pri osvajanju tvrdih gradova etc. U samoj Ugarskoj Hrvati pomogoše opet osvojiti Ostrogon i Jegar.

U Bosanskoj Hrvatskoj ban se domogne tvrdje *Zvornika* na Drini, te ote Turcima *Dubicu i Banjuluku* u turskoj Hrvatskoj (Fessler l. c. str. 403). Drašković potuće i ubije sa 1200 Hrvata 2000 Turaka, osvojiv tvrda mjesta *Ostrovicu, Bušević i Badić*, u južnom dielu Turske Hrvatske (Idem, l. c. 429).

Imamo li još spominjati djela naših predja pod zapoviedju preslavnog *Laudona*? Varvari padahu kao mušice, gdje bi se pokazala naša zastava; a tek onda kad je ovaj pobjedonosni junak sa svojim Hrvatima stupio na čelo *kršćanske vojske*, polumjesec pade sasvim u Europi s mirom u *Šistovu*!

Na žalost ovim mirom diplomacija je nam opet, kao obično, najvećim dielom uzela, što je hrvatski mač krvavo osvojio, i samo europejskoj diplomaciji imamo poglavitc da zahvalimo, što još dan današnji velik dio našeg naroda gine — ali nadamo se ne više za dugo — u robstvu najkukavnijeg, na žalost od Europe podržavanog varvarstva.

Priglavak. — Pogled na sadašnjost. — Zaključak.

XXX.

Ovo je od prilike *političko-narodna, diplomatičko medjunarodna i historičko-pravna prošlost našeg naroda.* — S jedne strane: *vječna borba* njegova za svoju *slobodu* i *neodvisnost* proti susjednom Magjarstvu, te i skoro neprekidno žrtvovanje za *kršćanstvo* i krš *prosvjetu*; s druge strane *vječita* borba naših susjeda proti našim pravima i narodnom bitisanju, te pri tom žalostni primjer s njihove strane i česta savezništva njihova protiva kršćanstva.

Dok je parnica izmedju Magjara i Hrvata bila ograničena medju užim granicama Austrije, mogli smo joj — oslanjajuć se na svoje „dobro pravo“ i na „beati possidentes“ — pustiti da teče svojim naravskim tiekom; *sile* niesmo se bojali *nigda*! Pošto je pak ova parnica od g. 1848 prekoračila granice austrijske države te od naših načelnih protivnika bila iznešena pred Forum Europe: naša nam *narodna čast* nalaže da ovo protivničko pretjerano i lažno izvadjanje suzbijemo pred ovim forumom. Mučati na magjarsku drzkost, zvalo bi se naše pravedno postupanje od g. 1848 oprovrći sa skrušenim „*mea culpa*“; zvalo bi se sramotno i bojažljivo zaniekati našu slavnu prošlost. Dok podigosmo svoj glas pred Europom, ne bijaše nam namjera uvriediti narodno čustvo naših susjeda, niekati ili napadati na njihova *prava*; ne, toga mi ne htijasmo, ni hoćemo, nego jest i bijaše naša želja i naša namjera suzbiti njihovo presilno narodno čustvo i njihova zahtievana prava u svoje *naravske granice*, te da Magjarima dademo opomenu i da bolje štuju naša vlastita čustva i prava. Jer mi živemo u XIX. vieku, vieku, ako ne pravice, ali bar *razuma*, pa ako nam ne bi imalo biti sudjeno vidjeti da se pred Europom priznaje naše sveto pravo, bar nek naše potomstvo ne bude moglo reći o nama; naši predji od godine 1861 bijahu neznalice i lako ih bilo obsjeniti, ludjaci koji zanemarivahu baštinjena prava!

— —

Kako vidimo iz našeg historičkog sravnjivanja, ne manjka dokaza iz djelatne prošlosti, da hrvatsko ime bijaše uviek vrlo častno pred Europom, te da Hrvati bijahu cienjeni hrabri kao i vjerni borci za kršćanstvo, i da uživahu štovanje svieta. — Tek novijoj narodnoj mržnji s onu stranu Drave podje za rukom, i to najviše od godine 1848 da ozloglase hrvatsko ime pred Europom, da *Hrvate* prikažu kao „neprijatelje slobode i prosvjete“ pred javnim mnenjem Njemačke, Francuzke, Italije, Englezke — u kratko Europe, da Hrvate istovjetuju s „natražnjačtvom, da ih opišu kao „sluge kamarile“, kao „plaćenike absolutizma“. — a sve kao kaznu za to: što se Hrvatima nije htjelo da služe podnožjem magjarskom vlastohleplju, što se imali toliko samosviesti i samopoštovanja, da ištu priznavanje *svojih* nezastarivih prava, te da uzmu pod svoje okrilje prava drugih ravno-

...rskoj pre-
uzetnost ... ...osti.

Hrvati, koji su svagda manje rabili bučne fraze, nego njihovi narodni protivnici — odgovoriše na sva ova njihova opadanja na svoj način — *djelom*. — Pošto je to djelo opametilo ponosnog susjeda, i pošto mi i on, obojica smo imali kroz *jedanaest godina* vremena da „procul a foro" razmišljamo o tom, — pošteni Hrvat u svojoj vjeri i dobroćudnosti *vjerovaše* jošter uvjeravanju susjeda: da će ovaj temeljito izliečen od svojeg *ludovanja* unapried priznavati, častiti i poštivati prava ne samo susjednih Hrvata, nego i drugih naroda u Ugarskoj. Iza takva uvjeravanja lako pomirljivi Hrvat veselo i iskreno pruži ruku za bratski savez, te se je već njihao na snovima srdačna sporazumka, sretne budućnosti, mirna, slobodna zajedničkog življenja pod obranom uzajamno poštivanih prava zajednički braneći ustavnu slobodu i narodnu ravnopravnost! — Ali netom Hrvati bijahu predobivoni novim uvjeravanjem o prijateljstvu, netom se je mislilo da su uspavani sjajem izmirenja, netom se je naš tiesni susjed opet oćutio u svom elementu — visoko na konju, i ako ne čvrst na sedlu, tad opet provrie i njegova prava, dugo uzpregnuta narav, i *stara Magjarska gordost* pojavi se pred nama u svojoj pravoj slici, koja je ostala od viekova jednaka uzprkos modernom gladjenju, ista gordost koja je nam i našim predjima već toliko posla zadala, koja je naš vlastohlepni susjedni narod tako često već dovela do ruba propasti ¹).

... svako po... ...bnje, nego župan...ski municipiji Ugarske jedan kao i drugi i magjarska vlada (od strane) samog zajedničkog kralja iziskuju od njega *bezuvjetno podvrgnuće* Hrvatske pod ugarsko gospodstvo, kao „dopunjujući dio", kao „Partes annexas" svoje domovine; oni iziskuju to podvrgnuće a da ni ne pitaju samo Hrvate, *da li* i *kako* pristaju na to; oni iziskuju, pače kategorično zahtievaju ovo podvrgnuće kao „conditio sine qua non" zadovoljenja, „umirenja" Ugarske, oni ga zahtievaju na podlozi starih umišljenih, silom izribanih tobožnjih prava, kojih smo šupljinu i golotinju u ovom spisu, mislimo, dostatno dokazali, a ako je baš što od toga preostalo, taj je ostatak god. *1848* hrvatski mač razderao te ga je hrvatski ban *Jelačić* bacio Magjarima pred noge.

Žrtvovalo se Srbe, našu najbližu plemensku braću, Srbe koji prije dvanaest godina junački nečuvenim naporom i potocima svoje krvi opet osvojiše uzkraćena im prava; žrtvovalo se njih i njihovo narodno bitisanje na milost i nemilost Magjarima. — Odtrgnulo se

---

¹) Mi ne pretjeravamo. Za dokaz, da ne pišemo ovdje prazne fraze, navadjamo, mimoišav druge historičke dokaze za našu tvrdnju, svjedočanstvo jednog od najvećih ljudi našeg naroda, samog Krsta Frankopana. Pred nama je jedno pismo ovog našeg junaka, označeno iz Zagreba 5 Rujna 1526, dakle malo dana iza mohačke bitke, pisano Senjskomu biskupu Fr. Jožefiću, koji se je sa svojim sinovcem Jurom Kobašićem i sam borio kod Mohača. Pošto je naš junak nabrojio uzroke, s česa nije mogao on sam sa svojom vojskom prispjeti za mohački dan, ovako on kaže o mohačkom porazu: „. . . . Deržimo, da je ta razboj gosp. Bog dopustil nad kraljem i Ugri, ne za zlo ili pogibel, da pače za dobro vično tomu rusagu; zač ako bi bili sada Ugri cara (turskog) razbili, kada bi konac bil *nih nevridnu reženju*? ili gdo bi mogal pod nimi ostati? da bismo mi bili tamo k tomu boju prispili, mi bismo bili morali biti tu najpervi, ki bi moral ubijen biti pri tom redu, ki mi slišamo, da je u toj vojski bil, da je vsak otel kapitan biti i da su prez vsakoga reda k boju šli; a ovako jih oće ta razboj učiniti pokornije i poslušnije: pérvo bismo oteli smert prijeti, nego bismo terpeli, da bi se s tim neredom k boju šlo" . . . . — Dalje piše naš junak, kakvih se je sredstva latio, da zaštiti Hrvate proti novoj pogibelji od Turaka, te savjetuje kralja (mnijući da se je on spasio kod Mohača s ostatkom vojske), kako se ima držati proti Turcim i iskati da budimsku tvrdjavu obrani pod svaku cienu etc. (Kukulj Hervatski Spomenici, pag. 215.)

prije od ... ,
a zatim za njeko doba nezakonito bi pripojen Ugarskoj, a od g. 1848 uslied faktičnog osvojenja, od bana opet utjelovljen Hrvatskoj, odtrglo se je komad našeg čisto hrvatskog naroda od našeg kraljevstva da se nije čekalo sabor obiju strana, kojemu Hrvati željahu prikazati ovo teritorijalno pitanje. Takodjer se već pružilo ruku za našim hrvatskim primorjem, tamo na našem vlastitom zemljištu umjetnim načinom podjaruje tudji protunarodni pokret, te tjera buntovničkim načinom svoje probitke za priključenje k Ugarskoj. — U Ugarskoj se pokazaše nehajnim i bezćutnim ako ne baš neprijateljima prama borbi našeg hrvatskog naroda za uzpostavljenje cjelokupnosti svoje zemlje, odrekoše se dapače velikih probitaka koji bi time bili nastali po samu Ugarsku u slučaju uzpostavljenja starog saveza, odrekoše se toga, samo da ne puste Hrvate da se ojačaju.

To nijesu dokazi pomirenja i prijateljstva, kojim su se naprama Hrvatskoj ponesili, — to bijahu zazivanja i kadšto zadirkivanja, koja moradoše duboko uvriediti narodni ponos Hrvata, te su u istinu izazvali u javnom mnenju Hrvatske i njeki preokret, o kojem su zaključci i okružnice svih municipija zemlje nedvojbeno zasvjedočili. — Da, u Hrvatskoj *bijahu* obćenito skloni na sjedinjenje s Ugarskom, i možda su *još*, ali na *drugi* način, *drugim* putem, nego li rek bi misle u Ugarskoj. U Hrvatskoj naime žele prije svega znati i kušati, prvo: *da li i u koliko* su oni, s kojima se hoće stupiti u zajednicu, skloni priznati i poštivati *pravo Hrvata*, da se s njima *ugovara* na podlozi *hrvatskog* historičkog prava. — Drugo pak: da li su oni, s kojima se hoće ugovarati, spravni da s nama ugovore takav ugovor, koji bi se slagao s časću *hrvatskog naroda* te u isto vrieme pružao dostatno jamstvo za očuvanje njihovih historičkih, narodnih i naravskih prava, to jest: *prava suverenosti* — ako je to u obće moguće.

Tako se a ne drugovačije razumije u Hrvatskoj zajednica. O uglavljenju načela zajednice i o sklapanju zajednice samo cielovito zastu... ...skog naroda na *saboru*.

— —

A pa na što se oslanjahu Magjari, kad se usudjivahu tako bezobzirno postupati prama Hrvatima? — *Oni se opet oslanjahu na onu stranku u Hrvatskoj koja se zove magjarskom, uprav kao što se oslanjahu na ovu stranku prije i do godine 1848!* — Nu *Magjari* su se ovog puta isto onako debelo prevarili u računima, kako su se onda u toj tačci prevarili; jer kad je g. 1848 tako zvana magjarska stranka u Hrvatskoj morala Magjarima *dokazivati*, da ona u *istinu* obstoji te da je *čimbenikom* u zemlji: gle nje je nestalo bez traga, uzalud bilo tražit je u zemlji: abiit, excessit, evasit, erupit! — A isto se tako malo pouzdanom za Magjare pokazala ova tobožnja stranka za zadnjih očitovanja narodne volje u zemlji.

Ova stranka činjaše u Hrvatskoj dotle nješto buke, dok se je mogla tjerati politika sa tako zvanim *Kortes*[1]). Ali kad je ova ugodna kruhoborska i seoska politika morala ustupit mjesto *narodnoj* i *zemaljskoj* politici, sa pokojnim *Cortes* prestade takodjer i ona stranka da kao djelatni čimbenik u zemlji svraća pozornost, razpade se na *intelektualnom* i *moralnom* polju politike u svoje *ništavilo.* — *Magjari* bi se jednom mogli bili možda pokajati, da su htjeli predaleko zaći u svojoj politici na tako slaboj i nepouzdanoj ladji, kako još može biti njihova možebitna „bezuvjetna“ stranka u Hrvatskoj. Jer odmetnike koji traže vas spas svoje domovine samo s onu stranu Drave, koji nemaju

---

1) *Kortes* se nazivaše prije g. 1848 niže seosko plemstvo u Ugarskoj i u Hrvatskoj, što bi ga, jer imadjaše po starom ustavu virilni glas, strančari, koji imadjahu novaca i upliva, dovodili na županijske skupštine, tu ga častili vinom etc. te njegovom pomoćju koja bi se ponajviše ukazivala vikom, često i nasrta njem, nastojahu prodrieti sa svojim na mišljajima.

času, kad ...javo ...toga, isto tako izključi, kako ih je g. 1848 izključila iz svog krila. — Oni, koji ćuteći svoju vlastitu slaboću hlepe za tudjom podporom, ti će pred ozbiljnom narodnom voljom ili sami ojačati ili pak zamuknuti; a oni, koji iz kratkovidnosti, zaslieplјenosti ili časovite zabune prenaglo izložiše čast naroda te zaniekaše velike historičke zgode vlastite domovine, ti će uvidiv svoju prenaglost, oplakivati svoju pogrešku te će biti tim bolji i radiniji rodoljubi kad ih potakne sviest da mogu učiniti što dobra.

Našim susjedima budi time *opomena* da, prevareni časovitom strančarskom bukom, ne opadu u iste pogreške g. 1861, što ih s istog uzroka učiniše g. 1848 i zajedno s nama dosta skupo okajaše.

— —

Naš je *„sadašnji“* političko-državnopravni *vanjski* (jer samo o tome ovdje govorimo i razpravljamo) *odnošaj* pram vladajućoj austrijskoj kući, bio opet sveden od g 1848 na *historičku, naravnu zakonito — pravomoćnu podlogu* — naprama kruni ugarskoj —; a to su prazne ludorije, ako se iz nova podigne tužba pred svietom: kao da bi bila time povriedjena prava ugarske krune, što je napokon i *zbilja* bio priznat od g. 1848 od naše vladajuće dinastije suvereni položaj Hrvatske; jer mi se sad nalazimo *glede toga* (ali samo glede toga) na podlozi *Pacta praugovora*.

— —

Ako bi već po sebi u obće bilo *nepoštenje* pogledom na prošlost i na potomstvo, svojevoljno se odreći *narodne slobode*, mogao bi nas od suvremenika stići takodjer još i priekor kukavštine, kad bismo mi zaniekali našu neodvisnost, koja se osniva na slavnoj prošlosti, da tako žrtvujemo napadnim *tudjim* pohotama i našu bolju *budućnost*. Magjari imaju razumjeti, da mi skroz-mice poznajemo i razabiremo njihove tajne niti i namjere, od komedije „bratimstva“ i samozvane „milostinje“ do najskorijih nagodaba njihovih stranaka i vladinih ljudi.

... ... susjeda, da nas spravé pod svoju kapu, zvanu *ugarska kruna*? Pa mi ćemo to odkriti svietu i onim našim domorodcima, koji toga ne bi još znali: *To je naprezanje da dopru k jadranskom moru.* Ne nas, ni naša srdca ni naše simpatije, nego naše more i našu obalu Magjari hoće da imaju, a jer toga nemogu da imaju *bez* nas, zato u stoje oni i oko *nas* da nas dobiju, bilo *silom*, bilo *lukavošću*. Poviest nije za nas zatvorena knjiga, i *sedam viekova* jest znatno dugo vrieme, da se odatle što nauči, za onog nota bene, koji *hoće* da što nauči i može naučiti.

Nu Magjari čine račun bez krčmara!

Uprav ovo dosljedno *„tengerre“* — „na more!“ — Magjara imalo bi nas pobuditi na najveći oprez pri kakvu savezu s njima. *Najveća* sloboda i samostalnost *pod njima* (mjesto uz njih) kakogod zajamčena, ne bi bila ništa doli prašina u oči, ništa do li tlapnja; ona bi trajala dotle, dok bi trajala obća nevolja. Čežnja Magjara za jadranskim morem bez osiguranja i priznanja naše narodne samostalnosti i neodvisnosti, nemože se združiti s našim narodnim bitisanjem i samostalnošću dotle, dok Magjari ne dadu zato dovoljno jamstvo: da se tudje pravice i savezne narodnosti nemaju ništa bojati od njih.

Ovu bi političku istinu Magjari morali sami dopustiti, kad bi htjeli biti iskreni, a ovu su njihovu politiku i naši predji kroz sedam stoljeća svedj *instinktivno* napipavali. Za to silna naprezanja i borbe pod Ladislavom i Kolomanom; pod Karlom Robertom a osobito pod Ljudevitom I, pak najkrvavijih *petdeset godina* naše poviesti pod Marijom i Sigismundom; s toga bojevi pod Matijom; diplomatička šah-igra pod Vladislavom II; naprezanja pod Maksimilijanom a osobito pod Rudolfom; nadalje zlo uspjelo lukavstvo pod Karlom III. u pragmatičkoj sankciji; te napokon biesni *decenij* pred bitkom kod Svehata!

Da su Magjari pristupniji naucima poviesti a da ne vlada toliko njima duh oholosti, oni bi se u svojoj vlastitoj koristi iza tolikih uzaludnih pokušaja

pravije noge *kao susjeda*. Jer česa oni *dosad* nemogoše postignuti, to će unaprieda, pošto je samosviest našeg naroda tako silno uzela mah, — još nevjerojatnije postići, te će kod daljnjih pokušaja sa svoje strane *sve staviti na kocku*. Da su Magjari narod Hrvatima dorasao, bili bi nas ako igda a to sigurno u *IX* vieku podložili, kako su uprav pokorili ostale narode Panonije i Dacije. Po tom bismo bili danas odredjeni *samo na vječna naravna* prava čovječanstva, kako su i oni narodi, a ta prava ipak, koliko inače i bila temeljita i nezastariva, ne bi po svoj prilici priečila Magjare da spram nas ne postignu svoj cilj.

— —

Mi smo već opetovno spomenuli, da nije bila samo hrabrost Magjara koja je druga plemena Ugarske učinila njihovim podložnicima, nego da je poglavito pohlepa ovih plemena samih za plienom bila ona koja im je izkopala jamu te ih malo po malo podložila Magjarima; grabežljivost i pohlepa za plienom — kojoj Magjari otvoriše zamamljivo polje, bijahu najpače one, koje navadjahu ona plemena, da se priključe Magjarima koji provališe u Europu uz njihove čete, te da pojačaju njihove redove, dok kašnje veća množina Magjara ne proguta same manje razpršeno plemenske četice te i-te takodjer podloži sebi. Ali Hrvati IX. vieka ne mogahu više — kao *narod* i *država* — biti primamljeni ili zaneseni od ondašnjih Magjara nadom pljačkanja. Jer, u vrieme kad Magjari kao divlji, varvarski narod bježeć s iztoka provališe u Panoniju i Daciju, Hrvati sačinjavahu već od skoro *tri vieka* kršćanski uredjenu državu europejsku. „Primat“ *hrvatske* crkve protezaše se već tada „od jadranskog mora do Dunava“, kako to dokazuje već spomenuta povelja vojvode Hrvata, Trpimira, od g. 837.

Lako se dakle dade pojmiti, da takav kršćanski i trgovački narod ne bijaše uprav požudan za grabežem i pljačkanjem, dapače moradijaše se strašit od

Centum millia...“ veli Konst. Porfirog. o tadašnjoj Hrvatskoj, — vojska za ono doba sigurno sasvim znamenita, a još ni danas nije je prezreti, osobito ako je hrvatska vojska. —

Nad pušećim se ruševinama gradova Rimske Dalmacije [1]) razrušenih od avarskog varvarstva — („Caganus in *Dalmatiam* profectus“, piše *Cedrenus* ad Ann. 17. Maurici, „Balbam et vici nas XII urbes occupat“; item: „*Quadraginta* insuper castella“ pripovieda Simocatta Lib. VII. C. VII. „vastavit“) — nad ovim se ruševinama do skora podigoše *kršćansko-hrvatski*, kašnje cvatući *trgovački gradovi* naše države; jer: „*Baptisatae* vero Chrobatiae, veli često spomenuti iztočnorimski car K. P. „*urbes inhabitatae* sunt: Nona, Belogradum, Belitzin, Skordona, Hlebena, Stolpon, Tenin, Kori, Klaboka, Albunum itd.“ — „Huiusmodi *navigiis* Chrobati, qui *mercatos frequentant*, ad emporia proficiscuntur; oppidatim circumeuntes *Paganiam* (pogansku Hrvatsku) et sinum Dalmatiae, *Venetias usque*. (De adm. Im. C. 31.) U takvu stanju bijaše „*Chrobatia baptisata*“, kad Magjari boravljahu još u azijatskim stepama.

— —

Iz ovog nacrta vidi se takodjer, da li ima više prava i zahtieva na *Dalmaciju* i *Istriju* (obje naseljene od Hrvata) talijanska, tad od Avara skoro *utamanjena*, ili pak *hrvatska* narodnost, koja sa svoje strane satrio Avare. Pa ipak ovi naši narodni prastari posjedi i odlomci naše domovine bivaju dragovolj no žrtvovani od naših dobrih *sjevernih* susjeda našim *zapadnim*! Lako se je tu domisliti „zašto“; nu to će po Ugarsku ostati vječitim priekorom, da nas nije dosad pomagala *ni cigla ugarska županija* da postignemo ovo naše narodno pravo; dapače one županije, koje se usudjuju da traže od svog kralja našu podložnost na temelju laži-prava

— —

[1]) „Istorum Romanorum“ (Dalmatinorum) *termini* protendebantur ad flumen Danubium usque“. Const. I. De A. P. C. 28.

...a pravo na Dalmaciju, nebi ...no posjedovala isto nerazdjelivo pravo i na *Dalmaciju*. Gdje je tu vaša *narodna* dosljednost, vi „politički zreli „Magjari"?

— —

Magjari, susjedi! Poviest nas brani, poviest, koju vi bez prestanka imate u ustima, na koju se svedjer pozivljete, kao na izvor i temelj svog vlastitog državnog bitisanja. Slušajte glas poviesti, i častite je, jer vam inače klima pod nogama vaša vlastita podloga. Okanite se pohlepe za našim pokorenjem, našim podarmljenjem — jer bi ovo bila posljedica bezuvjetnog pridruženja i presižuće uredbe „de nobis sine nobis". Odrecite se našeg primorja, vi ga ne ćete dobiti ni obraniti moći, kako vam nije bilo podieljeno uć u *crno more*. Kad bi pak vi htjeli to, tad biste zametnuli plemenski rat, u kome sudbina težko da bi za vas odlučila. Mi smo znali naš posjed braniti za *trinaest viekova*, te ćemo znati i u buduće silom dočekati svaku tudju navalu. *Časovito* nam može škoditi spletka, ali nas nemože uništiti! A kako bismo i mogli ovaj naš posjed, naše hrvatsko primorje vam ustupiti. Preko *jadranskog mora* mi stojimo u neposrednom obćenju s bogatim i naobraženim zapadom; vriedimo li bo mi u očima vašim za takve neznalice ili kukavice, da se može od nas tražiti, da se okanimo ovog velikog sredstva naše narodne budućnosti? — Preko *Dunava* mi smo u svezi *s Crnim morem* i s *iztočnim* svietom, dakle su nam na obje strane veliki svietski putevi otvoreni i u našim su rukama, te mi možemo, pravo upotrebljujuć na svoju korist ova naravska sredstva i pružajuć ruku svim poštenim narodima, postati imućnim, pače po vrieme i bogatim narodom.

Magjari! Vi nas pred Europom prekoravate grko i porugljivo s našeg *siromaštva* da nas pred javnim mnenjem ponizite i ozloglasite. *Polovica* našeg *...eemosinam, ...a canere ante te*" — veli naš Spasitelj; a ipak bijaše vaše dobročinstvo za koje vas nije nitko molio i kome mi podpuno znamo procieniti svrhu — ipak ono bješe od vas kroz više od pô vieka raztrubljeno da ti se je ogadilo već u europejskim novinama!

Vi kažete svietu: da smo mi siromasi; ali propuštate upoznati sviet s *uzrocima* ovog — ne siromaštva, nego *osiromašenja*; da niesu možda gdjekoji kršteni ljudi skapali od gladi i u *Banatu*, žitnici Ugarske? —

Zemlja, koja se kaže da je raztegnuta plodonosna ravnica Posavine, Podravine, itd., i koja se može osloniti na svoje vlastito primorje, — takva zemlja nemože nikako, ako je tek samostalno i konačno uredjena, dugo ostati siromašnom, osobito ako žezlo, koje vlada ovom zemljom koja još spava u svojoj naravskoj snazi, skloni se ozbiljno i očinski prama njima, cieneć njihovu znamenitost te pomaže da se otvore bogati izvori, koji čekaju sakriveni u krilu ovih zemalja ruku osloboditeljicu. — Uklone li se jednom uzroci osiromašenja, siromaštvo će po sebi prestati, i tisuće

— —

1) Francuske novine „*le Siecle*" od 22 Listopada p. g. donose jedan dopis iz Pešte, u kome se nalazi sliedeće izkrivljenje zaključaka zagrebačke trgovačke komore, da tim što sjajnije ponize pred svietom naš narod te ga stave u zasjenak naprama Magjarima: „— Cette corporation .... proclamait hautement *que sans les secours en augent que la Croatie depuis un an a obtenu de la Hongrie, grace aux souscriptions* qui partout se sont fait spontanément et avec succés, *la moitié peut être des populations croates serait mortes de faim* en 1859 et 1860." Imali se odgovoriti na ovu kukavnu tendencijoznu laž sa „risum teneatis", ili pak prezirom onako pruženih darova? Takva li dakle prišaptivanja imaju vam na temelju našeg *siromaštva* pripraviti naš budući jaram? Ako igdje, sigurno ovdje se potvrdjuje stara rieč; „Timeo Danaos et dona ferentes!"

nost, uživajuć samostalnu slobodu, veselo i takmeć se radit ću u novom djelu narodnog blagostanja.

U ostalom Magjari imadu najmanje kakva razloga i pravo za to, da nam predbacuju naše *siromaštvo*. Jer da bi htjeli u svome Corpus j. h. prolistavati, našli bi u njem ne njekoliko tisuća, nego stotine tisuća forinta zabilježenih, što ih Hrvati u svome siromaštvu velikodušno pokloniše Magjarima za njihove narodne zavode za nas posve nekoristne i tudje, kao njihovo magj. narodno kazalište u Pešti etc., nit je nama ikad palo na pamet uzdizati toliko to, kako Magjari svoju milostinju od g. 1860. — A kad je godine 1845 nastao glad u jednom dielu Ugarske, siromašni Hrvati sabirahu po cieloj zemlji za nevoljnike gornjih ugar. županija, priredjivahu u tu svrhu koncerte, predstave etc. te gorljivo prinašahu svoj darak, a da sviet ne zna mnogo za to ili da Hrvati to odtad igda spomenuše. — Mi smo dakle u ovoj tačci davno namireni i riešeni svake zahvalnosti.

— —

Ali ne samo *materijalno* nije naš položaj nit iz daleka tako žalostan i očajan, kako bi Magjari htjeli uvjeriti sviet, nu takodjer *intelektualno* i na duševnom polju nemamo se mi bojati ni u prošlosti ni u sadašnjosti prispodobe s našim magjar. susjedima, toliko su se ovi trudili do zadnjeg vremena, da nas prikažu svietu osobito u francuskim novinama kao narod poludivlji, nepristupan prosvjeti, surov.

Imamo li prispodobiti sebe s Magjarima i na duševnom polju? Mi ne namjeravamo ovaj spis i na ovo polje protegnuti, a da bismo to učinili, težko da bi tezulja pritegla na korist Magjarima. —

— —

Nam treba samo to pokazati, da su Magjari kad provališe u Europu, već našli tute uredjenu i takodjer cvatuću hrvatsku prosvietljenu državu. Treba samo da uputimo na hrvatsku književnost XV. — XVIII vieka, kad se je ta

... Europi jedva je tko mislio na ... se mogle i knjige pisati u magjarskom jeziku. —

Mi imamo i sad književnost, koja doduše ni iz daleka nije tako bogata u tiskanom papiru kao magjarska, ali zato tim solidnija, plodonosnija, koristnija, jer ona *neposredno* iz naroda crpi i *neposredno* na narod djeluje, jer se neposredno temelji na *čistom pučkom govoru*, kako *žive* u ustima naroda, — dočim ustrojstvo magjarske književnosti suprotno, mora tek da *umjetno* sastavi književni jezik iz magjarskog narječja. —

Imamo li naše protivnike, koji bi nas rado želili prikazat svietu na strah i zazor, imamo li ih povesti na polje liepih umjetnosti? Malena Hrvatska, a osobito najplemenitiji dio hrvatskog tla — klasična *Dalmacija* broji kud i kamo više spomenika umjetnosti, nego li ih može pokazati velika Ugarska. Pa ako i u ovom pogledu Hrvatska ima mnogo da zahvali vrlo mnogo susjednom veleobrazovanom prosvietljenom narodu Italije, naprotiv je i Hrvatska dala liepoj Italiji toliko izvrstnih umjetnika; i medju tima umjetnika prvog reda. Tko hoće da se uvjeri o tome, tko hoće da se pobliže uputi o tome što mi ovdje samo kratko naznačujemo, upućujemo ga na *„Südslavische Kunst Lexicon“*, kojega naš Kukuljević uprav sad izdaje u hrvatskom jeziku, a u književnom pogledu na „hrvatsku bibliografiju“, koju isti pisac izdaje uz sudjelovanje profesora Mažuranića i Pacela. — U našim će se ljetopisima umjetnosti i književnosti, naći i hrvatskih žena, koje, kao njekoć plemenita kneginja Katarina Frankopanka, gorljivo i djelatno učevstvovahu pri razvitku našeg narodnog života. —

— —

Doista naš je kulturni život provalom azijatskog varvarstva koje nam postade susjedom, proti kome se je naš narod imao boriti, daleko ga odbijati od Europe, i s njim se hrvati za svoj obstanak, — time je zaista naš kul-

..rvavo posla... ...ei ... pomladjen, i uzprkos tome ...rav naša skorija ustavna bra... ...jari, u zajedničtvu sa svojom ...skom strankom stavljali na put kod kuće pri našem novijem razvitku i njegovanju naše narodne prosvjete sve zapreke koje se samo mogahu izmisliti te nastojahu da uguše u zametku novo uzgajanje pomladjene naše narodne književnosti, — uzprkos tome ona klica tjera mladice i cvati, te hvata koren u srdcu domaćih sinova koji ljube svoju domovinu, te širi svoju plodonosnu toplinu, svoju blagoslovljenu svjetlost na sve kraje hrvatskog jezika, — pak će uzeti još viši mah i opet spojiti sa svježom snagom stari sjaj, kad naša zemlja jednom dodje napokon do mira, iznutra ustanovljena i uredjena i kad bude sama sebi povraćena.

Niti nama treba pri ovom našem prosvjetnom poslu vriedjati ni božje zapoviedi a ni ljudska prava, ni dirati u posjed i u sveto pravo drugih naroda, ni otimati im njihov jezik i njihova prosvjetna sredstva ni narivavati im zato naš, jer je hrvatski narod *čist* i *nepomiešan*, bez svake tudje primjese, — a nas pomaže u narodnom prosvjetnom poslu zato još izdašno nas *srbski bratski narod*, s kojim govorimo jedan te isti jezik, jedna nam je te ista književnost — jedna te ista zadaća, *jedna te ista budućnost!*

Samo koristi koje niesu da se preziru, a kojim se nemogu Magjari ponositi pri svome više prisiljenom i umjetnom, nego li naravskom i organičkom poslu prosvjete.

Po latinskom jeziku kod nas obćenito dobro poznatom otvaraju nam se bogastva klasične starine, po njemačkom i talijanskom jeziku kod nas isto tako dovoljno poznatim obilni prosvjetni vrutci europejskog zapada, — a kao *Slaveni* mi crpimo neposredno iz književnosti brzo i bujno procvjetale, koje su nosioci više od 80 miljuna duša!

Što nam naprotiv može pružiti Magjarstvo? Koliko mi poznajemo magjarsku književnost, *ništa*, što bi u-

...jezi... ...rož tudj.

—·—

Mi se sad opraštamo s dobrostivim čitaocem, koji nas je do sad uztrpljivo i dobrostivo sliedio tiekom naše obrane. Opraštamo se izričuć želju i nadu, da je naš spis kod čitalaca ostavio barem takav utisak, koji bi navratio vodiće i predstavnike javnog mnenja u Europi, da naš medjunarodni državnopravni odnošaj, naše historičko pravo naprama Ugarskoj, izvole pobliže izpitivati i tačnije prosudjivati, mjesto da a priori o tom sude kao dosad po jednostranom magjarskom prikazivanju, te nas ne saslušav osude nas.

Mi mislimo, pozivajuć se na naše usluge izkazane Europi i kršć. prosvjeti, da imamo njeko prav., da zahtievamo od Europe, nek nam se učini pravica, da nas se ne žrtvuje našim narodnim protivnicima iz predsuda i priklonosti za njih.

Mi ne zatiovamo, da se radi toga Magjari imaju manje častiti; svaki narod ima uslied vječne Promisli svoje osobite zasluge za čovječanstvo i njeko pravo, tražiti svoj dio časti svieta, ali nema prava, dok ističe svoje zasluge i zahtieva svoja prava, da si prisvaja tudje zasluge, da u egoističnoj namjeri nieče tudja prava i da steže druge narode ... ...anju svieta.

—·—

Mi Hrvati i vi Magjari, borijasmo se njekoč skupa slavodobitno proti zajedničkom neprijatelju kršćanstva. Takva će se prigoda težko više pružiti za nas — europejski sistem država počiva sad na drugom temelju, drugi čimbenici kreću sad os svietske poviesti, i njegdašnji strašni neprijatelj, ide u susret svome razsulu. Naše zajedničko kršćansko poslanstvo je izpunjeno.

Ali ima drugih zajedničkih probitaka da branimo — za uzdržanje družtvene i političke slobode proti ma kojem neprijatelju, koji bi im prietio, mogli bi mi, *imali* bi spojiti naša srca i naše snažne mišice, nu ne izmjenično pomiešati naše pravice i naše slobodštine, — a sporazumak iz-

sto... sv...

savez, koji bi nam izmjenično jamčio ljudski, slobodni, imućni život jednog uz drugoga. Tko ide dalje, taj skuplja samo uglevlje na svoju glavu, te sije sjetvu kobnoj budućnosti! Protiv kakva drugovačijeg saveza, koji bi nam se htjelo narinuti, proti našoj volji, mi bismo Hrvati bili primorani iskati takve saveze, koji bi bili kadri štitit nas u narodnoj slobodi i samostalnosti.

Sava, Dunav, jadransko more — to su naše podpore i naš kažiput za budućnost. —

— —

Zaključujemo ovaj spis iskrenom željom našeg srdca: da se oživotvori sporazumak pravi i trajni naroda Panonije i Ilirika.

Izmjenično poštovanje ugarske krune svetog Stjepana i hrvatske Zvonimirove krune nama je predtečni uvjet i temelj takva sporazumka.

Liep zato, koji bi sam mogao čvrsto i nerazrušivo skupa držati savez, bilo bi svestrano priznanje vječitih i nezastarivih prava *svih* plemena Ugarske, — jer pravo svakog pojedinca pa dakle i naše pravo jest samo tada sigurno i nepovredivo, ako vriedi i priznato je, jer je *pravo*, — ne samo kao časoviti popust, jer to nije nikakvo pravo nego povlastica. Pravo je samo u *istinu* pravo, kad je svima *zajedničko*. Inače nema po našem mnenju *nikakva* sigurna jamstva za kojemudrago pravo pod suncem.

I to ima da bude naj...je *Srbima* njihovo pravo, Srbima, našoj najbližoj braći po plemenu i po savezu, za pra...

...će oporeći tadašnje svoje rie...

Mi nemamo ništa suprotivna... žemo poništo zamjeriti Magjar... se sada drže svojih zakona od ...

To je baš posve njihov posao.

Ali mi hoćemo da čekamo, u koliko će i na koji način ove svoje zakone promieniti na svojem sadašnjem saboru, da omoguće naš savez, i da budu pravični drugima.

Dotle mi želimo, da izmedju nas vlada mir i pokoj, eda uzmožemo doći s obiju strana spokojnom svieśću a ne razdraženom pripravom do riešenja visećeg pitanja. — Svaki nevremeni pokret, svako prenaglo naprezanje za kakvo riešenje „*de nobis sine nobis*“, naći će, o tom mogu naši susjedi biti uvjereni, kod nas samo odpor.

Osvrt na zadnje dogodjaje kod nas bit će osvjedočio naše susjede, da ove naše rieči niesu izprazne.

Sad na koncu našeg spisa neka budu rieči, što ih je glavni grad Ugarske nedavno upravio u svojoj predstavci za odgovor svome i našemu premilostivom kralju i gospodaru — koga nek nam Svemogući Bog uzdrži i u ovo težko prelazno doba oboruža snagom, razborom i pravičnošću! — rieči koje i mi s naše strane bezuvjetno prisvajamo, podpisujemo, potvrdjujemo. Te rieči glase: „. . . *Naprama moći i naprama nasilju naše je oružje istina i zakon, koji mogu doduše biti povriedjeni i uklonjeni od moći i sile, nu pravno nemogu biti uništeni* . . .“.

Držeći se i mi s naše strane toga načela očekujemo s pouzdanjem i postojanošću budućnost.

U Zagrebu, Veljače 1861.

EUGEN KVATERNIK.

Frau vom Guten Rat

n dem Gemälde von J. Maillart

e: Bildgröße 41×33 cm

, Größe 68×50 cm ....M. 10.—

Größe 75×55 cm ....M. 15.—

nden Original-Rahmungen:

g (Abbildung siehe oben),

.........................M. 27.—

and, Gold mit blauer Hohl-

n ....M. 33.—

Pod ovim naslovom vlč. D.n Ivo Prodan urednik *Katoličke Dalmacije* proče je obielodanjivat niz politič. spisa. Ovako se redaju predmeti:

I. *Naš program - Hrvatsko državno pravo - Moj Album* — II. *Hrvatska pored Italije* — III. *Borba sa talijanašima* — IV. *Borba s nadrisrbima* — V. *Borba s narodnjacima* — VI. *Borba s vladama* — VII. *Borba za glagolicu* — VIII *Borba za hrvatsku knjigu* — IX. *Različiti spisi* — X. *Triumf pravaške misli.*

Sva ova djela iznosit će ukupno punih 100 (sto) štampanih araka, u obliku „Obračuna", su 1600 (tisuću šest sto) strana.

Ciena: sve skupa 5 forinta (10 kruna).

Dosle je izišlo 5 snopića. Prva edicija bila je razprodana kô na vatru, te je pisac imao priredit drugu, pače već i treću ediciju prvih snopića.

Predplate se još primaju. Za sve što treba valja se obratit jedino na Don Iva Prodana u Zadar.

Novinstvo se najlaskavije izrazilo o ovoj radji. Tako bivša *Hrvatska, Hrvatski Branik, Pos. Hrv.* i ost. Na pr. *Crvena Hrvatska* od 9 stud. ovako piše: „Ovo su uprav biseri hrvatstva poštenja i pravaštva, koje ne umijemo dovoljno pohvaliti....

„Tu je (u V. svez.) u kratko u izvadcima raznih spisa i govora sabrana čitava riznica neprocjenjiva blaga za hrvatskog rodoljuba".

